TÉRVESZTÉS ÉS HATÁRTALANÍTÁS

A magyar nyelvpolitika 21. századi kihívásai

Nemzetpolitikai Könyvek 1.
Sorozatszerkesztő: Kántor Zoltán

TÉRVESZTÉS ÉS HATÁRTALANÍTÁS

A magyar nyelvpolitika 21. századi kihívásai

NPKI | Nemzetpolitikai Kutatóintézet
Lucidus Kiadó

Nemzetpolitikai Kutatóintézet,
Lucidus Kiadó, Budapest, 2012

Szerkesztette: Eplényi Kata és Kántor Zoltán

A Nemzetpolitikai Kutatóintézet 2012. június 8-i szimpóziumának szerkesztett anyaga.

A rendezvényt és a kötet megjelenését az Emberi Erőforrások Minisztériuma és a Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt. támogatta.

Emberi Erőforrások Minisztériuma

Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt.

Lektorálta: Szarka László

Olvasószerkesztő: Fedinec Csilla

© A szerzők
© Nemzetpolitikai Kutatóintézet
© Lucidus Kiadó

Minden jog fenntartva. Bármilyen másolás, sokszorosítás, illetve adatfeldolgozó rendszerben való tárolás a kiadó előzetes írásbeli hozzájárulásához van kötve.

A kiadásért felel: a Nemzetpolitikai Kutatóintézet igazgatója

ISBN 978-963-9465-75-6
ISSN 2063-7322

Nyomtatás és borítóterv: Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó Kft.
Tipográfia, nyomdai előkészítés: Scriptor Kft.

Tartalom

Előszó 7

Európai kihívás 11

NYELVSTRATÉGIAI KIHÍVÁSOK

Nyelvi tervezés és nyelvstratégia a Kárpát-medencében 15
Péntek János

A nyelvstratégia nyelvészeti megalapozásának fontossága 32
Kiss Jenő

JOGI VÁLASZOK ÉS LEHETŐSÉGEK

A nyelvi jogok helyzete az Európai Unióban: korlátok és lehetőségek 45
Juhász Hajnalka

A Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Kartájának végrehajtási mechanizmusa 66
Kardos Gábor

Lehet-e a magyar hivatalos nyelv egyes szomszédos államokban? A nemzetközi jog lehetőségei 80
Andrássy György

GYAKORLATOK AZ EURÓPAI UNIÓN BELÜL

A magyar nemzeti közösség nyelvi jogai és nyelvhasználata Szlovéniában 103
Göncz László

Az osztrák nyelv- és kisebbségpolitika legújabb diskurzusai 122
Szoták Szilvia

A magyar nyelv jogi helyzete Szlovákiában 144
Fiala-Butora János

Románia: a kisebbségi nyelvi jogok és intézményes érvényesülésük 172
Horváth István

…ÉS KÍVÜL

A kisebbségi nyelvhasználat jogi keretei és azok gyakorlati alkalmazhatósága Kárpátalján 199
Csernicskó István – Ferenc Viktória

Szerbia nyelvpolitikája a magyar nyelvhasználat szemszögéből 237
Beretka Katinka

Az anyanyelv használatának jogi lehetőségei Horvátországban..... 271
Andócsi János

Előszó

A nemzeti, vagy más szóval a tradicionális kisebbségi lét alapját a többségi nyelvtől eltérő nyelvi identitás és az anyanyelv használatának alapvető fontossága adja. A nyelvhasználati jogok biztosítása elengedhetetlen egy kisebbségi közösség számára, hiszen fontos eleme a közösség fennmaradásának az irodalom, a kultúra és a mindennapi élet területén egyaránt. Ez minden nemzeti kisebbségi közösség alapvető célja, a kisebbségi nemzetépítés megkérdőjelezhetetlen éltetője. Ebben megvan a konszenzus a teoretikusok között, az azonban már vita alapját képzi, hogy a közösség anyanyelv-használati joga besorolható-e az alapvető emberi jogok közé, illetve, hogy definiálható-e az egyéni vagy közösségi jog.

A nyelv szerepét és funkcióját illetően két alapvető csoportot különböztetnek meg: az egyik szerep a kommunikációban, a másik pedig a szimbolikus funkcióban érhető tetten. Az előbbi gyakorlati eszközként, az utóbbi pedig a kulturális örökség, az egyéni, valamint közösségi identitás és szolidaritás jelölőjeként tekint a nyelvre. A szerep kettősségét erősíti az az elterjedt politikai cél, amely az adott közösség nyelvi létezésének fenntartása érdekében tevékenykedik (például nyelvtörvények elfogadásával), ideértve a többségi és a kisebbségi nemzetépítés szándékait is. A nyelvi jogok nyelvhasználati és kulturális célokat is szolgálnak, és ennek megfelelően egyszerre tekinthetők jogi és morális kategóriáknak.

A nyelvhasználatra vonatkozó jogokat általában az alkotmányban, különböző törvényekben és rendeletekben, bilaterális megállapodásokban és nemzetközi szerződésekben kodifikálják az államok. Alapvetően a nemzeti jogszabályok szabják meg az érvényesíthetőség és kikényszeríthetőség lehetőségeit. Ezeken kívül azonban léteznek olyan nemzetközi dokumentumok – a teljesség igénye nélkül és kimondottan a nyelvhasználatra koncentrálva –, amelyek hivatkozási alapot jelenthetnek a nyelvi kisebbségek számára.

A legfontosabb ilyen dokumentum az Európa Tanács által 1992-ben elfogadott Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Kartája. A dokumentum bemutatja a nemzeti kisebbségek nyelvhasználati jogait az oktatásügy, a hivatalos kommunikáció (közigazgatási hatóságok, bíróságok), a köziratok használata, a tömegtájékoztatás, a kulturális tevékenységek, továbbá a gazdasági, társadalmi élet, a szolgáltatásnyújtás területein, illetve a topográfiai és személynevek használata esetén. A Karta legfontosabb eleme, hogy definiálja a regionális vagy kisebbségi nyelvek fogalmát. Tartalma igazodik a szakirodalom által felvezetett kettős szerephez, ugyanakkor abban a vitában nem foglal állást, hogy vajon ezek a jogok egyéni vagy kollektív jogként értelmezhetők. Ezenkívül az 1995-ben elfogadott Nemzeti Kisebbségek Védelmének Keretegyezménye is tartalmaz nyelvhasználatra vonatkozó passzusokat. Mindkét Európa tanácsi dokumentum 1998-ban lépett életbe.

Az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet (EBESZ) Kisebbségi Főbiztosának ajánlásai közül legfontosabb az 1998-as Oslói Ajánlás, amely a nyelvhasználatra vonatkozó joggal foglalkozik, valamint az 1996-os Hágai Ajánlás, amely az oktatás kérdései között nyelvhasználati passzusokat is tartalmaz. Az ENSZ 1992-es Nemzeti vagy etnikai, vallási és nyelvi kisebbségekhez tartozó személyek jogairól szóló Nyilatkozata is megfogalmaz nyelvhasználati kérdéseket.

Számos nyelvhasználatra vonatkozó határozatot fogadott el az Európai Parlament is az 1980-as évektől kezdődően. Az ezredforduló után sajnálatos módon egyre csökkent a grémium ezirányú aktivitása. Az EU 2004-es bővítése óta ezen a területen csak a megkülönböztetés elleni politikákról és a kisebbségek védelméről, valamint a többnyelvűségről szóló dokumentumot jegyzett.

Kötetünkben, a Nemzetpolitikai Kutatóintézetben *Nyelvpolitika, nyelvi jogok, nyelvhasználat a Kárpát-medencében* címmel rendezett konferencia (Budapest, 2012. június 8.) szerkesztett előadásait olvashatják. A rendezvény abba a folyamatba illeszkedik, amely az Emberi Erőforrások Minisztériuma (korábban: Nemzeti Erőforrás Minisztériuma) koordinálásával folyik a magyar nyelv napjáról szóló 66/2011. (IX. 29.) számú országgyűlési határozat végrehajtása érdekében. A határozat többek között kimondja: „a magyar nemzet összetartozását legfőbb szellemi kulturális örökségünk, nemzeti nyelvünk fejezi ki legjobban –

tiszteletben tartva hazánk hagyományos nyelvi sokszínűségét, egyben felelősséget vállalva a kisebbségek nyelvhasználatának jogáért". A nemzet fejlődését és hagyományainak őrzését egyaránt szolgáló magyar nyelv iránti megbecsülést hangsúlyozó határozat megfogalmazza az ezzel kapcsolatos szakmai munka szükségességét és fontosságát is. A kötet reményeink szerint részletes áttekintést nyújt a nyelvi-jogi környezet 2012-i évi állapotáról a Magyarországgal szomszédos államokban, és hozzájárul a legfontosabb tennivalók számbavételéhez.

Ezúton fejezzük ki köszönetünket Arató Györgynek, az Emberi Erőforrások Minisztériuma munkatársának, aki a Minisztérium és Nemzetpolitikai Kutatóintézet együttműködését kezdeményezte, elősegítve ezzel a konferencia megrendezését és kötetünk megjelenését.

Európai kihívás

Örömmel értesültem, hogy a Nemzetpolitikai Kutatóintézet (az Emberi Erőforrások Minisztériuma támogatásával) arra a fontos feladatra vállalkozott, hogy feltérképezi a Kárpát-medence magyar közösségeinek nyelvi jogi helyzetét, a hivatalosan elismert jogok érvényesülését, az ezen a téren mutatkozó hiányosságokat. Állapotfelmérésre újra és újra szükség van, hiszen a helyzetkép mindig csak pillanatnyi lehet. A könyv olvasói körében elegendő felidézni a Szlovákiában vagy éppen aktuálisan az Ukrajnában zajló nyelvpolitikai eseményeket, amelyek mélyen érintik a felvidéki és a kárpátaljai magyar kisebbségi közösségeket is. De ide sorolhatjuk a szerbiai törvényeknek megfelelően megalakult vajdasági nemzeti tanácsokat, vagy éppen a romániai legutóbbi időben zajló történéseket, amelyek mind befolyásolják a nyelvhasználat kérdését. A nyelvi jogok felmérésének munkája egy soha véget nem érő nemzetpolitikai feladat, viszont állomásai annál inkább fontosak. Ez a kötet ebben a munkában a következő mérföldkőnek tekinthető.

Az Európai Parlament képviselőjeként, illetve a Kisebbségi Munkacsoport elnökeként rálátással rendelkezem az európai kisebbségi nyelvhasználat számos veszélyére és problémájára, illetve az esélyekre és a lehetőségekre is. A Kárpát-medencei magyar közösség nincs egyedül problémájával, hiszen közel tízmillió ember anyanyelve számít kisebbségi nyelvnek az Unión belül. Ugyanakkor az sem tagadható, hogy az Európai Unió egyre kevésbé aktív ezen a területen, felhagyott az 1990-es évekbeli normaalkotó szerepével, nem is beszélve az új tagországok csatlakozását követő ellenőrzési, illetve monitorizálási feladattal. Az uniós fellépést nem csak a hiányzó közösségi joganyag nehezíti, hanem az is, hogy a gazdasági válság miatt felerősödő jelenségek még inkább ellehetetlenítik a diskurzust ezekről a problémákról, és elmélyítik az országok közötti konfliktusokat.

Munkám során újra és újra hangsúlyozom, hogy minden jog annyit ér, amennyit abból érvényesíteni lehet. Ez igaz a kisebbségi nyelvhasználat területére is. Európaszerte problémát okoz, hogy a létező jogok *de*

jura és *de facto* érvényesülése igen távol áll egymástól. Ezért egyre nagyobb szükség van arra, hogy a kisebbségi nyelvi közösségek maguk mondják el gondjaikat. Erre leghitelesebben önmaguk, és azon belül is főleg az elkötelezett, képzett, az európai járást és nyelvezetet ismerő fiatalok tudnak rámutatni. Szükség van továbbá arra is, hogy ezek a közösségek Európaszerte megismerjék egymás, kapcsolatokat építsenek egymással, tanuljanak egymástól és közösen lépjenek fel. A Kárpát-medencei magyar közösségeknek napi kapcsolatokat kell kialakítaniuk Európa más hasonló helyzetben lévő közösségeivel, megcélozva egy közös argumentáció kialakítását, hogy a gyakorlatban is táguljon az érvényesíthető és az érvényesülő jogok köre.

Gál Kinga
európai parlamenti képviselő

Nyelvstratégiai kihívások

Nyelvi tervezés és nyelvstratégia a Kárpát-medencében

Péntek János*

1. A külső régiók magyar közösségei számára a nyelvstratégia központi eleme a nemzetstratégiának, a nemzetpolitikának. A *Magyar nemzetpolitika. A nemzetpolitikai stratégiai kerete* című fontos dokumentum[1] ezt csak közvetve tükrözi. Implicit módon minden, a külhoni magyarságra vonatkozó passzusaihoz hozzá érthető a nyelv is, hiszen a külhoni magyarok sorsa, közösségeik fennmaradása és fejlődése, magyarságuk megőrzése, amelyért a magyar nemzetpolitika felelősséget vállal, mind alapvetően feltételezi az anyanyelv használatát, fennmaradását. Néhány esetben expliciten is megjelenik benne a nyelvi kérdés: a nyelvi jogok, a regionális nyelvi státus stb. Ennek a dokumentumnak a nyelvi kérdésekben implicit volta is indokolja, az Országgyűlés ismert határozata pedig előírja a nyelvvel kapcsolatos elvek, célok és eszközök explicitté tételét, részletesebb kifejtését.

Noha távolról sem tekinthetem magam illetékesnek a stratégia dolgában, számomra semmiképpen nem mellékes a kérdés: *stratégiára* vagy *stratégiákra* van-e szükség a nyelv vonatkozásában. A közös cselekvés szintjén a *sok* stratégia bizonyára kevesebb, mint az *egy*. A *sok* vagy következménye a megosztottságnak, vagy oka, motiválója ennek, további megosztottságot eredményez. Többféle stratégiát lehet alkotni

* A szerző a kolozsvári egyetem ny. nyelvészprofesszora, az MTA külső tagja, az MTA Kolozsvári Területi Bizottságának elnöke, a Szabó T. Attila Nyelvi Intézet szakmai igazgatója.

[1] A Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium Nemzetpolitikai Államtitkárságának szerkesztésében és kiadásában jelent meg, a továbbiakban *Nemzetpolitika* címmel fogok rá hivatkozni. Vö.: http://www.nemzetiregiszter.hu/download/9/a2/00000/Magyar%20nemzetpolitika%20A4.pdf (2012-07-02)

eltérő ideológiák alapján, eltérő érdekek és célok alapján, és ezek többnyire kioltják egymást. Van már tapasztalatunk abban, hogyan lehet zsákutcába juttatni előremutató, konstruktív törekvéseket csak azzal, hogy sehova sem vezető, vele párhuzamos, néha tisztán teoretikus elképzelésekkel diszkreditálják őket. Azt pedig szintén közvetlenül tapasztaljuk a mindennapi életben és a politikában is, hogy a többségieknek volt és van ilyen stratégiájuk, amelyet a többségi ideológiák, pártok, kormányok következetesen valósítanak meg.[2]

Stratégiákról mégis beszélnünk kell olyan értelemben, hogy szükség van az „egész" lebontására, „részstratégiákra", „területekre lebontott cselekvési tervekre" (Nemzetpolitika 35). A nyelv esetében is lenniük kell részelemeknek az általános stratégia keretén belül. Ilyen például az, hogy hatását tekintve mi áll a stratégia középpontjában: az anyaország és/vagy a külső régiók, a szórvány- és/vagy a tömb, a szimbolikus és/vagy a pragmatikus cselekvés, a múltra és/vagy a jelenre, a jövőre irányuló-e. Ezekben mind az a lényeg, hogy egy közös irányba konvergáljanak, abba a nyelvstratégiába, amely közvetlenül része a nemzetstratégiának. Az összetartó irányon kívül alapvető a részelemek egyensúlya és aránya.

És hogy saját fejtegetésemmel se maradjak meg az elmélet szintjén, máris jelezni szeretnék, javaslatként is, néhány olyan közös stratégiai célt a magyar nyelv, különösen a kisebbségi magyar nyelvhasználat vonatkozásában, amelyek meghatározhatnák közös cselekvésünk irányát. *(1) A magyar nyelv térvesztésének lassítása, megállítása, esetleg megfordítása.* A térvesztés földrajzi dimenziójának van tisztán népszaporulatbeli, aztán migrációs és asszimilációs komponense. A demográfiai mozgás irányát csak általánosabb nemzet- és társadalompolitikai eszközökkel lehet kedvezően befolyásolni. A nyelvcsere és az ezzel szorosan összefüggő asszimiláció okait többé-kevésbé ismerjük, az okok ellenében nyelvjogi, oktatáspolitikai eszközökkel lehet élni, és olyan szubjektív, szimbolikus befolyással, amely hatással van a beszélők attitűdjére. Funkcionálisan a magyar nyelv ellenében az expanzív világnyelv, az angol nyer mindenütt teret, és ennek ellensúlyozásában a

[2] A hivatkozott dokumentum is utal arra, hogy a korábbi cselekvési tervek tekintetében nem alakult ki konszenzus, nem volt koherens stb. (Nemzetpolitika 11).

művelődés-, az oktatás- és a tudománypolitikának vannak feladatai. A külső régiókban ehhez járul még a domináns államnyelvek szintén expanzív térnyerése az anyanyelv ellenében. Ennek következményeit kívánja folyamatosan orvosolni, amennyiben kitartó és következetes, a kisebbségi érdekképviselet nyelvpolitikája és oktatáspolitikája. *(2) Nyelvmegtartás – nyelvélesztés.* Ehhez általánosan hozzájárulhat a színvonalas köz- és felsőoktatás, az olvasás, az irodalom, a kultúra egésze (a kulturális hagyományt is beleértve). Meghatározó az attitűd: a bátorítás, annak tudatosítása, hogy a magyarnak többletértékei vannak a magyar anyanyelvűek számára, hogy az igazi nyelvi otthonosság a mi számunkra ebben a nyelvben van. *(3) A közelítés, a konvergencia elősegítése a nyelv mozgásában.* Ezt célozza a nyelvi tervezésben a határtalanítás, a nyelvi műveltség színvonalának folyamatos emelése, a főváltozatok közössé, elérhetővé tétele minden beszélő számára.

A nyelvi tervezés elveiről, céljairól, a megvalósítás eszközeiről a nyelvészek között is voltak és vannak viták. De ma már talán viszonylag általánosan elismert cél a közelítés a nyelv mozgásában, a határtalanítás, a normapluralizmus, a nyelvhasználat bátorítása, a helyi változatok értékeinek elismerése, a két- és többnyelvűség értékeinek elismerése (magas szintű, anyanyelv dominanciájú, stabil kétnyelvűség) stb.

A nyelv esetében változatos és változékony jelenséggel van dolgunk: az élőnyelvnek regionálisan is eltérőek a mozgási tendenciái, változik a nyelvet használó közösségek helyzete. Alapelvnek lehet tekinteni, hogy nyelvi kérdésekben semmire sincs általános és mindent megoldó recept, még kevésbé olyan előrelátás, amely pontosan tudja, hol mi fog történni. Régiónként újabb és újabb „problémák" merülnek föl, ezért is javasoltunk egy olyan kutatási programot a Termini keretében, hogy *Kisebbségi magyar nyelvi problémák és kezelésük*.[3] Ez folyamatos munkát tesz szükségessé: folyamatosan bővülő, „karban tartott" adatbázisokat és korpuszokat, terepkutatást és körültekintő, a tágabb kontextusra is figyelő elemzést, ezekre épülő, megvalósítható és megvalósuló nyelvi tervezést.[4] Mindezt publikációkban, internetes hozzáférhetőségben

[3] Ennek céljait, megvalósítási módszereit, eljárásait, hasznosulását is kifejtettük: Termini 426–429.

[4] Erre vonatkozó kutatási programunkat 4 alprogram keretében valósíthatnánk meg: 1. a határon túli lexikai adatbázis építése, 2. elektronikus írott adatbázisok építése, 3. kódváltási korpusz építése, 4. a kontaktuselemek gyakorisági vizsgálata (Termini 429–432).

elérhetővé kell tenni mindenki számára, aki részt vesz a stratégia megvalósításában. A másik irányból a politikának folyamatosan igényelnie kell a szakmai véleményt, a szakmai hozzájárulást, receptívnek kell lennie iránta. A szakmai eredmények csak úgy hasznosulhatnak, ha beépülnek a nyilvánosságba, és ha tekintettel van rájuk a kisebbségpolitika és a nemzetpolitika. Most, a *Magyar nemzetpolitika* című dokumentum, a 66/2011-es országgyűlési határozat alapján és a Nemzetpolitikai Kutatóintézet létrejöttével erre talán jobb esélyünk van, mint eddig.

2. A Terminihez tartozó magyar nyelvi kutatóállomások munkatársaiban már a hálózattá szerveződés előtt és azóta is folyamatosan megvolt a készség és a törekvés arra, hogy szakmai munkájuk eredményei alkalmazhatók legyenek, alapjai lehessenek a nyelvi tervezésnek, és a megvalósulásban közvetlenül is hasznosuljanak. Ezt határozottan megfogalmaztuk a hálózat jubileumi kötetében is: „Mi úgy gondoljuk, hogy az abszolút tárgyilagosság illúziójának feladásával, de a szakmaiság szigorú követésével is elkötelezettek lehetünk nyelvi közösségeink iránt. Ez azt jelenti, hogy a jelenségeket, a nyelvi folyamatokat abból a szempontból is értékeljük, hogy elősegítik-e a nyelvmegtartást, amely minden nyelvi közösség alapvető érdeke. És ennek rendeljük alá mindazt, amit a nyelvi tervezésben fontosnak tartunk. Egyébként kutatásaink megalapozásában, elemzéseinkben nagy fontosságot tulajdonítunk a modern (nyelv)technológiával folyamatosan építhető és kezelhető adatbázisoknak és a korpuszoknak. Elméleti és módszertani tekintetben fontos, hogy az a fogalmi, értelmezési apparátus, amellyel dolgozunk, hatékony és korszerű, lehetőleg mások számára is érthető és értelmezhető legyen. A hasznosulás, az alkalmazás lehetőségét a nyelvi tervezésben látjuk: többek között a nyelvi konfliktusok kezelésében, a nyelvi jogok érvényesítésében, az oktatásban, a nyelvi tanácsadásban és ismeretterjesztésben, szórványkörnyezetekben pedig néhol már a nyelvélesztési (revitalizációs) programokban." (Termini 10).

Az egyes kutatóállomások beszámolóiban és publikációiban ennek eddigi eredményeire bőven találunk adatokat, hasonlóképpen arra is, hogy a tervezett kutatások hasonló jelleggel hasonló célokat követnek. A kötetben szereplő beszámolómban közvetlenül Csernicskó Istvánra és az általa vezetett Hodinka Antal Intézetre hivatkozva állapíthattam

meg: „[…] a hálózati kutatóállomásokra általában is érvényes, hogy kutatóik […] rendszeresen felvetik a nyelvi vonatkozású társadalmi problémákat: […] az államnyelv oktatásának kérdését a helyi magyar tannyelvű iskolákban; a nyelvi alapú diszkrimináció kérdéskörét; a nyelvi emberi jogok és az oktatás összefüggéseit; az anyanyelvi oktatás kihívásait; a kétnyelvűség társadalmi és nyelvi vetületeit stb. Ezek azok a kutatási problémák, melyek hozzájárulhatnak ahhoz, hogy közelebb kerüljünk az olyan kérdések megválaszolásához […]: milyen szerepe van a magyar nyelvnek a kisebbségi közösségek nemzeti azonosságtudatában; hogyan lassítható a nyelvi asszimiláció (nyelvcsere) folyamata a határon túli magyar közösségekben; véghez vihető-e a nyelvi revitalizáció a nyelvcserén már átesett (szórvány)csoportoknál; milyen típusú kétnyelvűség jellemző ma, és milyen (volna) kívánatos a kisebbségi magyar közösségekben, s milyen út/utak vezet(nek) ehhez; milyen mértékű, illetve hogyan csökkenthető a nyelvi hiány; hogyan szolgálhatja a leghatékonyabban az anyanyelvi nevelés a nemzetrész nyelvi és társadalmi céljainak elérését stb." (Termini 405).[5]

3. A tízéves közös munka tanulságai és saját naponkénti tapasztalataink alapján fogalmazódott meg munkánk stratégiai célja: „Kétségtelen, hogy a kisebbségi nyelvi közösségek megmaradását a nyelvmegtartás általános nyelvstratégiai célja szolgálja, valamint az anyanyelvhasználat szabad, korlátozás, hátrányos megkülönböztetés és félelem nélküli használatának biztosítása. A nyelvészeti kutatásoknak a külső régiókban jelentős mértékben ehhez kell igazodniuk, bizonyos értelemben ezt kell szolgálniuk." (419–420).[6] Általánosabban, nagyon tömör szövegezésben a nyelvészeti, közelebbről a szociolingvisztikai kutatások megállapításaira épül az a vitaindító is, amelyet az EMMI kultúrpolitikáért felelős helyettes államtitkára felkérése É. Kiss Katalinnal együtt terjesztettünk a 66/2011. számú országgyűlési határozat által előírt, a magyar nyelv

[5] A továbbiakban hasonló tartalmú beszámolók a 408–416. oldalakon.

[6] Ennek az idézetnek a folytatása: „Figyelembe kell azonban venni az egyes régiók, a régiókon belül az egyes közösségek helyzete és igénye közötti jelentős különbségeket. Lényeges különbség van mind a nyelvstratégiai célok, mind a nyelvészeti kutatások, alkalmazások témái, lehetőségei között a nagy- és a kisrégiók, az őshonos és a migráns magyarok viszonylatában (migráns magyarok jelentős számban csak Ausztriában vannak)." (Termini 420.)

helyzetének elemzésére létrehozott egyeztető fórum elé 2012. március 1-jén *Magyar nyelv, magyar nyelvhasználat a Kárpát-medence külső régióiban* címmel.[7] Ennek egyes pontjaihoz kapcsolódva fejteném ki konkrétabban, példákat is említve, melyek azok a témák, amelyekben jelentősek a nyelvészeti kutatások és elemzések eddigi hozzájárulásai, és melyek azok, amelyekben ez a hozzájárulás folyamatos lehet.

A nyelvmegtartás egyik alapvető feltétele a dokumentumban megfogalmazott *optimista jövőkép, bizakodó magyarságkép*, az etnonyelvi vitalitás erősítése. Ez most különösen aktuálissá vált a 2011-es romániai népszámlálási adatok egy részének nyilvánossá válásával. Az egyik kérdés ezzel kapcsolatban a számbeli adatok interpretálása, az apadás tényezőinek, azaz okainak feltárása. Szakmai előrelépésnek tekinthető, hogy a tíz évvel ezelőtti elhallgatáshoz képest[8] a demográfusok már „intergenerációs asszimiláció"-ról és „nemzetiségváltás"-ról is beszélnek, ilyet is beismernek és elismernek, és a kettőt együtt 15%-nyira teszik (Kiss–Barna 2012: 68–69). Noha a számszerűsítésnek most is vannak nehézségei, Szilágyi N. Sándornak az asszimiláció és a nyelvcsere viszonyát alaposan elemző tanulmányának köszönhetően ebbe most már mélyebben bele lehet látni (Szilágyi N. 2005). Az ezzel kapcsolatos módszertani nehézségek sem indokolják viszont, hogy *asszimiláció, disszimiláció* (vagy legalábbis ennek egyik „fajtája") helyett a *nemzetiségváltás* eufemizáló, ködösítő terminusát használják.

A tiszta beszéd ebben az esetben nagyon fontos, mint az is, hogy miként lehetséges a kedvezőtlen demográfiai tények ellenére olyan diskurzust folytatni, amely a bizakodó jövőképet erősíti. A rossznak is lehet jó hatása. Közismert, milyen felrázó, ösztönző hatása volt 1784-et követően Herder jóslatának és II. József nyelvrendeletének. Mindkettőnek vannak párhuzamai a mai kisebbségi helyzetben: ma is vannak Herderek és nyelvrendeletek. És ha nem hetenként hangzanának el, jelennének meg a sajtóban a nemzethalált vizionáló előrejelzések, és ha nem erre hivatkozna viszonylag gyakran a kisebbségpolitika, akkor ennek ébresztő hatása is lehetne. Ha destruktív, demoralizáló a diskurzus, akkor maga is a kedvezőtlen folyamatot

[7] É. Kiss Katalin–Péntek János: Magyar nyelv, magyar nyelvhasználat a Kárpát-medence külső régióiban. Vitaindító: http://magyarnyelvert.hu/a-magyar-nyelv-es-a-kulhoni-magyarsag/(2012-07-02)

[8] Akkor csak a migrációt és a „negatív népmozgalmi egyenleget" tekintették a nyilvánvaló apadás tényezőinek.

erősíti. Demográfusaink részéről eddig egyetlen, vigasznak szánt megállapítást olvashattunk: a románok is apadnak. Ennél azonban jóval többről van szó: a romániai magyarság vonatkozásában nyelvileg is világossá kell tenni, hogy a *kevesebb* nem a *kevés*nél jelent *kevesebbet*, hogy a *kisebbség* nem jelent *kicsinységet*, gyengeséget. Az sem lényegtelen, hogy mihez viszonyítjuk saját létszámunkat. Az 1990 utáni első kisebbségpolitikai szövegek is annak megállapításával kezdődtek, hogy „csak" 7,1% vagyunk, most „csak" 6,5%. Látnunk és láttatnunk kell azonban azt is, hogy ez a *kisebbség* még mindig a *legnagyobb* Romániában, hogy Erdély népességének még mindig egyötöde magyar, hogy a Székelyföld dominánsan, 70–80%-ban magyar, vagy, hogy pl. Kolozsvár ötvenezres magyarsága még mindig jóval több, mint a romániai németek összlétszáma. : Közösségünknek nemcsak dicső múltja van, amelyre túlságosan is gyak¬ran hivatkozunk, hanem mozgalmas, teremtő jelene és jövője is, amennyiben nem csak a meg nem született gyermekekért kesergünk, de azokra is jobban figyelünk, azokkal is jobban törődünk, akik megszülettek, itt vannak iskoláinkban, és színvonalas oktatásra, támogatásra várnak. Az ő iskolaválasztásukat, támogatásukat, ösztönzésüket szolgálja az általunk létrehozott és 9 éve működtetett Nyilas Misi Tehetségtámogató Program.

A nyelvmegtartás stratégiájában kulcsszerepe van magának a kisebbségpolitikának és a történelmi egyházaknak. A nyelvmegtartást célzó politikai cselekvés hatékonyságára bizonyára fontos adalékkal szolgál majd, ha a demográfiai apadás erdélyi térképére a közeljövőben rá lehet vetíteni a plurális erdélyi kisebbségpolitika soron levő helyhatósági választási eredményeinek térképét. Az egyházak esetében pedig már eddig is elvárható volt, hogy következetesek legyenek a nyelvvel kapcsolatos döntéseikben (hitoktatásban és egyházi, hitéleti gyakorlatukban), mint az is, hogy ebben is ökumenikus összehangoltság érvényesüljön. Az egyházak szerepe döntő a nyelvmegtartásban, és az olyan kivételes esetektől eltekintve, mint a moldvai magyarok, ahol az egyház nem biztosítja a hitéleti szabad nyelvválasztás lehetőségét, és ezzel az asszimilációs nyomást erősíti, kétségtelenül szimbolikusan és valóságosan is betölti ezt a kivételes szerepet, de – mint az eltérő helyi „gyakorlatok" mutatják – nem mindig következetesen és nem mindig összehangoltan. Ehhez is támpontokat lehetne találni a Kárpát-medencei magyar nyelvi tervezés elméletében és gyakorlatában.

4. Ma már triviális megállapítás, hogy a kisebbségi magyarok identitásszerkezetében legfontosabb a nyelv (lehet, hogy ez változni fog a kettős állampolgársággal). A nyelvnek az identitásszerkezetben elfoglalt helye és szerepe különbözik az egyes etnikumoknál, ezért is félrevezető, a stratégia szempontjából sem produktív egyformán tekinteni ezekre, uniformizálni őket. Két példa erre a 2011-es romániai népszámlálás anyagából: 1. Tánczos Vilmos, aki a moldvai magyarok nyelvi helyzetének bizonyára legjobb ismerője, 2011-ben közvetlenül, biztosként részt vehetett a népszámlásban. Részletesebben előadott tapasztalatai alapján az egyik lényeges következtetése: „A modern népszámlálások kategorizációi (állampolgárság, anyanyelv, etnikum, vallás) nem teszik lehetővé, hogy erről a bonyolult identitásszerkezetről számszerűségében is valós képet kapjunk, ugyanis a valóban fontos identitástényezők nem felelnek meg azoknak az identitástényezőknek, amelyekkel a modern polgári nemzeti identitásszerkezetek körülírhatók." (Tánczos 2011: 283). Noha nekem az a véleményem, hogy az identitásszerkezetek elsősorban nem a „modern polgári nemzeti voltukban", illetve ettől való elmaradottságaikban különböznek, Tánczos következtetése alapvetően fontos. 2. Bizonyára hasonló oka van annak, hogy ugyanennek a népszámlálásnak az adatai szerint az elvárásokhoz viszonyítva országosan is mérséklődött a romák disszimilációja: „[…] a magukat románnak vallók számának a növekedése jelentősen mérséklődött: a[z] 1992–2002 közötti 33 százalékról (,) 2002–2011 között 16 százalékra." (Kiss–Barna 2012: 11). Az olyan diaszpóra-népeknek, mint a roma, teljesen eltérő az identitásszerkezete, jóval kisebb szerepe van benne a nyelvnek vagy akár az etnicitásnak, így a román (vagy a magyar) identitás vállalása (választása) akár mimikrinek is tekinthető, amely nem gyengíti az ő, egészen más tényezőkben gyökerező identitásukat.

Akár a rejtőzködés jelének is tekinthető, hogy Kolozsváron jelentős számban voltak olyanok, akik nem nyilatkoztak nemzetiségükről (Kiss–Barna 2012: 66–68). Bizonyos jelek alapján erről némelyek úgy gondolják, hogy ők többségükben magyarok, és hogy a kérdező biztosok manipulálása befolyásolta őket (esetleg nem is kérdeztek rá a nemzetiségre). De mint minden nyelvi vagy etnikai rejtőzködés, ez is több más tényezőre is visszavezethető: közömbösségre, félelemre stb.[9]

[9] A nyelvről mint a rejtőzködés eszközéről l. Sorbán 2009.

Az elmúlt két évtized kisebbségpolitikájának egyik legvitathatóbb pontja nemzetközi és az egyes országok szintjén is az uniformizálás elve. Azt az egyes személyek tekintetében kétségbe nem vonható elvet, hogy mindenkit azonos jogok illetnek meg, változatlanul érvényesnek tekintik (akik egyáltalán elismerik a kollektív jogokat!) az egyes nyelvi és etnikai csoportokra. Mivel azonban ahogy egy közösséget nem szabad megfosztani jogaitól, úgy rákényszeríteni sem célszerű olyan jogokat, amelyeket ő nem igényel, és amelyekkel élni sem képes. Ezért az általános elvet úgy célszerű átfogalmazni, hogy minden ilyen csoportot, közösséget olyan jogok illetnek meg, amilyeneket igényel. És ezt a jogigényt legpontosabban maga az illető közösség képes meghatározni: nem a többségieket képviselő hatóság vagy szakmai elit, és nem is az anyaországi politikai vagy értelmiségi elit. Mindkettőnek el kellene fogadnia a kisebbségi közösség által megfogalmazott jogigényt. Ebbe a csapdába esett bele a romániai magyar érdekképviselet is, amikor pl. mind az országos, mind a megyei oktatási hatóság szintjén maga próbálta egyformán képviselni mind a 18 romániai kisebbséget, és ez többnyire saját közössége számára bizonyult a legkevésbé hatékonynak.[10]

5. Előterjesztett vitaanyagunknak a *Hatékony és következetes nemzetpolitika, kisebbségpolitika, nyelvpolitika, jogvédelem* alcímet viselő pontja arra hívja föl a figyelmet, mennyire fontos a nyelv jogi státusának folyamatos javítása és legalább regionális szinten a *hivatalos nyelvi státus* elérése.[11] Hasonlóképpen fontos a nyelvhasználati jogok biztosítása a lehető legszélesebb körben. A státus tekintetében még a szakmai nyilvánosságban is érzékelhető a bizonytalanság a *hivatalos* és a *hivatali* értelmezésében: némelyek ez utóbbit előszeretettel terjesztik ki az előbbire. Hasonlóképpen sokak számára tisztázatlan, mit jelent a magyar vagy a román nyelv hivatalos státusa az uniós intézményekben. Különösen a csatlakozás utáni időszakban voltak olyan vérmes remények, hogy ez már *ab ovo* kiterjed a helyi státusra, használatra is. A nyelv presztízse szempontjából lényeges nyereség, hogy az uniós intézményekben a magyar is hivatalos nyelvként használatos, a helyi jogi, poli-

[10] Részletesebben erről: Péntek 2011.

[11] Ezt a jogos igényt a *Nemzetpolitika* is kiemelten tárgyalja (19).

tikai státus tekintetében viszont ennek láthatóan nincs jelentősége. Inkább az érzékelhető, hogy nemzetközi szinten elakadt az a korábbi biztató folyamat, amely a nemzetközi jogban előírásokkal (nemcsak ajánlásokkal) kodifikálná a nyelvhasználati jogokat. Napi tapasztalat, hogy ebben a tekintetben korábbi hagyományos, örökölt vagy szerzett jogok is sérülhetnek, néha éppen a többnyire megfoghatatlan „európai normára" való hivatkozással, és ez a korábbi jogok szűkülését, sérülését eredményezheti az európai jogi, politikai környezetben.

A kisebbségpolitika több mint két évtizedes gyakorlatából a nyelv vonatkozásában is hiányzott annak elkülönítése és tiszteletben tartása, hogy mi az, ami ebből elvi kérdés, és emiatt konszenzuális egyetértést igényel, és mi az, ami bizonyos értelemben konjunkturális, tehát ilyen értelemben politikai alku tárgya lehet. A nyelvhasználat esetében ez az elvi alap könnyen meghatározható: az etnicizmussal együtt a lingvicizmus határozott elutasítása. A kettő szorosan összefügg egymással, és azt jelenti, hogy minden körülmények között elfogadhatatlan a korlátozás és a hátrányos megkülönböztetés nyelvi és/vagy etnikai alapon.

Az előző század örökségeként a kelet-európai régióban láthatóan hosszas és nehéz folyamat annak visszaépülése az emberek tudatába és napi cselekvésébe, hogy az embernek kiterjedt jogai vannak, lehetnek, hogy élnie lehet, élnie kell a jogaival, sőt további jogigényei és jogos igényei lehetnek. Ez az emberi méltóság alapja, a kisebbségi létnek pedig a legkevésbé elviselhető része éppen a méltóság hiánya, a folyamatos másodrendűség érzése, a megaláztatás. A joggal viszont együtt jár a polgári kötelesség, kötelezettség naponkénti teljesítése is. Az elmúlt két évtized szabadsága, kisebbségpolitikája kétségtelenül a nyelvhasználati és más jogok kiterjesztésében érte el a legtöbb eredményt. És szakmai intézményeink (nyelvi irodáink is) folyamatosan gondoskodnak róla, hogy az emberek ismerjék a nyelvhasználattal kapcsolatos jogaikat, az ehhez szükséges források, eszközök is naponként gyarapodnak (tájékoztató kiadványok, szótárak, internetes források). Ennek ellenére gyakran éppen a polgári méltóság, „bátorság" hiányzik: egyrészt a jogtudat és a jogigény, másrészt pedig az, hogy éljenek a meglévő jogaikkal. Mint ahogy általában is hiányzik országainkban, hogy az emberek már eleve társítsák a szabadsággal a felelősséget, a joggal a kötelességet. De ez messzire vezet a nyelvstratégia témakörétől.

A nemzeti elfogultságok és törekvések miatt, a történelem igazolása vagy manipulálása érdekében a jog és a használat szempontjából általában a tulajdonnevek (földrajzi nevek és személynevek), de még a nyilvánosságban megjelenő intézménynevek is más megítélés alá esnek, mint a köznevek. Annak ellenére, hogy azok is szerves elemei minden nyelvnek. A Kárpát-medence magyar régióiban az elmúlt két évtizedből könyvtárnyi irodalma van az ezzel kapcsolatos hol botrányos, hol nevetséges esetek leírásának és elemzésének. A nyelvészek ezeknek a tisztázásából is kivették a részüket minden régióban. A Terminiben elkezdett, de pályázati források hiánya miatt meg nem valósult kutatási tervünk a földrajzi nevek határtalanítása (Termini 359–396). Az ehhez, különösen a személynevekhez fűződő jogokkal a nagyközönség még kevésbé van tisztában, mint általában egyéb nyelvi jogaival. Erdélyben például azzal, hogy már 1990 előtt is a román névjog liberális volt: jogi előírás nem korlátozza sem a névválasztást, sem a névhasználatot. És néha a magyar közélet szereplői sincsenek azzal tisztában, hogy pl. a földrajzi nevek átültetése egyik nyelvből a másikba nem fordítást jelent, hanem azt, hogy az egyik nyelvben használatos nevet helyettesítjük azzal a névvel, amelyet a másik nyelv beszélői használnak. Bizonyára ennek a tájékozatlanságnak volt a következménye az, hogy a nagyváradi román utcanevek magyarítását fordítói irodára bízták, és ott valóban le is fordították őket, a nagyváradi magyarok legnagyobb elképedésére.

6. Vitaindítónk következő pontjában azt a nyelvstratégiai célt fogalmaztuk meg, hogy *„Minden magyar számára elérhető anyanyelvi oktatás és kultúra"*. A kisebbségi magyar identitás szerkezetével is összefügg, hogy az asszimiláció a nyelvcserével kezdődik, a nyelvcsere előtt pedig ott van a kétnyelvűség szubtraktív, másodnyelvi dominanciájú formája. Ez a folyamat egyik fázisában sem visszafordíthatatlan. Sőt a nyelvcsere után is lehetséges nyelvi revitalizáció, revitalizációs oktatás. A kétnyelvűség típusát jelentős mértékben meghatározza az oktatás. A szakirodalomból látható, hogy az oktatásnak nincs ebből a szempontból ideális vagy általános modellje, a szakirodalomban sem egyértelmű, ki mit tekint kétnyelvű oktatásnak, ki hogyan értelmezi a *domináns* jelzőt a kétnyelvűség esetében. A magyar oktatás nyelvileg (dominánsan) magyar (nem etnikusan!), azaz eszköze az oktatásnak,

de számolni lehet és kell az anyanyelv szimbolikus értékelésével, a szimbolikus megismerésben betöltött szerepével, noétikai és etikai funkciójával egyaránt. Az államnyelv ideális esetben hatékonyan oktatott (tan)tárgy, fontos abban a tekintetben, hogy a kialakuló kétnyelvűség magas szintű, stabil és hatékony legyen. Mindezek miatt lényeges a tannyelv megválasztása: az 1. nyelv kognitív és érzelmi többletei miatt. Ezt minden régióban részletesebben és közérthetően kifejtettük az iskolaválasztás előtt álló szülőknek. A folyamat további fázisaiban is fontos szerepe lehet a kódváltásnak (ezzel a Gramma és a Hodinka Intézet munkatársai foglalkoztak részletesen). Ami a *domináns* jelzőt illeti: a kétnyelvűségben ez a nyelvi kompetenciára vonatkozik, nem a beszéd mennyiségére (ennek értelmezése nem egyértelmű az erdélyi szociológiai szövegekben).[12]

A Termininek az oktatással kapcsolatos további kutatásait abban a programban részleteztük, amelyet a jubileumi kötetben *Az oktatás nyelvi kérdései* címmel írtunk le, két alprogramba sűrítve elképzeléseinket: 1. Nyelv, oktatás és nyelvoktatás: problémák, kihívások, megoldási lehetőségek, 2. Adalék az oktatáskutatáshoz: pszicholingvisztikai vizsgálatok a szórvány körében (435–437).

A saját kultúra ellenében, nem annak más dimenzióba helyezéseként vált divatossá a *multikulturális, multilingvális* modell ajánlása a kisebbségi közösségek számára. Ezt propagálta többek között a kolozsvári egyetem is. A verbálisan meggyőzően előadott ilyen modellek mögött azonban rendszerint mégis a többségi felügyelet, dominancia működött és működik, az egyirányúság: a kisebbség teljes nyitottsága a többségi nyelv és kultúra irányában és a többség elzárkózása a kisebbségi nyelv és kultúra megismerésével és elfogadásával szemben. Az *interkulturalitás* mostanában egyre inkább hangoztatott eszméje (a kolozsvári egyetem újonnan megválasztott vezetősége részéről is) szintén csak akkor válhat elfogadhatóvá és produktívvá, ha a nyelvre és a kultúrára egyaránt kiterjedő kölcsönös nyitottságot és elfogadási készséget jelent többség és kisebbség viszonyában. Ehhez jelentős mértékben hozzájárulhatna az egyes nyelvekben megnyilvánuló eltérő nyelvi

[12] Mindezekre nézve a legújabb publikációkból lényeges hozzájárulás: Bálint–Péntek szerk. 2009; Gál 2010; Bartha–Nádor–Péntek 2011.

világkép kölcsönös megismerése, a mentális, pszichológiai, szociológiai, kulturális másság alaposabb feltárására irányuló szakmai munka mindkét oldalról. Ezzel az elképzeléssel állítottuk össze három alprogramban kifejtett hálózati kutatási programunkat: *A fordítás és a korpusztervezés problémái kétnyelvűségi helyzetben* (Termini 432–435). Ez kutatásként, nyelvi tervezésként, illetve ennek megvalósításaként kiterjedne a tankönyvfordításokra és a hivatalos szövegek, nyomtatványok fordítására, kétnyelvű szótárak és kulturális szótárak szerkesztésére, a földrajzi nevek standardizálására.

7. Vitaindítónk következő pontjában *A magyar nyelv presztízsének, használati és gazdasági értékének növelése* szerepel mint fontos nyelvstratégiai feladat. Több attitűdvizsgálat is igazolja, hogy a nyelv presztízse, értékelése tekintetében jelentős különbség van 1. a külső régiók és az anyaország magyar beszélői között, 2. a külső régiókban is a belső és a külső értékelés között, 3. a kisebbségi beszélők körében a szimbolikus értékelés és a pragmatikus döntések között. A külső megítélés lényeges javításához a nyelvészet közvetlenül alig képes hozzájárulni. Annál inkább szerepe lehet ebben a magyar tudománynak, a magyar irodalomnak, a magyar gazdaságnak, a magyar politikának, a külső régiókban is a magyar vállalkozások és vállalatok jelenlétének, működésének.

Annak idején, 10–12 évvel ezelőtt egy magyarországi konferencián némi megdöbbenés fogadta az egyik előadónak azt a vízióját, hogy a jövőben az egyes nyelvek értékét kizárólag azok pénzben kifejezhető értéke határozza meg. Igaz ugyan, hogy valóban mindennek az értéke egyre inkább a pénzhez kapcsolódik, és egyre nyilvánvalóbb egy-egy nyelv ismeretének, használatának gazdasági értéke, mindez nem kérdőjelezheti meg azt, hogy különösen kisebbségi közösségeink léte és kultúrája jelentős mértékben a nyelv hagyományos szimbolikus és kulturális értékére, értékelésére épül. Nem nehéz észrevenni, amire korábbi dolgozataimban is több ízben utaltam, hogy a kisebbségiek veszélyeztetett és emiatt védekező identitásában rendkívül magas a nyelv szimbolikus (fel)értékelése, miközben egyre inkább csökken a nyelvnek a nyelvválasztásokban megmutatkozó pragmatikus (le)értékelése. Ünnepeken, ünnepnapokon fontos az anyanyelv, a hétköznapokban, a meghatározó döntések meghozatalakor már jóval kevésbé.

Ahhoz, hogy ez a feltűnő ellentmondás oldódjon, hogy a beszélők, a szülők felismerjék, elismerjék az anyanyelv többletértékeit, a magyar nyelv használati értékét is, ahhoz elsősorban az oktatás színvonalán kellene lényegesen javítani. És az is kívánatos volna, hogy az oktatás minél nagyobb mértékben terjedjen ki a gyakorlati, szakmai pályákra. Ezért a Termini javasolt kutatási témái közül *Az oktatás nyelvi kérdései* címet viselőben felvázoltuk, milyen alkalmazott nyelvészeti, nyelvi tervezési feladatok vannak az anyanyelvi nevelés és a nyelvoktatás területén. A nyelvválasztást jelentős mértékben javíthatná, az oktatási intézmények megmaradását is az biztosíthatná, ha minden régióban javulna a magyar közoktatás színvonala. Ez tehetné vonzóvá ezeket az intézményeket akár a többségiek számára is. Ebben az az elvárás is benne van a szülők részéről, hogy „a magyar iskolákban végzett diákok jobban érvényesülnek, mint az államnyelven tanuló magyar anyanyelvű társaik. Ehhez az is szükséges, hogy a magyar tannyelvű iskolák jó színvonalú államnyelvi és idegen nyelvi képzést biztosítsanak." (Termini 435). A külső régiókban tenni is kell azért, hogy nyilvánvalóvá váljék általában a nyelvi kompetencia, különösképpen pedig a két- és többnyelvűség „gazdasági" haszna.

Hasonlóképpen fontos, hogy a magyar nyelvű felsőoktatás is színvonalas legyen, és az is, hogy folyamatos figyelem és támogatás kísérje azokat az egyetemi hallgatókat, akik román nyelven végzik tanulmányaikat. Semmiképpen nem helyeselhető az az idei oktatási támogatással kapcsolatos döntés, hogy ez csak azokra a hallgatókra terjed ki, akik magyar nyelven végzik tanulmányaikat. A felsőoktatás jelenlegi rendszerében, mivel pl. Romániában a lehetséges szakoknak csak mintegy egyharmada tanulható magyar nyelven, nincsenek meg a szabad tannyelvválasztás feltételei. A pályaválasztás, a szakválasztás nem szűkíthető le a csak magyar nyelven tanulható szakokra, ez perspektivikusan magyar közösségeink pozícióit is gyengítené, sőt inkább értékelni és támogatni kell azt, ha a magyar fiatal érettségi után vállalja a román nyelvű képzés nehézségeit. Mint ahogy továbbra is jeleznünk kell azt a hiányt, hogy Kolozsváron, ahol tízezernyi magyar hallgató tanul, nincs olyan elit kollégiumi központ, amely mindenki számára, a román intézményekben tanulóknak is további felkészülési, magyar szaknyelvi képzési lehetőséget biztosíthatna.

Az európai és a Kárpát-medencei szervesebb és nyitottabb kapcsolatok nyomán magyar szempontból egyre aktuálisabbá válik az egységes felsőoktatási és közoktatási térség átgondolása, kialakítása.[13]

8. Előterjesztésünk utolsó részében azt vázoltuk föl, mi az, ami elvárható a nemzetpolitika és a tudománypolitika részéről a nyelvstratégia szakmai, nyelvészeti megalapozásában. Amikor ezt szóvá tesszük, nem személyes és nem is kizárólag szakmai ambíciók vezetnek bennünket, és ha a nemzetpolitikát és a tudománypolitikát egyaránt említjük, ezt azért tesszük, mert az a véleményünk, hogy a nyelvstratégia sikeres megvalósításában a kormányzat mellett a Magyar Tudományos Akadémiának is fontos szerepe és felelőssége van.

A nemzetpolitika stratégiai kerete nyelvvel kapcsolatos utalásainak túlságosan implicit jellege tovább éltetheti azt a valószínűsíthető álláspontot, hogy a nyelv annyira természetes, hogy azzal nem is kell külön foglalkozni, vagy azt – ami szintén elterjedt közvélekedés –, hogy a nyelvi kérdésekhez mindenki ért (ezt most erősíti az interdiszciplinaritásra való hivatkozás). Tény azonban, hogy a dokumentumban „a külhoni magyarok vonatkozásában" kifejtett 15 cselekvési terület között a nyelv nem szerepel, annak ellenére, hogy jelentős vagy döntő mértékben nyelvi kérdés a megmaradás, a szórványok és a diaszpóra sorsa, a színvonalas, versenyképes köz- és felsőoktatás, a tudományos képzés és a tudományművelés, a kultúra, az egyház, a média. Ezek mind olyan területek, amelyek elsősorban nem etnikusan magyarok, hanem nyelvileg. Vagy ha igen, akkor a nyelv révén etnikusak. Éppen ezért tekinthető fontosnak a nyelvet is érintő „cselekvések" összefogása és szakmai megalapozása.

A szociolingvisztikai, élőnyelvi, kétnyelvűségi kutatások szakmai, intézményi háttere ismert: az anyaországban ez természetszerűen jóval biztosabb, jobban szervezett kutatói személyi állományában, utánpótlásában is, mint a külső régiókban. A külső régiókban, ahol a legtöbb a tennivaló, ezeket a kutatásokat, a nyelvi tervezéssel kapcsolatos feladatok végzését a Termini hálózat fogja össze, tartja életben.[14] A hálózathoz

[13] Erre a *Nemzetpolitika* dokumentuma is utal (37).

[14] Az említett dokumentum is *új típusúként* olyanszerű „hálózati alapú együttműködést" ajánl (38), mint amilyet mi éppen az élőnyelvi kutatásokban már tíz évvel ezelőtt kialakítottunk.

tartozó virtuális kutatóállomások maguk is heterogén intézményekhez kapcsolódnak. Működésükben a személyek a fontosak, a meghatározóak, akik közül senki nincs főállásban, képzettsége, eredményei ellenére ebben a keretben senkinek sincs szakmai státusa. Egzisztenciális biztonság nélkül az utánpótlás sem biztosítható. A hálózati együttműködés is részben az intézményi háttér bizonytalanságát ellensúlyozza. Ez a bizonytalanság és részben kilátástalanság az oka annak is, hogy – noha ennek lehetőségét a munkatársak évek óta latolgatják – a hálózat nem válhatott jogilag bejegyzett, valóságos intézménnyé.

A folyamatos és módszeres tevékenység egyik legnagyobb akadálya a bizonytalan finanszírozás, ezen kellene elsősorban változtatni. A támogatáspolitika, amelyben a nemzetpolitika és a kisebbségpolitika egyaránt részt vesz, láthatóan bizonytalan abban, milyen arányban, milyen mértékben ossza meg a rendelkezésére álló forrásokat a tisztán szimbolikus, néha nagyon látványos, mégis alkalmi programok és célok, valamint a folyamatos munkát igénylő, a jövő alakításában szerepet vállaló szakmai intézmények között. A támogatások hatékonyságát az is csökkenti, hogy a külső régiók kisebbségpolitikájában szerepet játszó pártok láthatóan nem képesek megszabadulni attól a kísértéstől, hogy a támogatáspolitikát a civil szervezetek, szakmai szervezetek pórázaként használják.

A szakmai intézmények esetében az eredmények és kutatási programok értékelésén alapuló direkt teljesítményösztönzés volna fontos. Ehhez azonban szükség volna arra, hogy legyen egy egyértelmű stratégia és értékelési rendszer, amely figyelembe veszi a kisebbségi közösségek helyzetét és a kisebbségi intézményeknek a saját közösségükkel szembeni feladatait. Ehhez annak tudomásul vétele is hozzátartozik, hogy ezeknek az intézményeknek olyan feladatokat is el kell látniuk, amelyek a nemzetközi tudományosság szempontjából esetlegesen érdektelenek vagy marginálisak, az adott közösség számára azonban – a nemzeti azonosság megtartása szempontjából – létfontosságúak.

Irodalom

Bálint Emese – Péntek János szerk. 2009. *Oktatás: nyelvek határán. Közelkép és helyzetkép a romániai magyar oktatásról.* A Szabó T. Attila Nyelvi Intézet Kiadványai 5. Kolozsvár: Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetsége.

Bartha Csilla – Nádor Orsolya – Péntek János szerk. 2011. *Nyelv és oktatás kisebbségben. Kárpát-medencei körkép.* Budapest: Tinta Könyvkiadó.

Gál Noémi 2010. *A nyelvi revitalizáció. Elméletek, módszerek, lehetőségek.* A Szabó T. Attila Nyelvi Intézet Kiadványai 6. Kolozsvár: Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetsége.

Horváth István – Tódor Erika szerk. 2011. *Nyelvhasználat, tannyelv és két(több) nyelvű lét.* Kolozsvár: Nemzeti Kisebbségkutató Intézet – Kriterion.

Kiss Tamás – Barna Gergő 2012. *Népszámlálás 2011. Erdélyi magyar népesedés a XXI. század első évtizedében.* Kolozsvár: Nemzeti Kisebbségkutató Intézet.

Nemzetpolitika. *Magyar nemzetpolitika. A nemzetpolitikai stratégia kerete.* Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium Nemzetpolitikai Államtitkárság. é. n.

Péntek János 2011. *Többségi? Kisebbségi?* In: Horváth István – Tódor Erika szerk. 2011. 11–26.

Péntek János – Benő Attila szerk. 2005. *Nyelvi jogi környezet és nyelvhasználat.* A Szabó T. Attila Nyelvi Intézet Kiadványai 2. Kolozsvár: Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetsége.

Sorbán Angella 2009. *Mutatkozások és rejtőzések. A nyelvi attitűdről.* In: Bálint Emese – Péntek János szerk. 2009. 144–168.

Szilágyi N. Sándor 2005. *Asszimilációs folyamatok a romániai magyarság körében.* In: Péntek János – Benő Attila szerk. 2005. 24–94.

Tánczos Vilmos 2011. *Madárnyelven. A moldvai csángók nyelvéről.* Kolozsvár: Erdélyi Múzeum-Egyesület.

Termini 2011. Benő Attila – Péntek János szerk., *A Termini Magyar Nyelvi Kutatóhálózat tíz éve. Tanulmányok, beszámolók, kutatási programok.* Dunaszerdahely–Kolozsvár: Gramma Nyelvi Iroda–Szabó T. Attila Nyelvi Intézet.

A nyelvstratégia nyelvészeti megalapozásának fontossága

Kiss Jenő*

1.

A konferencia programja már önmagában is világosan jelzi, mennyire változatos, sokféle az a közeg, amelyben a Kárpát-medencei magyarság és nyelve él (nem beszélve a világ többi részén élő magyarságról). A szóban forgó közeg azonban nemcsak változatos, hanem folyamatosan változó is. S bizony a globális, a regionális és a helyi változások, így például a nemzetközi egyezmények, a kormányváltások, nyelvtörvények, nyelvtörvény-módosítások, oktatásügyi rendeletek, a napi politikának a pillanatnyi széljárás szerinti módosulásai, nemkülönben Magyarország sikeressége vagy sikertelensége – az anyanyelvi nyelvhasználat szempontjából, közvetve és közvetlenül – a magyarságnak elsősorban a kisebbségi közösségeit érintik.

2.

Az alábbiakban nagyrészt tézisszerűen fogalmazom meg azokat a szociolingvisztikai/társasnyelvészeti axiómákat, amelyek a vizsgált témakör szempontjából alapvető fontosságúak. Hangsúlyozom: a magyar nyelvtudomány – különösen az utóbbi negyedszázad folyamán – a szóban forgó területen számos olyan, részben tudományközi korpuszépítő, elemző és szintetizáló eredményt mutat fel, amely eredmények önmagukért beszélnek, egyszersmind alkalmazás után kiáltanak – különös tekintettel a nyelvstratégiai területre. A munkát e téren tehát

* A szerző nyelvész, az ELTE egyetemi tanára, az MTA rendes tagja.

nem elkezdeni, hanem folytatni, illetőleg a belőlük következő tanulságokat mielőbb alkalmazni kell a magyar nyelvközösség jól felfogott érdekében.

1. A nyelv nemcsak ontológiai értelemben megkerülhetetlen, hanem társadalmi szempontból is alapvetően fontos. Az azonban csak mintegy fél évszázada világos, hogy vannak bizonyos társadalmi problémák, amelyek a nyelvhasználati vonatkozások figyelembe vétele nélkül megoldhatatlanok. Ezt a tényt sajnos értelmiségi körökben sem sikerült még az elvárható mértékben tudatosítani. Ameddig ez így marad, nehezen jutnak el – ha egyáltalán eljutnak – ezek a fölismerések a különböző szinteken dolgozó döntéshozókig. Márpedig ha ez így marad, ennek negatív társadalmi következményei lesznek továbbra is.

2. Nyelvstratégiára szükség van. Éspedig explicit, korszerű, rugalmas nyelvstratégiára van szükség. Olyanra, amely a magyar nyelvközösség egészére kiterjedően számba veszi az anyanyelvhasználattal összefüggő helyzetet, az anyanyelv állapotát és a teendőket. S amely az anyanyelvi jövő érdekében szükséges tennivalókat megfogalmazza. Olyanra, amely a magyarországi nemzeti kisebbségek anyanyelvének védelmére vonatkozó intézkedési tervet is tartalmaz.

Nemcsak azért fogalmazok ilyen határozott egyértelműséggel, mert a magyar esetében ott van a pozitív történelmi példa (a reformkorra gondoljunk). Még csak azért sem, mert mai példák sora (a finn, az észt, a svéd, a lengyel, a francia, a katalán, az ír, a velszi és a dél-tiroli) is a mondottakat igazolja. Magyar nyelvstratégiára azért van szükség, mert a magyar nyelvközösség s ennek következtében a magyar nyelv is *olyan helyzetben* van, amilyenben van. Abban tudniillik, hogy világosan elkülönülnek a magyarnak mint anyanyelvnek a használati lehetőségei és jövőbeli kilátásai. Magyarországon él egy tömbben az itt immár 1116 éve folytonos magyar nyelv, éspedig a továbbélését illető használati korlátozás nélkül. A trianoni békediktátum folyományaként helyükön maradásuk ellenére a határon kívülre került magyar kisebbségek anyanyelvhasználatának már többrendbeli korlátai vannak, az ottani magyarság a kétnyelvűsödés és részben az asszimilálódás útját járja, illetőleg a nyelvi szétfejlődés bizonyos jeleit mutatja. A kivándoroltak

alkotta harmadik csoport, a Kárpát-medencén kívüli világ szórványmagyarsága anyanyelvmegtartó képessége jól magyarázható okokból minimális, ebből következően csak átmenetileg fenntartható állapot.

3. Nyelvstratégia kidolgozásának azonban csak akkor van értelme, ha szigorúan tudományos alapokon áll. A fundamentumot értelemszerűen a nyelvtudomány adja. Tudniillik a nyelvtudománynak az az ága, amely a nyelvhasználatot a társadalommal való összefüggés-hálózatában vizsgálja. Szükség van azonban mindazon tudományok vonatkozó tapasztalataira, eredményeire, amelyek a nyelvhasználattal összefüggő, a nyelvhasználatot befolyásoló területek kutatásával foglalkoznak (szociológia, társadalomlélektan, művelődéstörténet, történettudomány, politikatudomány, kultúratudomány, média, jogtudomány stb. (az utóbbira l. például Kontra Miklós – Hattyár Helga 2002, Andrássy György – Vogl Márk 2010).

4. Minden nyelvstratégia valamely közösség érdekében születik. „*Nyelv*stratégiá"-t mondunk, a nyelvről, pontosabban a nyelv használatáról – vagy éppen nem használata következményeiről – beszélünk, de voltaképpen a mindenkori nyelvközösségről, illetve egymással érintkező közösségekről szólunk. Ez teszi fontossá, ez teszi nehézzé, ez teszi adott esetben politikummá, nem ritkán kényes, vitákat és kormányszintű, sőt nemzetközi feszültségeket is okozva a nyelvpolitika részévé a nyelvstratégiát. Ha pedig a nyelvstratégia a nyelvpolitika része, akkor értelemszerűen része a nemzetpolitikának is. S ha így van, akkor ezt tudomásul kell venni, s így is kell kezelni.

5. A nyelvstratégia kétlépcsős tevékenység, amelynek van egy – legyen szabad hasonlattal élnem – diagnosztikus és van egy a „terápia" kidolgozásáról szóló része. Az első elsősorban, tehát nem kizárólagosan, nyelvtudományi feladatkör, a másodiknak bőven van már a társtudományok meghatározott eredményeire, tapasztalataira támaszkodó része is. A sorrend szigorúan kötött. Első ugyanis az állapot- és a helyzetfölmérés (-számbavétel és -leírás), s csak ez után következhet a „terápiás tevékenység" megtervezése. Az állapot és a helyzet ismeretének hiányában, a nyelv állapotára és helyzetére vonatkozó tényszerű adatok és

leírások tömege nélkül nem lehet továbblépni (a nyelvek helyzetének leírása csak széles körű tudományközi együttműködéssel lehetséges). Azok az általános kérdések, amelyekre minden nyelvstratégia a szóban forgó információk ismeretében választ keres, a következők: *mit, miért, hogyan* célszerű, lehetséges, szükséges megtenni?

6. Mindenféle nyelvstratégia megvalósítása állami feladat, tehát közpénzből finanszírozandó. Az részletkérdés, hogy az állam hogyan oldja meg ezt a kérdést: külön intézmény létrehozásával, az Akadémián keresztül, különböző intézményekre testálva a feladatköröket, vagy miniszteriális menedzseléssel. Hangsúlyozandó azonban: a szakma teljes függetlenségét biztosítani kell, az illetékességi területeket és a gyakorlati teendőket világosan elkülönítve egymástól.

3.

A következőkben néhány, a föntebb leírtakhoz így vagy úgy kapcsolódó egyes kérdéskörökhöz fűzök rövid megjegyzéseket.

1. Amiről ma szó van, az abba a nálunk is több évszázados hagyományba illeszkedik, amelyet így nevezünk: az anyanyelvvel való tudatos törődés értelmiségi hagyománya, – de mondhatnám azt is, hogy az anyanyelvvel való tudatos törődés értelmiségi felelőssége. Ez a humanizmus korára visszamenő hagyomány mai terminológiával szólva annak felismeréséből született, hogy a nyelv (az anyanyelv) a közösség szempontjából oly fontos, hogy érdemes, illendő, sőt adott esetben szükséges foglalkozni vele. Részletekbe nem mehetek, néhány múltbeli mozzanat megemlítése azonban a jelen jobb megértése szempontjából sem érdektelen talán.

Ma nyelvstratégiáról, nyelvi tervezésről beszélünk. Viszonylag új elnevezések ezek. A fogalom azonban nem új. Legkésőbb a felvilágosodással, a nemzetté válás folyamatával válik az értelmiségi elit számára nyilvánvalóvá, hogy a közösség korszerűsítése – „fölemelése" az akkori szóhasználat szerint – csak korszerű, mai kifejezéssel élve: versenyképes nyelvvel lehetséges. S mi történt? Ebben a korban a közmagyar nyelvi

norma kívánalma már magától értődő követelmény volt, szoros összefüggésben persze a nemzetté válás folyamatával, a magyar függetlenségi mozgalmak nyelvi téren is megnyilvánuló fölerősödésével. Eme közmagyar nyelvinorma-igény az írott nyelv síkján jelentkezett. A cél tehát a kiművelt standard, mondjuk úgy, az írott köznyelv létrehozása volt, amely a magas kultúra, tehát a művészetek és a tudományok művelésére, kifejezésére is alkalmas, egyszersmind a tudásközvetítés legcélravezetőbb eszköze. Nem beszélve arról, s ez akkor alapvető fontosságú (mai kifejezéssel élve: nemzetpolitikai) kérdés volt, hogy ez az alakuló közmagyar nyelv volt a formálódó nemzet együvé tartozásának legfontosabb és legnyilvánvalóbb szimbóluma is. Ennek érdekében mai szemmel nézve is korszerűnek mondható nyelvi tervezési tevékenységbe fogtak. A részleteket megint csak mellőzve két mozzanatot említek. Az egyik: meglepően korszerű volt az erdélyi Nyelvmívelő Társaság 1791-ben megfogalmazott programja. Benkő Loránd szerint „még a magyar felvilágosodás mozgalmas nyelvi-irodalmi miliőjéből is kiemelkedik azáltal, hogy a magyar nyelvi művelődésnek ilyen nagyszabású, széles keretű, a tudományos nyelvtan írásától az iskolai nyelvtanításig, az irodalmi célú tájszógyűjtéstől a műszaki-természettudományi műnyelv fejlesztéséig, a játékszín ügyének felkarolásától a városi olvasókörök szervezéséig minden részletre kiterjedő elgondolásait az [abban az] időben sehol másutt nem fogalmazták meg. Ilyen részletesen, tételesen még Kazinczyék sem" (Benkő Loránd 2010: 288–289). A standardizálás szóban forgó szakaszában olyan gond jelentkezett, amellyel – más-más nyomatékkal és más körülmények között persze – ma is szembesülünk a nyelvi szétfejlődésnek nevezett jelenség miatt. Ezzel kapcsolatban idézünk emlékezetbe valamit. A Habsburg birodalomban Erdély és a Részek (Partium) jogi értelemben nem voltak Magyarország részei. A Magyarország és Erdély közötti természetes nyelvhasználati különbségek mindenki számára nyilvánvalóan érzékelhetők voltak. Aranka György meg is fogalmazta már 1791-ben a leselkedő veszélyt, hogy ti. „megeshetnék, hogy egy nemzetben két nyelv [ti. két magyar nyelv] lenne" (Benkő Loránd 2010: 287; megjegyzés: ma a Kárpát-medencei magyarság 8, méghozzá különböző államnyelvű országban él). Mit lehetett kezdeni az akkori helyzetben? Az erdélyiek számára is nyilvánvaló volt, hogy „írásbeliségük sajátságai nem egy vonatkozásban elüt-

nek a magyarság »nagyobbik felétől«, és maguk is mérlegelték, hogy […] alkalmazkodási kötelességeik a közmagyar nyelvi norma kimunkálása, izmosítása érdekében nekik is vannak" (Benkő Loránd 2010: 286–287). Az üzenet világos: közös ügyben közös a felelősség is. A közmagyar nyelvváltozat tekintetében is. A másik kiemelendő mozzanat: az 1825-ben alapított Akadémia, illetőleg ennek jelentősége és szerepe. Az Akadémia indulásakor már körvonalazódik, majd lényegében meg is valósul a nyelvi tervezés mindegyik területe. Kazinczyék tevékenységének korszerűségét jól mutatja, hogy elgondolásuk a mai körülmények között is figyelemre méltó (vö. Tolcsvai Nagy Gábor 2004).

2. A nyelvstratégiának a mindenkori helyzethez kell alkalmazkodnia, s ki kell terjednie a nyelvközösség egészére. Mi történt a felvilágosodás és a reformkor idején nálunk? Az akkori értelmiség az anyanyelv mellé állt, benne nemcsak identitásképző, közösséget összetartó szimbólumot, hanem a társadalmi korszerűsítés eszközét is látva. Igen ám, de szókészletében, stiláris lehetőségeiben, a tudományok művelésében még visszamaradott nyelv volt a magyar. Mit tettek? Versenyképessé tették, s kodifikálták a magyar standardot.

Ma persze egészen más a helyzet. A nemzetté válás szakaszán már régen túl vagyunk (a moldvai csángók ebből a folyamatból kimaradtak annak idején, mert nem a Magyar Királyság területén, hanem egy más állam fennhatósága alatt éltek). Van versenyképes írott és beszélt köznyelvünk is. Ma a kettős fő feladat ez: megtartani az anyanyelv versenyképességét és elősegíteni a magyar nyelvben való megmaradást. (Az előbbi elsősorban az általános globalizálódás és a tudományok, szakmák művelésére is kiható következmények miatt, az utóbbi a kisebbségi létből következő hátrányok miatt megkerülhetetlen.) Tudvalévő, hogy a kisebbségi magyar közösségek körülményeik és a kétnyelvűség miatt mind Magyarországtól, mind a többi Kárpát-medencei országtól eltérő utat járnak. „A nyelvi szétfejlődés tény. A magyar nyelv egészében mégis megőrizte viszonylagos egységét. Nem a szétfejlődés veszélyezteti a kisebbségi magyarság nyelvét, hanem sokkal inkább a leépülés, a funkcionális térvesztés, a nyelvi rendszer eróziója. Ez pedig a kisebbségi magyarság nemzeti identitását is veszélyezteti" (Görömbei András 2008: 11). Ennek ismeretében aligha vitatható,

hogy a globalizálódó, versenyre kényszerítő világban megkülönböztetett figyelemmel kell lenni arra, hogy a magyar köznyelv – közmagyarként – említett viszonylagos egységét, illetőleg versenyképességét és tekintélyét megőrizve szolgálja a magyar nyelvközösséget, tehát a mindenkori magyar-magyar kommunikációt. A magyar nyelvközösség mai helyzetéből, szétszórtságából (csak a Kárpát-medencében nyolc államban él mintegy 12,5–13 millió magyar) az is következik, hogy csak olyan nyelvstratégiát érdemes kidolgozni, amely tekintettel van a nyelvközösség eltérő helyzetben lévő csoportjaira. Márpedig e téren a magyar nyelvközösség a lehetséges élethelyzetek és nyelvi helyzetek igencsak széles skáláját mutatja a legmagasabb szintű szépirodalmi és tudományos nyelvhasználattól a magyarnak mint emlékezeti nyelvnek a már csak némi archaikus foszlányokat őrző használatáig. Nyilvánvaló, hogy más teendők adódnak a nyelvcsere küszöbére érkezett, nyelvvesztő közösségek és egyének esetében, mások a nemzeti identitásukat még őrzők és a már nem őrzők körében, mások a feladatok kisebbségi körülmények között, mint Magyarországon – a sort folytathatnám. A magyar nyelvstratégia ennek megfelelően a magyar nyelvközösségben jelentkező összes fontos, az anyanyelvi nyelvhasználattal, a társadalmi nyelvi praxissal összefüggő kérdésre választ adni képes, összetett s kellően differenciáló stratégia kell, hogy legyen. Ám meg kellene haladni a „Mindenki jót akar, de másképp" (Kontra Miklós 1998: 14) gyakorlatát.

3. A politikai szféra és a közvéleményt jelentősen alakító média egy része sajnos meglepő tájékozatlanságot és bizony érzéketlenséget mutat – egyszersmind terjeszt – az anyanyelvvel kapcsolatos kérdések iránt. Túl sok a tévhit, a mítosz, a sztereotípiák és a valós helyzet nem ismeretéből következő naiv ábránd és pesszimizmus. Bizony józanabb illúziótlanságra éppúgy nagy szükségünk volna, mint tényszerű ismereteken alapuló, egészséges nemzeti öntudatra. Az anyanyelvközösséggel, az anyanyelvvel összefüggő témákban is. Kérdés, nem lehetne-e az iskola segítségével össztársadalmi hatókörű felvilágosítással hatástalanítani a téves nézeteket, s nem lehetne-e az anyanyelv presztízsét tudati és érzelmi szinten is megerősíteni. A válasz: lehet, sőt kell! S ebben a közoktatásnak, de a médiának is jelentős szerepet kellene vállalnia.

4. A szűkebb szakmai körökön kívül is tudható, hogy nemcsak a nagyközönség tagjai, hanem a nyelvészek egy része sem vall azonos nézeteket az anyanyelv-használat megítélésével összefüggő bizonyos kérdésekben. Ez önmagában persze nem baj. Úgy tűnik azonban, valami mégiscsak problematikus – vagy az lehet. Vö.: „Szorosabban az ideologikus, sztereotípiákon alapuló nyelvmagyarázatokat tekintve ma sem állunk távol a 19. század eleji állapotoktól: ideológiailag erőteljes, gyakran szélső nézeteket hangoztatók táborai állnak szemben egymással. Érvelésük a kelleténél sűrűbben távolodik el a nyelvi gyakorlattól, valóban hatalmi harccá alakulva, egy kérdést a középpontba helyezve: ki fogja uralni a magyar nyelvről szóló diskurzust. Ezek a táborok egyetemes eszmékre hivatkoznak, de egyikük nézőpontja sem egyetemes, mindegyik részleges, partikuláris és provinciális" (Tolcsvai Nagy Gábor 2009: 82). Tudvalévő: „nemegyszer politikai közegbe átcsúszó ideológiai küzdőtéren" (i. h.) áll a diskurzusban részt vevők egy része, szakmai hitelét kockáztatva ezzel. Pedig a mi dolgunk az volna, amit Péntek János így fogalmazott meg egyik 2012. évi előadásában Sepsiszentgyörgyön: „mi csak a közösség iránti elkötelezettséget vállaljuk – véleményünk szerint az egyetlen lehetséges közös nevezőt a megosztott magyar világban –, másfajta «lekötelezettségeket» nem".

5. A rendszerváltoztatás óta egyre gyakrabban megfogalmazódik, hogy szükség van magyar nyelvstratégiára. Hogy nem korábban volt szó erről, annak elsősorban politikai okai voltak. A rendszerváltoztatás után a korábban eltakart valóság feltárult előttünk, a kutatók előtt is, s megindult a (részben eufóriás) tervezgetés is. A ma szempontjából legfontosabb előzmények röviden: 1. Az 1992. évi két nyelvművelő konferencia hatvannál is több előadója közül már többen is a nyelvstratégia kérdéseivel foglalkoztak (l. ezeket Lőrincze Lajos 1993). 2. 1993-ban indult annak a munkaközösségnek a kialakítása Kontra Miklós vezetésével az MTA Nyelvtudományi Intézetében, amelynek célja szociolingvisztikai helyzet- és állapotleírás elkészítése volt a Kárpát-medencei magyar nyelvről, különös tekintettel a határon túli magyar nyelvhasználatra. (Egyrészt *A magyar nyelv a Kárpát-medencében a XX. század végén* című kutatási programról, másrészt a *Magyar Nemzeti Szociolingvisztikai Vizsgálat* és a *Budapesti Szociolingvisztikai Interjú* című kutatá-

sokról van szó.) 3. Az Akadémia 1997-ben nyelvstratégiai konferenciát szervezett, s ezen egyetértés volt abban, hogy a) az anyanyelv, az anyanyelvi kultúra vizsgálata, fejlesztése az egész kutatói társadalom dolga, b) meg kell találni a tanszéki és kutatóintézeti munkatársak szerepét és az akadémiai eszközöket, c) korszerű nyelvművelő programra van szükség (Glatz Ferenc 2002: 74). Jóval fontosabb volt, hogy 2001-ben az Akadémia kezdeményezésére s magyarországi támogatással magyar nyelvi kutatóállomások jöttek létre Szlovákiában, Ukrajnában, Romániában, Szerbia-Montenegróban, s 2003-ban kapcsolódtak hozzájuk szlovéniai, ausztriai és horvátországi kutatóhelyek, melyek nem önállóan, hanem valamely más oktatási intézmény belső szervezeti egységeként jöttek létre. E kutatóállomások munkatársai nagyon hasznos és produktív munkát végezve számos területen nyújtottak közvetlen segítséget kisebbségi anyanyelvtársaiknak: nyelvészeti kutatások végzése, publikációk, előadássorozatok, nyelvi tanácsadás és információszolgáltatás a világhálón is, nyelvi jogok, törvények fordítása és magyarázata stb. (Benő Attila – Péntek János szerk. 2011). A Termini hálózat megerősítésére és létbiztonságát garantáló rendszeres támogatásra feltétlenül szükség van. 4. Folyt és folyik további számos, változatos tematikájú, idevágó szociolingvisztikai kutatás, s megjelent több, nyelvstratégiai kérdésekkel foglalkozó tanulmány nálunk is (itt csak Szépe György, Kontra Miklós, Tolcsvai Nagy Gábor és Balázs Géza nevét említem). Mindeme – és más – kutatásoknak köszönhetően ma számottevően többet tudunk a magyar nyelv helyzetéről és a nyelvi tervezésről, mint akárcsak 10 évvel ezelőtt.

Irodalom

Andrássy György – Vogl Márk szerk. 2010. *Az emberi jogok és a nyelvek.* Pécs: Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar.

Balázs Géza 2001. *Magyar nyelvstratégia.* Budapest: MTA.

Benkő Loránd 2010. *Nemzet és anyanyelve.* Budapest: Tinta Könyvkiadó.

Benő Attila – Péntek János szerk. 2011. *A Termini Magyar Nyelvi Kutatóhálózat tíz éve.* Dunaszerdahely: Gramma Nyelvi Iroda, Kolozsvár: Szabó T. Attila Nyelvi Intézet.

Glatz Ferenc 2002. *Új szintézis felé. Beszédek, cikkek, jegyzetek. 1998–1999.* Budapest: Pannonica Kiadó.

Görömbei András 2008. *A nemzeti önismeret értékei.* In: Fedinec Csilla szerk., Értékek, dimenziók a magyarságkutatásban. Budapest: MTA Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottság.

Kontra Miklós 1998. Sorozatszerkesztői előszó. In: Csernicskó István, *A magyar nyelv Ukrajnában (Kárpátalján).* Budapest, Osiris Kiadó – MTA Kisebbségkutató Műhely. 13–15.

Kontra Miklós – Hattyár Helga szerk. 2002. *Magyarok és nyelvtörvények.* Budapest: Teleki László Alapítvány.

Kontra Miklós 2010. *Hasznos nyelvészet.* Somorja: Fórum Kisebbségkutató Intézet.

Lőrincze Lajos felelős szerk. 1993. Az 1992. október 15–16-i nyelvművelő konferencia és az 1992. november 6-i szaknyelvi konferencia teljes anyaga. *Magyar Nyelvőr* 117/4: 393–614.

Tolcsvai Nagy Gábor 2004. *Alkotás és befogadás a magyar nyelv 18. század utáni történetében.* Budapest: Áron Kiadó.

Tolcsvai Nagy Gábor 2009. Ideologikus nyelvészeti sztereotípiák a magyar nyelvről. In: Borbély Anna – Vančoné Kremmer Ildikó – Hattyár Helga szerk., *Nyelvi ideológiák, attitűdök és sztereotípiák.* Budapest – Dunaszerdahely – Nyitra: MTA Nyelvtudományi Intézet – Gramma Nyelvi Iroda – Konstantin Filozófus Egyetem Közép-Európai Tanulmányok Kar. 75–84.

Jogi válaszok és lehetőségek

A nyelvi jogok helyzete az Európai Unióban: korlátok és lehetőségek

Juhász Hajnalka*

1. Helyzetértékelés

Három évvel a Lisszaboni szerződés hatályba lépés után, valamint az új nemzetpolitikai stratégia tükrében fontos megvizsgálni, hogy mit hozott a dokumentum a nemzeti kisebbségek, valamint a nyelvi jogok védelmében. Beváltotta-e a Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Kartája, valamint a Nemzeti Kisebbségek Védelméről szóló Keretegyezmény a hozzá fűzött reményeket? Milyen új lehetőségeket rejt magában az Alapjogi Karta kötelező jogi erőre emelkedése, és hogyan tudjuk azt nemzetpolitikai céljaink érdekében használni? Egy sikeres magyar uniós elnökségen vagyunk túl. Ezért különösen fontos annak vizsgálata, mit értünk el elnökségünk alatt, hogyan tudtuk és tudjuk a jövőben kiaknázni a kulturális és nyelvi sokszínűségben rejlő lehetőségeket és milyen új perspektívák nyíltak meg a nemzeti kisebbségek, nyelvi jogok védelmében. A tanulmány célja, hogy a teljesség igénye nélkül elsősorban a gyakorlatban megjelenő kihívásokra hívja fel a figyelmet a nyelvi jogok, a hagyományos kisebbségek védelme területén.

Az egész Európát tekintve közel 75 millió a nemzeti kisebbségek száma, a kontinens teljes lakosságának 10,29%-a. Ezzel összefüggésben napjainkban a nyelvi jogok kérdése óhatatlanul előtérbe került. Az európai és nemzetközi dokumentumok ellenére ma mégis olyan kérdések tisztázása szükséges, hogy mit is értünk a nyelvi jogok alatt? A nyelvi jogok elismerhetők-e önálló jogként, vagy csak más jogokkal együtte-

* A szerző a Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium Nemzetpolitikáért Felelős Államtitkárságának stratégiai főreferense, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kara Doktori Iskolájának hallgatója.

sen léteznek? A nyelvi jogok – amelyek alkotmányi szinten ritkán jelennek meg önállóan – vitathatatlanul összefüggésben állnak más alapjogokkal, így többek között a véleménynyilvánítás szabadságával, a lelkiismereti és vallásszabadsággal stb., de a nyelvi jogok léte vagy nem léte összekapcsolódik a demokrácia elvével is. Azt is mondhatjuk, hogy az anyanyelv használatának a joga a legtöbb életviszonyban jelen van. Azaz egyes alapvető jogok érvényesítése eleve csak a nyelvi jogok széleskörű biztosítása mellett képzelhető el (Láncos Petra Lea 2012: 201). Ezért a nyelvi jogok az általános és egyetemes emberi jogok szerves részét képezik és mind a második, mind a harmadik generációs jogok között helyet kell kapniuk (Trócsányi László – Juhász Hajnalka 2010: 47). A magánszférában történő nyelvhasználaton túlmenően rendkívüli jelentősége van annak, hogy az állam és szervei mennyire biztosítják az anyanyelvhasználat jogát az állami szektorban (politikai, gazdasági, szociális és kulturális jogok megvalósulásával kapcsolatosan). Annak érdekében, hogy a nyelvi jogok helyzete átlátható legyen az Európai Unión belül, nélkülözhetetlen és elválaszthatatlan az uniós kisebbségvédelmi szabályozás alapvető problémakörének bemutatása. Előzetesen fontos hangsúlyozni, hogy a Lisszaboni szerződés hatálybalépésével az alapító szerződésekben, az Alapjogi Kartában megjelent a nyelvi jogokat és nyelvi sokszínűséget is érintő új rendelkezések azt sugallják, hogy az érintett tagállamok nem voltak elégedettek az Unió erőfeszítéseivel a nyelvi és kulturális sokszínűség területén (Láncos Petra Lea 2012: 188). Valóban felmerül a kérdés, mennyire megfelelőek a kulturális és nyelvi sokszínűség legfőbb őrzőjének, az Uniónak az erőfeszítései a kisebbségek, nyelvi jogok védelmében, vagy erős túlzás lenne erőfeszítésekről beszélnünk? Továbbá annak a vizsgálata is szükséges, hogy milyen szabályozás keretein belül jelenik meg a nyelvi jogok védelme az Unióban, beszélhetünk-e közvetlen nyelvi jogvédelemről?

2. Törvényi keret

Annak ellenére, hogy az Európai Unióban nincs egységes, homogén közösségi jogrendszer a kisebbségvédelem területén, az Unió bővítési politikájának a kisebbségek védelmében fontos szerepe volt. Az EU már

1993-ban meghatározta az ún. koppenhágai kritériumok keretein belül, hogy csak olyan állam válhat a tagjává, amely garantálja a kisebbségek védelmét. A koppenhágai kritériumok azonban csak politikai jellegű megfogalmazások, ún. soft-law-nak minősülnek. Valamint további gyenge pontjuk, hogy a kritériumok betartása felett az EU csak a csatlakozást megelőzően és a csatlakozás pillanatában őrködik. Azaz a csatlakozást követően már nem működik megfelelően az uniós kontrollmechanizmus a koppenhágai kritériumok betartása felett, amely eltérő kisebbségvédelmi szinteket hozott létre a régi és új tagállamok között. Létrejött az ún. „kettős mérce", amelynek értelmében az Unió a csatlakozni kívánó tagállamokkal szemben szigorúbb elvárásokat támaszt, mint a saját tagállamaival szemben. Ennek következményeként sajnos az a tendencia tapasztalható, hogy a koppenhágai kritériumok „felpuhulni" látszanak. Ez különösen azért jelent komoly problémát, mert a koppenhágai kritériumok a kisebbségi jogok kollektív gyakorlásának a lehetőségét fogalmazták meg elvárásként (Ódor Bálint 2011: 5). Ennek a hangsúlyozása azért is fontos, mert az Európai Unióról szóló Szerződés (EUSZ) alábbiakban tárgyalt 2. cikke nem kollektív jogokat, hanem egyéni jogokat biztosít, és a jövő kérdése, hogy értelmezhető lesz-e a nemzeti kisebbségekhez tartozó személyek közösségére is (Ódor Bálint 2011: 7). Napjainkban a koppenhágai kritériumok csatlakozást követő betartatásáért és monitorizálásért küzdenek a nemzeti kisebbségek ügyében érdekelt tagállamok.

A kisebbségvédelem területén mindenképpen előrelépést jelent az Európai Unió alapszerződéseinek rendszerét teljesen átalakító Lisszaboni szerződés hatálybalépése 2009. december 1-jén. Az EUSZ 2. cikke kimondja, hogy „Az Unió az emberi méltóság tiszteletben tartása, a szabadság, a demokrácia, az egyenlőség, a jogállamiság, valamint az emberi jogok – ideértve a kisebbségekhez tartozó személyek jogait – tiszteletben tartásának értékein alapul." A Lisszaboni szerződés alapértékekről szóló 2. cikke azonban nem teremt új hatáskört vagy feladatokat. Az Uniónak továbbra sincs hatásköre, hogy horizontális jogalkotási aktusokat fogadjon el a kisebbségvédelem területén. Mindazonáltal fontos megjegyezni, hogy a kisebbségvédelem elsődleges joganyagban való megjelenése pozitív kötelezettséget ad az uniós jogalkotóknak a diszkrimináció elleni küzdelem területén. Ezért ez a plusz érték remé-

nyeik szerint a pozitív jogalkotási gyakorlat részeként a jövőben meg fog jelenni az Európai Unió Bírósága (EUB) ítélkezési gyakorlatában, amikor a kisebbségi jogok megsértése esetén az EUB hivatkozni fog az EUSZ 2. cikkére és értelmezni is fogja azt. Egyelőre azonban ez az áttörésnek nevezhető utalás, az elvárásokkal ellentétben, nem indított el olyan folyamatokat, amely megteremthetné az európai szintű kisebbségvédelem alapjait (Ódor Bálint 2011: 5).

Az EU jogrendszerének egyik fő alapelve, hogy minden közösségi aktusnak az alapszerződések valamelyik cikkére kell épülnie. A nemzeti kisebbségek jogainak védelme kívül esik az uniós jog hatályán, ezért a kisebbséghez való tartozás elismerésének kérdése kizárólag nemzeti hatáskörbe tartozik. A jelenlegi EU szabályozás nem ad kifejezett jogalkotási hatáskört az Unió intézményeinek a kisebbségvédelem területén. Ennek köszönhetően rendkívül érzékeny kérdés az uniós kisebbségvédelemmel szemben támasztott elvárásoknak a megfelelő kezelése. Ezért óriási kihívás a nemzetpolitika számára, hogy mind az Unióban, mind a nemzetközi szintéren a „kis lépések" politikájával látható és kézzelfogható eredményeket érjen el. A probléma gyökere, hogy a kisebbségi jogok területének szabályozása nem szerepel az Európai Unió Működéséről szóló Szerződés (EUMSZ) az EU hatásköreit meghatározó 3., 4., 5., és 6. cikkben szereplő felsorolásban. Ennek függvényében rendkívül fontos annak vizsgálata, hogy az elmúlt években az Unió hogyan juttatta érvényre a kisebbségvédelem fontosságát és ebben a Lisszaboni szerződésnek milyen szerepe volt.

A diszkrimináció elleni harc és a kulturális örökségvédelem az a két terület, amelyek támogatásával az Unió a leginkább veszélyeztetett közösségek és értékek megőrzését segítheti elő. Ezért különösen fontos az EUMSZ 167. cikk (1)[1] bekezdése, amely külön kiemeli a nemzeti és regionális sokszínűséget, valamint a közös kulturális örökség előtérbe helyezését (Ódor Bálint 2011: 9). A kultúra vonatkozásában az Unió tevékenysége a gyengébbnek mondható támogató, kiegészítő, össze-

[1] EUMSZ 167. cikk (1) „Az Unió hozzájárul a tagállamok kultúrájának virágzásához, tiszteletben tartva nemzeti és regionális sokszínűségüket, ugyanakkor előtérbe helyezve a közös kulturális örökséget."

hangoló hatáskörökbe esik (Láncos Petra Lea 2012: 193) az EUMSZ 6. cikk[2] c. pontja alapján, de ettől függetlenül a 167. cikk kiemelten fontos, hiszen itt a nyelvi sokszínűség a kulturális élethez kapcsolódó jogosultságok gyakorlásának kontextusaként részesül védelemben, immáron rendes jogalkotási eljárás keretében, lisszaboni vívmányként (Láncos Petra Lea 2012: 191). Továbbá az EUMSZ 167. cikk (4.) bekezdése kimondja, hogy: „Az Unió a szerződések egyéb rendelkezései alá tartozó tevékenysége során, különösen kultúrái sokszínűségének tiszteletben tartása és támogatása érdekében, figyelembe veszi a kulturális szempontokat."

2.1. A legfontosabb nemzetközi kisebbségvédelmi szerződések kihívásai a gyakorlatban

A kisebbségi nyelvek nemzetközi elismerése szempontjából a Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Kartájának van a legnagyobb jelentősége. A Karta 1. cikke meghatározza, hogy mit értünk a regionális vagy kisebbségi nyelvek alatt: „a. »regionális vagy kisebbségi nyelvek« kifejezés alatt azon nyelvek értendők i. amelyeket valamely állam adott területén az állam olyan polgárai hagyományosan használnak, akik az állam fennmaradó népességénél számszerűen kisebb csoportot alkotnak, és ii. amelyek különböznek ezen állam hivatalos nyelvétől/nyelveitől, azonban ez nem foglalja magába sem az állam hivatalos nyelvének/nyelveinek dialektusait, sem a bevándorlók nyelveit". Ez a definíció abból a szempontból is rendkívül fontos, mert explicit módon megfogalmazásra kerül, hogy a regionális vagy kisebbségi nyelvek fogalmába a Karta értelmében nem tartozik bele a bevándorlók nyelve. A Karta definíciója alapján közel 60 regionális vagy kisebbségi nyelv létezik Európában.[3] A Nyelvi Karta alkalmazhatóságát az is gyengíti – annak

[2] EUMSZ 6. cikk: „Az Unió hatáskörrel rendelkezik a tagállamok intézkedéseit támogató, összehangoló vagy kiegészítő intézkedések végrehajtására. Ezek az intézkedések európai szinten a következő területekre terjednek ki: a) az emberi egészség védelme és javítása, b) ipar, c) kultúra, d) idegenforgalom, e) oktatás, szakképzés, ifjúság és sport, f) polgári védelem, g) igazgatási együttműködés."

[3] Vö. az Európa Tanács honlapján. http://www.coe.int/

ellenére, hogy az Unióhoz való csatlakozás feltétele a koppenhágai kritériumok értelmében a kisebbségvédelmi dokumentumok ratifikálása –, hogy eddig mindösszesen 16 tagállam ratifikálta és nem valószínű, hogy a régi tagállamok közül Franciaország vagy Belgium a közeljövőben ratifikálni fogja, különös tekintettel arra, hogy Belgium például még az aláírásáig sem jutott el. Továbbá mindkét dokumentum adós maradt a nyelv fogalmának meghatározásával.

Mint általában a nemzetközi kisebbségvédelmi okmányok esetében, az államoknak a Nyelvi Kartában vállalt kötelezettségeik betartását semmilyen, nemzetközi bíróság előtt kikényszerítő, jogilag szankcionáló mechanizmus nem egészíti ki. Ugyanez vonatkozik a Kisebbségvédelmi Keretegyezményre is. Azaz a tagállamok által a nemzetközi szerződésekben vállat kötelezettségek az uniós jogban nem kényszeríthetők ki. Ahogyan Kovács Péter fogalmazott: „… a nemzetközi jogi kötelezettségek hálójának fonogatása az államokon múlik, akik pedig szuverenitásukból mindig csak az éppen, hogy elengedhetetlen, szükséges szeletet hagyják leszeletelni." (Kovács Péter 2010: 2) A nemzetközi kisebbségvédelmi szerződések kontrollmechanizmusainak gyakorlati gyengeségeit mutatja, hogy például Szlovákia a mai napig nem vette figyelembe az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának ajánlásait, sem a Velencei Bizottságnak 2010-ben a Szlovák Köztársaság államnyelvtörvényéről c. véleményében kifejtett megállapításait.[4] A Velencei Bizottság a fent említett jelentésének 47. pontjában hangsúlyozza, hogy a hivatalos nyelv különleges helyzetéből és egységesítő potenciáljából fakadó legitimitása sem mentesítheti az államot a nemzeti kisebbségek védelméről szóló nemzetközi egyezmények rendelkezéseinek teljesítésére vonatkozó kötelezettségei alól. Mindezek vizsgálata után sajnálattal állapítható meg, hogy a gyakorlatban mennyire érzékelhető a nemzetközi kötelezettségvállalások számon kérhetőségének a hiánya. A nemzetközi kisebbségvédelmi szerződések végrehajtását és betartását legfeljebb politikailag lehet az államokon számon kérni. A gyakorlatban szembeötlő problémáktól függetlenül azonban mégis fontos hangsúlyozni ennek a két nemzetközi kisebbségvédelmi dokumentumnak a

[4] Joggal a Demokráciáért Európai Bizottság (Velencei Bizottság), Vélemény a Szlovák Köztársaság államnyelvéről, Strasbourg, 2010. október 21.

kiemelkedő jelentőségét. A nemzeti kisebbségek jogainak védelmével kapcsolatos nemzetközi kötelezettségek tagállami teljesítését az Európa Tanács meghatározott felülvizsgálati testületei monitorozzák: a Keretegyezmény Tanácsadó Bizottsága, a Nyelvi Karta Szakértői Bizottsága, amelyekre építve az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága ajánlásokat fogad el. A kontrollmechanizmus komolyan vétele és nyomon követése nemcsak a hazai, de a szomszédos országok viszonylatában is kiemelten fontos. Hiba lenne a rendelkezésre álló nemzetközi eszközöket nem használni. A nemzetközi kisebbségvédelmi hiányosságra folyamatosan fel kell hívni a figyelmet, még akkor is, ha a kontrollmechanizmusok hatékonyságáról megoszlanak a vélemények.

2.2. A kisebbség és a nyelv jogi definíciójának fennálló hiánya

Az EUSZ 2. cikkében szereplő „a kisebbséghez tartozó személyek" kifejezéshez semmilyen konkrét meghatározás nem társult. Azaz, amikor uniós szintű kisebbségvédelemről, vagy a nyelvi jogok védelméről beszélünk, akkor azt a kisebbség és a nyelv konkrét jogi definíciója hiányában tesszük, ami különösen nehézzé teszi a nemzetpolitika számára, hogy szövetségeseket találjon a maga „saját" kisebbség definíciójához, amely alatt az őshonos/hagyományos nemzeti kisebbségeket érti. Tovább bonyolítja a helyzetet, hogy a „kisebbséghez tartozó személyek" kifejezésben nincs definiálva, milyen kisebbségekről van szó, azaz, hogy a nemzeti, etnikai, őshonos vagy bevándorló kisebbségeket érti-e ez alatt vagy sem? Továbbá az sincs meghatározva, hogy ezeket mind lefedik-e vagy kizárják egymást, és az sem, hogy milyen összefüggésben vannak egymással. Ez szintén számos kihívást generál, amikor nemzetpolitikai célokra akarjuk használni a rendelkezésre álló szűkös jogi eszközeinket.

Ami az Európai Unió szintjén a tagállamok között sem tisztázott – bár hallgatólagosan kimondott –, hogy ki mit ért, vagy mit szeretne érteni a „saját kisebbség" fogalmán. Éppen ezért sokszor a félreérthetőségből adódóan feszülnek egymásnak a tagállami érdekek. Ezt a problémát tovább nehezíti, hogy nemcsak a Lisszaboni szerződés marad adós a kisebbségek definíciójával – hiszen azon kívül, hogy a Nyelvi Karta

meghatározza a regionális vagy kisebbségi nyelvek fogalmát – a Kisebbségvédelmi Keretegyezmény és a Nyelvi Karta sem adott definíciót a kisebbségekre vonatkozóan. További probléma, hogy egyes tagállamok (pl. Franciaország, Németország) a kisebbségi jogokat a bevándorlói jogokkal azonosítja, így teljesen elzárkóznak minden ez irányú pozitív jogalkotási tendencia támogatásától. Vannak olyan tagállamok is, mint például Görögország, amelyik még a kisebbség létét sem ismeri el. Ebből kifolyólag a magyar nemzetpolitika mozgásterét szintén megnehezíti, hogy uniós szinten a kisebbségekhez tartozó személyek jogába automatikusan beleértendők a bevándorlói jogok, amelytől így nehezen választhatóak el az őshonos/hagyományos kisebbségeket védő magyar nemzetpolitikai szándékok, amelyeket a tagállamok pont a bevándorlókra vonatkoztatva blokkolnak. Annak ellenére, hogy az Uniónak nincs hatásköre, hogy a nemzeti kisebbségek védelmével kapcsolatban jogalkotási tevékenységet folytasson, megfigyelhető egy lassú, de pozitív tendencia a nemzeti kisebbségek védelme érdekében tett uniós intézkedések és lépések során.

A Bizottság 2005-ös „Új keretstratégia a többnyelvűség ösztönzésére" című közleménye azt szorgalmazza, hogy valamennyi uniós polgár legalább két idegen nyelvet sajátítson el, melyek közül az egyik lehetőség szerint a szomszéd ország nyelve legyen, amely az adott személy versenyképességét fogja jelenteni az Unión belül. A másik nyelv értelemszerűen az angol, a német, a francia nyelv lenne, de elsősorban az angol nyelv. Láncos Petra Lea szerint a többnyelvűség és a nyelvi sokszínűség összemosása hosszú távon aláássa a nyelvi sokszínűség védelmét, tekintettel arra a veszélyre, hogy az Unió szinte kizárólag a polgárok nyelvi kompetenciájának bővítéséhez való hozzájárulásban látja saját szerepét. Ez mindenekelőtt a „nagyobb" nyelvek, de ezeken belül is elsősorban az angol nyelv újabb térhódítását jelenti, nem pedig a regionális vagy kisebbségi nyelvek védelmét, amivel egyet kell értenünk. Egyelőre nem látható pozitív tendencia arra nézve, hogy az uniós polgárok tömegesen kezdték volna tanulni a szomszédos nyelveket, még ha ebben komoly ráció is van a jövőbeli versenyképességre vonatkozóan, hiszen manapság már az angol nyelvet beszélik a legtöbben. Láncos Petra Lea hangsúlyozza, hogy a széleskörű, elsősorban az angol nyelven alapuló többnyelvűség sokkal inkább a nyelvi sokszínűség csökkenéséhez, mint annak egyensúlyban tartásához

járul hozzá, így az Unió a nyelvi sokszínűség védelmének nevében a többnyelvűségi politikájával ezen értékek lebontását mozdítja elő (Láncos Petra Lea 2012: 225).

A fent vázoltak alapján okkal merül fel a kérdés, hogy milyen mozgásteret hagy az Unió a nemzetpolitikának és mi a követendő irány? Hogyan tudjuk tagállami szinten ösztönözni az Európai Uniót, hogy a kisebbségi kérdésekben előrelépést érjünk el? Ennek egyik alapvető eszköze a pozitív jogalkotási tendencia előmozdításában való részvétel, amelyben a Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium Nemzetpolitikáért Felelős Államtitkársága már a magyar EU elnökség alatt is aktív részt vállalt. Ennek leglátványosabb eszköze a kulturális, nyelvi sokszínűség terén a magyar elnökség alatt elért eredményekben érhető tetten, amelyekre való utalás több uniós rendeletben megjelent.[5]

Fontos megemlíteni, hogy rendelkezésre áll egy igen fontos jogi eszköz az EUSZ 2. cikkében foglaltak betartására. Az EUSZ 7. cikk (1) bekezdése alapján az EU alapértékeinek megsértése esetén szankciók róhatók ki az értékeket megsértő tagállamra. Az EUSZ 7. cikk (1) bekezdése értelmében a Tanács, a tagállamok egyharmada, az Európai Parlament vagy az Európai Bizottság indoklással ellátott javaslata alapján, tagjainak négyötödös többségével és az Európai Parlament egyetértésének elnyerését követően megállapíthatja, hogy fennáll az egyértelmű veszélye annak, hogy egy tagállam súlyosan megsérti a 2. cikkben említett értékeket. A Tanács minősített többséggel határozhat úgy, hogy az egyes tagállamoknak a szerződések alkalmazásából származó egyes jogait felfüggesztheti, beleértve azt is, hogy megvonhatja a tagállam kormányának a képviselőjétől a Tanácsban őt megillető szavazati jogot. Ebből az a következtetés vonható le, hogy elviekben rendelkezésre áll jogi eszköz, azonban amíg a Bizottság vagy a Tanács nem definiálja, hogy mit ért „a kisebbségekhez tartozó személyek jogai" tiszteletben tartása alatt, addig ez továbbra is csak egy elméleti jogi eszköz marad. Tekintettel arra, hogy az Unióban még halvány igény sem mutatkozik

[5] A Tanács következtetései a művészek és kulturális szakemberek céljait szolgáló mobilitási információs szolgálatokról (2011/C 175/02); Az Európai Parlament és a Tanács 1194/2011/EU határozata az Európai Örökség címre vonatkozó európai uniós fellépés létrehozásáról; A Tanács következtetései a kultúrának az Európa 2020 stratégia végrehajtásához való hozzájárulásáról (2011/C 175/01).

arra, hogy az EUSZ. 2. cikkében szereplő a „kisebbségekhez tartozó személyek jogai" kifejezést értelmezzék, valamint, hogy az Unió eddig csak egy alkalommal élt az EUSZ 7. cikkének alkalmazásával, nincs reális esély, hogy a közel jövőben az EUSZ 7. cikke a nemzeti kisebbségek jogainak védelmére alkalmazható hatékony eszköz legyen.

2.3. Az EUSZ, az EUMSZ és az Alapjogi Karta tárgyi hatályának vizsgálata

Elsőként annak összegzése szükséges, hogy az elsődleges jogforrások közül az EUSZ, az EUMSZ, valamint az Alapjogi Karta mely cikkelyei tartalmaznak, vagy utalnak a kulturális és nyelvi sokszínűség, a nyelvi jogok és a nemzeti kisebbségek védelmére vonatkozó rendelkezéseket, kézzel fogható eszközöket. Továbbá, ha explicit módon nem tartalmaznak ilyet, abban az esetben hogyan „nem" szabályozza az Unió ezt a kérdéskört, vagy hogyan kívánja továbbra is az uniós szabályozás a maga sajátos útján megkerülni ezt a kérdéskört. Ehhez szükséges az EUSZ 2., 3., 6., az EUMSZ 6., 19., 167., valamint a Karta 21., 22., 51. cikkeinek és azok nyelvezetének alaposabb vizsgálata.

Az EUSZ 6. cikk (1) bekezdése jogilag kötelező erejűvé tette az Alapjogi Kartát, amely így a szerződések jogi sorsát osztja. Az uniós szintű kisebbségvédelem és a nemzetpolitika szempontjából a Karta két kiemelten fontos rendelkezést tartalmaz a megkülönböztetés tilalmáról: a 21. cikk (1) bekezdés[6] az általános diszkriminációs tilalmakon túl tilt bármiféle megkülönböztetést a nyelv, valamint a nemzeti kisebbséghez tartozás alapján. Ennek eredményeként a „nemzeti kisebbséghez tartozás, valamint a nyelvi alapú diszkrimináció bekerül az Unió elsődleges joganyagába. A Karta 21. cikk (1) bekezdése tehát az EUSZ alapértékeket felsoroló 2. cikke mellett a második olyan alapszerződési rendelkezés, amely a kisebbségekre utal, azaz ebben az esetben már pontosítva, hogy a nemzeti kisebbségekről van szó, elsőként nevesítve

[6] Alapjogi Karta 21. cikk (1.) bekezdés „1) Tilos minden megkülönböztetés, így különösen a nem, faj, szín, etnikai vagy társadalmi származás, genetikai tulajdonság, nyelv, vallás vagy meggyőződés, politikai vagy más vélemény, nemzeti kisebbséghez tartozás, vagyoni helyzet, születés, fogyatékosság, kor vagy szexuális irányultság alapján történő megkülönböztetés."

a nemzeti kisebbségeket és a nyelvi jogokat, ezáltal már az elsődleges jog részeként. Az Alapjogi Karta azonban nemcsak ebben jelent újabb előrelépést, hiszen van eltérés az EUSZ 2. cikkének és a Karta 21. cikk (1) bekezdésének megközelítése között. Az EUSZ 2. cikke a „kisebbséghez tartozó személyek jogait", míg az Alapjogi Karta 21. cikk (1) bekezdése a „nemzeti kisebbséghez tartozás" kifejezést használja. Az EUSZ 2. cikkében a kisebbség mint értek pozitív megkülönböztetést tükröz, a Karta 21. cikk (1) bekezdése viszont már konkrét tilalmat fogalmaz meg és azokat a konkrét tulajdonságokat sorolja fel, amelyek alapján senkit nem lehet hátrányosan megkülönböztetni, azaz egy minimalista megközelítést alkalmaz. Ebből adódik az EUSZ 2. cikkének és az Alapjogi Karta 21. cikk (1) bekezdésének eltérő a nyelvezete is. Ezért fontos nemzetpolitikai érdek és cél a pozitív jogalkotási tendencia részeként, hogy az Alapjogi Karta ezen úttörő explicit megfogalmazását vegyük át a nemzeti kisebbséghez tartozás és a nyelvi alapú diszkrimináció vonatkozásában. Kiemelten fontos hangsúlyozni, hogy az Alapjogi Karta elsőként használja az EU jogban a nemzeti kisebbségek kifejezést. A kifejezés megjelenése azért is fontos, mert ezáltal az elsődleges joganyag részévé válik, amelyet az EUB-nak előbb vagy utóbb szintén értelmeznie kell. Ugyanis a magánszemélyek panaszt tehetnek az uniós jogszabályok, vagy az uniós jogot végrehajtó nemzeti jogszabályok ügyében, amennyiben azt tapasztalják, hogy az Alapjogi Kartát nem tartották tiszteletben.[7] A nemzeti bíróságok az EUMSZ 267. cikke értelmében az uniós jog helyes értelmezéséhez előzetes döntéshozatali eljárás keretében fordulnak az EUB-hoz és kérhetnek tőle útmutatást.

Az Alapjogi Karta 22. cikkében megismétli és megerősíti az EUSZ 3. cikk (3.) bekezdését, amely nagyon hasonló tartalmi megállapítással él. Az Alapjogi Karta 22. cikke kimondja: „Az Unió tiszteletben tartja a kulturális, vallási és nyelvi sokféleséget." Kérdésként merül fel, hogy az Alapjogi Kartának ez a cikke kibővítve értelmezi vagy sem az EUSZ 3. cikk (3) bekezdését: „Az unió tiszteletben tartja saját kulturális és nyelvi sokféleségét […]." Nincs egyértelműsítve, mi a különbség az unió saját kulturális és nyelvi sokszínűsége, valamint az Alapjogi Kartában általá-

[7] Kézikönyv az európai megkülönböztetésmentességi jogról. 2010. 16.

nos fogalmi megközelítéssel használt kulturális, vallási és nyelvi sokszínűség között. Azonban arra sincs utalás sem az alapító szerződésekben, sem a másodlagos jogforrásokban, hogy az EUSZ és az Alapjogi Karta tárgyi hatálya eltérne egymástól a fent említett cikkek vonatkozásában (Láncos Petra Lea 2012: 194). A Karta 22. cikkének értelmében, amikor a tagállamok uniós jogot ültetnek át, kötelességük a nyelvi sokszínűséget tiszteletben tartani. Azaz továbbra sem keletkeztet uniós hatáskört a kisebbségvédelem területén az Alapjogi Karta 22. cikke. Mindezek ellenére Lisszabon után reményeink szerint az Alapjogi Karta hozhatja a legnagyobb áttörést a nemzeti kisebbségek és nyelvi jogok védelme területén.

Annak összegzése érdekében, hogy miért jelent sikert az Alapjogi Kartának a diszkrimináció tilalmát szabályozó cikke, több problematikus szempont együttes vizsgálata szükséges. Elsőként fontos annak említése, hogy az EUMSZ 19. cikk (1) bekezdése[8] és az Alapjogi Karta 21. cikk (1) bekezdése a megkülönböztetés tilalmára vonatkozóan nem ugyanazt a kritériumrendszert fedi le. Ugyanis míg a Karta a fent említettek alapján a megkülönböztetés tilalmára vonatkozóan nevesíti a nemzeti kisebbséghez tartozás és a nyelvi alapú megkülönböztetés tilalmát, addig az EUMSZ 19. cikkében ez a két kategória nincs nevesítve. Ebből következik, hogy az EUMSZ 19. cikk (1) bekezdése alapján az Unió nem rendelkezik hatáskörrel arra vonatkozóan, hogy kifejezetten antidiszkriminációs intézkedéseket hozzon, ha valakit nyelvhasználata, vagy nemzeti hovatartozása miatt ér hátrányos megkülönböztetés. Ezt a megállapítást az Alapjogi Ügynökség a kisebbségekhez tartozó személyek tiszteletben tartásáról és védelméről szóló jelentése is tartalmazza.[9] A jelentés azt is hangsúlyozza, hogy a nyelvhasználaton alapuló indokolatlan különbségtétel csak közvetett diszkriminációt valósíthat meg. A helyzetet tovább bonyolítja, és újabb kihívások elé állítja a nemzet-

[8] EUMSZ 19. cikk (1) bekezdése: „A Szerződések egyéb rendelkezéseinek sérelme nélkül és a Szerződések által az Unióra átruházott hatáskörök keretén belül a Tanács az Európai Parlament egyetértését követően, különleges jogalkotási eljárás keretében, egyhangúlag megfelelő intézkedéseket tehet a nemen, faji vagy etnikai származáson, valláson vagy meggyőződésen, fogyatékosságon, koron vagy szexuális irányultságon alapuló megkülönböztetés leküzdésére."

[9] Respect and Protection of persons belonging to minorities 2008–2010. 23.

politikát, hogy az Alapjogi Karta 51. cikkében[10] kimondja, hogy címzettjei az Unió intézményei, szervei és hivatalai, valamint a tagállamok annyiban, amennyiben az uniós jogot hajtják végre. Ezért az Alapjogi Karta az uniós jog alkalmazási körét nem terjeszti ki az Unió hatáskörein túl, továbbá sem új hatásköröket, sem új feladatokat nem hoz létre az Unió számára, és a szerződésekben meghatározott hatásköröket és feladatokat sem módosítja. Az Alapjogi Karta jogi kötőerejét és tárgyi hatályát az EUSZ 6. cikk (1)[11] bekezdése is kimondja. Ezért azokon a területeken, ahol a tagállamok nem ruházták fel hatáskörrel az Uniót, az Alapjogi Karta nem érvényes. Ugyanakkor kétségtelen tény, hogy az EUMSZ 19. cikk pozitív kötelezettséget ír elő a jogalkotónak arra vonatkozóan, hogy az Unió támogató intézkedéseket vezessen be az egyenlőség biztosítása érdekében. Azonban szükséges annak vizsgálata, hogy az EUMSZ 19. cikk (1) bekezdése esetében milyen tárgyi hatályról beszélhetünk. További értelmezés kérdése az is, hogy az EUMSZ 19. cikk (1) bekezdése mit foglal magában, és mit ért az „etnikai származás" alatt az Unió jogi szabályozása, ha sem a nemzeti kisebbséghez tartozás, sem a nyelv mint diszkriminációs alap nincs külön nevesítve, ellentétben az Alapjogi Kartával, ahol a nyelv és a nemzeti kisebbséghez tartozás mint diszkriminációs alap nevesítve van, de mégsem teremthet ezekkel a rendelkezéseivel új hatáskört.

A kihívások ellenére fontos azt hangsúlyozni, hogy a fent vázolt problémakör ellenére mégis óriási előrelépést jelent az EUSZ 2. cikké-

---

[10] Karta 51. cikk: „(1) E Charta rendelkezéseinek címzettjei – a szubszidiaritás elvének megfelelő figyelembevétele mellett – az Unió intézményei, szervei és hivatalai, valamint a tagállamok annyiban, amennyiben az Unió jogát hajtják végre. Ennek megfelelően saját hatáskörükben és a Szerződésekben az Unióra ruházott hatáskörök korlátain belül tiszteletben tartják az ebben a Chartában foglalt jogokat és betartják az abban foglalt elveket, valamint előmozdítják azok alkalmazását. (2) Ez a Charta az uniós jog alkalmazási körét nem terjeszti ki az Unió hatáskörein túl, továbbá nem hoz létre új hatásköröket vagy feladatokat az Unió számára, és nem módosítja a Szerződésekben meghatározott hatásköröket és feladatokat."

[11] EUSZ 6. cikk: „(1) Az Unió elismeri az Európai Unió Alapjogi Chartájának 2000. december 7-i, Strasbourgban 2007. december 12-én kiigazított szövegében foglalt jogokat, szabadságokat és elveket; e Charta ugyanolyan jogi kötőerővel bír, mint a Szerződések. A Charta rendelkezései semmilyen módon nem terjesztik ki az Uniónak a Szerződésekben meghatározott hatásköreit. A Chartában foglalt jogokat, szabadságokat és elveket a Charta VII. címében foglalt, az értelmezést és alkalmazást szabályozó általános rendelkezéseknek megfelelően kell értelmezni, kellően figyelembe véve a Chartában említett azon magyarázatokat, amelyek meghatározzák az egyes rendelkezések eredetét."

ben foglalt kisebbségekhez tartozó személyek jogainak mint értékeknek a megjelenése, ami egyéni és nem pedig kollektív jogokat biztosít. Ennek függvényében különösen érdekes annak vizsgálata, hogy az Alapjogi Kartában foglalt „nemzeti kisebbséghez tartozás" kifejezés, mint az elsődleges joganyag része, milyen értelmezést fog kapni a pozitív jogalkotási folyamat részeként, ami már elindult a Karta diszkriminációs tilalmára vonatkozó hivatkozással a fent említett javaslat alapján. Egyértelmű nemzetpolitikai reményük, hogy ez a pozitív tendencia folytatódni fog a jövőben és precedenst teremt majd az Alapjogi Karta teljes diszkriminációs tilalmi körére való hivatkozás.

3. Javaslatok stratégiaalkotásra

3.1. Az Unió csatlakozása az Emberi Jogok Európai Egyezményéhez

Az EUSZ 6. cikk (2.)[12] bekezdése előírja az Uniónak mint jogi személynek a csatlakozását az Emberi Jogok Európai Egyezményéhez. A csatlakozással az Unió aláveti magát a strasbourgi Emberi Jogok Európai Bírósága (EJEB) illetékességének. Ennek következményeként az EUB az esetjoga az EJEB esetjogához fog közelíteni, ami reményeink szerint hosszú távon a magyar nemzetpolitika céljait fogja szolgálni. Felmerül a kérdés, hogy ez milyen előnyöket jelenthet majd a magyar nemzetpolitika szempontjából? Az uniós jog és az Egyezmény már jelenleg is szoros kapcsolatban van, tekintettel arra, hogy az Egyezményhez már valamennyi tagállam csatlakozott. Az Egyezmény végrehajtását az EJEB felügyeli, amelynek pozitív jogalkotási tendenciája hosszútávon hatással van az EUB-ra és már hatással volt az Alapjogi Karta kidolgozására is. Az Egyezmény betartásán őrködő EJEB

[12] EUSZ 6. cikk (2): „Az Unió csatlakozik az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló európai egyezményhez. Ez a csatlakozás nem érinti az Uniónak a Szerződésekben meghatározott hatásköreit. (3) Az alapvető jogok, ahogyan azokat az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló európai egyezmény biztosítja, továbbá ahogyan azok a tagállamok közös alkotmányos hagyományaiból következnek, az uniós jogrend részét képezik mint annak általános elvei."

gyakorta erősen érezteti hatását az európai államok alapjogi gyakorlatában, alapjogi bíráskodásában. Ennek köszönhetően az Alapjogi Kartának a megkülönböztetés tilalmáról szóló fent említett 21. cikkében szereplő „a nemzeti kisebbséghez tartozás", valamint a „nyelv" beemelése is már komoly pozitív jogalkotási tendencia előszelét jelenti az uniós jogalkotásban. Az EUB az Egyezményből merít ihletet az uniós jog szerinti emberi jogi védelem hatókörének meghatározásához. Az Egyezményhez történő csatlakozás az EU, a tagállamok és minden uniós polgár érdeke, amely mutatja az EU elkötelezettségét az alapjogok magas szintű védelmének biztosítása mellett. Ugyanakkor fontos hangsúlyozni, hogy az Uniónak az Egyezményhez való csatlakozásával nem az uniós tagállamok vállalnak újabb kötelezettségeket, hanem maga az Európai Unió, tekintettel arra, hogy a magánszemélyek számára legalább az lehetővé válik, hogy közvetlenül az uniót idézzék az EJEB elé az Egyezmény tiszteletben tartásának elmulasztásáért.[13]

3.2. Az etnikai származás uniós szabályozása

Ahogyan a fentiekben már részletezésre került, az Uniónak jelenleg az EUMSZ 19. cikk (1) bekezdése az etnikai származáson alapuló megkülönböztetés tilalmát tartalmazza, de nem tartalmazza explicit módon sem a nyelvhez, sem a nemzeti kisebbséghez tartozás diszkriminációjának tilalmát. Ezzel szemben az Egyezmény 14. cikke[14] mindkét kategóriát tartalmazza. Ezért szükséges annak vizsgálata, hogy az uniós szabályozás mit ért etnikai származás alatt és ez mennyiben különbözik az Egyezmény betartása fölött őrködő strasbourgi bíróság jogértelmezésétől, annak fényében, hogy az Európai Unió Egyezményhez való csatlakozása folyamatban van.

Úgy tűnik, hogy az Unió szabályozása és az Egyezmény között van különbség abban tekintetben, hogy a „faji és etnikai származás" meny-

---

[13] Kézikönyv az európai megkülönböztetésmentességi jogról. 2010. 18.

[14] Egyezmény 14. cikk: „A jelen Egyezményben meghatározott jogok és szabadságjogok élvezetét minden megkülönböztetés, például nem, faj, szín, nyelv, vallás, politikai vagy egyéb vélemény, nemzeti vagy társadalmi származás, nemzeti kisebbséghez tartozás, vagyoni helyzet, születés szerinti vagy egyéb helyzet alapján történő megkülönböztetés nélkül kell biztosítani."

nyire széles kört fed le. A Tanács 2000/43/EK irányelve a személyek közötti, faji vagy etnikai származásra való tekintet nélküli egyenlő bánásmód elvének alkalmazásáról (azaz a faji egyenlőségről szóló irányelv) ugyanis kifejezetten kizárja az „állampolgárságot" a faji vagy etnikai hovatartozás fogalmából, ugyanakkor nem definiálja a „faji vagy etnikai származást".[15] Ez nem azért van, mert az állampolgárságon alapuló megkülönböztetés az uniós jogban megengedett. Az EU joga úgy alakult, hogy az állampolgárságon alapuló megkülönböztetést a személyek szabad mozgására vonatkozó jog keretében szabályozza és csak az uniós állampolgárokra vonatkozik.[16] Itt fontos megemlíteni az Alapjogi Karta 21. cikk (2) bekezdését,[17] ahol már explicit módon jelenik meg az állampolgárságon alapuló diszkrimináció tilalma.

A faji egyenlőségről szóló 2000/43/EK irányelvben sem a nemzeti kisebbséghez tartozás, sem a nyelv nincs kifejezetten felsorolva az uniós jog által védett tulajdonságok között. A faji egyenlőségről szóló irányelv keretében mindazonáltal védelmet élvezhet, amennyiben összekapcsolható a faji vagy etnikai hovatartozással, és az EJEB is vizsgálhatja ezen az alapon. Az EUB a személyek szabad mozgásáról szóló jogszabállyal kapcsolatban az állampolgárságon keresztül is védte már.[18] Mint említettük, az Egyezményben viszont ezek a kategóriák külön szerepelnek. Az EU megkülönböztetés-mentességről szóló irányelvei a védett tulajdonságokat kifejezetten a következőkben rögzítették: nem, faji vagy etnikai származás, kor, fogyatékosság, vallás vagy meggyőződés, szexuális irányultság. Az Egyezmény alapján azonban ezek köre nyitott, és eseti alapon bővülhet, de úgy tűnik, hogy ezeket a kifejezéseket nem lehet különválasztani a faji és/vagy etnikai hovatartozás definíciójától az EJEB értelmezésében.[19] Az EJEB álláspontja szerint a nyelv, a vallás, az állampolgárság és a kultúra elválaszthatatlan a fajtól. A Timishev-ügyben egy csecsen származású kérelmezőt nem engedtek át egy ellenőrző ponton, mert az őrök azt az utasítást kapták, hogy a csecsen származásúak esetében tagad-

[15] Kézikönyv az európai megkülönböztetésmentességi jogról. 2010. 113.

[16] Uo. 64.

[17] Karta 21. cikk (2) bekezdés: „A Szerződések alkalmazási körében és az azokban foglalt különös rendelkezések sérelme nélkül, tilos az állampolgárság alapján történő minden megkülönböztetés."

[18] Kézikönyv az európai megkülönböztetésmentességi jogról. 2010. 124.

[19] Uo. 130.

ják meg a belépést. Az EJEB a következő magyarázatot adta: „Az etnikai hovatartozás és a faj egymással összekapcsolódó és átfedésben lévő fogalmak. Míg a faj fogalma abban az elgondolásban gyökerezik, hogy az emberek morfológiai jellemzőik, például bőrszín vagy arcberendezés szerint biológiai szempontból alfajokba sorolhatók, az *etnikai hovatartozás* a közös nemzetiség, törzsi kötődés, vallásos hit, *közös nyelv* vagy *kulturális és hagyományos származás* és háttér által jellemzett társadalmi csoportok gondolatából ered."[20] A fentiek alapján fontos hangsúlyozni, hogy az EU jogához képest az Egyezmény olyan kérdésekben is védelmet nyújt a megkülönböztetés vonatkozásában, amelyeket az uniós jog jelenleg nem szabályoz. Az EJEB gyakorlata az Alapjogi Karta kidolgozására is hatással volt, így remélhető, hogy a jövőben az etnikai származás vonatkozásában és értelmezésében is hatással lesz az EUB esetjogára. Fontos röviden említést tenni arról, hogy az Egyezmény 2005-ben hatályba lépett 12. jegyzőkönyve tovább bővíti a megkülönböztetés tilalmának hatókörét és minden nemzeti szinten garantált jogra kiterjeszti, még abban az esetben is, ha ezek nem tartoznak bele az Egyezmény szerinti jogok körébe.[21] Azaz a hazai jog által biztosított jog élvezete során előforduló diszkriminatív bánásmód esetében jogorvoslatot remélhet a panaszos az EJEB-től (Kovács Krisztina 2000: 30). Azonban az a tény, hogy ehhez eddig csak hat tagállam csatlakozott, azt mutatja, hogy ebben a vonatkozásban is eltérő kötelezettségek vannak a diszkrimináció tilalmára vonatkozóan uniós szinten. Magyarország az 12. protokollhoz elsőként csatlakozó államok között volt.

3.3. Az Európai Bizottság éves jelentései az Alapjogi Kartáról

Az Európai Bizottságnak az Európai Unió Alapjogi Kartája alkalmazásáról c. 2010. évi jelentése hangsúlyozza, hogy a Bizottság 2010-ben stratégiát fogadott el a Karta hatékony végrehajtására vonatkozóan. A stratégia tartalmazza a Bizottság azon szándékát, hogy éves jelentést

[20] Uo. 115.

[21] Uo. 64.

készít a Kartának az Unió hatáskörébe tartozó területeken elért előrelépéseivel kapcsolatban. A jelentés szintén kiemeli, hogy a Karta csak annyiban alkalmazható a tagállamokban, amennyiben uniós jogot hajtanak végre és nem alkalmazható az uniós jog hatáskörén kívül eső területeken. Azaz ahogyan a jelentés is hangsúlyozza – a fentiekben vázoltakhoz hasonlóan – a Karta csak kiegészíti a nemzeti alkotmányos rendszereket, valamint az Egyezmény biztosította jogokat, de nem lép azok helyébe. A Bizottság jelentése a megkülönböztetés tilalmán belül külön és részletesen foglalkozik a nemzeti és nyelvi kisebbségek helyzetével. Ennek kapcsán azonban emlékeztet arra, hogy a tagállamok továbbra is megtartották a kisebbségekkel és a nyelvhasználattal kapcsolatos döntések meghozatalára vonatkozó tagállami hatáskört, ezért továbbra sem létezik tagállamokon belüli nyelvhasználattal kapcsolatos szabályozás.[22] A Bizottság 2011. évi jelentése kiemeli, hogy a Karta általános hivatkozássá vált az uniós szakpolitikák alakítása során és újfent hangsúlyozza azt a stratégiai célt, hogy az EU jó példával járjon elöl az uniós jogszabályalkotás során az alapvető jogok tiszteletben tartása tekintetében.[23] Ezzel szemben az Alapjogi Ügynökség 2012-es jelentése, különösen annak 5. fejezete, amely az egyenlőség és diszkrimináció tilalmáról szól, még említés szinten sem foglalkozik a nemzeti kisebbségeket érintő problémákkal.[24] Ugyanakkor a Bizottság 2011. évi jelentése arra is felhívja a figyelmet, hogy nem áll rendelkezésre elegendő információ azokról az erőfeszítésekről, amelyet a tagállamok a Karta végrehajtása érdekében tettek és ezért a Bizottság a következő jelentésében törekedni fog arra, hogy dokumentálja az e tekintetben tett előrelépéseket,[25] ami elé nagy várakozással tekintünk.

Magyar eredmény, hogy az Alapjogi Ügynökség következő ötéves pénzügyi keretének létrehozásáról szóló jogszabály-tervezetbe – a keretprogram tervezett hatályba lépése 2013. január 1. – az Alapjogi Ügynökség tematikus területei közé beemelésre került a Karta 21. cikkének teljes

[22] A Bizottság 2010. évi jelentése az Európai Unió Alapjogi Kartájának alkalmazásáról. 50.

[23] A Bizottság 2011. évi jelentése az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak az Európai Unió Alapjogi Kartájának alkalmazásáról.

[24] European Union Agency, Fundamental rights: challenges and achievements 2011, 2012.

[25] A Bizottság 2011. évi jelentése az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak az Európai Unió Alapjogi Kartájának alkalmazásáról. 10.

(1.) bekezdése. A jogszabály-tervezet elfogadása esetén uniós joganyag így elsőként tartalmazná az Alapjogi Karta 21. cikk (1.) bekezdésében lefektetett nemzeti kisebbséghez tartozás és a nyelvi alapú diszkrimináció tilalmának explicit kimondását, ami óriási lépést jelentene a pozitív jogalkotási folyamat részeként az uniós kisebbségvédelemben. A remélt sikerek mellett fontos annak a hangsúlyozása, hogy továbbra is kiemelt prioritás a jövőben a kulturális és nyelvi sokszínűség jelentőségének további előmozdítása. A kulturális és nyelvi sokszínűség jelentőségének védelme a Kreatív Európa programjavaslat (2014–2020) általános célkitűzései között szerepel, valamint mint érték az „Európa a polgárokért" (2014–2020) program rendelettervezetében is jelen van.

Az Európai Parlament állásfoglalásai nem kötelező jellegű jogforrások, mégis kiemelt jelentőséggel bírnak a regionális, kisebbségi nyelvek vonatkozásában. Az Európai Parlament a kulturális sokszínűség őrzőjének tekinti saját magát (Láncos Petra Lea 2012: 165) és rendszeresen fogad el állásfoglalásokat a nyelvi sokszínűség előmozdítása érdekében. A legújabb fejlemény, hogy az Európai Parlament elsöprő többséggel szavazta meg „Az emberi jogok világban elfoglalt helyzetéről szóló éves jelentéséről és az Európai Unió ezzel kapcsolatos politikájáról, ideértve annak az EU emberi jogi stratégiai politikájára gyakorolt következményeit" c. éves jelentést, amely komoly előrelépés a nemzeti kisebbségek védelmében. A jelentés Gál Kinga EP képviselő módosító indítványának köszönhetően Megkülönböztetés cím alatt a 109. pontban külön foglalkozik a hagyományos nemzeti kisebbségekkel. A jelentés többek között hangsúlyozza, hogy a hagyományos nemzeti kisebbségi közösségek a többi kisebbségi csoporttól eltérő egyedi igényekkel rendelkeznek. Ezzel újfent hangsúlyozásra kerül az a nemzetpolitikai cél, hogy a hagyományos kisebbségeket a bevándorlói kisebbségtől külön kezelve szükséges védelemben részesíteni.

4. Konklúzió

Az Európai Unió egységes kisebbségvédelmi politikájának kialakítása csak nagyon hosszú távú célként képzelhető el. Az Unióban továbbra is hiányzik a nemzeti kisebbségek védelmét felkaroló politikai akarat

(Ódor Bálint 2011: 5). Ezért uniós hatáskörök hiányában a nemzetpolitikára vár az a feladat, hogy kidolgozza, hogyan kívánja használni a rendelkezésre álló szűk eszközöket, hogyan kíván részt venni az Unió pozitív jogalkotási folyamatában. Az EJEB illetékessége a jövőben utat nyithat a „nemzeti kisebbség" kifejezés értelmezésére, amelyet az Európai Unió és az EUB sem fog tudni megkerülni. Fontos a jogi tisztánlátás és a jogtudatosság, valamint az amellett való elköteleződés, hogy a hagyományos kisebbségek jogát különválasztva kell kezelni a bevándorlók jogától, hiszen más-más kisebbségi csoportok más-más megoldást igényelnek. Az Alapjogi Karta jogilag kötelezővé válása igazi mérföldkövet jelent az alapvető jogok védelmére vonatkozóan. Ezt tovább erősít az a tény, hogy az Alapjogi Kartát valamennyi tagállam ratifikálta, továbbá, hogy az EUB egyre gyakrabban hivatkozik erre a dokumentumra. A Lisszaboni szerződés hatályba lépése óta eltelt idő arról tanúskodik, hogy a kisebbségvédelem területén még nem született átütő siker és kézzelfogható eredmény, azonban az Unió Egyezményhez való csatlakozásának folyamata, valamint az Alapjogi Karta diszkriminációs tilalmi kategóriájának átvétele adhat okot optimizmusra a jövőt illetően.

Irodalom

A Bizottság 2010. évi jelentése az Európai Unió Alapjogi Kartájának alkalmazásáról. http://ec.europa.eu/justice/fundamentalrights/files/annual_report_2010_hu.pdf

A Bizottság 2011. évi jelentése az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak az Európai Unió Alapjogi Kartája alkalmazásáról. http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2012:0169:-FIN:HU:PDF

European Union Agency, Fundamental rights: challenges and achievements 2011, 2012. http://fra.europa.eu/fraWebsite/attachments/FRA-2012_Annual-Report-2011_EN.pdf

Joggal a Demokráciáért Európai Bizottság (Velencei Bizottság), Vélemény a Szlovák Köztársaság államnyelvéről, Strasbourg, 2010. október 21. http://www.prominoritate.hu/folyoiratok/2011/ProMino11-1-09-Lelet.pdf

Kézikönyv az európai megkülönböztetésmentességi jogról. 2010. http://www.echr.coe.int/NR/rdonlyres/DEF40558-6F3D-40EE-A311-3F8AD491ECE8/0/HUN_FRA_CASE_LAW_HANDBOOK.pdf

Kovács Krisztina 2000. A diszkrimináció-tilalom kiterjesztése az Emberi Jogok Európai Egyezményében. *Fundamentum,* 4. sz. http://www.fundamentum.hu/sites/default/files/00-4-03.pdf

Kovács Péter 2010. A Kisebbségvédelmi Egyezmények kontrollmechanizmusainak hatékonyságáról. Andrássy György – Vogl Márk szerk., *Az emberi jogok és a nyelvek.* Pécs: PTE ÁJK.

Láncos Petra Lea 2012. *Nyelvpolitika és nyelvi sokszínűség az Európai Unióban.* Doktori értekezés. Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Doktori Iskola. http://www.jak.ppke.hu/tanszek/doktori/letolt/lp.pdf

Ódor Bálint 2011. A nemzetpolitikai érdekérvényesítés lehetőségei az EU-ban Lisszabon után. *Pro Minoritate,* 4. sz. http://www.prominoritate.hu/folyoiratok/2011/ProMino11-3-01-Odor.pdf

Respect and Protection of persons belonging to minorities 2008–2010, European Union Agency for Fundamental Rights. http://fra.europa.eu/fraWebsite/attachments/FRA-Report-Respect-protection-minorities-2011_EN.pdf

Trócsányi László – Juhász Hajnalka 2010. A nyelvhasználat szabályozása egyes nyugat-európai országokban. Andrássy György – Vogl Márk szerk., *Az emberi jogok és a nyelvek.* Pécs: PTE ÁJK.

A Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Kartájának végrehajtási mechanizmusa

Kardos Gábor*

A Karta létrejötte és tartalma

Az 1990-es években az Európa Tanács keretében két kisebbségi szerződés született: a Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Kartája (1993) és a Keretegyezmény a nemzeti kisebbségek védelméről (1995). A szerződések a következő okok miatt jöttek létre:

- a volt Jugoszlávia és a volt Szovjetunió területén lezajlott súlyos etnikai konfliktusok tudatosították az európai államokban, hogy szükség van regionális szabályokra a kisebbségek védelme érdekében;
- az európai államok felismerték, hogy belátható időn belül nem fog kisebbségi jogi ENSZ egyezmény születni;
- nem sikerült az emberi jogok európai egyezményéhez kapcsolódó, kisebbségi jogokat tartalmazó kiegészítő jegyzőkönyvet elfogadni;
- az EBESZ keretében, az 1990. évi koppenhágai Emberi Dimenziók Értekezleten elfogadott dokumentum IV. fejezetében sikerült a kisebbségi jogok katalógusában megállapodni, igaz, nemzetközi jogilag nem kötelező formában. Ez, a kiegészítő jegyzőkönyv tervezetének bukása ellenére is, reménykeltő volt.

A Karta megszületését az is elősegítette, hogy az Európa Tanács egyik szerve, az Európai Helyi és Regionális Hatóságok Állandó Konferenciája 1988. évi 192. sz. ajánlás értékű határozata már tartalmazta a Karta szövegét, amelyet alkotói nemzetközi szerződésnek szántak. A Karta határozati formában létrejött első változatának szabályozási

* A szerző egyetemi tanár (ELTE Állam- és Jogtudományi Kar).

koncepciója és kötelezettségeinek szerkezete megegyezik a későbbi nemzetközi szerződésével.

Már az Európai Kulturális Egyezmény (1954) is kifejezetten utalt a részes államok területén használt nyelvekre, mint védendő értékekre. A Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Kartája az európai kulturális örökség részét képező regionális vagy kisebbségi nyelveket védi. Így a Karta közvetett módon gondoskodik a kisebbségi nyelveket használók nyelvi jogainak védelméről. A védelem tárgyát tehát nem a nyelvi kisebbségek vagy az ő jogaik adják, hanem az európai kultúra veszélyeztetett részét képező kisebbségi vagy regionális nyelvek. Egyes európai többségi államok érzékenységére tekintettel tehát a Nyelvi Karta tudatosan törekszik mind az egyéni, mind a közösségi jogalanyiság elfedésére. Ez utóbbi azt is jelenti, hogy a Karta egyúttal távol tartja a közösségi nyelvek és kultúrák védelmét ettől a bizonyos államok politikai elitje számára a hatalommegosztás rémét felvillantó koncepciótól. Ugyanakkor egyértelműen megfogalmazott mögöttes célja – a többség–kisebbségek viszony stabilizálásához való hozzájárulás Európában – nagyon is politikai jellegű.

A Karta a részes állam területén hagyományosan jelenlévő, meghatározható területen koncentrálódó nyelveket részesíti védelemben. A Karta 1. cikkének a) pontja hangsúlyozza, hogy a regionális vagy kisebbségi nyelvként való védelem előfeltétele a területi jelleg. Ennek oka, hogy az európai regionális vagy kisebbségi nyelvek főként ilyen jellegűek, egy földrajzi értelemben meghatározható területen – általában a részes állam területének egy részén – használják őket. Amint az 1. cikk b) pontja megfogalmazza, a kisebbségi nyelvet kifejezési módként használók számának kell indokolnia a Karta által tartalmazott védő és támogató intézkedések alkalmazását. Ez a követelmény azonban nem jelenti azt, hogy a regionális vagy kisebbségi nyelv használóinak az adott területen helyi többségben kellene lenniük.[1] Noha nincs tiszta fogalmi elhatárolás a regionális vagy a kisebbségi nyelv között, az előbbi kifejezés alkalmazható, ha az azt használók helyi többséget alkotnak.[2]

Ugyanakkor a nem meghatározható területhez kötődő nyelveket is, a lehetőségekhez képest, védeni kell. A védelem tárgyát a regionális –

[1] Explanatory Report, para 33.

[2] Uo. para 18.

tehát kiterjedt területen használt –, illetve az egyéb kisebbségi nyelvek képezik, de nem azok helyi változatai, dialektusai. Az európai kulturális örökségvédelmi koncepcióból következően a bevándorolt közösségek nyelveire nem terjed ki a védelem. Ha egy regionális vagy kisebbségi nyelv hivatalos nyelv, csak akkor részesül védelemben, ha a részes állam ez irányú önkéntes kötelezettségvállalást tesz.

A 2. cikk 1. pontja kimondja, hogy a Karta II. részében – amely egyébként egyetlen cikkből, a 7.-ből áll – megállapított célokat és elveket valamennyi olyan regionális vagy kisebbségi nyelv esetében alkalmazni kell, amely megfelel az 1. cikkben található meghatározásnak. Ez tehát azt jelenti, hogy a védelem alacsonyabb szintje minden kisebbségi nyelvnek jár. Ami a III. részbe foglalt magasabb szintű védelemről gondoskodó részletes szabályokat illeti, azok alkalmazása tekintetében a részes államoknak választási lehetősége van – mondja 2. cikk 2. bekezdése. Ebben az esetben azonban nem csupán a kötelezettségek közül való, bizonyos korlátok közötti opcióról – tehát az Európai Szociális Karta által tartalmazott *á la Carte* rendszerről – van szó, hanem ennél szélesebb választásról. Tudniillik a részes államot abban a tekintetben is megilleti a választás joga, hogy mely nyelv számára kíván a III. rész szerinti védelmet garantálni, és területe mely részén. A 2. cikk 2. bekezdése alapján nem világos, hogy a részes állam köteles-e egyáltalán élni a III. rész nyújtotta védelmi lehetőséggel. A hivatalos „Magyarázó jelentés" azonban egyértelmű ebben a tekintetben, a részes állam, a II. részbe foglalt védelem garantálása mellett, alkalmazza a III. rész általa kiválasztott kötelezettségeit.[3] Természetesen az általa kiválasztott nyelvet illetően, és a kiválasztott területen. Egyébként egyértelmű a részes államok gyakorlata is, mivel valamennyi kötelezettségének tekintette, hogy a biztosított választási jog keretei között alkalmazza a III. rész szerinti védelmet.

Minden egyes a megerősítésnél kijelölt kisebbségi nyelv kapcsán legalább harmincöt bekezdést vagy pontot kell a III. részből választani: a 8. és a 12. cikk esetében legalább hármat, míg a 9., a 10., a 11. és a 13. cikk esetében minimum egyet. A bíróságok (9. cikk), az igazgatás és a közszolgáltatás (10. cikk), a média (11. cikk), a gazdasági és a társa-

[3] Uo. para 41.

dalmi élet (13. cikk) kérdéskörével szemben tehát különös súlya van az oktatás (8. cikk) és a kulturális élet (12. cikk) területének, ugyanakkor a határokon keresztüli kapcsolatokkal foglalkozó 14. cikk kapcsán nincs választási kényszer. Aligha vitatható az oktatás kiemelkedő jelentősége egy kisebbségi nyelv megmaradása és fejlődése szempontjából, ugyanakkor vitatható a kulturális élet preferálása. Tudniillik a mai társadalomban, az előbbi szempontból, az oktatáshoz mérhető jelentősége a médiának van. Ezért a média területéről kellett volna legalább három kötelezettséget elvállaltatni a részes államokkal. A média preferálásának szükségessége a kulturális élet ellenében annak ellenére igaz, hogy jelentősen megdrágítaná a kötelezettségvállalást.

A Karta 7. cikkének 1. pontja a következő elveket és célokat állapítja meg a minden egyes kisebbségi nyelv esetén alkalmazandó nyelvpolitika számára:

- a kisebbségi nyelvnek mint a kulturális gazdagság kifejezésének az elismerése,
- a kisebbségi nyelv földrajzi körzetének tiszteletben tartása és annak biztosítása, hogy az új közigazgatási felosztás nem akadályozza az adott kisebbségi nyelv támogatását,
- határozott lépések a kisebbségi nyelvek fejlesztése érdekében,
- a kisebbségi nyelv köz- és magánéleti, szóbeli és írásbeli használatának előmozdítása és bátorítása,
- a Karta által szabályozott területeken a kisebbségi nyelvet használók csoportjain belül, illetve az egyéb nyelvet beszélők csoportjaival a kapcsolatok fenntartása és fejlesztése,
- a kisebbségi nyelv megfelelő formában, minden szinten történő oktatása és tanulása,
- azon a területen élők számára, ahol a kisebbségi nyelvet használják, lehetőséget teremteni az adott kisebbségi nyelv elsajátítására, ha kívánják,
- a kisebbségi nyelvek egyetemi szintű kutatásának elősegítése,
- a határokon keresztüli cserék és kapcsolatok elősegítése azokkal az államokkal, ahol az adott kisebbségi nyelvet azonos vagy megegyező formában használják.

A célok és elvek végrehajtása – noha ezzel kapcsolatban jogi értelemben nincsenek megfogalmazva precíz kötelezettségek – egyértel-

műen konkrét cselekvést vár el az államtól. A célok és elvek minden részletezés nélkül ugyan, de átfogják a kisebbségi nyelv védelme szempontjából legfontosabb területeket. Az első három elv garanciális jellegű. A kisebbségi nyelv elismerése nem jelenti azt, hogy hivatalos nyelvként kellene elfogadni.[4] Nyilvánvalóan az elismerés jele lehet a belső jogalkotás, vagy az, hogy az állam a Karta végrehajtásáról készített jelentésben kitér a nyelvre és az annak érdekében tett erőfeszítéseire. „Fokozott" elismerés, ha az állam a Karta III. fejezete szerinti védelemben részesíti az adott kisebbségi nyelvet. Egyébként egy kisebbségi nyelv létezése, hasonlóan egy kisebbség létezéséhez, nem elismerés kérdése. A részes államnak azt kell elismernie, hogy az adott kisebbségi nyelv egyáltalán létezik-e (még), illetve, hogy szerinte megfelel-e a Karta 1. cikkében adott meghatározásnak, és ennek megfelelően védelemben részesül. Ami a második elvet illeti, jelentősége talán nagyobb, mint az elsőé. Közismert, hogy a helyi közigazgatási határok megváltoztatásával leszorítható a kisebbségek – a Karta kifejezésével élve: a kisebbségi nyelvek használóinak – számaránya, és így már nem kell alkalmazni a meghatározott arányhoz kötött kisebbségi jogokat, illetve védelmet. Ezért jelenik meg az ezt tiltó szabály a Karta mellett a Keretegyezmény 16. cikkében is. A harmadik elv egyértelművé teszi, hogy a részes államnak pozitív lépéseket kell tennie a kisebbségi nyelvek védelme és előmozdítása érdekében, és nem elégedhet meg azzal, hogy eltűri azok használatát. Általában elmondható, hogy a Karta végrehajtása aktivista, cselekvő államot feltételez. A 7. cikk 2. pontja a kisebbségi nyelvekkel kapcsolatos diszkrimináció megszüntetését írja elő, kimondva azt is, hogy a sajátos körülmények miatt, az egyes kisebbségi nyelvek javára hozott különleges intézkedések (azaz a pozitív diszkrimináció) nem tekinthető az elv sérelmének. A 3. pont pedig a nyelvi csoportok közötti megértés és kölcsönös tisztelet elősegítésére kötelezi az államot. A 4. pont arra hív fel, hogy politikája kialakítása során az állam vegye figyelembe a kisebbségi nyelvi csoportok szükségleteit és kívánságait, illetve bátorítsa a hatóságoknak ez ügyben tanácsokat adó testületek létrejöttét.

A III. fejezet a következő területeken védi a kisebbségi nyelveket: oktatás, bírói eljárások, közigazgatási hatóságok és közszolgáltatások,

[4] Uo. para 58.

média, kulturális tevékenység, gazdasági és társadalmi élet, határokon átívelő kapcsolatok. Egy-egy területen belül a részes államok részletes szabályokból választhatnak. Az oktatás (8. cikk) például felöleli az iskola előtti nevelést (óvoda), az általános iskolát, a középiskolát, a technikai és a szakképzést, az egyetemi és egyéb felsőoktatást, a kisebbségek történelmének és kultúrájának oktatását, a kisebbségi tanárképzést alap és továbbképzési szinten. Az iskola előtti nevelést illetően a következő lehetőségek közül lehet választani: azt a kisebbségi nyelven biztosítják; annak lényeges részét biztosítják kisebbségi nyelven; az előző két lehetőség egyikét garantálják, ahol a tanulók létszáma vagy a családjuk ezt kívánja. Ha a hatóságoknak nincs közvetlen hatáskörük az iskola előtti nevelést illetően, akkor bátorítják az előbbi intézkedések alkalmazását. A választható kötelezettségek a legerősebbtől indulnak. A részes államnak arról is gondoskodnia kell, hogy a történelemtanítás foglalkozzék a kisebbség nyelvekkel és kultúrákkal. Felügyelő testületet kell felállítania, amely figyelemmel kíséri a kisebbségi oktatást, és a nyilvánosság számára is hozzáférhető időszaki jelentéseket készít.

Valamennyi védett területen ilyen részletesek a kötelezettségek. A Karta újra és újra megállapítja, hogy ezek közül az államnak az adott nyelv helyzetére tekintettel kell választania. Választása tehát nem lehet önkényes, a nyelvet használók koncentrációja, a nyelv állapota, fejlettsége és a belső jogvédelem szintjének kell azt meghatároznia. A választás szabadságát korlátozza a „Karta szelleme" is – ahogyan Sigve Gramstad, a Karta egyik atyja és a végrehajtást felügyelő Szakértői Bizottság korábbi elnöke, jelenlegi egyik alelnöke megfogalmazta –, azt a többletet, amire a kötelezettségek kiválasztása során ügyelni kell. A „Karta szelleme" azonban szerinte nem (teljesen) immateriális, mivel kifejezi a 7. cikk 1. pontjának első elve, azaz a kisebbségi nyelvnek a kulturális gazdagság kifejezéseként való elismerése. Gramstad hangsúlyozza, hogy ez az elv a megfelelő védelem kötelezettségét is magában foglalja (Sigve Gramstad 1999: 62). Ugyanakkor mivel a Karta esetében nem nyelvi jogokról, hanem ilyen tárgyú, ráadásul a III. rész tekintetében a részes állam által választott kötelezettségekről van szó, a vállalások végrehajtása, illetve annak mértéke nem tehető függővé – azoktól az esetektől eltekintve, amikor maga a Karta teszi ezt lehetővé – a kisebbségi nyelvet használók megfogalmazott igényeitől.

A Kartából eredő kötelezettségek nem programnormák, esetükben nem arról van szó, hogy a jövőben, a rendelkezésre álló erőforrások függvényében kell azokat végrehajtani, hanem közvetlen módon. A választás széles köre lehetővé teszi a részes államok számára, hogy ha a helyi körülményekhez igazítsák kötelezettségvállalásaikat. Ennek korlátját jelenti, hogy a Karta előírásai szerint el kell érni a harmincöt kötelezettségvállalást minden egyes, a III. rész szerinti védelemben részesülő nyelv esetében. A vállalt kötelezettségek végrehajtása érdekében a részes államoknak nem csupán a jogi lehetőséget kell megteremteniük, hanem egyéb intézkedések útján szorgalmazniuk kell a gyakorlati végrehajtást és meg kell teremteniük annak infrastrukturális feltételeit. Az államnak infrastrukturális ajánlatot kell tennie a nyelvhasználó közösségnek.[5] Hiszen, például, hiába történt kötelezettségvállalás arra, hogy a polgári eljárásban a fél részére a tárgyalást kisebbségi nyelven kell lefolytatni (9. cikk, 1, b, i.) ha nem biztosítottak a megfelelő feltételek. Ilyen a jogi szakszótár, iratminta tár, megfelelő tolmács, illetve közösségi nyelven tudó bíró, vagy ha a felek, noha nyilvánvalóan anyanyelvükön jobban tudnak, mint az állam hivatalos nyelvén, félnek, hogy bajkeverőknek tekintik őket, ha saját kisebbségi nyelvüket kívánják használni.

A Karta 1998. március 1-jén lépett hatályba, amikor a megerősítések száma elérte, illetve meghaladta a megkívánt ötöt. A hatálybalépéskor részes állam volt: Finnország, Hollandia, Horvátország, Liechtenstein, Magyarország és Norvégia. Liechtenstein, csak úgy, mint a későbbiekben Luxembourg, a kisebbségi nyelvek európai védelmével kapcsolatos együttműködés elősegítése érdekében ratifikált megerősítési okmányában kijelentette, hogy ilyen nyelvek államterületén nem léteznek. A Kartának jelenleg huszonöt állam részese, ratifikálta az Egyesült Királyság, Németország és Spanyolország is, és ezzel vezető európai hatalmak kötelezték el magukat. Ma már valamennyi Magyarországgal szomszédos állam részes fél. A keleti ratifikáció viszonylagos lassúságát két tényező magyarázza. Egyrészt, a Kartában való együttműködés magas szintű belső jogi kisebbségi nyelvvédelmet és kultúratámogatást előfeltételez. Másrészt a Nyelvi Karta esetében nem volt olyan mértékű

[5] A kifejezést Stefan Oeter, a Szakértői Bizottság elnöke használta először a testület vitájában.

nyugati politikai nyomás az elfogadás érdekében, mint amilyen az ET Nemzeti kisebbségek védelméről szóló keretegyezménye kapcsán.

A végrehajtás feletti ellenőrzés

A Karta egyik legfontosabb funkciója az, hogy folyamatos párbeszédet hozzon létre, mutat rá Philip Blair, aki az Európa Tanács egyik korábbi igazgatója (Philip Blair 2002: 92). Párbeszédet eredményez a megerősítés, amely elsősorban a kisebbségi nyelvek használóit képviselő civil szervezetek és az állam között jön létre, de ha közelebbről vizsgáljuk a dolgot, a szereplők száma bővebb. A dialógusnak fel kell ölelnie a különböző minisztériumokat, a helyi szerveket, sőt, a tudomány és az oktatás képviselőit is. A párbeszéd a lényege a felvállalt kötelezettségek ellenőrzésének is. Ebben az esetben a szereplők köre némileg más, a hatóságok és a civil szervezetek mellett a főszereplő a Szakértői Bizottság, amelynek tagjai foglalkozási hátterüket illetően főként jogászok, kisebb részben nyelvészek.

A részes államok a hatályba lépést követő első évben jelentést készítettek a Nyelvi Karta végrehajtásáról, amit háromévenként ismételnek. A jelentéseket egy, minden részes állam egy-egy polgárából álló, független Szakértői Bizottság vizsgálja meg, amely azt értékelve újabb jelentést és ajánlásokat készít, és ezeket az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának kell elfogadnia.

A Karta 16. cikke meglehetősen kevés iránymutatást ad arra nézve, hogy a vizsgálatot hogyan kell lefolytatni. A civil szervezeteknek joguk van arra, hogy a kormányzat által készített jelentést kiegészítő információkat juttassanak el a Szakértői Bizottsághoz. Ha akarják, akár árnyékjelentést is készíthetnek. A Szakértői Bizottság, az általa kialakított álláspont alapján, a helyszíni látogatás időtartamától számított egy hónapig fogad el tőlük információt, amit a saját jelentésük elfogadása késlekedésének megakadályozása indokol. A testület saját jelentésének elkészítése során figyelembe veheti a civil szervezetektől kapott adatokat. Egyébként a Szakértői Bizottság kérése nyomán a kormányzatoknak jelentésük elkészítése során konzultálniuk kell a civil szervezetekkel. A Szakértői Bizottság így a két forrásból érkező információk alapján dolgozza ki saját

jelentését, amely a Miniszteri Bizottság számára készül, és ajánlási javaslatokat tartalmaz. A jelentéshez mellékeli a részes államok azzal kapcsolatos véleményét. A testületnek joga van jelentése nyilvánosságra hozatalára. Az Európa Tanács főtitkára a Karta végrehajtásáról kétévente jelentést készít a Parlamenti Közgyűlés számára.

A Szakértői Bizottság Eljárási szabályai részletezik az időszaki jelentések vizsgálatával kapcsolatos lépéseket. Az Eljárási szabályok 17. cikk 1. bekezdése szerint a testület egy vagy több *rapporteur*t nevez ki egy állam jelentésének vizsgálatára. A gyakorlatban ezt a feladatot egy három személyből álló munkacsoport látja el, amelynek tagjai a *rapporteur,* a testületnek az adott államból való tagja, és egy harmadik tag. A második időszaki jelentés vizsgálata esetén a munkacsoport harmadik tagja mindig az előző *rapporteur.* A Szakértői Bizottság egy munkacsoport kijelölése kapcsán igyekszik olyan tényezőket figyelembe venni, mint a munkateher egyenletes eloszlása, a nyelvtudás figyelembe vétele, továbbá az érintettség elkerülése. Például az osztrák jelentés esetében nem lehet *rapporteur,* vagy az első kör esetében harmadik személy a horvát, a magyar, vagy a szlovén tag, mivel ezek a nyelvek védettek a vizsgált államban.

A 17. cikk 2. bekezdése alapján a testület kérdőívet állíthat össze, hogy kiegészítő információkat kérjen a jelentő kormánytól. Erre a gyakorlatban akkor kerül sor, ha a munkacsoport már előzetesen megvizsgálta a kormányzati jelentést, illetve a beérkező civil információkat. A 4. bekezdés lehetővé teszi, hogy a Szakértői Bizottság delegációt küldjön a vizsgált részes államba. A gyakorlatban a delegáció a munkacsoportból és a Titkárság képviselőjéből áll. A delegáció először mindig a civil szervezetekkel találkozik, és csak azután a hatóságokkal, így lehetősége van arra, hogy az előbbiektől kapott információkról kikérje az utóbbiak véleményét.

A munkacsoport készíti el a Szakértői Bizottság tervezetét. A jelentés végső tartalmának kialakítása igazi kollektív munka, a Szakértői Bizottság plenáris ülésen végzi és fogadja el. A Szakértői Bizottság jelentése, a Keretegyezmény Politikai Tanácsadó Testülete jelentéseihez képest hosszú, ötven, hatvan, de adott esetben száz, vagy még több oldalas. A részes államok második időszaki jelentését értékelő jelentések tartalma az első időszaki jelentés kapcsán feltárt hiányosságokra koncentrálnak.

A jelentés négy fejezetből áll. Az első fejezet címe: Háttérinformációk. Ez a fejezet olyan, nem közvetlenül a vállalások végrehajtására vonatkozó információkat foglal össze, amelyek megismerése azonban fontos a részes állam magatartásának értékelése, illetve az értékelés folyamatának megértése szempontjából. (A ratifikációs okmányt a jelentés melléklete tartalmazza.) Ilyen információk a megerősítés, a belső jogban való kihirdetés története, a jelentés benyújtásának, a munkacsoport helyszíni látogatásának és a jelentés elfogadásának időpontja. A fejezet kitér a helyszíni látogatás különösen fontos részleteire. Ugyancsak ismerteti a kisebbségi nyelvek helyzetének társadalmi és nyelvészeti sajátosságait.

A második fejezet A végrehajtás értékelése címet viseli. Ebben történik meg – először a II., majd a III. részből eredő – kötelezettségek tényleges megvalósításának értékelése, amelynek sorrendje követi a Karta felépítését. Ez a fejezet a legterjedelmesebb, mind a hatóságoktól, mind a civil szervezetektől beszerezett információk szerepelnek benne, rámutatva arra is, ha ellentmondásban állnak egymással. Szövegében a Szakértői Bizottság ún. bokszokat helyez el, amelyek a testület saját ajánlásait tartalmazzák.

A harmadik fejezet a Megállapítások elnevezést kapja. Itt foglalja össze a Szakértői Bizottság az értékelési fejezet alapján a vállalt kötelezettségek teljesítésének helyzetét. Ezek a megállapítások a legfontosabb kérdésekre szorítkoznak, és az esetek egy részében implicit módon utalnak a megoldás kívánatos irányára is. Ez után következnek a Miniszteri Bizottság számára kidolgozott ajánlások, melyek általános módon vannak megfogalmazva, általában megfelelő lehetőséget hagyva a részes állam számára a tényleges megoldás módozatainak kidolgozására.

A Szakértői Bizottság felülvizsgáló tevékenységének fontos vonása, hogy A végrehajtás értékelése címet viselő részben tudatosan törekszik a differenciált megfogalmazásra, amikor a részes államok által vállalt kötelezettségeknek való megfelelésről nyilatkozik. Nyilatkozik, és nem ítélkezik. Ugyanis bármennyire is kvázi jogalkalmazói feladatot lát el – legalábbis a III. részből eredő kötelezettségek tekintetében –, valójában nem bírói szerv, hanem csak arra kapott felhatalmazást, hogy jelzéseket küldjön a végrehajtással kapcsolatos véleményének kifejezésére. Ez nem jelenti azt, hogy ha azt látja indokoltnak, ne állapítaná meg egyér-

telműen, hogy a részes állam nem teljesítette – vagy éppen teljesítette – a vállalt kötelezettségét.

A differenciált megközelítés abban nyilvánul meg, hogy a teljesítette, illetve nem teljesítette értékelés mellett a Szakértői Bizottság egyéb megfogalmazásokat is használ az állami magatartás értelmezése kapcsán. Az egyik kifejezés, a részlegesen megfelelt, arra utal, hogy a Bizottság a gyakorlatot illetően, amely kétségkívül létezik, többet vár el. A másik ilyen megfogalmazás, amely szerint a Bizottság nincs abban a helyzetben, hogy véleményt formáljon, arra utal, hogy a testület minden erőfeszítése ellenére sem állt rendelkezésre elegendő információ a döntéshez. Ha az információ csak annak a megállapítására elegendő, hogy a vállalt kötelezettség tényleges – tehát nem csupán jogszabályi úton, hanem a gyakorlatban történő – végrehajtása problematikus, a Szakértői Bizottság az ilyen nem megfelelő empirikus magatartás leírására a formálisan megfelelt formulát használja. A 9. cikk, azaz a bírósági eljárások keretében történő kisebbségi nyelvhasználat tekintetében a Szakértői Bizottság viszonylag gyakran él ezzel a megfogalmazással. Akkor állapítja meg, hogy a részes állam a vállalt kötelezettségeknek csupán formálisan felelt meg, ha az adott nyelvet ritkán vagy nem alkalmazták bírói eljárásban, amelynek infrastrukturális (terminológiai, fordítási, bírói nyelvtudási, késlekedési gondok, többletköltség), pszichológiai (az esetleges használók bajkeverőknek érzik magukat), illetve társadalmi nyelvhasználati (a kisebbségi nyelvhasználók kétnyelvűsége) okai voltak. A 10. cikk, tehát a közigazgatási nyelvhasználat esetében is hasonló okokból jut erre a következtetésre. Egyéb cikkekkel összefüggésben kevesebb esetben kerül alkalmazásra ez a fordulat.

A Szakértői Bizottság következetesen hű felfogásához, amely szerint a részes államnak a Karta végrehajtása során, a jogi szabályozás mellett, mintegy infrastrukturális ajánlatot kell tennie a kisebbségi nyelvhasználóknak, azaz kötelezettségének lényege nem a formális, hanem a tényleges megvalósítás. Ennek fényében érthető, hogy még azokban az esetekben is, amikor a kötelezettség megfogalmazása szűkebb értelmezést is megengedne, akkor is ragaszkodik a teljesítés megállapítása kapcsán a gyakorlati érvényesülés bizonyítékaihoz. Így például amikor az állam kötelezettsége megengedni valamit (ilyen a 9. cikk, 1. pont, b) iii, illetve c) iii), a testület ekkor sem elégszik meg azzal, ha csupán jogsza-

bályi garanciák léteznek, hanem vizsgálja azt is, hogy élnek-e azzal a gyakorlatban. Ha kötelezettség bátorítani, a Bizottság a megfelelő jogi keret és a gyakorlat megléte mellett, ragaszkodik a bátorítást célzó intézkedések megtételéhez is. Ilyen például a közigazgatásban az ajtótáblák használata, amelyek tájékoztatnak arról, hogy az adott kisebbségi nyelvet itt beszélik, nyelvtanfolyam szervezése a tisztviselők számára, vagy a kisebbségi nyelvtudás alkalmazási feltételül szabása azon a területeken, ahol használják (a közigazgatásban, a közszolgáltatásokban, a bíróságokon). Igaza van tehát Robert Dunbarnak, aki rámutat arra, hogy a Szakértői Bizottság a jogi formalizmus meghaladásával megfelelő figyelmet szentel a szociolingvisztikai összefüggéseknek (Robert Dunbar 2008b: 60).

A Szakértői Bizottság ajánlástervezetei a prioritásokra mutatnak rá. Ezeket az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága általában elfogadja, noha előfordul, hogy egyes esetekben vita alakul ki, ami általában a szövegezés megváltozásához vezet. Az ajánlások tehát a legfontosabb jövőbeli elvárásokat tartalmazzák. A Bizottság által adott differenciált értékelés nem csupán tisztázza a Chartába foglalt kötelezettségek helyes tartalmát, de vállalásuk tartalmának újragondolására kényszeríti a részes államokat. Különösen így van ez a Miniszteri Bizottság által elfogadott ajánlások esetén, hiszen a következő időszaki jelentésükben a feleknek meg kell magyarázniuk álláspontjukat ezekkel az ajánlásokkal kapcsolatban. Ami az értékelő jelentések és az ajánlások hatását illeti, a kép vegyes. Ugyan több európai államban előrelépés történt például az elektronikus médiában történő kisebbségi nyelvi jelenlét, a közigazgatási nyelvhasználat, illetve a pedagógusképzés területén, vagy a bírósági eljárások során történő kisebbségi nyelvhasználat szabályozásában, számos esetben nincs pozitív változás. Ráadásul a kisebbségeket érintő kedvezetlen demográfiai folyamatok és a gazdasági válság negatív hatása is érezhető.

A Karta végrehajtásának ellenőrzését erősítené, ha volna lehetőség egyéni vagy kollektív panaszra. Egy tisztán állami kötelezettséget, és nem jogokat tartalmazó szerződés esetén sem eleve kizárt nemzetközi panaszmechanizmus felállítása. Erre azonban nincs politikai akarat. (Sőt, egyes megalapozottnak tűnő vélemények szerint a jelenlegi európai politikai légkörben meg sem születhetett volna a Karta, csak úgy, mint ahogy a Keretegyezmény sem.)

A magyar nyelvi közösségek és a Karta végrehajtása

A Karta végrehajtási mechanizmusa tehát jelzéseket küld a környező államok kormányzatainak is. Az alábbiakban néhány, a kormányzati jelentések vizsgálata kapcsán felmerült, a magyar nyelv védelmével kapcsolatos kérdés segítségével igyekszem bizonyítani, hogy a Kartával összefüggő kötelezettségek végrehajtásának ellenőrzése felismeri és tükrözi a strukturális gondokat.[6]

Örvendetes dolog, hogy a magyar szervezetek, NGO-k beküldött anyagokkal, árnyékjelentésekkel egyre inkább hozzájárulnak az árnyalt kép és értékelés kialakításához. A Szakértői Bizottság a magyar nyelvvel kapcsolatos, III. rész szerinti kötelezettségvállalást, tehát a ratifikációt, két esetben bírálta. Ukrajna esetében az oktatással és a médiával, Szerbia kapcsán az oktatással összefüggésben állapította meg, hogy az érintett államoknak magasabb szintű kötelezettségeket kellett volna vállalniuk a magyar nyelv tekintetében, mivel a létező infrastruktúra ezt lehetővé tette volna. Így a Karta nehezebben tudja azt a minimális célját elérni –, ami különösen fontos gazdasági válság idején –, hogy legalább a meglévő intézményrendszert védelemben részesítse. A magyar nyelvet is érintő strukturális kérdés a hivatali nyelvhasználathoz megkívánt túlzottan magas minimális települési arányszám Szlovákiában, Romániában és Ukrajnában.

Románia esetében a Bizottság reflektált a csángó magyar nyelv különösen veszélyeztetett helyzetére és a közigazgatási reform esetleges negatív hatásaira a magyar nyelvi közösség helyi arányát illetően. Az oktatás területén a folyamatosság fenntartása az egyes szintek között, a tanárképzés, a tankönyvekkel és tanagyaggal való ellátás valamennyi környező állam tekintetében bírálat tárgya volt. Románia és Szlovákia esetében a magyar nyelv televíziós jelenlétének korlátozott jellege, Szerbia esetében a névtáblák és a családnevek problémája, a magyar nyelvet megfelelően ismerő közigazgatási tisztviselők hiánya, és mindenütt a közszolgáltatási magyar nyelvhasználat hiánya került megállapításra. Így ez utóbbi, és a gazdasági, társadalmi életben való magyar nyelvhasználat

[6] A Szakértői Bizottság értékelő jelentései elérhetők: http://www.coe.int/t/dg4/education/minlang/Report/default_en.asp (2012-07-03)

minimális mértéke Szlovéniában is gond. Románia kapcsán probléma az is, hogy a bírósági magyar nyelvhasználat, sok esetben, csupán formálisan, csak a jogszabályban biztosított, a gyakorlatban azonban nem.

Az ajánlások és a megállapítások nyomán, megfelelő kormányzati fogadókészség híján, a pozitív változások a magyar nyelv tekintetében is nehezen törnek utat.

Irodalom

Blair, Philip 2002. Successful application of the Charter / general conclusion. In: *From Theory to Practice: The European Charter for Regional or Minority Languages.* Regional or Minority Languages, No. 3, Strasbourg, Council of Europe Publishing.

Dunbar, Robert 2008a. The Council of Europe's European Charter for Regional or Minority Languages. In: Kristin Henrard – Robert Dunbar eds., *Synergies in Minority Protection. European and International Law Perspectives.* Cambridge, Cambridge University Press.

Dunbar, Robert 2008b. Definitely interpreting the European Charter for Regional or Minority Languages: the legal challenges. In: *The European Charter for Regional or Minority Languages: Legal Challenges and Opportunities.* Regional or Minority Languages, No. 5, Strasbourg, Council of Europe Publishing.

Gramstad, Sigve 1999. The adaptability of the Charter to national situations. In: *Implementation of the European Charter for Regional or Minority Languages.* Regional or Minority Languages, No. 2, Strasbourg, Council of Europe Publishing.

Kovács, Péter 2010. A kisebbségvédelmi egyezmények kontrollmechanizmusának hatékonyságáról – gondolatok a Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Kartája értelmében vállalt kötelezettségek végrehajtásának ellenőrzéséről. In: Andrássy György–Vogel Márk szerk., *Az emberi jogok és a nyelvek.* Studia Iuridica Auctoritate Universitatis Pécs Punlicata 146. Pécs: PTE ÁJK.

Lopez, Alba Nogueira – Eduardo J. Ruiz Vieytez – Inigo Urrutia Libarona eds. 2012. *Shaping Language Rights.* Commentary on the European Charter for Regional or Minority Languages in light of the Committee of Experts's evaluation. Regional or Minority Languages, No. 9, Strasbourg, Council of Europe Publishing.

Lehet-e a magyar hivatalos nyelv egyes szomszédos államokban? A nemzetközi jog lehetőségei

Andrássy György*

1. Bevezetés

Az állam és a magyar nyelv közötti kapcsolat kérdése nem ugyanúgy merül föl Magyarországon, a Magyarországgal szomszédos országokban és a világ más országaiban. Ez a tanulmány a Magyarországgal szomszédos országokban vizsgálja a kérdést, s közelebbről azzal foglalkozik, hogy elősegítheti-e a nemzetközi jog a magyar nyelv hivatalos nyelvvé nyilvánítását Szlovákiában és Romániában, vagyis azokban a szomszédos országokban, ahol az ott élő magyarok időről időre kísérletet tesznek a magyar nyelv hivatalos nyelvi státuszának elfogadtatására. A tanulmány azt a gondolatot fogja kibontani, hogy a szóban forgó magyar törekvések összhangban állnak a nemzetközi joggal, s így jó esélyük van arra, hogy elnyerjék bizonyos nemzetközi szervek és szervezetek támogatását.

Állításom kétségkívül szokatlan, meglepő, s első hallásra aligha hihető. Széles körben elfogadott ugyanis az a nézet, hogy a nemzetközi jog értelmében az államok nagy szabadsággal rendelkeznek hivatalos nyelvük vagy hivatalos nyelveik megválasztásában. Következésképpen az államok megtehetik ugyan, hogy megadják a hivatalos nyelv jogállását valamely kisebbségi nyelv vagy kisebbségi nyelvek számára is, erre azonban a nemzetközi jog ma hatályos normái alapján nem kötelezhetők. Hogyan is nyerhetné el akkor a nemzetközi szervek támogatását a Szlovákiában és a Romániában élő magyaroknak az a törekvése, hogy a magyar nyelv is váljék hivatalos nyelvvé ezekben az országokban?

* A szerző jogász, filozófus, egyetemi tanár a Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karán.

Nos, természetesen elismerem, hogy a nemzetközi jog értelmében az államok élveznek egy bizonyos mozgásteret a hivatalos nyelvvel kapcsolatos döntéseik meghozatalában, s így abban is, hogy meghatározzák: hány nyelvet tegyenek hivatalos nyelvvé, s mely nyelveknek adják meg ezt a jogállást. Ezzel együtt úgy vélem, a nemzetközi jog komoly mértékben korlátozza e téren az államok szabadságát, s így előfordulhat, hogy a hivatalos nyelvre vagy nyelvekre vonatkozó állami döntések összeütközésbe kerülnek a nemzetközi joggal, s ezen belül az emberi jogok nemzetközi jogával.

A nemzetközi jog normái között csak elvétve találni előírásokat a hivatalos nyelvekkel kapcsolatban, s ezeknek az előírásoknak a többsége sem az államok, hanem a nemzetközi szervezetek hivatalos nyelveire vonatkozik. Ha pedig a nemzetközi jog nem is igen tartalmaz az államok hivatalos nyelvére vonatkozó előírásokat, hogyan is sérthetné meg a nemzetközi jogot bármely állam a hivatalos nyelvekre vonatkozó döntéseivel? Erre az ellenvetésre azt válaszolom, hogy a jog, bárhogy definiáljuk is, mindig több annál, mint ami közvetlenül látszik belőle: mindig magában rejt olyan tartalmakat, amelyeket csak a jog értelmezése és alkalmazása hoz felszínre. Példa erre, hogy a magyar Alkotmánybíróság kimondta a halálbüntetés alkotmányellenességét, jóllehet az Alkotmány nem tiltotta a halálbüntetést, s ez úgy volt lehetséges, hogy az Alkotmánybíróság levezette a halálbüntetés tilalmát az Alkotmány bizonyos kitételeiből. Hasonlóképpen van ez a nemzetközi jogban is. Az egyes nemzetközi szerződések végrehajtásában közreműködő nemzetközi szervek számos olyan tételt vezettek már le a szóban forgó nemzetközi szerződésekből, amelyek kifejezett módon nincsenek benne ezekben a szerződésekben. S az ilyen levezetett, derivált tételek között vannak olyanok is, amelyek a nyelvekkel vagy a nyelvi jogokkal kapcsolatosak. Az ENSZ Emberi Jogi Bizottsága például 1993-ban kimondta, hogy a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának 19. cikke által elismert vélemény- és kifejezési szabadság magában foglalja azt a szabadságot is, hogy az ember „a maga által választott nyelven fejezze ki magát”,[1] miközben az Egyezségokmány 19.

[1] Ballantyne, Davidson, McIntyre v. Canada, U. N. Doc. CCPR/C/47/D/359/1989 és 385/1989/Rev.1 (1993). 13–14.

cikkének szövege egyetlen szót sem ejt arról, hogy mely nyelven van joga az embereknek e szabadságok gyakorlásához.

A mondottak értelmében egyáltalán nem kizárt, hogy a nemzetközi jog normái a hivatalos nyelvvel kapcsolatban is magukban rejtenek olyan tételeket, amelyek komoly mértékben korlátozzák az egyes államoknak a hivatalos nyelvek megállapításával kapcsolatos jogosítványait, s adott esetben azt a kívánalmat támasztják bizonyos államokkal szemben, hogy adják meg a hivatalos nyelv státuszát valamely kisebbségi nyelvnek. A kérdés már csak az, hogy valóban vannak-e ilyen normák? Nézetem szerint vannak, s a következőkben ezt az állítást szeretném igazolni azzal, hogy megnevezek egy-két ilyen normát, s bemutatom azt is, hogyan vonhatók le belőlük fontos következtetések a hivatalos nyelvekkel kapcsolatban.

Az alábbi jogértelmezés természetesen nem helyettesítheti a szóban forgó normák hiteles vagy kvázi-hiteles értelmezésére feljogosított nemzetközi szervek jogértelmezését, de elősegítheti egy intenzív eszmecsere lefolytatását arról, hogy érdemes-e mozgásba hozni ún. próbaperekkel a szóban forgó nemzetközi szervek jogértelmező-jogalkalmazó tevékenységét, avagy sem. Erről természetesen mindenekelőtt az érintetteknek kell dönteniük. A nemzetközi szervek figyelmét persze mi, kommentátorok is felhívhatjuk arra, hogy a nemzetközi jog bizonyos normáiból és elveiből levonhatók fontos következtetések, s így akár a tudományos publikációk is megnyithatják az utat a nemzetközi jog bizonyos rejtett tartalmainak felismeréséhez és elfogadtatásához; ennek időigénye mindazonáltal jóval meghaladja egy próbaper várható időigényét. Végül, de nem utolsó sorban, a jog rejtett tartalmainak megjelenítésére sor kerülhet jogalkotás, jelen esetben nemzetközi jogalkotás formájában is. Mi több, a tapasztalat azt mutatja, hogy a jognak a jogértelmező szervek és/vagy a tudomány által már felszínre hozott bizonyos implikációit a jogalkotók idővel beépítik a jogrendszerbe, azaz jogalkotás útján is láthatóvá teszik a jogrendszerben azt, ami addig csak láthatatlanul alkotta annak részét. A svájci jogalkotó például így illesztette be 1998-ban az alapjogoknak a svájci alkotmány által adott felsorolásába a nyelvszabadságot: azt a szabadságot, amelyet a Svájci Szövetségi Bíróság már 1965 óta „íratlan alkotmányos jognak" ismert el.[2] Hadd

[2] Vö. Christopf Flügel 1998: 76, valamint Iso Camartin 1998: 64. Lásd még Bruno de Witte 2004: 218.

tegyem mindjárt hozzá: meggyőződésem, hogy a nyelvszabadság benne rejlik az emberi jogok nemzetközi jogában is, s véleményem szerint ennek az alapvető emberi jognak a nemzetközi jogi elismerése oldhatja meg igazán a nyelvi jogokkal és a hivatalos nyelvekkel kapcsolatos különféle konfliktusokat.[3] Azt már csak remélni tudom, hogy a nemzetközi jogalkotó egyszer majd épp a magyar kormányzat kezdeményezésére fogja ezt a ma még csak kevéssé ismert és elismert szabadságjogot beemelni az emberi jogok nagy nemzetközi okmányaiba. Ehhez persze szükség lenne még néhány további szimpóziumra és intenzív szakértői tanácskozásra. Térjünk azonban most vissza szűkebb tárgyunkhoz, a hivatalos nyelvekhez, pontosabban a hivatalos nyelvekkel kapcsolatban a nemzetközi jog bizonyos normáiból levonható következtetésekhez.

2. A nyelvi megkülönböztetés tilalma és a hivatalos nyelv intézménye

Az emberi jogok nemzetközi joga mindenekelőtt emberi jogokat ismer el és definiál, s arra ösztönzi az egyes államokat, hogy ők is ismerjék el ezeket a jogokat a hozzájuk tartozó definíciókkal együtt, ha ezt még nem tették volna meg. Az emberi jogokkal összefüggő nemzetközi jog azonban nem elégszik meg ennyivel: végső soron azt kívánja elérni, hogy az egyes államok egész jogrendszerüket hozzáigazítsák az emberi jogok nemzetközi joga által elismert és definiált emberi jogokhoz. Különösen jól látszik mindez az emberi jogok nemzetközi jogának egyik paradigmatikus elemével, a megkülönböztetés tilalmával, illetőleg a nem-megkülönböztetéshez való joggal kapcsolatban.

A Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya 2. cikkének 1. bekezdése kimondja, hogy „az Egyezségokmányban részes valamennyi állam kötelezi magát, hogy tiszteletben tartja és biztosítja a területén tartózkodó és joghatósága alá tartozó minden személy számára az Egyezségokmányban elismert jogokat, minden megkülönböztetés, nevezetesen faj, szín, nem, *nyelv* [kiemelés tőlem – AGy], vallás, politikai vagy más vélemény, nemzeti vagy társadalmi származás,

[3] Vö. Andrássy György 2010a: 101–125, valamint Andrássy György 2009: 445–456.

vagyoni, születési, vagy egyéb helyzet szerinti különbségtétel nélkül." Ennek értelmében tehát tilos a nyelvi alapon történő megkülönböztetés minden, az Egyezségokmányban elismert jog tekintetében. A megkülönböztetés tilalmának itt lefektetett elve, illetőleg a nem-megkülönböztetéshez való jog itt elismert joga – mint látjuk – nem terjeszkedik túl az Egyezségokmányban elismert jogokon. Menjünk azonban tovább.

Az Egyezségokmány 26. cikke szerint „a törvény előtt minden személy egyenlő és minden megkülönböztetés nélkül joga van egyenlő törvényes védelemre. Erre tekintettel a törvénynek minden megkülönböztetést tiltania kell és minden személy számára egyenlő és hatékony védelmet kell biztosítania bármilyen megkülönböztetés ellen, mint amilyen például a faj, szín, nem, *nyelv* [kiemelés tőlem – AGy], vallás, politikai vagy egyéb vélemény, nemzeti vagy társadalmi származás, vagyoni, születési vagy más helyzet alapján történő megkülönböztetés." Ennek értelmében viszont a megkülönböztetés tilalma már nem korlátozódik az Egyezségokmányban elismert jogokra, hanem voltaképpen kiterjed a részes államok egész jogrendjére.

Az ENSZ Emberi Jogi Bizottsága mindezt a következőképpen fejezi ki a diszkriminációra vonatkozó Általános Magyarázatában: „míg a 2. cikk azokra a jogokra korlátozza a diszkrimináció elleni védelmet, amelyekről az Egyezségokmány rendelkezik, a 26. cikk nem szab meg ilyen korlátokat". A Bizottság megítélése szerint „a 26. cikk nem csupán megkettőzi a 2. cikkben már szavatolt jogot, hanem egy önálló jogról rendelkezik: tiltja a jogi és a tényleges diszkriminációt bármely, a kormányzat által szabályozott vagy védett területen. A 26. cikk ezért azokat a részes államok számára előírt kötelezettségeket érinti, amelyek jogalkotásukkal és annak végrehajtásával kapcsolatosak. Ilyenformán, amikor egy részes állam jogszabályt fogad el, a jogszabálynak meg kell felelnie a 26. cikk követelményének, amely szerint a jogszabály tartalma nem lehet diszkriminatív."[4]

Mindez természetesen érvényes az Egyezségokmány részes államainak azokra a jogi rendelkezéseire is, amelyek a hivatalos nyelv vagy hivatalos nyelvek, illetőleg államnyelv vagy államnyelvek megállapítá-

[4] Vö. United Nations Human Rights Committee, General Comment No. 18: Non-Discrimination: 10/11/89. CCPR General Comment No. 18. 12. bekezdés.

sára és használatára vonatkoznak. Más szóval a hivatalos nyelvre vagy hivatalos nyelvekre, illetőleg államnyelvre vagy államnyelvekre vonatkozó szabályok sem lehetnek diszkriminatívak, azaz nem állhatnak ellentétben a nyelvi megkülönböztetés tilalmával, illetőleg az Egyezségokmány 26. cikkében kinyilvánított nyelvi nem-megkülönböztetéshez való egyetemes emberi joggal. Ez eddig teljesen világos és egyértelmű.

A probléma ott kezdődik, hogy az Emberi Jogi Bizottság még nem tette alaposabb vizsgálat tárgyává, hogy összhangban állnak-e vagy sem a részes államoknak a hivatalos nyelvre vagy hivatalos nyelvekre, illetve az államnyelvre vagy államnyelvekre vonatkozó előírásai a nyelvi nem-megkülönböztetéshez való joggal. Ez persze önmagában még nem lenne különösebben meglepő, hiszen a nemzeti jogrendszerek tömérdek szabályból épülnek fel, s nyilván nem szentelhet a Bizottság külön figyelmet minden egyes jogi normának vagy kisebb normacsoportnak. Csakhogy a hivatalos nyelv megállapítására és használatára vonatkozó szabályok a meglehetősen érzékeny normák közé tartoznak, s sokak szerint éppen azért, mert igen gyakran diszkriminatívak.[5] Ennek fényében pedig azért már mégiscsak hiányérzetet kelt, hogy az Emberi Jogi Bizottság nem tanúsít megkülönböztetett érdeklődést a hivatalos nyelv vagy hivatalos nyelvek megállapítására és az ilyen nyelvek használatára vonatkozó szabályok iránt.

De talán mégsem kellően megalapozott ez a hiányérzet – vethetné fel valaki –, hiszen az Emberi Jogi Bizottság nem csak azt szögezte le, hogy az Egyezségokmány 26. cikkében foglalt megkülönböztetési tilalom kiterjed a részes államok egész jogalkotására és jogalkalmazására, hanem azt is, hogy „nem minden megkülönböztető bánásmód számít diszkriminációnak, ha az ilyen megkülönböztetés ismérvei ésszerűek és objektívek, s ha az elérendő cél az Egyezségokmány értelmében legitim."[6] Márpedig aligha vonható kétségbe, hogy a hivatalos nyelv, illetőleg az államnyelv jogintézménye ésszerű és célja legitim az Egyezség-

[5] Arról, hogy miért is olyan érzékenyek ezek a normák, hogy miként vetik fel az egyenlő bánásmód, a jogegyenlőség, a favorizálás, a diszkrimináció problémáját, s hogy miért nehéz igazságosan és elegánsan szabályozni a hivatalos nyelvvel vagy nyelvekkel kapcsolatos kérdéseket, természetesen sokféle álláspont született már; a régebbiekről jó áttekintést nyújt pl. Jonathan Pool 1991: 495–497.

[6] Vö. United Nations Human Rights Committee, CCPR General Comment No. 18. 13. bekezdés.

okmány értelmében; ebből következően viszont nyilván ésszerűek és legitimek a vele együtt járó megkülönböztetések is, vagyis e megkülönböztetések nem minősülhetnek diszkriminációnak. Ha pedig ez mind így van – folytatódhatna az érvelés –, szükségtelen, hogy megkülönböztetett figyelem irányuljon a hivatalos nyelv intézményére és a vele kapcsolatos szabályozás részleteire.

Nos, a magunk részéről természetesen nem vonjuk kétségbe, hogy az Emberi Jogi Bizottságnak az az álláspontja, miszerint bizonyos megkülönböztetések nem minősülnek diszkriminációnak, kiterjed a hivatalos nyelvvel összefüggő megkülönböztetésekre is: ha tehát a hivatalos nyelvvel vagy nyelvekkel összefüggő megkülönböztetések „ésszerűek és objektívek, s ha az elérendő cél az Egyezségokmány értelmében legitim", akkor a Bizottság álláspontja értelmében ezeket a megkülönböztetéseket sem lehet diszkriminatív megkülönböztetéseknek tekinteni. Mindazonáltal az, hogy a hivatalos nyelvvel vagy nyelvekkel kapcsolatos szabályokkal együtt járó megkülönböztetések ismérvei valóban „ésszerűek és objektívek"-e, s hogy „az elérendő cél az Egyezségokmány értelmében" valóban „legitim"-e, véleményünk szerint csak egy beható vizsgálat alapján dönthető el.

Először is, könnyen belátható, hogy a hivatalos nyelv intézménye csaknem mindig együtt jár valamilyen nyelvi megkülönböztetéssel. Manapság ugyanis csaknem minden állam egy vagy több élő beszélt nyelvet tesz hivatalos nyelvvé vagy államnyelvvé; ebből következően viszont mindig vannak olyan személyek, akiknek a saját nyelve megegyezik a hivatalos nyelvvel vagy ezek egyikével, s vannak olyanok is, akiknek a saját nyelve nem egyezik meg a hivatalos nyelvvel, illetőleg ezek egyikével sem. Minthogy pedig a hivatalos nyelv mindig magában foglalja azt a kötelezést, hogy hivatalos ügyekben fő szabályként ezt a nyelvet kell használni, mindig vannak olyan személyek, akik saját nyelvüket hivatalos nyelvként is használhatják, de vannak olyanok is, akik ezt nem tehetik meg, akiknek tehát valaki más nyelvét kell használniuk hivatalos nyelvként. Más szóval egyeseknek jogukban áll, másoknak viszont nem áll jogukban, hogy saját nyelvüket hivatalos nyelvként is használják. Ez azonban természetesen megkülönböztetés, éspedig nyelvi megkülönböztetés.

Mindazonáltal másodszor, a hivatalos nyelv intézménye ésszerű és objektív intézménynek látszik, melynek célja az Egyezségokmány értel-

mében legitimnek tekinthető: technikailag is nehéz ugyanis elképzelni, hogy a világ összes élő beszélt nyelvét használni lehessen hivatalos ügyek intézésének nyelveként minden államban, vagy hogy minden államban egy olyan nyelvet válasszanak a hivatalos ügyek elintézési nyelvének, amely senkinek sem anyanyelve a világon. Mivel azonban minden más esetben előáll a már vázolt nyelvi megkülönböztetés, ez a megkülönböztetés egyszerűen nélkülözhetetlennek látszik, s ily módon ésszerűnek és objektívnek is tekinthető, melynek célja is legitim az Egyezségokmány értelmében.

Harmadszor: az, hogy a hivatalos nyelv intézményével kapcsolatos megkülönböztetés elkerülhetetlen, s ennélfogva ésszerűnek és objektívnek látszik, s célja is legitimnek tekinthető az Egyezségokmány értelmében, még nem jelenti azt, hogy a hivatalos nyelv intézményével kapcsolatban bármilyen megkülönböztetés és bármilyen mértékű megkülönböztetés is ésszerű és objektív lenne, melynek célja az Egyezségokmány értelmében feltétlenül legitim. Nyilvánvaló ugyanis, hogy egy-egy államban a hivatalos nyelvre vonatkozó szabályok nem csak olyan megkülönböztetéseket foglalhatnak magukban, amelyeknek ismérvei ésszerűek és objektívek, s az általuk elérendő cél az Egyezségokmány értelmében legitim, s ennélfogva nem minősülnek diszkriminációnak, hanem magukban foglalhatnak olyan megkülönböztetéseket is, amelyeknek ismérvei éppenséggel nem ésszerűek, nem objektívek, illetőleg az általuk elérendő cél az Egyezségokmány értelmében nem legitim, s így e megkülönböztetések diszkriminációnak minősülnek. Ha pedig ez lehetséges – és aligha vonható kétségbe, hogy lehetséges –, akkor mégiscsak szükség lenne a hivatalos nyelvvel kapcsolatos jogi szabályok tüzetes és alapos vizsgálatára.

Természetesen nem állítjuk azt, hogy az Emberi Jogi Bizottság egyáltalán nem foglalkozott még ezzel a kérdéskörrel, hiszen a Bizottság esetjogában is találunk olyan ügyeket, amelyek ezzel kapcsolatosak.[7] A probléma megítélésünk szerint az, hogy az eddigi vizsgálódások csak

[7] Fölmerült a probléma számos ügyben, köztük az ún. breton ügyekben az 1980-as években, aztán a Ballantyne, Davidson, McIntyre v. Canada ügyben. Vö. United Nations Human Rights Committee, Ballantyne, Davidson, McIntyre v. Canada, Communications Nos. 359 és 385. 1989. 11.5., valamint United Nations Human Rights Committee, Diergaardt v. Namíbia, Communication No. 760. , 1997. §10.

néhány részletkérdésre terjedtek ki, s így semmiképpen sem helyettesíthetik a hivatalos nyelvre vagy nyelvekre irányadó szabályok teljes átvilágítását: egy olyan átvilágítást, mely az Egyezségokmány 26. cikkében foglalt megkülönböztetési tilalom, illetőleg az elfogadható megkülönböztetésekre vonatkozó bizottsági álláspont fényében vizsgálná meg, hogy a hivatalos nyelvvel vagy nyelvekkel összefüggő megkülönböztetések közül melyek számítanak diszkriminációnak, azaz tiltott megkülönböztetéseknek és melyek nem.

Tovább bonyolítja a helyzetet, hogy a hivatalos nyelvekkel kapcsolatos nyelvi megkülönböztetések ismérveinek ésszerűségével és e megkülönböztetések céljának legitim mivoltával kapcsolatban esetenként nem az ENSZ Emberi Jogi Bizottsága, hanem valamely regionális szerv, például az Emberi Jogok Európai Bírósága, az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet Nemzeti Kisebbségi Főbiztosa, vagy az Európa Tanács égisze alatt működő Velencei Bizottság foglal állást. Ezek a regionális szervek az Egyezségokmány végrehajtása tekintetében természetesen nem rendelkeznek jogosítványokkal, azaz nem illeti meg őket az a kvázi-bírói jogállás, amelyet e körben az ENSZ Emberi Jogi Bizottsága élvez;[8] az Emberi Jogok Európai Bírósága például kifejezetten az Emberi Jogok Európai Egyezménye és ezen Egyezmény kiegészítő jegyzőkönyvei, nem pedig a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya alapján ítélkezik.[9] A Kisebbségi Főbiztos és a Velencei Bizottság jogértelmezése ugyan nem korlátozódik az európai egyezményekre, hanem kiterjed az Egyezségokmányra is, mivel azonban e

[8] Ez a kvázi-bírói jogállás ugyan nem foglalja magában, hogy az Emberi Jogi Bizottság állásfoglalásainak nemzetközi jogi kötőereje lenne, mindazonáltal a Bizottság nagy tekintéllyel rendelkezik: állásfoglalásait kvázi hiteles jogértelmezésnek tekintik, s ezért a kommentár-irodalomban sem igen bírálják. Erről bővebben ld. pl. Manfred Nowak 2005: 668–669; Malcolm Shaw 2001: 214 és Bruhács János 2010: 190. A mondottak persze azért nem jelentik azt, hogy a Bizottság állásfoglalásait osztatlan egyetértés fogadná a kommentátorok körében: megfogalmazódnak bizonyos kritikai észrevételek, s megfogalmazódnak a nyelvi diszkriminációra vonatkozó állásfoglalásokkal kapcsolatban is (vö. pl. Manfred Nowak 2005: 616–617, és Fernand de Varennes 1996: 80–81.

[9] Megjegyezzük, hogy az Emberi Jogi Bizottság az Egyezségokmány Első Fakultatív Jegyzőkönyve alapján egyéni panaszokat is befogadhat és vizsgálhat, a Fakultatív Jegyzőkönyv 5. cikke azonban kizárja a Bizottság eljárását olyan ügyben, amelyet más nemzetközi szervezet, például az Emberi Jogok Európai Bírósága vizsgál, s hasonló rendelkezés vonatkozik az Emberi Jogok Európai Bíróságának eljárására is.

szervek sem az Egyezségokmány, sem az Európa Tanács égisze alatt elfogadott nemzetközi egyezmények végrehajtásával kapcsolatban nem rendelkeznek jogosítványokkal, állásfoglalásaikban rendszerint azon szervek jogértelmezéséhez igazodnak, amelyek részesei a végrehajtásai mechanizmusnak, más szóval jogértelmezésük során általában tartózkodnak a túlságosan újszerű megállapításoktól.

A bonyodalmat azonban nem csak az okozza, hogy az ENSZ Emberi Jogi Bizottsága mellett néhány más szerv is jogosult állást foglalni a hivatalos nyelvekkel kapcsolatos nyelvi megkülönböztetések ésszerűségével és e megkülönböztetések céljának legitim mivoltával kapcsolatban. Még fontosabb, hogy az európai egyezmények, melyek mind az ENSZ nagy emberi jogi dokumentumai, köztük a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya szellemében fogantak, nem tartalmazzák azt a rendelkezést, hogy a diszkriminációs tilalom kiterjed a részes államok jogrendjének egészére, vagy ha tartalmazzák is, a megfogalmazás távolról sem olyan egyértelmű, mint az Egyezségokmány 26. cikkében.[10] Ez pedig azt jelenti, hogy nem csupán több szerv vesz részt bizonyos esetek megítélésében – természetesen mindegyik a rá vonatkozó sajátos szabályok szerint –, hanem hogy az egyes esetek elbírálásának alapjául szolgáló mércék is különböznek egymástól. Ez az ENSZ Emberi Jogi Bizottsága és az Emberi Jogok Európai Bírósága esetében még kevésbé zavaró, hiszen a Bizottság csak az Egyezségokmány, a Bíróság pedig csak az Egyezmény és Jegyzőkönyvei alapján ítélkezik;[11] nyilvánvaló azonban, hogy a többi szerv jogértelmezését alkalmasint igencsak bonyolíthatja a mércéknek ez a különbözősége.

Bárhogy legyen is, a fő probléma az, hogy a fent említett szervek egyike sem vizsgálta még meg alaposabban azt, hogy voltaképpen mit is jelent a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának 26. cikkében foglalt és az Egyezségokmány részes államainak egész jog-

[10] Érdemes itt megjegyezni, hogy az európai egyezményekkel szemben az Emberi Jogok Amerikai Egyezménye tartalmazza az Egyezségokmány 26. cikkében foglalt és a részes államok egész jogrendjére kiterjedő megkülönböztetési tilalmat (24. cikk), igaz, az Egyezségokmánytól eltérően nem sorolja fel annak alapjait.

[11] Itt is probléma lehet azonban, ha a Bíróság érzékeli: az Egyezmény értelmében a panaszt el kell utasítania, miközben az Egyezségokmány alapján az ENSZ Emberi Jogi Bizottsága valószínűleg helyt adna neki.

rendjére kiterjedő diszkriminációs tilalom a hivatalos nyelvvel vagy hivatalos nyelvekkel kapcsolatos megkülönböztető jogi normák esetében. Ilyenformán tehát megállapíthatjuk, hogy e kérdésben egyszerűen nincs irányadó, uralkodó jogértelmezés, s nincs annak ellenére sem, hogy ilyen jogértelmezésnek bizony lennie kellene. A hivatalos nyelv intézményével ugyanis – mint láttuk – szükségképpen együtt járnak bizonyos nyelvi megkülönböztetések, az Egyezségokmány 26. cikke értelmében viszont a megkülönböztetés tilos, ám a Bizottság álláspontja szerint azért nem minden megkülönböztetés számít tilos megkülönböztetésnek, azaz diszkriminációnak. Aligha vitatható ezek után, hogy az alkalmazandó mérce meglehetősen összetett; ha viszont ez így van, akkor a mércének való megfelelés nyilvánvalóan csak egy alapos vizsgálódás nyomán ítélhető meg. Ha pedig ez az alapos vizsgálódás még csak meg sem igen kezdődött, akkor az is éppily nyilvánvaló, hogy az illetékes jogértelmező és jogalkalmazó szervek súlyos mulasztásban, illetőleg igen nagy késedelemben vannak.

A jogértelmező és jogalkalmazó szervek szóban forgó mulasztása vagy késedelme persze nem csak és kizárólag e szerveken múlik, hiszen minden különösebb nehézség nélkül megkérheti ezt a hiányzó értelmezést e szervektől akár valamely erre jogosult állam vagy magánszemély is. Természetesen annak sincs semmi akadálya, hogy először kommentátorok végezzék el ezt a hiányzó értelmezést.

A magunk részéről az utóbbi időben többször és többféle formában is kifejtettünk egy ilyen jogértelmezést. Az alábbiakban e jogértelmezés egyik változatát ismertetjük; azt a változatot, amely egy példán keresztül mutatja be, hogy mi is a lényege és mi is a tétje ennek a jogértelmezési problematikának a nyelvek túlélési esélyei – köztük a magyar nyelv túlélési esélyei – szempontjából. Példánk a szlovák államnyelvtörvény, illetőleg ennek 2009-ben történt módosítása lesz. Hangsúlyozzuk azonban, hogy választásunk nem azért esett épp a szlovák államnyelvtörvényre, mert e törvény erőteljesen érinti a magyar nyelv helyzetét, hanem azért, mert a szlovák államnyelvtörvény az első olyan nyelvtörvény, mellyel kapcsolatban egyes nemzetközi szervek átfogóan és gyakorlatilag teljes körűen megvizsgálták – részint épp Szlovákia kérelmére –, hogy menynyiben felelnek meg e törvény, illetőleg törvénymódosítás rendelkezései a nemzetközi jognak, illetve a Szlovák Köztársaság nemzetközi jogi köte-

lezettség-vállalásainak. A mondottakból következik, hogy a szlovák államnyelvtörvény szóban forgó vizsgálatainak már mindenképpen ki kellett volna terjeszkedniük annak vizsgálatára is, hogy vajon vannak-e e törvénynek olyan nyelvi megkülönböztetést tartalmazó rendelkezései, melyek esetében a megkülönböztetés ismérvei nem ésszerűek, nem objektívek vagy éppen a céljuk nem legitim az Egyezségokmány értelmében, s így az Egyezségokmány értelmében diszkriminációnak minősülnek, azaz sértik az Egyezségokmány 26. cikkében foglalt diszkriminációs tilalmat. Látni fogjuk azonban, hogy a szóban forgó értelmezések, bár nem hallgatnak teljesen e kérdésről, de nem is vetik fel ezt egyértelműen, közvetlen és világos formában. Látni fogjuk végül – legalábbis egy bizonyos perspektívából –, hogy a probléma voltaképpen megkerülhetetlen, de csak attól kezdve, hogy fölvetik.

3. A Kisebbségi Főbiztos és a Velencei Bizottság a szlovák államnyelvtörvényről

A szlovák államnyelvtörvény 2009. évi módosításáról az EBESZ Nemzeti Kisebbségi Főbiztosa fogalmazott meg először részletes véleményt. E véleményében a Főbiztos gyakran hivatkozik a nemzetközi jog normáira és az európai normákra, nem egy esetben azonban anélkül, hogy idézné ezeket a normákat, vagy hogy megjelölné azokat a nemzetközi dokumentumokat, s ezen belül azokat a cikkeket, amelyek a szóban forgó normákat tartalmazzák. Mindazonáltal az a körülmény, hogy a Főbiztos véleménye az európai normák mellett nemzetközi normákra is utal,[12] arra enged következtetni, hogy véleménye kialakítása során a Főbiztos az európai normák mellett figyelembe vett bizonyos univerzális, az ENSZ égisze alatt elfogadott és Szlovákia nemzetközi kötelezettség-vállalásainak körébe tartozó normákat is. Az mindenesetre tény, hogy a Főbiztos véleménye nem szentel külön figyelmet annak a kérdésnek, hogy az államnyelvtörvényt módosító rendelkezések vajon

[12] OSCE High Commissioner on National Minorities, Opinion on amendments to the "Law on the State Language of the Slovak Republic". 2009: 3–4. és 10. http://www.mtaki.hu/docs/all_in_one/hcnmobseopinion22072009.pdf (2012-07-03)

megfelelnek-e az Egyezségokmány 26. cikkében foglalt és a részes államok egész jogrendjére kiterjedő diszkriminációs tilalomnak vagy sem.

A Velencei Bizottság – szlovák kérésre – ugyancsak állást foglalt az államnyelvtörvény módosításának ügyében. E vélemény sokkal részletesebb az EBESZ Kisebbségi Főbiztosának hozzávetőleg egy évvel korábbi véleményénél, s ez abban is kifejeződik, hogy a Bizottság csaknem mindig meghivatkozza azokat a nemzetközi és európai normákat, valamint az ezekhez kapcsolódó végrehajtási állásfoglalásokat, szakértői jelentéseket, illetőleg esetjogi döntéseket, amelyekkel véleményét alátámasztja. Ennek során a Bizottság egyebek közt rámutat, hogy a Szlovák Köztársaság a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányát is ratifikálta, s elemzésében több helyen utal az Egyezségokmány különböző cikkeire, köztük a 26. cikkre és a kapcsolódó esetjogra is.[13] Mindazonáltal a Velencei Bizottság sem ütközteti szisztematikusan az Egyezségokmány 26. cikkében foglalt és a részes államok egész jogrendszerére, így a hivatalos nyelvükkel vagy nyelveikkel kapcsolatos szabályokra is vonatkozó megkülönböztetési tilalmat a szlovák államnyelvtörvény rendelkezéseivel.[14]

A mondottak persze nem jelentik azt, hogy akár a Főbiztos, akár a Velencei Bizottság figyelmen kívül hagyta volna azt a kérdést, hogy vajon legitim-e az a cél, amelyet az államnyelvtörvény módosításai követnek, illetőleg az erre vonatkozó „Elvek" ki is mondanak.[15] Vizsgálódásunk szempontjából ugyanakkor jelzésértékű, hogy ennek megítélése során sem a Főbiztos, sem pedig a Velencei Bizottság nem hivatkozik közvetlenül a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának 26. cikkében foglalt megkülönböztetési tilalomra, illetőleg arra, hogy az Emberi Jogi Bizottság Általános Magyarázata értelmében milyen megkülönböztetések nem esnek mégsem okvetlenül e tilalom hatálya alá. A Főbiztos véleménye megállapítja, hogy „az államnyelvtörvény kiegészítései legitim célt követnek és egészében véve össz-

[13] Vö. Venice Commission, Opinion on the Act on the State Language of the Slovak Republic, CDL-AD (2010) 035, 3–4, 12–15, 19, 22–23.

[14] Uo. 12–13.

[15] Vö. OSCE High Commissioner on National Minorities, Opinion on amendments to the "Law on the State Language of the Slovak Republic", 10.

hangban állnak a nemzetközi mércékkel",[16] ezt a megállapítást azonban egyáltalán nem indokolja, s egyetlen hivatkozással sem támasztja alá. A Velencei Bizottság véleménye szinte szó szerint átveszi a Főbiztos idézett megállapítását, de indoklást is fűz hozzá, s a meglehetősen részletes indoklásnak számos hivatkozás is részét képezi. E hivatkozások között vannak olyanok is, amelyek nemzetközi egyezmények rendelkezéseivel, valamint nemzetközi egyezmények rendelkezéseinek értelmezéseivel támasztják alá a Bizottság álláspontját, ám olyan hivatkozás nincs közöttük, mely a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányára, illetőleg az Egyezségokmány 26. cikkében foglalt megkülönböztetési tilalomnak az Emberi Jogi Bizottság által adott értelmezésére vonatkozna.

A Velencei Bizottság véleménye ezzel együtt azért tartalmazza azt a megállapítást, hogy a hivatalos nyelv speciális helyzetet élvez más nyelvekhez képest,[17] ez pedig elég nyilvánvaló jele annak, hogy a Bizottság tudta, hogy ez a speciális helyzet a tiltott diszkrimináció veszélyét is magában rejti. Ezért még különösebb, még kevésbé érthető, hogy a Bizottság mégsem tette vizsgálat tárgyává, hogy vajon az államnyelvtörvénynek a hivatalos nyelvvel kapcsolatos megkülönböztetései közül mindegyik elfogadható-e az Egyezségokmány 26. cikkében foglalt diszkriminációs tilalom, illetőleg e tilalomnak az Emberi Jogi Bizottság által kialakított értelmezése alapján. Ilyenformán tehát a Velencei Bizottság érvelése mintegy átugorja a nyelvi megkülönböztetés tilalmának problematikáját és a hivatalos nyelv speciális helyzetét megteremtő jogi normákat mindjárt a nemzeti kisebbségek jogaira vonatkozó nemzetközi normákkal ütközteti; éppen úgy, ahogy azt a Főbiztos véleménye is teszi. A Bizottság egyebek közt ezt írja: „egy hivatalos nyelv speciális helyzetének és egyesítő képességének törvényessége […] nem menti fel az államot azon kötelessége alól, hogy eleget tegyen a nemzeti kisebbségek védelméről szóló nemzetközi egyezmények rendelkezéseinek, jelesül a nemzeti kisebbségeket védő Keretegyezmény 5. és 10. cikkének",[18] s „ezért döntő a megfelelő egyensúly megtalálása az állam-

[16] Uo.

[17] Vö. Venice Commission, CDL-AD (2010) 035, 10.

[18] Uo.

nyelv támogatása és a nemzeti kisebbségekhez tartozó személyek jogainak védelme között."[19]

Mindezek után megállapíthatjuk, hogy a szlovák államnyelvtörvény ügyében, mely ügy tárgyát az a kérdés képezi, hogy mennyiben felelnek meg az államnyelvre vonatkozó szlovák jogi előírások a nemzetközi jog normáinak, az ilyen ügyekben eljáró, illetőleg véleményt nyilvánító különféle nemzetközi szervek mindeddig nem, vagy csak közvetve vizsgálták azt, amit az ENSZ Emberi Jogi Bizottsága általában véve, elvi éllel már megállapított. Nem, vagy csak közvetve vizsgálták nevezetesen azt, hogy vajon a szlovák államnyelvtörvényben az államnyelvre vonatkozó megkülönböztető előírások között vannak-e olyan rendelkezések is, amelyek az Egyezségokmány 26. cikke és az ENSZ Emberi Jogi Bizottságának vonatkozó Általános Magyarázata értelmében diszkriminációnak minősülnek.

Az igazsághoz persze hozzátartozik, hogy nem is igen lehetett elvárni sem a Kisebbségi Főbiztostól, sem a Velencei Bizottságtól, hogy felvállalja annak az elvi álláspontnak a konkretizálását, amelyet az ENSZ Emberi Jogi Bizottsága az Egyezségokmány 26. cikkében foglalt diszkriminációs tilalommal kapcsolatban kialakított. Ez a konkretizálás ugyanis nyilvánvalóan kényelmetlen helyzetet teremtett volna, hiszen a Kisebbségi Főbiztos és/vagy a Velencei Bizottság voltaképpen az Egyezségokmány végrehajtása és értelmezése során speciális jogköröket élvező Emberi Jogi Bizottságot *megelőzően* foglalt volna állást az Egyezségokmány egyik rendelkezésével összefüggő és meglehetősen érzékeny értelmezési kérdésben. Megoldás mindazonáltal erre az esetre is kínálkozott volna mind a Főbiztos, mind pedig a Velencei Bizottság számára. Mind a Főbiztos, mind pedig a Velencei Bizottság kifejezésre juttathatta volna például véleményében, hogy nem kíván részletesen foglalkozni azzal a kérdéssel, hogy mennyiben felelnek meg az államnyelvtörvény egyes rendelkezései az Egyezségokmány 26. cikkében foglalt átfogó diszkriminációs tilalomnak, s hogy megítélése szerint erről indokolt lenne kikérni az ENSZ Emberi Jogi Bizottságának állásfoglalását.

Akárhogy is, a tény tény marad: egyelőre sem az ENSZ Emberi Jogi Bizottsága, sem más nemzetközi szerv nem vizsgálta még meg alaposan

[19] Uo. 10–11.

sem Szlovákiának, sem bármely más államnak a hivatalos nyelvre vagy államnyelvre vonatkozó jogi normáit abból a szempontból, hogy vajon e nyelvi megkülönböztetést tartalmazó rendelkezések mind összhangban állnak-e a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya 26. cikkében foglalt és a részes államok egész jogrendjére kiterjedő diszkriminációs tilalommal. Ez pedig, tekintve, hogy a hivatalos nyelvvel vagy államnyelvvel kapcsolatos jogi szabályozás mindig együtt jár bizonyos nyelvi megkülönböztetésekkel, viszont a Bizottság álláspontja szerint azok a megkülönböztetések, melyeknek ismérvei ésszerűek és objektívek és céljuk az Egyezségokmány értelmében legitim, nem okvetlenül számítnak diszkriminációnak, nyilvánvalóan súlyos hiányosság, melyet mielőbb ki kellene küszöbölni.

4. A hasonló eseteket hasonlóan kell megítélni

Mindezek után most már nézzük meg konkrétabban is, hogy lehet-e, s ha igen, mi lehet a probléma a szlovák államnyelvtörvénnyel, illetőleg más államok ilyen törvényeivel az Egyezségokmány 26. cikke fényében, s hogy mi a tétje a szóban forgó probléma megoldásának a magyar nyelv szlovákiai és romániai jogállása szempontjából. Mindezt egy példa segítségével kíséreljük meg érzékeltetni. Példánkban először két állam, Finnország és Szlovákia nyelvi sokféleségének főbb jellemzőit és nyelvjogának főbb rendelkezéseit fogjuk egybevetni, majd az Egyezségokmány 26. cikkében foglalt diszkriminációs tilalom alapján fogjuk mindezt megvizsgálni.

A mai Finnország területe hosszú évszázadokon át a Svéd Királysághoz, majd egy időre az Orosz Birodalomhoz tartozott, végül egy önálló állam, Finnország területévé vált. Az ország területén hét nyelvet beszélnek hagyományosan.[20] A népesség túlnyomó többsége finn anyanyelvű, a második legelterjedtebb nyelv a svéd, ennek anyanyelvi beszélői a népesség nem egészen 6%-át át teszik ki; a többi hagyományosan beszélt

[20] Vö. ECRML, Application of the Charter in Finland, 1st monitoring cycle, 2001, 3. és 8. bek. http://www.coe.int/t/dg4/education/minlang/Report/EvaluationReports/FinlandECRML1_en.pdf (2012-07-03)

nyelv anyanyelvi közössége ennél sokkal kisebb, egyik ilyen nyelv anyanyelvi beszélőinek aránya sem éri el a teljes lakosság 1%-át.[21] Az országnak két hivatalos nyelve, illetőleg nemzeti nyelve van: a finn és a svéd nyelv. Ez azt jelenti, hogy a finn nyelvjog az ország területén hagyományosan beszélt nyelvek közül a két legelterjedtebb nyelvet választotta hivatalos, illetőleg nemzeti nyelvnek.

Az ország területe nyelvi szempontból törvényhatósági területekre tagolódik. A törvényhatósági területek a finn nyelvjog értelmében egynyelvűek vagy kétnyelvűek abban az értelemben, hogy a hivatalos nyelvek közül csak az egyiket, vagy mindkettőt használják. Egy törvényhatósági területet akkor nyilvánítanak kétnyelvűvé, ha lakosságában vannak finn és svéd nyelvűek egyaránt, s ha a kisebbség legalább nyolc százalékát alkotja a lakosságnak, vagy száma nem kevesebb háromezer főnél; egyébként a törvényhatósági terület egynyelvű: vagy a finn, vagy a svéd nyelvet használja hivatalos nyelvként, attól függően, hogy mely nyelv beszélői alkotják a lakosság túlnyomó, 92%-ot is meghaladó többségét.[22] Az országban hagyományosan beszélt további öt nyelv közül a szami nyelv élvez még különleges, félhivatalos nyelvként jellemezhető jogállást.[23]

A mai Szlovákia területe hosszú évszázadokon át a Magyar Királysághoz, majd egy időre Csehszlovákiához tartozott, végül önálló állammá lett. Az ország területén tíz nyelvet beszélnek hagyományosan. A népesség túlnyomó többsége szlovák anyanyelvű, a második legelterjedtebb nyelv a magyar, ennek anyanyelvi beszélői a népesség nem egészen 10%-át teszik ki; a többi hagyományosan beszélt nyelv anyanyelvi közössége ennél sokkal kisebb, egyik ilyen nyelv anyanyelvi beszélőinek aránya sem éri el a teljes lakosság 1%-át.[24] Az országnak egy hivatalos nyelve, illetőleg államnyelve van, a szlovák nyelv. Ez azt

---

[21] Vö. uo. 8. bek.

[22] Language Act 423/2003. 1. és 5. cikk. http://www.finlex.fi/pdf/saadkaan/E0030423.PDF (2012-07-03) A szóban forgó szabályozásnak természetesen vannak további részletei, illetőleg maga a szabályozás külön egyezmény alapján és különleges formában vonatkozik az Åland szigetekre.

[23] Vö. Saami Language Act 1086/2003. http://www.ciemen.org/mercator/butlletins/58-03.htm (2012-07-03)

[24] Vö. ECRML, Application of the Charter in Slovakia, 1st monitoring cycle, 2007. 5–7. és 136. bek. http://www.coe.int/t/dg4/education/minlang/Report/EvaluationReports/SlovakiaECRML1_en.pdf (2012-07-03)

jelenti, hogy a szlovák nyelvjog az ország területén hagyományosan beszélt nyelvek közül a legelterjedtebb nyelvet választotta hivatalos, illetőleg nemzeti nyelvnek; a második legelterjedtebb nyelv sem országos, sem regionális, sem helyi szinten nem hivatalos nyelv, illetőleg államnyelv, még olyan településeken sem, ahol e nyelv anyanyelvi beszélőinek aránya meghaladja a 90%-ot. Az országban hagyományosan beszélt további nyolc nyelv között mindazonáltal van egy olyan nyelv, mely a szlovák nyelvhez való nagyfokú hasonlóságára tekintettel különleges, félhivatalos nyelvként jellemezhető jogállást élvez; ez a nyelv a cseh nyelv.[25]

Nyilvánvaló, hogy a két ország történelme nagyon hasonlít egymásra, s éppily nyilvánvaló, hogy igen hasonlóak a két ország nyelvi sokféleségének jellemzői is. Egyáltalán nem ilyen hasonló azonban a két ország nyelvjoga: míg a finn nyelvjog értelmében Finnországnak két hivatalos vagy nemzeti nyelve van, addig a szlovák nyelvjog értelmében Szlovákiának csak egy hivatalos nyelve vagy államnyelve van. Kérdés, hogy eltérhet-e ennyire a két országnak a hivatalos nyelvvel kapcsolatos szabályozása, ha egyébként ennyire hasonlóak a két ország történelmének és nyelvi sokféleségének jellemzői, hiszen a jogászi gondolkodás egyik legfontosabb elve, hogy a hasonló eseteket hasonlóan kell megítélni.[26] A probléma itt természetesen abban a közelebbi összefüggésben merül föl, hogy az Egyezségokmány 26. cikke kötelezi is a részes államok törvényhozását a hasonló esetek hasonló szabályozására azzal,

[25] Vö. A Szlovák Köztársaság Nemzeti Tanácsának 270/1995 sz. törvénye a Szlovák Köztársaság államnyelvéről, a Szlovák Köztársaság Alkotmánybíróságának 260/1997. sz. határozata, az 5/1999. sz. törvény, a 184/1999. sz. törvény, a 24/2007. sz. törvény és a 318/2009. sz. törvény általi módosításokkal és kiegészítésekkel http://www.culture.gov.sk/uploads/A7/k7/A7k7zsGxaKL7y_L9fcfG9w/uplne-znenie-textzakona-mj-eurovkm.rtf (2012-07-03)

[26] Ez eleinte általában csak a bíráskodásra, a jogalkalmazásra irányadó elvként fogalmazódott meg ilyen világosan, később azonban a törvényhozásra is kiterjesztették érvényét azzal, hogy elismerték a törvény egyenlő védelméhez, valamint a nem-megkülönböztetéshez való jogot; az elvnek ezt az utóbbi, immár a törvényhozást (is) kötelező változatát szokták az egyenlőséghez való jog (vö. Fernand de Varennes 1996: 79. o.) szubsztantív jelentésének tekinteni (vö. Manfred Nowak 2005: 598). A kérdésnek megvolt a maga története a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának kidolgozása során is (ld. Manfred Nowak 2005: 598–608). Ami az elv jogalkalmazási-igazságszolgáltatási változatát illeti, erről ld. pl. az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának 17. számú ajánlásából a második megfontolást. Európa Tanács Miniszteri Bizottsága (1992): R 17. számú ajánlás. http://www.lb.hu/embjog_t/ET001792.html (2012-07-03)

hogy kimondja: mindenkinek joga van a törvény egyenlő védelmére és a nyelvi nem-megkülönböztetéshez való jogra. Ennek alapján pedig úgy látszik: a hivatalos nyelvre, illetőleg hivatalos nyelvekre vonatkozó finn és szlovák szabályozás között nem lehetne ilyen nagy eltérés, mert ez azt jelentené, hogy a 26. cikkben foglalt diszkriminációs tilalomnak voltaképpen nincs határozott, megfogható tartalma, hiszen megengedi, hogy a hasonló eseteket akár hasonló, akár különböző módon szabályozza a nemzeti törvényhozó. Az Egyezségokmány 26. cikkében foglalt és a hivatalos nyelvekkel kapcsolatos szabályokra is kiterjedő megkülönböztetési tilalom azonban nyilván nem tartalom nélküli norma; következésképpen nem lehet eltekinteni egy olyan vizsgálódástól, melynek tárgya, hogy mennyiben felel meg e tilalomnak az egyik és mennyiben a másik ország vonatkozó szabályozása. És épp ez az a vizsgálat, amelyet még nem végzett el kellő alapossággal egyetlen nemzetközi jogértelmező, illetőleg jogalkalmazó szerv sem.

E tanulmányban egy ilyen vizsgálódásra már természetesen nem vállalkozhatunk. Annyit mindazonáltal bízvást kijelenthetünk, hogy a finn szabályozás kevésbé megkülönböztető, mint a szlovák, hiszen azzal, hogy hivatalos nyelvvé tette – éspedig gyakorlatilag azonos részletszabályokkal – az országban hagyományosan beszélt nyelvek közül a két legelterjedtebbet, a hivatalos nyelvvel kapcsolatos jogok tekintetében szabályozása voltaképpen semmilyen megkülönböztetést nem tesz a két legelterjedtebb nyelv beszélői között, míg ez a szlovák szabályozásról egyáltalán nem mondható el. Mindezek alapján ésszerűnek látszana, ha alapos előkészítés után magyar részről lépéseket tennének annak érdekében, hogy az Emberi Jogi Bizottság foglaljon állást a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának 26. cikkében foglalt diszkriminációs tilalom közelebbi tartalmáról és vonzatairól, különösképp a hivatalos nyelvekkel, az ilyen nyelvek számával, az országos, regionális és helyi hivatalos nyelvekkel, s a rájuk vonatkozó szabályokkal kapcsolatban.

Végezetül emlékeztetnék arra, hogy a nyelvi jogokkal foglalkozó nemzetközi jogászok és más szakemberek között él egy régi gondolati beidegződés, miszerint az egyes nyelvek és beszélőik helyzete annyira különböző az egyes államokban, hogy talán nem is lehetne őket egységes szabályozás alá vonni, s rendszerint ez a különbség áll a hátterében

annak is, hogy az egyes államoknak a nyelvekre vonatkozó jogi előírásai meglehetősen eltérnek egymástól. Nos, a magam részéről nem vitatom, hogy az egyes nyelvek és beszélőik helyzete sokban különbözik egymástól, s hogy ennek megfelelően indokoltak bizonyos eltérések a rájuk vonatkozó jogi szabályozásban is. Azt mindazonáltal furcsállom, hogy a szóban forgó szakemberek évtizedek óta szinte kizárólag csak a nyelvek és beszélőik helyzetének *különbségeit* hangsúlyozzák, a *hasonlóságokról* úgyszólván teljesen megfeledkeznek. Márpedig ahol különbségek vannak, ott hasonlóságoknak is lenniük kell; ha tehát különbségek mutatkoznak országonként az egyes nyelvek és beszélőik helyzetében, akkor lenniük kell e helyzetek között hasonlóságoknak is. S ha a megszokott érvelés szerint a különbségek indokolják az eltérő szabályozást, akkor ugyanezen érv értelmében a hasonlóságok viszont csakis a hasonló szabályozást indokolhatják.

Meggyőződésem szerint eljött az ideje, hogy a nyelvi jogokkal foglalkozó szakemberek felülvizsgálják szemléletüknek azt a régi és egyoldalú beidegződését, hogy a nyelvek és beszélőik helyzetével kapcsolatban szinte csak és kizárólag a különbségekre figyelnek föl, a hasonlóságokra nem, s szinte csak és kizárólag a különbségeknek tulajdonítanak jelentőséget, a hasonlóságoknak nem. Félő ugyanakkor, hogy ez a folyamat túlságosan is elhúzódik; ezért úgy vélem, ahol és amikor csak lehet, fel kell hívni a figyelmet erre az egyoldalúságra.[27] Az érintett szakemberek ugyanis ennek nyomán nagy valószínűséggel hajlanak majd az egyoldalúság kiküszöbölésére; annál is inkább, mivel ezzel voltaképpen csak saját érvelésüket bontják ki egy olyan irányban, amelyről eddig megfeledkeztek. Mindezek révén viszont szükségképpen új megvilágításba kerül az egyes államoknak a hivatalos nyelvekre vonatkozó szabályozása és ennek nemzetközi jogi megítélése, s ilyenformán új mércéken méretnek meg azok a törekvések is, amelyek egyes nyelvek hivatalos nyelvi jogállásának elfogadtatására irányulnak.

[27] Magam többször és többféle módon is megtettem ezt az utóbbi időben. Vö. Andrássy György 2010b: 403–414; Andrássy György – Vogl Márk 2012: 114–115.

Irodalom

Andrássy György 2009. Nyelvszabadság – egy elismerésre váró emberi jog. *Jogtudományi Közlöny,* 11. sz.

Andrássy György 2010a. Nyelvszabadság: egy elismerésre váró emberi jog? In: Andrássy György – Vogl Márk szerk., *Az emberi jogok és a nyelvek.* Studia Iuridika Auctoritate Universitatis Pécs Publicata 146. Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar.

Andrássy György 2010b. A hivatalos nyelvek száma és az emberi jogok. *Jogtudományi Közlöny,* 9. sz.

Andrássy György – Vogl Márk 2012. Article 1. c. Non-Territorial Languages. In: Alba Nogueira – Eduardo J. Ruiz Vieytez – Inigo Urrutia Libarona eds., *Shaping Language Rights.* Commentary on the European Charter for Regional or Minority Languages in light of the Committee of Experts' evaluation. Regional or Minority Languages, No. 9, Council of Europe Publishing.

Bruhács János 2010. *Nemzetközi jog.* II. Különös rész. Budapest: Dialóg Campus Kiadó.

Camartin, Iso 1998. Svájc – egy többnyelvű ország. Egy multikulturális nemzet? In: Oplatka András – Szalayné Sándor Erzsébet szerk., *A többnyelvűség svájci modellje.* Budapest: Osiris Kiadó.

Flügel, Christopf 1998. Nyelvi politika és nyelvi kisebbségek Svájcban. In: Oplatka András – Szalayné Sándor Erzsébet szerk., *A többnyelvűség svájci modellje.* Budapest: Osiris Kiadó.

Pool, Jonathan 1991. The Official Language Problem, *American Political Science Review*, Vol. 85. No. 2.

Nowak, Manfred 2005. *UN Covenant on Civil and Political Rights – CCPR Commentary.* Strasbourg.

Shaw, Malcolm 2001. *Nemzetközi jog.* Budapest: Osiris Kiadó.

de Varennes, Fernand 1996. *Language, Minorities and Human Rights.* Martinus Nijhoff Publishers, the Hague.

de Witte, Bruno 2004. Language Law of the European Union: Protecting or Eroding Linguistic Diversity? In: Rachael Craufurd Smith ed., *Culture and European Union Law.* Oxford University Press, Oxford.

Gyakorlatok az Európai Unión belül

A magyar nemzeti közösség nyelvi jogai és nyelvhasználata Szlovéniában

Göncz László*

Szlovéniában az őshonos nemzeti közösségek nyelvhasználata látszólag rendezett, hiszen az alkotmány, valamint mintegy harminc törvény és hasonló számú szabályrendelet foglalkozik ezzel a fontos, a kisebbségben élő nemzeti közösségek megmaradása és fejlődése szempontjából meghatározó kérdéskörrel. A jogi normarendszer általános elemzése tekintetében a felszínes külső szemlélő aligha észlel különösebb, rendszerbeli problémát, azonban a nemzeti közösségek szempontjából, elsősorban a magyarok és az olaszok esetében, mégis óriási gondot jelent a de jure de facto-ra váltása, azaz a jogszabályok és a gyakorlati megvalósítás közötti jelentős különbség. A nehézség lényege kevésbé vonatkozik az ún. külső kétnyelvűség tartalomkörére (tehát a helységnévtáblákra, földrajzi nevekre, cégtáblákra stb.) –, bár e téren is észlelhető számos következetlenség –, hanem sokkal inkább a közhivatalokban gyakorolt hiányos magyar nyelvhasználatra és a különböző tisztségek és munkahelyek betöltésénél előforduló következetlenségekre azon tevékenységi köröknél, ahol törvényesen elő van írva a magyar nyelv ismerete. Ezért, valamint egyéb okok miatt, a magyar nyelv tényleges társadalmi presztízse, az objektíve magas színvonalúnak értékelhető szlovéniai kisebbségvédelmi és nyelvpolitikai rendszer ellenére is, az elmúlt évtizedekben jelentős mértékben csökkent a szlovén nyelvéhez viszonyítva. E negatív jelenséghez – a kisebbséggé válás ténye, valamint a két világháború közötti délszláv állam tudatos asszimilációs politikája mellett –

* A szerző történész, kisebbségkutató, író; jelenleg a Szlovén Országgyűlésben a muravidéki magyar közösség második alkalommal megválasztott képviselője.

nagymértékben hozzájárultak olyan események, mint a magyar–jugoszláv viszony mélypontra kerülése a 20. század negyvenes éveinek végétől az ötvenes évek utolsó harmadáig, amikor az ún. „vasfüggöny" kialakulása, és főképpen annak rendkívül drasztikus hatása a kis lélekszámú muravidéki magyarságot értékrend-váltásra, valamint azzal párhuzamosan nemzettudat-csorbításra ítélte. A magyar nyelv gyakorlati egyenrangúságának kialakulására hatással volt a Muravidéken az 1959/60-as tanévvel bevezetett kétnyelvű oktatási modell is, amelynek keretében – a formális rendelkezések mellett – a magyar nemzeti kisebbség nyelve sohasem volt ténylegesen azonos státusban a szlovénnal, és e tekintetben az idő múlásával a helyzet folyamatosan rosszabbodott. A nyelvi presztízs történelmi alakulásának vonatkozásában meg kell említeni azt is, hogy a ma Muravidéknek nevezett terület az első világháború után gazdasági-szociális vonatkozásban objektíve fejlettebb régióhoz került, mint a történelmi Magyarország vasi és zalai járása volt, azé a Magyarországé, amelyhez az említett terület ezer esztendőn át tartozott. Ugyanis a ma Szlovéniához tartozó Krajna, Dél-Stájerország, Karintia déli része, valamint az Isonzó völgye a Habsburg Birodalom, majd az Osztrák–Magyar Monarchia gazdaságilag fontos régiói közé tartozott aminek a Muravidéken – más kedvezőtlen fejleményekkel párosulva – a magyar nemzettudat alakulása és a nyelvi presztízs tekintetében néhány évtized után is érződött a hatása.

Leszögezhető, hogy Szlovéniában az őshonos nemzeti kisebbségek nyelvhasználatának és a magyar nyelv státusának jogi rendezése és a gyakorlat között óriási a különbség, ami a 21. század második évtizedében a magyar nemzeti közösség érdekvédelmi szervezetei elé rendkívül felelősségteljes nyelvpolitikai és stratégiai feladatot állít.

A szlovéniai nyelvpolitikai és kisebbségvédelmi helyzet megértéséhez fontos kiemelni néhány szempontot:

1. A szlovéniai modell formális tekintetben teljes körűen eleget tesz a Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Kartája által előírt követelményeknek, sőt, néhány vonatkozásban túl is szárnyalja a karta rendelkezéseit. Számos területet lehetne említeni, ahol az állam által alkalmazott nyelvpolitikának pozitív a hatása. Például az állami költségvetés keretében biztosítva van az ún. kétnyelvű pótlék azon, a közszférában

(oktatás, kultúra területén, önkormányzati és államigazgatási hivatalokban, közintézményekben stb.) tevékenykedő alkalmazottaknak, akiknek a munkaköri leírásában azt a törvény előírja. Ezen a téren ugyan adódik számos rendszerbeli probléma és következetlenség, ami visszaélésekre is módot adhat, ezért folyamatosan javasoljuk a hiányosságok kijavítását. Ugyanakkor leszögezhetjük, hogy a kétnyelvűség következetes alkalmazása szempontjából meghatározó tényező, a biztos nyelvismeret vonatkozásában a szlovéniai megoldás felétlenül előremutatónak minősíthető. A további példákat mellőzve, fontos hangsúlyozni, hogy a közép-kelet-európai térségben a szlovéniai modell – a magyarok lakta vidéken kollektív jog fűződik a kisebbségi nyelv használatához, de az említett területen kívül, például az igazságszolgáltatásban egyéni jogokat is biztosítanak – formális szinten a tágabb földrajzi térségben precedens értékű lehetne.

2. Tekintettel azonban a példaértékű jogalkotás hiányos gyakorlati megvalósítására, a muravidéki magyar közösség által kezdeményezett általános nemzetiségi törvény elfogadására – amelynek előkészülete intenzíven zajlik –, elsősorban az említett probléma miatt van szükség. A tervek szerint az általános nemzetiségi törvényt, amelynek egyik legfontosabb fejezetét a különböző – nyelvi és egyéb kisebbségi – jogszabályok gyakorlati megvalósítását serkentő mechanizmusok megalkotása képezi, beleértve a visszaélésekre vonatkozó ellenőrzési folyamat szabályozását is, a tervek szerint a 2012-es év végéig el kell készíteni és be kell terjeszteni az országgyűlés elé. A beterjesztést a jelenleg hatalmon lévő jobbközép kormánykoalíció is felvállalta.

3. A Szlovén Köztársaságban a nemzetiségi jogok, beleértve az őshonos kisebbségek nyelvhasználatára vonatkozó rendelkezéseket is, konkrét, a nemzeti közösségek által lakott területhez kötődnek. Az ún. nemzetiségileg vegyesen lakott területekről, amelyek léte nincs a kisebbségi lakosság számarányához kötve (ami szinte egyedi, rendkívül figyelemre méltó körülmény), általánosságban az alkotmány rendelkezik. A konkrét, nemzetiségileg vegyesen lakott, azaz esetünkben magyarok lakta területet az önkormányzatok alapszabályai, statútumai határozzák meg. Ebben az értelemben a kisebbségi és nyelvi jogok formális biztosítása szempontjá-

ból autonóm területről beszélhetünk. A szlovéniai modell azonban mégsem tekinthető klasszikus kisebbségi autonómiának, hiszen a döntések meghozatala a nemzeti közösségek tanácsai esetében az illetékes önkormányzati tanáccsal vagy állami szervvel való egyeztetés útján történik.

4. Szlovéniában az alkotmány és a különböző jogszabályok alapján a nemzeti kisebbségek három típusa különböztethető meg. A klasszikus *őshonos nemzeti kisebbségek* kategóriájába a muravidéki magyar és a tengermelléki olasz közösségek tartoznak. E két népcsoportra vonatkozó kisebbségvédelmi modell, amelyet az alkotmány 11. és 64. cikkelye konkrétan megfogalmaz, az ún. nemzetiségi különjogokra, azaz a pozitív diszkrimináció elvére épül, aminek keretében az anyanyelv használatára és védelmére, valamint a kétnyelvű ügykezelésre vonatkozó jogok meghatározó szereppel bírnak. A *roma* közösséget, amelyet az alkotmány és a törvények „etnikai csoport" néven említenek, hasonló jogok illetik meg, mint a két őshonos nemzeti közösséget, bár a nyelvhasználat megnyilvánulása és biztosítása szempontjából esetükben nem biztosított ugyanaz a szint. A harmadik kisebbségi kategóriát az ún. *migrációs*, azaz az egykori délszláv állam más nemzetiségeihez tartozó csoportok alkotják, amelyek tagjai szétszórtan élnek az országban, így a rájuk vonatkozó kisebbségvédelmi normarendszer területhez nem köthető, és kollektív volta is alkalmi jellegű. Valójában esetükben a saját kultúrájukhoz és egyéni szintű anyanyelvhasználatukhoz való jog bizonyos megnyilvánulásairól beszélhetünk.

A magyar nemzeti közösség anyanyelvhasználatára vonatkozó jogok

A Szlovén Köztársaság Alkotmányának 11. cikkelye kimondja, hogy „Szlovéniában a szlovén a hivatalos nyelv. Azon községek [értsd: önkormányzatok][1] területén, ahol az olasz vagy a magyar nemzeti közösség él, az olasz, illetve a magyar nyelv is hivatalos nyelv." Ez a gyakorlatban

[1] Egykori délszláv mintára Szlovéniában is a község kifejezés önkormányzati egységet jelent, nem a magyar nyelvterületen általánosan használt településre vonatkozik.

azt jelenti, hogy a mintegy harminc magyarok lakta település esetében valamennyi államigazgatási és önkormányzati hivatalban, közintézményben, valamint a társadalmi élet valamennyi területén – formálisan – a magyar nyelv hivatalos nyelv, egyenrangú a szlovénnal. Az alkotmány keretében a többi, a nyelvhasználat alkalmazása tekintetében fontos rendelkezés túlnyomórészt a 64. cikkelyben található.[2]

A nemzeti kisebbségek nyelvhasználatára vonatkozó legfontosabb rendelkezések alapja Szlovéniában már az egypártrendszer idején elfogadott alkotmányokban is megjelent. A kor szelleméhez képest rendkívül progresszívan szerepeltek az őshonos nemzetiségek nyelvi jogai az 1974-ben elfogadott, akkor még szlovén tagköztársasági alkotmányban, amely – egyebek mellett – azt is deklarálta, hogy a nemzetiségileg vegyesen lakott területen a magyar, illetve az olasz nyelv „államnyelv". A pozitív hozzáállás okát objektíve a különböző államközi és nemzetközi egyezmények ajánlásaiban kereshetjük (főképpen az olasz–jugoszláv határkérdés vonatkozásában a londoni memorandum volt a meghatározó), amelyeknek az jugoszláv szövetségi államnak meg kellett felelnie. Az egykori szlovén tagköztársaság szempontjából a látványos

[2] 64. cikk (Az őshonos olasz és magyar nemzeti közösség külön jogai Szlovéniában). Az alkotmány az őshonos olasz és magyar nemzeti közösségeknek és ezek tagjainak biztosítja a jogot nemzeti szimbólumaik szabad használatára és arra, hogy nemzeti identitásuk megőrzése céljából szervezeteket alapítsanak, fejlesszék a gazdasági, kulturális és tudományos kutatói tevékenységet, valamint a tömegtájékoztatás és a könyvkiadás terén folytatott tevékenységet. A törvénynyel összhangban e nemzeti közösségeknek és tagjaiknak joguk van saját nyelvükön való nevelésre és oktatásra, valamint e nevelés és oktatás alakítására és fejlesztésére. Törvény határozza meg azokat a területeket, amelyeken a két tannyelvű oktatás kötelező. Az alkotmány a nemzeti közösségeknek és tagjaiknak biztosítja a jogot az anyanemzetükkel és ezek országával fennálló kapcsolatok ápolására. Az állam anyagilag és erkölcsileg támogatja e jogok gyakorlását. Azokon a területeken, ahol e közösségek élnek, tagjaik saját jogaik érvényesítése érdekében önkormányzatokat alapítanak. Javaslatukra az állam e nemzeti önkormányzatokat felhatalmazhatja az állam hatáskörébe tartozó meghatározott feladatok ellátására, valamint biztosítja ezek elvégzéséhez szükséges forrásokat. A két nemzeti közösség közvetlen képviselettel rendelkezik a helyi önkormányzat képviseleti szerveiben és az Országgyűlésben. Törvény szabályozza az olasz, illetve a magyar nemzeti közösség helyzetét és jogaik érvényesítésének módját azokon a területeken, amelyeken élnek, a helyi önkormányzatok kötelezettségeit e jogok érvényesítésénél, valamint azokat a jogokat, amelyeket e nemzeti közösségek tagjai ezeken a területeken kívül is érvényesítenek. Mindkét nemzeti közösség és tagjainak jogai létszámukra való tekintet nélkül biztosítottak. Azok a törvények, más előírások és általános okmányok, amelyek kizárólag a nemzeti közösségek alkotmányban meghatározott jogainak érvényesítésére és helyzetére vonatkoznak, a nemzeti közösségek képviselőinek beleegyezése nélkül nem fogadhatók el.

jugoszláv testvériség-egység szlogen mentén kialakult „divatnak", a bilaterális államközi kapcsolatok tekintetében, hasznos eleme volt a formálisan magas szintű kisebbségvédelem, hiszen a szomszédos államokban nagy számban éltek szlovén közösségek.

Jugoszlávia széthullása idején a szlovén önállósulási dokumentumokban, valamint az azokhoz párosuló alkotmánymódosításokban, majd az új, demokratikus keretek között 1991. december 23-án elfogadott alkotmányban az őshonos nemzeti közösségek anyanyelvére vonatkozó jogokat, valamint a nemzetiségileg vegyesen lakott területre vonatkozó nyelvhasználati modellt a korábbi „szocialista alkotmányból" tartalmi tekintetben egészében átvették, a megfogalmazást aktualizálták. Az alkotmányban található cikkelyek margójára a kisebbségi nyelvek használata tekintetében el kell mondani, hogy az elmúlt években a szlovén Alkotmánybíróság – különböző kezdeményezések révén – három alkalommal hozott határozatot egyes törvénycikkelyek alkotmányosságával kapcsolatban. Két ízben a felülbírálatra nem került sor, egy alkalommal azonban, az egyesületekről szóló törvény esetében, amikor az országgyűlési nemzetiségi frakció volt a kezdeményező, a taláros testület megállapította, hogy az elfogadott törvény nemzetiségi szempontból alkotmányellenes, mert hiányosan rendelkezett az egyesületek névhasználatáról. A döntésnek az volt a fontos hozadéka, hogy azóta az egyesületek megnevezésénél magyar és olasz nyelvű nevet is lehet választani, amit nem kötelező szlovén nyelvre lefordítani. Például a „Muravidék" Néptáncegyüttes vagy az „Őrség" Művelődési Egyesület esetében a Muravidék, illetve az Őrség megnevezéseket nem kell szlovénul megjeleníteni.

A következőkben – a teljesség igénye nélkül – felsoroljuk azokat a törvényeket, amelyek a Szlovén Köztársaságban az őshonos nemzeti közösségek nyelvhasználata szempontjából konkrét rendelkezéseket tartalmaznak: a szlovén nyelv nyilvános használatára vonatkozó törvény; az önkormányzatok megalapításról, valamint a területük meghatározásáról rendelkező törvény; az önkormányzatok pénzügyeire vonatkozó törvény (pl. a kétnyelvű ügykezeléssel kapcsolatosan tartalmaz fontos rendelkezéseket); a települések területének megállapítására, valamint az utcák és épületek megjelölésére vonatkozó törvény; a nemzeti kulturális program rezolúciója (2008–2011); a nemzeti nyelvpolitikai program rezolúciója (2007–2011); az önkormányzati nemzeti

közösségről[3] szóló törvény; a személynevek használatáról szóló törvény; az anyakönyvi nyilvántartásról rendelkező törvény; a személyi igazolványokról szóló törvény (az országgyűlési nemzetiségi frakció alkotmányos elbírálást kezdeményezett a törvény személyi igazolvány igénylésre vonatkozó cikkelyét illetően, amivel kapcsolatosan még nem született döntés); az útlevelekről szóló törvény; az államigazgatásról rendelkező törvény; a közszférában tevékenykedők béréről rendelkező törvény; a közhivatalnokokról szóló törvény; a közjegyzőségekről rendelkező törvény; a bíróságokról rendelkező törvény; a bűncselekménynyel kapcsolatos bírósági eljárásra vonatkozó törvény; büntető törvénykönyv; az általános közeljárásról szóló törvény; az ügyészségről rendelkező törvény; a kulturális tevékenységekről szóló törvény; az állami gyakornoki vizsgáról szóló törvény; a büntetőeljárás végrehajtására vonatkozó törvény; a személyi adatok védelmére vonatkozó törvény; az adóbevallási folyamatról szóló törvény; a rendőrségről szóló törvény; az egészségügyi ellátásról szóló törvény; az orvosi munkakörről rendelkező törvény; a betegek jogairól szóló törvény; a gyógyszertári tevékenységről szóló törvény; a gazdasági társaságokról rendelkező törvény; a vásárlók védelméről szóló törvény; az állattenyésztésről szóló törvény; a legális CD és DVD terjesztésről rendelkező törvény; a 2001-es népszámlálásról szóló törvény (2012-ben Szlovéniában nem volt klasszikus népszámlálás, csupán a meglévő adatbázisokból gyűjtötték össze a legfontosabb társadalmi mutatókat); a különböző oktatási törvények; az őshonos olasz és magyar nemzeti közösségek oktatási-nevelési tevékenységére, valamint az abból származó jogokra vonatkozó törvény; a médiatörvény; a Szlovén Rádióról és Televízióról szóló törvény stb. A nemzetiségek nyelvhasználatára vonatkozó különböző jogszabályokat nem sorolom fel, csak jelezem, hogy mintegy negyven ilyen jellegű jogi dokumentum van hatályban Szlovéniában.

Fontos ismertetni a szlovén nyelv nyilvános használatáról szóló törvény keretében az őshonos nemzeti kisebbségek anyanyelvhasználatára vonatkozó rendelkezést. A törvény 3. cikkelye kimondja, hogy azon önkormány-

[3] A nemzeti önkormányzati közösségek az őshonos nemzeti kisebbségek érdekvédelmi szervezetei, amelyek – az Alkotmány értelmében – az általános önkormányzatokkal számos tekintetben azonos státusú, önálló közjogi „személyként" vannak nyilvántartva.

zatok területén, ahol a magyar és az olasz nemzeti közösségek élnek, a magyar és az olasz nyelv mint hivatali nyelv használata aszerint történik, ahogyan ez a törvény, valamint más törvények és jogszabályok a szlovén nyelv hivatali használatát előírják. Formális vonatkozásban ez a törvény is megerősíti az alkotmány által rögzített kötelezettségeket, azaz a magyar és az olasz nyelv egyenjogú státusát a szlovénnal. Már utaltam rá, hogy ez azonban a gyakorlatban alig valósul meg. Annak érdekében, hogy a szóban forgó cikkely gyakorlati alkalmazást nyerjen, a jelenleginél sokkal nagyobb figyelmet kellene fordítani – egyebek mellett – a következőkre:

- a törvényrendelkezésekkel előírt szabályrendeletek következetes előkészítésére és alkalmazására;
- a nemzetiségileg vegyesen lakott területen működő államigazgatási kirendeltségekben, valamint az önkormányzati hivatalokban és a közszolgálati jellegű intézményekben (postahivatal, adóhivatal, szociális intézményrendszer stb.) – példamutatóan – a kétnyelvű ügykezelés minél magasabb szintű következetességére;
- a közhivatalokban tevékenykedő alkalmazottak nyelvhasználatának a minőségére, beleértve az ellenőrzést is, valamint hiányosságok esetén szankciók alkalmazását;
- a magyar nyelvtudást feltételként tartalmazó munkaköri leírások esetében a munkahelyek betöltésénél teljes körű következetességre kellene törekedni;
- a magyar nyelv népszerűsítését tudatosan és tervszerűen kellene szorgalmazni, főképpen a többségi lakosság körében, hogy a formálisan egyenrangú nyelv „befogadási miliője" a teljes földrajzi környezetben kedvezőbbé váljon.

Nagyon fontos szempont azonban, hogy a felsorolt elvárásokat az illetékes állami szervek és intézmények felől kell(ene) teljesíteni, a nemzetiségi hatáskör ehhez sajnos nem elegendő.

Az Európa Tanács szakértő csoportjának véleménye

Az Európa Tanács szakértő csoportjának bizottsága a Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Kartája által előírt kötelezettségek szlovéniai monitoring-vizsgálatának harmadik körében, 2010 májusában a

Szlovéniában élő nemzeti kisebbségek anyanyelvének állapotáról, valamint annak használatáról – összefoglalva – megállapította, hogy Szlovéniában aránylag magas színvonalú a magyar és az olasz nyelvek jogi védelmének a szintje. A korábbi vizsgálathoz képest a helyzet részben hasonló, részben fejlődő tendenciát mutat. A bizottság ezúttal is megdicsérte Szlovéniát a jogi keretek folyamatos bővítéséért az olasz és magyar nyelv státusa szempontjából, ugyanakkor ismételten figyelmeztetett a normarendszer és a gyakorlati megvalósítás közötti jelentős eltérésre. Ezenkívül elismerően nyilatkozott bizonyos oktatásmódszertani kérdések kiegészítéséről, amelyek az európai szervezet ajánlásai alapján történtek. Ugyanakkor kritikusan említették az államigazgatási kirendeltségek keretében alkalmazott kisebbségi nyelvhasználatot, ami a gyakorlatban nem követi a formális követelményeket. Komoly hiányosságokat észleltek a bizottság tagjai a magyar nyelvet bíró, azt közvetlenül vagy közvetve használni köteles szakemberállományt illetően is. Külön említést tettek az oktatásban, az igazságszolgáltatásban és a regionális szlovén nyelvű médiában tapasztalt hiányosságokról. Felhívták a figyelmet egyes szakterületek hiányos nyelvhasználati kritériumrendszerére is, és ajánlást fogalmaztak meg a gyakorlati megvalósítást elősegítő szabályrendeletek elkészítésére. A bizottság beszámolójából kiderül, hogy a nemzetiségi média helyzete Szlovéniában példaértékű, azonban ettől függetlenül céltudatosan kell törekedni a nyelvi tekintetben kompetens káderállomány biztosítására, mert negatív előjeleket e téren is lehet észlelni.

A szakértőcsoport a legtöbb hiányosságot a magyar nyelv érvényesülését illetően a gazdasági szférában állapította meg, amit különösképpen mélyreható és rendkívül negatív jelenségként értékelt. A szakértők véleménye szerint a gazdasági szférában a magyar nyelv szinte nincs jelen, ami súlyos ellentmondásban van a jogszabályokkal. A negatív állapot fokozatos enyhítése céljából az eddiginél sokkal nagyobb mértékű aktivitást szorgalmaznak a magyar nyelv általános népszerűsítése érdekében, mert enélkül ezen a téren sem várható pozitív változás.

Úgyszintén hangsúlyosan javasolják a szakértők, hogy a szlovén nemzetiségű lakosság körében erőteljesebben kell hatni annak felismertetésére, hogy a magyar nyelv a muravidéki tájegység fontos ismérve és fejlődési lehetősége. Főképpen az oktatás és tájékoztatás terén szorgal-

mazzák az előrelépést, mivel – véleményük szerint – mindkét tevékenységi körben bőven adódik tartalék, különösképpen a tanárok és az újságírók képzése keretében.

Összegzésképpen fontos megemlíteni, hogy az Európa Tanács keretében működő szakértőcsoport is főképpen olyan jogi megoldásokat sürget, amelyek viszonylag rövid időn belül kihathatnak a kétségtelenül magas színvonalú nyelvi jogok formális megjelenítése és annak gyakorlati megvalósítása közötti eltérés csökkentésére. Ilyen vonatkozásban a szakértői vélemény teljes mértékben találkozik a magyar és az olasz érdekvédelmi szervezetek, valamint a Szlovén Országgyűlés Nemzetiségi Bizottsága ajánlásaival és határozataival, ami az említett általános nemzetiségi törvény elfogadása szempontjából az egyik meghatározó érvnek tekinthető.

A kétnyelvű oktatás szerepe

E tanulmány keretében nem kívánok kitérni a kétnyelvű oktatás sokrétűségére és sajátosságainak mélyebb elemzésére, azonban a modell egyedisége némi magyarázatot mégis igényel. Ki kell emelni, hogy a modell keretében a magyar nyelv mint az oktatás nyelve, a szlovén nyelvvel formálisan azonos státussal bír.

A Muravidék magyarok lakta területén az 1959/60-as tanévvel vette kezdetét a magyar és a szlovén tannyelvű oktatás felszámolása, és valamennyi iskolaköteles magyar és szlovén nemzetiségű elemista részére bevezették az ún. kétnyelvű oktatási modellt.[4] Az eseményt megelőzően különböző szakmai, de főképpen politikai fórumokon megfogalmazták, hogy a kétnyelvű oktatás bevezetése a muravidéki magyar közösség megmaradása érdekében történik. Az új oktatási modell bevezetésekor leginkább hangoztatott elvárást vizsgálva azonban utólag adódik a kérdés, hogy a muravidéki magyarság érdekének csupán a tágabb, többségi társadalmi közegbe való beilleszkedést tekintették-e fontosnak, mert

[4] Az 1959-ben bevezetett modell megnevezéseként, mint terminus technikus meghonosodott a „kétnyelvű oktatás", ami magyarán a kitűzött tervek és elvárások szerint két tannyelvű oktatást jelent.

akkor a szép szlogenekkel felvezetett modell a kisebbség beolvasztásának burkolt, politikailag előirányozott melegágya volt, vagy őszintén gondoltak netán a nemzettudat és az anyanyelv megőrzésére, fejlődésére is? A kérdés, amelyre nagyon nehéz egyértelmű választ adni, ma is indokolt. Csak mellékesen említem, hogy a kétnyelvű oktatási modell legfontosabb elvárása szerint a tanulókat azért akarták megismertetni a két nemzet nyelvével és kultúrájával, hogy a szlovénok és a magyarok egyenjogúságának a megtestesítőivé váljanak. A másik cél a magyar gyerekek olyan nyelvi kompetenciájára vonatkozott, hogy azok folytathassák tanulmányaikat a szlovén nyelvű középiskolákban. Középfokon magyar, illetve kétnyelvű iskolát nem is terveztek.[5]

Eltekintve attól, hogy az érintett többségi szlovén közösség részéről a kezdeményezés nem járt különösebb szimpátiával,[6] elismerően kell szólni a szlovénok többségének alkalmazkodásáról e folyamatot illetően, hiszen a második világháborút követő esztendőkben a tágabb térségben hasonló megoldásra, hogy formálisan a többség sem rendelkezik iskolával a saját anyanyelvén, aligha volt példa. E megállapítás azonban csak olyan értelemben tekinthető hitelesnek, ha az említett többségi „alkalmazkodás" margójára megjegyezzük: a két nyelv mint oktatási nyelv teljes körű egyenrangúságát mind politikai, mind szakmai körökben aligha gondolták teljesen őszintén. Véleményem szerint ez a legfőbb oka annak, hogy az elmúlt időszakban következetesen nem valósulhatott meg. Erre utal, hogy sem a szükségszerű módszertani kérdésekre, sem az igényelt módszert megvalósítani képes káderállomány felkészítésére nem fektetettek kellő hangsúlyt.

A kétnyelvű oktatás mélyrehatóbb elemzésével őszintébben csak a rendszerváltást követően foglalkozhattunk, akkor azonban már a következetességre, valamint számos szakmai és szervezési hiányosság kiküszöbölésére túlságosan késő volt. Így jelenleg is a kisebbségvédelmünk egyik sarkalatos pontjának tekintjük a helyzet részbeni javítását, és – a

---

[5] Varga Sándor: Gondolatok a jubileum alkalmából. In: *A kétnyelvű oktatás húsz éve.* A DNSZSZ Muravidéki Községközi Tanácsa, Lendva, 1979. 90–96.

[6] Bizonyos szlovén körök már kezdettől ellenezték azt, hogy gyermekeik számára a többségi nemzet tagjaihoz hasonlóan kötelező legyen a kétnyelvű oktatás. Ezt számos politikai fórumon és pártgyűlésen megfogalmazták, valamint ezzel kapcsolatosan több tiltakozó nyilatkozat is napvilágot látott, valamint alkotmányos perekre került sor.

körülményekhez képest – megpróbálunk következetességre és a szakmai-módszertani szempontok maradéktalan betartására törekedni. A mennyiségi mutatók azonban időközben rendkívül kedvezőtlenekké váltak, és a pedagógusok körében sem érzik már sokszor szükségét mélyrehatóbb beavatkozásnak.

Az általános nemzetiségi törvény

A funkcionális kétnyelvűség szintjének emelése és a magyar nyelv státusa viszonylagos javítása szempontjából nagy elvárásaink vannak a tervezett általános nemzetiségi törvénnyel kapcsolatban. A szlovéniai kisebbségvédelmi modell eredetileg nem tervezett ilyen jellegű jogi keretet, hanem a kisebbségek számára valamennyi fontos területet, kérdéskört külön-külön rendezte. Ennek a következménye, hogy manapság közel száz törvény és ennél is több alacsonyabb szintű jogszabály rendelkezik az őshonos nemzeti közösségek jogairól és kötelezettségeiről; a nyelvi jogokkal közvetlenül legalább harminc, de tágabb, azaz közvetett értelemben annak a kétszerese foglalkozik. Az általános nemzetiségi törvény szükségszerűségét főképpen azok az okok teszik fontossá, amelyek megoldásai a tervezett törvény tartalmának a gerincét képezik. A törvény körüli kezdeti érdektelenség ellenére, ma már a nemzeti közösségek, a minisztériumok és immár a második kormány is (azért a második, mert a törvény elfogadását elsőként a 2011 őszén megbukott balközép kormány is a zászlajára tűzte) egyaránt fontosnak tekinti az általános nemzetiségi törvény elfogadását.

A tervezett általános nemzetiségi törvény egyik fő célját a különböző jogszabályokban szereplő nemzetiségi vonatkozású rendelkezések integrációja képezi. A másik fontos indok, ami szükségessé teszi az általános törvény elfogadását, hogy még mindig bőven akad nyitott kérdés és „fehér folt", ami rendezésre vár, a nyelvhasználat terén is. A törvény szorgalmazásának legfontosabb oka azonban az, hogy a jogok gyakorlati megvalósítása számos területen, de legfőképpen a magyar nyelv mint hivatali nyelv érvényesülése tekintetében nagyon sántít. E negatív jelenségre a nemzeti közösségek már régóta figyelmeztetnek. Felfigyeltek rá a különböző európai intézmények keretében működő szakértői

bizottságok, intézmények is, amint az Európa tanácsi szakértői csoport ismertetett véleményéből is kiderült.

Az általános nemzetiségi törvénynek a rendelkezések megvalósítása érdekében olyan ellenőrzési mechanizmust kell bevezetnie, amely fokozza a jogok megvalósításának hatékonyságát. Egyebek mellett a kisebbségi ombudsman intézményes bevezetését is fontolgatjuk. Jelenleg az emberi jogi biztos egyik helyettesének hatáskörében szerepel ez a feladatkör, amit nem értékelünk elegendőnek. Amennyiben e téren nem lesz változás, akkor a meglévő megoldáson belül kell az említett tisztség hatáskörét jelentősen növelni. A legfontosabb számonkérési intézménynek az országgyűlés plenáris ülése keretében előre tervezett, rendszeres éves, az illetékes állami szervek és önkormányzatok, valamint a nemzeti kisebbségek érdekvédelmi szervezetei által elkészített beszámoló tárgyalását tervezzük. Azt szeretnénk, ha a beszámoló kapcsán az Országgyűlés határozatokat és ajánlásokat fogadna el. Konkrét hatékonyságnövelő szándékkal jelentősen erősíteni és konkretizálni kívánjuk a felügyelőségek hatáskörét a nyelvi jogokkal összefüggő rendelkezések következetes betarttatása érdekében, valamint fontos kihívás a szankcionálásra vonatkozó kritériumok meglapozása is.

Néhány konkrét jelenség és sajátosság

Ahhoz nem férhet kétség, hogy a szlovéniai kisebbségvédelmi modellnek egyaránt vannak pozitív és negatív gyakorlati velejárói. A helyzet hitelesebb megismerése céljából a következőkben néhányra érintőlegesen rávilágítunk.

Amennyiben bárki, beleértve a szlovén nemzetiségűeket is, céget működtet vagy egyesületet alapít ún. nemzetiségileg vegyesen lakott területen, akkor a feliratnak és a névnek kétnyelvűnek kell lennie. Továbbá, valamennyi állampolgárnak, akinek az említett területen van az állandó lakcíme, kétnyelvű dokumentumot kellene kapnia. Azért fogalmazok feltételesen, mert az említett jogszabályt következetesen nem tudtuk még a gyakorlatba ültetni. 2011-ben nagy vita zajlott a személyi igazolványokról szóló törvény körül. Mivel véleményünk szerint annak egyik cikkelye ellentétes az alkotmánnyal, a képviselőfrak-

ciónk az Alkotmánybírósághoz folyamodott igazságtételért. A törvény kimondja, hogy minden állampolgárnak, akinek a lakhelye nemzetiségileg vegyesen lakott területen van, kétnyelvű igazolvány jár, tehát nem csak az őshonos nemzeti kisebbségek tagjainak, hanem a szlovénoknak és más nemzetiségűeknek is. A nyelvi presztízs szempontjából ez különösképpen fontos érték. Ezt illetően tehát a törvény szövegében maradt a korábbi szint. Újonnan azonban a jogszabály lehetővé teszi, hogy aki az említett területen kívül terjeszti be az igényét a dokumentum megszerzésére, az nem kétnyelvű igazolványt kap, legyen akár a kisebbségi, akár a többségi nemzeti közösség tagja. Ez viszont módot ad a törvény kijátszására, valamint különböző visszaélésekre, amire a múltban úgy is volt példa, hogy azt a korábbi törvény formálisan nem tette lehetővé.

Az említett példát valamennyire általánosítani lehet más, a nyelvhasználat szempontjából fontos területekre is. Ebből azt a következtetést lehet/kell levonni, hogy a felszínes elemzéskor ideálisnak tűnő szlovéniai közegben is folyamatosan meg kell küzdeni a kivívott, a magától értetődő jogainkért.

Másrészt az elmúlt esztendőkben néhány pozitív példát is említhetünk. A közlekedési minisztériummal együttműködve sokat tettünk a helység- és más földrajzi nevek következetesebb kétnyelvű megjelenítése érdekében. A helységnévtáblák közül a legtöbb már nyelvileg is korrekt, ami más földrajzi vonatkozású nevekre is részben elmondható. A patakok nevével kapcsolatosan adódik talán a legtöbb következetlenség, sőt e téren több helyen hiányzik is a magyar név.

A magyar nyelv státusának, törvényes alkalmazásának közvetve, de presztízsének különösképpen fontos feltétele a magyar nyelv szerepe a családban. Ezen a téren Muravidéken sajátos helyzettel találkozunk. A természetes asszimiláció és a 20. század első felének kisebbségellenes intézkedései mellett a muravidéki magyarság fogyásának, és ez által nyelvcseréjének, egyik „melegágya" a vegyes házasságokban keresendő. Az ilyen párkapcsolati forma a muravidéki magyarság esetében, a 60 évesnél fiatalabb népesség vonatkozásában, már jelentősen meghaladja az 50%-ot. A vegyes házasságokból kikerülő gyermekek döntő többsége (kb. háromnegyede) a többségi nemzethez tartozónak vallja magát. A magyar nyelvet még valamilyen szinten beszélik, azonban

annak tökéletesítésére a családban különösebben nem törekszenek. Az iskolában a magyar nyelvet, tekintet nélkül, hogy melyik szülő, tehát a férj vagy a feleség a magyar, a döntő többség környezetnyelvi szinten tanulja, ami az anyanyelvi fejlődést alapjában nehezíti, nem egyszer ellehetetleníti. Az említett csoporthoz tartozók mellett sajnos már az ún. színmagyar családok közül is többen – mintegy 30%-ban – gyermeküket szlovén anyanyelvi dominanciájú iskolai csoportba íratják a kétnyelvű modell keretében. A magyar érdekvédelmi szervezetek erőteljes akcióba kezdtek, hogy a negatív folyamat legalább részbeni felszámolásának kedvező környezetet teremtsenek, és ezzel párhuzamosan – különböző motivációs programok révén – a szülőket arra buzdítsák, hogy gyermeküket magyar dominanciájú anyanyelvi csoportba írassák.

A kényszer törvényt szül, szokás mondani, és a 2012/13-as tanévtől olyan kísérleti csoportok beindítását sikerült elérni, amelyekben az 1. osztályos iskolaköteles gyerekek egy csoportja mindkét nyelvet anyanyelvi szinten kezdheti tanulni, és ennek megfelelő státusa lesz a magyar nyelvnek a szaktantárgyak oktatásánál is. Homogénebb közegekben, a Kárpát-medence nagyobb régióiban bizonyára az ilyen megoldás jelentős visszafejlődést jelentene. A sajátos muravidéki környezetben azonban a kezdeményezésnek sikere van, hiszen a beiratkozási adatok alapján azt látjuk, hogy ennek köszönhetően megduplázódott a magyar nyelvet anyanyelvi szinten tanulni kezdők száma.

A vallásgyakorlás terén formálisan ugyancsak részben tesznek eleget a magyar nyelv használatára vonatkozó előírásoknak. A római katolikusok esetében Lendván például a vasárnap délelőtti három mise közül kettő magyar nyelvű, és a hittant is a magyar gyermekeknek anyanyelvükön tanítják. Azonban sajnos magyar paphiány van Muravidéken. Az igazsághoz tartozik, hogy a szlovén nemzetiségű római katolikus papok valamennyire törekednek megtanulni a magyar nyelvet, azonban az igehirdetés ily módon alapvetően más, mint ha a hívek saját nemzettársuk révén részesülnének abban. Ami a hittant illeti, csak egyetlen beszédes példa: az 1970-es évek elején Lendván egy évfolyam keretében hat tagozatból legfeljebb ketten tanulták szlovén nyelven a hittant. Ma a hat (vagy öt) tagozatból csupán egy csoport tanul magyarul. Az evangélikusok anyanyelven történő vallásgyakorlása ennél is

rosszabb helyzetben van, hiszen a legtöbb evangélikus lelkész, aki a magyarlakta vidéken tevékenykedik, nem beszéli a magyar nyelvet. A néhányszáz fős magyar református gyülekezet lelkészproblémája pár éve szerencsére megoldódott annak köszönhetően, hogy egy lelkészházaspár telepedett le Muravidéken.

Az államigazgatásban és az igazságszolgáltatásban, de valamennyire az önkormányzati szférában is, a magyar nyelv használata jelentősen visszaszorult. Van sajnos arra is példa, főképpen a muraszombati államigazgatási kirendeltséghez tartozó hivatalokban, amikor a magyar nyelv jelenléte már csak szimbolikus. Ez egyaránt vonatkozik a különböző testületek, állami szervek és szakintézmények munkájára, valamint az egyéni ügyintézésre. Az utóbbi esetben sajnos a magyar nemzetiségűek részéről is valamelyest közömbösség tapasztalható, amikor a közösséghez tartozók is (főleg a negyven évnél fiatalabbak) következetesen a többségi nyelven kommunikálnak. Sajnos az is gyakori jelenség, hogy a hivatalnok nem bírja a magyar nyelvet, és mivel magyar párbeszéd spontánul nem alakulhat ki, az ügyfél már eleve a szlovén nyelvhez folyamodik. Az ilyen hivatalnok – akinek formálisan kellene ismerni a magyar nyelvet, illetve tolmáccsal kellene rendelkeznie – számos esetben a legkülönbözőbb okokra hivatkozik, hogy elhárítsa a magyar nyelv használatának a lehetőségét, és sokszor kellemetlen helyzetbe taszítja az magyar közösséghez tartozó ügyfelet. Ilyen szituációban a pszichológiai tényezőknek is fontos szerepük lehet.

Zárszó helyett

A 21. század elején Muravidéken olyan társadalmi miliőre lenne szükség, amelyben a történelmileg őshonos magyar nyelv és kultúra minden különösebb intézkedés és törvényes előírás nélkül érvényesülhetne. Azonban ennek már a 20. században sem voltak meg az objektív feltételei. Ebből adódóan a gyakorlat során több esetben felemás megoldások alkalmazásához kell folyamodni. Igaz, hogy a különböző nehézségek leküzdése érdekében a muravidéki magyar közösségben az elmúlt években zajlik a sajét nyelvpolitikai koncepció megfogalmazása. Ezzel pár-

huzamosan igen jelentős anyanyelvápolási mozgalom kelt életre, ami a kis közösség számára fontos és nélkülözhetetlen eredményeket hoz. Azonban mindez önmagában nem elegendő!

Mivel jogi és politikai tekintetben Szlovéniában az elmúlt negyven esztendőben a kisebbségvédelemre a pozitív irány a jellemző, a gyakorlati problémák az állam szempontjából is kényes kérdésnek számítanak. Azonban a Mura mentén a 20. században kialakult történelmi helyzet nem, vagy kevésbé tette lehetővé a magyar nyelv olyan szintű érvényesülését, amint az például a tengermelléken az olasz nyelv esetében megvalósult. Ne essék félreértés, az olasz nemzeti közösség esetében is bőven adódnak nehézségek, azonban Olaszország meghatározó gazdasági (és politikai) súlya a térségben a spontán folyamatokat a muravidéki helyzettel ellentétesen alakította.

Többször hangsúlyoztuk, hogy a példaértékű jogi állapot ellenére Muravidéken csak korlátozott mértékben beszélhetünk tényleges funkcionális kétnyelvűségről. A helyzet a valóságban úgy fest, hogy a nemzetiségi közösséghez tartozó, valamint a magukat szlovénnak valló, azonban vegyes házasságból kikerülő egyének bírják mindkét nyelvet. A többségi nemzet tagjai, azaz a szlovénok esetében ez inkább kivétel. Meggyőződésem, hogy nekünk a következő esztendőkben ezt az arányt kell tudatos programmal, a magyar nyelv presztízsének tényleges növelésével megfordítani. A muravidéki, és a hozzánk hasonló magyar – és más kisebbségi – közösségek anyanyelvének megőrzését nem lehet kizárólag a folyamatosan csökkenő kisebbségi populáció keretében elérni. Ez illúzió, amellyel manapság már nem tudunk mit kezdeni. Bármennyire is nehéz és kilátástalannak tűnő feladatnak tűnik, meg kell győzni a velünk együtt, valamint a közvetlen szomszédságunkban élő többségi nemzet képviselőit arról, hogy a magyar nyelv bizonyos szintű elsajátítása és használata számukra is fontos, új esélyeket kínáló lehetőség. Az ellenségkép kreálására építkező 20. századi negatív sztereotípiákat, amelyeket az említett időszak tragédiái és a magyarság szempontjából szerencsétlenül végződő politikai fordulatai idéztek elő, szükségszerű lebontani, és a nyelvstratégiánkat is ennek a szellemében alakítani. Ma csupán az a nemzetközileg is ösztönzött kötelezettség, hogy a kisebbség számára kell nyelvi és más jogokat biztosítani, egyszerűen nem elegendő. A mi esetünkben semmiképpen sem! Talán egy-két generáció

alatt, ha sikerül a szemléletváltás, eljuthatunk a ténylegesen funkcionáló két- vagy többnyelvűség terén arra a szintre, amely ezelőtt mintegy száz esztendővel a Kárpát-medence nyugati felében mindenképpen sikeresen működött az iparosok, valamint az akkor viszonylag szűk középréteg körében. Csakhogy manapság a magyar nyelv tisztaságát megőrző többnyelvű közegnek sokkal szélesebb társadalmi réteget kell felölelnie.

Az elmondottak alapján összefoglalható, hogy a magyar nyelv helyzete Muravidék nemzetiségileg vegyesen lakott területén már nem egyenrangú a szlovén nyelvével, s ez megannyi problémát okoz a hétköznapi életben és a magyar nemzettudat megőrzése szempontjából. A törvények előírásai fontosak, ám a rendelkezések gyakorlati megvalósítását számos akadály nehezíti. A jogi megoldások tökéletesítésére a jövőben is szükség lesz, és ezen intenzíven dolgozni kell, azonban csak ettől a törekvéstől jelentősebb eredmény aligha várható. A magyar és a magyarul is beszélő közösségek önazonosság-tudatának és anyanyelvének a fejlesztése, valamint a magyar nyelv elsajátítása igényének a többségi nemzetre való jóindulatú és többletértéket biztosító kiterjesztése, sikere garantálhatja – véleményem szerint – anyanyelvünk megmaradását Muravidéken.

Irodalom

A Szlovén Köztársaság Alkotmánya 2011 (új magyar nyelvű fordítás)
Zakon o javni in uradni rabi slovenščine 2002, (EPA 420/3) (a szlovén nyelv használatáról rendelekező törvény)

*

Bence Lajos 2005. A kétnyelvű oktatás problémái Szlovéniában. In: *Identitás és entitás.* Zalai Írók Egyesülete és a lendvai Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet, Zalaegerszeg.

Göncz László 2006a. Bevezető gondolatok a kétnyelvű oktatás jellegéről. *Muratáj* 1–2. sz.

Göncz László 2006b. Nemzetiségi és anyanyelv-használati jogok Szlovéniában. *Zempléni Múzsák.* Társadalomtudományi és kulturális folyóirat. VI. évf. 2. (22.) sz.

Göncz László 2007. Szlovéniai kisebbségvédelmi modell 1974–2004. In: *Kisebbségpolitika tegnap és ma.* VIII. Jakabffy Napok – Évfordulós Tanácskozások 2006. Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület Partiumi Elnöksége. 57–65.

Komac, Miran 1999. *Varstvo narodnih skupnosti v Republiki Sloveniji.* Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja.

Žagar, Mitja 2002. *Nekateri novejši trendi razvoja varstva manjšin in (posebnih) pravic narodnih in drugih manjšin: Evropski kontekst.* http://www.svetevrope.si/res/dokument/download159c.pdf?id=/res/dokument/1356-_1.pdf&url=/res/dokument/1356-_1.pdf&title=slovenija_in_evropski_standardi_varstva_.pdf

Az osztrák nyelv- és kisebbségpolitika legújabb diskurzusai

Szoták Szilvia*

Éppen tíz éve annak, hogy a jelenlegi Termini Magyar Nyelvi Kutatóhálózat tagjai közül többen *A nyelvi jogok, kisebbségek Közép-Kelet Európában* című kötet tanulmányain dolgoztunk. A Nádor Orsolya és Szarka László által szerkesztett tanulmánykötet megjelentetésének az volt a célja, hogy azonos szempontok szerint, de a helyi sajátosságokat figyelembe véve, összehasonlítsa a Kárpát-medence különböző országaiban élő magyar kisebbségek nyelvi jogi helyzetét, kisebbségi jogainak érvényesülését, és oktatáspolitikai lehetőségeit. Az azóta eltelt időszak társadalmi és politikai változásai számos nyelvpolitikai szempontú kihívás elé állították a külhoni magyar közösségeket, amelyek nyelvi vitalitásuk és közéleti erejük szerint adtak válaszokat és próbáltak megoldásokat keresni ezekre a kihívásokra. A kutatóhálózat tagjai saját régiójukban folyamatosan figyelemmel kísérik ezeket a változásokat, és számos tanulmányban be is számolnak róluk (pl. Kenesei szerk. 2010; Benő–Péntek szerk. 2011).

Tapasztaltuk, hogy a jogszabályok megléte még nem jelent garanciát arra, hogy ezek a gyakorlatban meg is tudnak valósulni, s olykor az is előfordul, hogy a maga a közösség nem akar, vagy nem tud élni a törvények adta lehetőségekkel. Bizonyos tekintetben így van ez a burgenlandi magyar közösségben is. Tanulmányomban az ausztriai magyar közösségre vonatkozó kisebbségi jogszabályok elméleti hátterét és gyakorlati megvalósulását ismertetem.

* A szerző nyelvész, az Imre Samu Nyelvi Intézet elnöke, a Károli Gáspár Református Egyetem oktatója.

1. Az Osztrák Köztársaságban élő magyarok és egyéb népcsoportok lélekszáma

A 2001-es népszámlálás feldolgozott adatai szerint az Osztrák Köztársaság területén 40.583 személy jelölte meg a német mellett használati nyelveként a magyart is. Ezzel a magyar népcsoport lélekszámban a legnagyobb kisebbséggé nőtte ki magát, megelőzve az Ausztriában hivatalosan elismert karintiai és stájerországi szlovénokat, burgenlandi horvátokat, romákat, bécsi szlovákokat és bécsi cseheket.[1]

Az utolsó feldolgozott cenzus alkalmával 6.641 főt számláló burgenlandi magyarság kétharmada napjainkban két nyelvszigeten él: a Felső-Őrség három településén – Felsőőrben, Alsóőrben és Őriszigeten – és a Közép-Burgenlandban fekvő Felsőpulyán, míg a fennmaradó egyharmadnyi lakosság szétszórva 156 településen. A 10–12. században határőrfeladatok ellátására a nyugati határvidékre telepített (burgenlandi) magyarok csoportja az I. világháborút lezáró Párizs környéki békekötés alapján került az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlásával osztrák fennhatóság alá, s ezzel többségi státuszból kisebbségibe.

A Burgenlandon kívül élő magyarok ausztriai léte különböző vándorlási vagy menekülési hullámok eredménye. Bécsben a középkor óta élnek magyarok, s ez részben a bécsi és a magyar városok polgárai közötti családi kötelékeknek köszönhető, részben a Bécsben tanuló diákok népes seregének. A hivatalosan népcsoportként is elismert Bécsben és környékén letelepedett allochton csoport létszáma 15.435 főt tesz ki a 2001-es cenzus adatai szerint. A tartományi székhelyeken élő, ugyancsak migráns eredetű magyarul is beszélő lakosok száma 18.507. A hatályos törvények szerint ez utóbbi csoport nem tartozik bele a hivatalosan elismert magyar népcsoport létszámába. A fentiek ismeretében a törvényeket – vagy azok hiányát – a továbbiakban burgenlandi, bécsi és tartományi vonatkozásban ismertetem.

[1] Ez annak köszönhető, hogy aki 10 évig Ausztriában tartózkodik, az megkapja az állampolgárságot. Gyakorlatilag ezzel magyarázható, hogy évtizedek óta szinte nem csökken a burgenlandi magyarság száma sem.

1. táblázat. Az ausztriai őshonos és egyéb kisebbségek számának alakulása napjainkban[2]

Környezeti nyelv	Összesen	Osztrák állampolgár	Ebből Ausztriában született	Nem osztrák állampolgár
összes lakos	8 032 926	7 322 000	6 913 512	710 926
kizárólag németül beszélő	7 115 780	6 991 388	6 745 701	124 392
a német mellett valamelyik autochton népcsoport nyelvét is beszélő lakos	119 667	82 504	49 321	37 163
burgenlandi horvát	19 412	19 374	18 943	38
roma	6 273	4 348	1 732	1 925
szlovák	10 234	3 343	1 172	6 891
szlovén	24 855	17 953	13 225	6 902
cseh	17 742	11 035	4 137	6 707
magyar	40 583	25 884	9 565	14 699
a volt Jugoszláviából és Törökországból érkezők	534 207	133 364	62 664	400 843
bosnyák	34 857	3 306	1 286	31 551
horvát	131 307	25 820	11 216	105 487
macedon	5 145	1 127	609	4 018
szerb	177 320	41 944	18 777	137 376
török	183 445	60 028	30 405	123 417
kurd	2 133	1 139	371	994
angol, francia, olasz	79 514	43 469	29 770	36 045
egyéb európai nyelvek	116 892	38 660	14 465	78 232
afrikai nyelvek	19 408	10	4	9
ázsiai nyelvek	47 420	22 576	7 554	24 844
egyéb, ismeretlen nyelvek	38	12	19	12

[2] http://www.statistik.at/web_de/statistiken/bevoelkerung/volkszaehlungen_registerzaehlungen/bevoelkerung_nach_demographischen_merkmalen/022896.html (2012-07-02)

2. Az osztrák jogalkotás struktúrája

A népcsoportok általános emberi jogait az (1) alkotmány szintű törvények[3] szabályozzák az Osztrák Köztársaságban. A népcsoportokra vonatkozó jogszabályok legtöbbször a (2) szövetségi szintű szabályozások[4] között jelennek meg annak megfelelően, hogy az adott népcsoport Ausztria melyik tartományában él. A (3) rendeletek, tartományi szintű szabályozások[5] alkotják a harmadik csoportot. A legalsó szinten azok az (4) alkotmánybírósági döntések[6] foglalnak helyet, amelyek mindig valamely törvényértelmezéssel kapcsolatosak. Noha az Ausztriában élő kisebbségeket ugyanazok az alapjogok illetik meg, mint minden más osztrák állampolgárt, az osztrák jogrendnek megvannak azok a speciális jogi normái, amelyek kifejezetten a kisebbségekre vonatkoznak (Szoták 2003b: 204–220).

2.1. Alkotmány

A kisebbségekre vonatkozó alapjogokat elsőként az osztrák–magyar kiegyezés alapelveit osztrák részről rögzítő 1867/142-es számú alaptörvény 19. törvénycikke fogalmazta meg, amely kimondta az állam összes nemzetiségének egyenjogúságát, a nemzetiségek nyelvéhez és nyelvápolásához való sérthetetlen jogát (Bericht 2000:17). Ezt követte az Osztrák Köztársasággal 1919. szeptember 10-én Saint Germainben aláírt békeszerződés (az osztrák parlament által ratifikált változatban:

---

[3] A Saint-Germain-i Államszerződés, 1920/303. törvény, 66–69. tc.; Szövetségi Alkotmány 1930/1. törvény, 8. tc., újabb változata 2000/68. törvény, 8. tc. Az 1955-ös Államszerződés, 1955/152. törvény, 7. tc.; Karintiai kisebbségi iskolatörvény, 1959/101. törvény, 1. tc.; Burgenlandi kisebbségi iskolatörvény 1994/641. törvény, 1. tc.

[4] 1976-os Népcsoporttörvény 1976/396 (július 7.).

[5] A Szövetségi Kormány rendelete a népcsoporttanácsokról 1977/38., 1993/895; A Szövetségi Kormány rendelete azokról a községekről, amelyekben topográfiai jeleket kell német és szlovén nyelven elnevezni. 1977/306. 1–3. tc.; A Szövetségi Kormány rendelete a szlovén nyelvhasználatról hivatalos helyeken 1977/307. 1-6. tc.; A Szövetségi Kormány rendelete a szlovén helységnévtáblákról 1977/308; A Szövetségi Kormány rendelete a horvát nyelvhasználatról közhivatalokban1991/6; Burgenlandi Topográfia Rendelet 2000/170; Rendelet a magyar hivatali nyelvről 2000/229; Rendelkezés a népcsoporttanácsok tagjainak járandóságáról 1979, 200.

[6] A szórend érvénytelenítése a Karintiai Kisebbségi Iskolatörvény 16. törvénycikkében.

Staatsvertrag von St. Germain Nr. 303/1920), amelynek 62–69-ig terjedő paragrafusai a Köztársaságban élő kisebbségekre vonatkozó „méltányos könnyítéseket" (angemessene Erleichterungen) fogalmaznak meg: az anyanyelv használat biztosítása a törvény előtt, a népiskolai anyanyelvi oktatás lehetősége. A 66. tc. kimondja a diszkriminációmentesség elvét (Funk, 2000: 383), azaz minden osztrák állampolgárt – faji, nyelvi és vallási hovatartozástól függetlenül – megillet a törvény előtti egyenlőség.A szövetségi alkotmány (BGBl. Nr. 1/1920, 8. tc. 1–2. bek.) deklarálta a német államnyelvi funkcióját, majd egy későbbi módosításában (Staatszielbestimmung BGBl. I. 68/2000) a jogszabály szerint az Osztrák Köztársaság hitet tett az ország növekvő nyelvi és kulturális sokszínűsége mellett, amely (csak) az őshonos népcsoportok jelenléte által jut kifejezésre. Az alkotmányban megfogalmazzák azt a célt, hogy támogatni kell a népcsoportok nyelvének és kultúrájának megtartását.

A második világháború után, a szovjet megszállás megszűnésekor keletkezett az 1955-ös Államszerződés (Staatsvertrag BGBl. Nr. 152/1955), amely 6–7. törvénycikkében, az általános emberi jogok megfogalmazásán túl, népcsoportként csak a burgenlandi horvátokat és a karintiai, stájerországi szlovéneket ismerte el. Az alkotmányszintű szabályozások mindegyikében megtaláljuk az alapfokú anyanyelvi oktatáshoz való jog biztosítását. A második világháború után, a szovjet megszállás megszűnésekor keletkezett az 1955-ös Államszerződés (Staatsvertrag BGBl. Nr. 152/1955), amely 6–7. törvénycikkeiben, az általános emberi jogok megfogalmazásán túl, népcsoportként csak a burgenlandi horvátokat és a karintiai, stájerországi szlovénokat ismerte el. Az alkotmányszintű szabályozások mindegyikében megtaláljuk az alapfokú anyanyelvi oktatáshoz való jog biztosítását.

2.2. Kisebbségi, avagy népcsoporttörvény

A fenti jogszabályok közül kiemelendő az 1976-os Népcsoporttörvény, amely az őrvidéki magyarságot autochton kisebbségként ismerte el. A népcsoporttörvény hat fejezetben foglalkozik általános rendelkezésekkel, a népcsoporttanácsokkal, a népcsoportok anyagi támogatásával, a topográfiai megjelölésekkel, a hivatalos nyelvvel, illetve a hatodik fejezet-

ben a záró szabályokkal.[7] Jelentősége – azon túl, hogy elismerte a burgenlandi magyarokat őshonos kisebbségként –, abban határozható meg, hogy általánosságok helyett konkrét intézkedéseket fogalmazott meg.

Ezek közül rövid határidőn belül megvalósult a népcsoporttanácsok alakulásáról és javadalmazásáról szóló törvény (1977), amely tulajdonképpen meghatározza az elismert népcsoportok képviseleti jogának játékszabályait. A magyar népcsoporttanács elsőként, 1979-ben alakult meg 8 fővel. Napjainkban 16 – 8 burgenlandi és 8 bécsi – tagja van. A tanácsoknak csak javaslattételi joga van, amelyet vagy figyelembe vesznek, vagy nem. A tanácsnak rotációs alapon 5 évig burgenlandi, 5 évig bécsi elnöke van. Ő az a személy, aki különböző hivatalos fórumokon képviselni hivatott a népcsoport érdekeit és jogait. Abban jelenleg nincs megegyezés, hogy Magyarország felé ki képviselje az ausztriai magyarságot. A magyar szokásjog szerint a magyar kormány a külhoni magyarság pártvezetőivel érintkezik, azonban Ausztriában ilyen nincs.

Az 1976-os törvény további intézkedései (hivatali nyelvről szóló rendelet, helységnévtáblák) csak jóval később születtek meg. A törvény egyik kifogásolható pontja, hogy ha a burgenlandi magyarok és horvátok más szövetségi tartományba költöznek, akkor elveszítik kisebbségi jogaikat, mivel ezeket az 1955-ös Államszerződés és az 1976-os törvény szerint csak az autochton területeken gyakorolhatják (vö. Holzer–Münz 1997). A területiség elve mindegyik kisebbségi törvényre jellemző, ezt az Európa Tanács is kifogásolta állásfoglalásában (3. Bericht 2011: 15–20). Sajnos ebben az esetben is az osztrák nyelvpolitikára oly jel-

[7] 1. § (1) Az Ausztriában élő népcsoportok és azok tagjai élvezik a törvények adta védelmet; törvény garantálja a népcsoportok megőrzését és állományuk biztosítását. Nyelvüket, népiségüket tiszteletben kell tartani. (2) A szövetségi törvény értelmében népcsoportnak számítanak a szövetségi területen élő nem német anyanyelvű osztrák állampolgárok, akik saját népi hagyományokkal rendelkeznek. (3) Mindenki szabadon megvallhatja bármely népcsoporthoz való tartozását. A népcsoport tagjának nem származhat hátránya abból, hogy az őt népcsoporttagként megillető jogokkal él-e vagy sem. Senki sem köteles bizonyítani, hogy tagja bármely népcsoportnak.
2. §. (1) A szövetségi kormány rendeletei alapján, a parlamenti képviselőház főbizottságával egyetértésben, a tartományi kormány meghallgatását követően az alábbiakat kell eldönteni: 1. A népcsoportokat, amelyek számára népcsoporttanácsokat létesítenek, s azok tagjainak számát. 2. Azokat a területeket, ahol az ott lakó népcsoporttagok viszonylag nagy száma miatt kétnyelvű topográfiai megjelöléseket kell alkalmazni. 3. Azok a hatóságok és hivatali szervek, ahol a hivatalos német nyelv használata mellett a népcsoport nyelve is használható, mégha e nyelv használatának joga bizonyos személyekre illetve ügyekre korlátozható is.

lemző elv érvényesült: nem kell minden lehetséges jogot biztosítani, csak azt, ami feltétlenül szükséges (Baumgartner–Perchinig 1995). Ennek köszönhetően például a hivatali nyelvtörvény és a kétnyelvű helységnévtáblákról szóló rendelet megszületése az ezredfordulóig váratott magára Burgenlandban.

2.3. Előkészületben az új népcsoporttörvény

Napjainkban (2012 június) éppen beterjesztés alatt áll a kisebbségi törvény módosításáról szóló javaslat. Még a 2008–2012. évi kormányprogramban rögzítették a népcsoportokra vonatkozó szabályozás felülvizsgálatát és átdolgozását, s hogy a népcsoportok alapjogait alkotmányi szinten harmonizálják. Ausztriában évek óta napirenden van a népcsoportokra vonatkozó jogi normák módosítása, illetőleg egységesítése. Ez a gyakorlatban eddig abban mutatkozott meg, hogy a karintiai (1978) és burgenlandi (1994) oktatási törvény mind tartalmában, mind szerkezetében hasonló.

A 2009 óta tartó egyeztetések[8] végeredményével megsem elégedettek a felek. A jelenlegi törvénnyel ellentétben a javaslat nem tartalmazza pl. azt a lehetőséget, hogy a népcsoporttanácstagok kiválasztása ellen közigazgatási bíróság előtt kifogást lehessen emelni. A tervezet szerint a népcsoporttanácstagok háromnegyedére az adott kisebbség szervezetei tehetnek javaslatot, egynegyedét pedig a kisebbségi oktatáshoz, joghoz, nyelvtudományhoz és vallásügyi kérdésekhez értő szakemberekből fogja kinevezni a Kancellária. A jelenlegi összetételben a tagok felét jelölik közvetlenül a kisebbségi szervezetek, a másik felét egyházak javaslata alapján, illetve ha vannak, akkor a parlamenti pártok képviselőiből nevezik ki.

A törvényjavaslat szerint egy új szervezet, a Népcsoporttanácsok Fóruma is létrejönne. A félévenként ülésező testület többek között a támogatások elosztására tehet majd javaslatot. A támogatáspolitikával kapcsolatban a magyar népcsoport többször megfogalmazta egyet nem

[8] Az egyeztetés a Kancellária és a népcsoportok között folyamatos volt, az alábbi három témakörben alakult munkacsoport, amelyek véleményezték a tervezetet: képzés és nyelvhasználat; gazdaság és regionális együttműködés; strukturális és jogi kérdések munkacsoportja.

értését, mert azt nem a népcsoportok számarányához viszonyítva osztják el. Hiába alkotják a magyarok lélekszámban a legnagyobb népcsoportot, harmadannyi támogatást kapnak, mint a szlovénok vagy a horvátok.[9]

A pártok tanácskozási joggal képviselőt küldhetnek majd a Fórumba. Továbbra sincs azonban szó se parlamenti, se önkormányzati képviseletről. A népcsoportok éles kritikával illették, hogy a kormány nem tudja megfelelően kezelni az autochton és az allochton csoportok nyelvhasználatára és nyelvoktatására vonatkozó intézkedéseit. A magyar népcsoport tekintetében az jelentene előrelépést, ha a burgenlandihoz hasonlóan a Bécsben és környékén élő őshonos népcsoport oktatási jogait is törvényben rendeznék. Nagy hiányt pótolna, ha a fővárosban is intézményi keretek között, a hivatalos oktatás részeként lenne lehetőség az anyanyelvű oktatásra, azaz például a burgenlandihoz hasonló kétnyelvű gimnázium nyitná meg kapuját a fővárosban is. Nagy hiányosságot pótolna a kormányzat, ha a hat kisebbségi csoport létszámához igazítva a népcsoport nyelvű rádió és tv adások műsoridejét is felülbírálná. Összességében véve a módosítás nem jelent túl sok előrelépést, legfeljebb a fél évszázada tartó karintiai kétnyelvű helységnévtáblák körül folyó vita kompromisszumos lezárása lehet megnyugtató.

3. Magyar nyelv a közigazgatásban és a hivatalokban

A 2000-ben kiadott Topográfiarendelet (Topographieverordnung BGB1.II Nr. 170/2000) csaknem 70 év után teremtette meg annak lehetőségét, hogy magyar nyelvű helységnévtáblákat helyezzenek ki Burgenland négy magyarlakta települése, Felsőpulya, Felsőőr, Alsóőr és Őrisziget határában. Az ugyancsak 2000-ben hatályba lépő hivatali nyelvtörvény az említett települések hivatalaiban engedélyezi a magyar

[9] Az Európa Tanács 2011-es jelentése szerint a hat őshonos népcsoport között (119 ezer fő) évente 3.868 ezer EUR kerül szétosztásra, ebből a magyarok 404 ezer EUR, a szlovénok 1.179 ezer EUR, a horvátok 1.133 ezer EUR támogatásban részesülnek. A jelentés az osztrák támogatáspolitikáról pozitívan nyilatkozott, mert az kisebbségspecifikus célokat támogat és hatékony nyelvi kínálatot teremt (3. Bericht 2011: 15–20).

nyelvű ügyintézést. Terepmunkám alkalmával többször tapasztaltam, hogy bár léteznek magyar nyelvű nyomtatványok, ezeket nem az autochton kisebbség tagjai, hanem olyan migráns magyarok használják, akik nem rendelkeznek a nyomtatványokhoz szükséges nyelvi kompetenciával. Az őshonos kisebbség nyelvi repertoárjából – a trianoni örökségből fakadóan – hiányzik a hivatali szaknyelv terminológiája (vö. Szoták 2008: 67). Bécsben nincs a burgenlandihoz hasonló szabályozás, azonban több pozitív példa van gazdaság és nyelvhasználat összefüggésére. Ezek közül a legfrissebb, hogy a bécsi közlekedési vállalat május végén jelentette be, hogy a turisták igényeihez igazodva a jövőben tíz nyelven – köztük magyarul is – lehet jegyet venni az automatákból.[10]

4. A magyar nyelvű oktatás elmélete és gyakorlata

A magyaroktatás helyzetén az 1976-os Népcsoporttörvény változtatott, ezután kerülhetett sor a magyar nyelvű oktatás újraindítására a már említett négy településen.

Az Osztrák Köztársaságban az alkotmányszintű szabályozások szintjére van emelve az autochton népcsoportok oktatásával kapcsolatos minden törvény annak ellenére, hogy ezek tartományi szinten valósulnak meg. A Burgenlandi Kisebbségi Iskolatörvény (BGBL. Nr. 641/1994) a tartományban élő magyarok, horvátok és romák oktatási jogait szabályozza elemi iskolai szinttől az érettségiig. A törvény hozzájárult ahhoz, hogy a népcsoportok oktatási jogai kiszélesedtek, s a tantervi keretek modernizálásával a kisebbségi oktatás minősége is javult. A szabályozás egyik legfontosabb eleme, hogy az 1937-es törvényhez képest megszűntek a cenzusokon alapuló százalékos kötöttségek, azaz Burgenland bármely településének iskolájában oktatható a három népcsoportnyelv, ha megvan az osztályok vagy csoportok beindításához szükséges törvényben előírt jelentkezői létszám (Szoták 2011: 324). A törvény az elemi iskolákban a szabadon választott nyelvtanuláson túl

[10] http://www.wienerlinien.at/eportal/ep/contentView.do/pageTypeId/9320/programId/9419/contentTypeId/1001/channelId/-31441/contentId/28918 (2012-07-02)

engedélyez: kétnyelvű (magyar/német, vagy horvát/német) oktatást, illetve csak kisebbségi nyelvű (csak magyar/horvát) iskolák/osztályok létrehozását és működését is lehetővé tesz. Ez utóbbi esetben heti hat órában kötelező a német nyelv tanítása. Középiskolai szinten csak kétnyelvű oktatást engedélyez.

A törvény különös gondot fordít a tanerők képzésére/továbbképzésére, s tartalmazza ennek módozatait. A kétnyelvű tanintézetek leendő oktatóinak az Eisenstadti Pedagógiai Akadémián (tanítóképző főiskolán) folytatott tanulmányaik során külön magyar és/vagy horvát nyelvi képzésben és óvodai/iskolai gyakorlaton kell részt venniük. Akik már rendelkeznek óvódapedagógusi vagy tanítói diplomával, azoknak a nyelvi és speciális módszertani tárgyakból kiegészítő vizsgát kell tenniük.

A Tartományi Iskolatanácson belül külön főosztályt hoztak létre a kisebbségi oktató- és nevelőmunka koordinálására. A szakfelügyelők hatáskörét minden iskolatípusra vonatkozóan meghatározták. A jogszabály kimondja, hogy a szülők kérvényezhetik a kétnyelvű bizonyítvány kiállítását.

A kisebbségi osztályok összlétszámát a törvény 20 főben maximalizálta, s azt is engedélyezi, hogy egy magyar nyelvet tanuló csoport több osztályból is létrejöhessen. Ennek megfelelően az osztályok és csoportok létszámkorlátait a következőképpen szabályozta: az elemi iskolában magyar nyelvű osztály indításához 7, külön csoportéhoz 5 fő jelentkezése szükséges; alsó tagozatban és szakmunkásképzőben 9 fővel indulhat kisebbségi osztály, 5 fővel csoport; a nyolc osztályos gimnázium első négy évfolyamában 12 fő szükséges egy osztály beindításához (Mühlgaszner, 2004).

Az 1995-ben hatályba lépő (LGBl. Nr. 63/1995), s azóta többször módosított Burgenlandi Óvodatörvény a bölcsődékben, óvodákban, napközi otthonokban szabályozza a kétnyelvű nevelést. Felsőőr, Alsóőr, Őrisziget és Felsőpulya körzetében a magyart „második óvodanyelvként" írja elő. A magyar nyelv tanulása Burgenland teljes területén, a nem autochton településeken is lehetséges, ha a szülők 25%-a igényli. Jelenleg 2 bölcsödében, 18 állami, és 3 magánóvodában oktatnak magyarul is (3. Bericht 2011: 138).

4.1. Magyaroktatás Ausztriában

Burgenland tartományban a 2011/2012-es tanévben 3.132 diák tanulta a magyar nyelvet[11] a törvény által kétnyelvűként (zweisprachig) emlegetett (vö. Csiszár 2007), a valóságban két tannyelvű (minden tantárgyat két nyelven, magyarul és németül is tanító) oktatási formában, valamint idegen nyelvként. Két településen, Alsóőrben és Őriszigeten működik kétnyelvű elemi iskola és további tíz település elemi iskolájában indult kétnyelvű osztály vagy tanulnak a gyerekek magyart kötelező jelleggel.[12] A 2. táblázatból jól látszik, hogy már elemi iskolai szinten (1–4. osztály) is a diákoknak csak kb. harmada vesz rész a kisebbségi oktatás tekintetében legelőnyösebbnek mondható kétnyelvű oktatási formában. Sokkal nagyobb azon tanulóknak a száma, akik szabadon választott tantárgyként tanulják a magyar nyelvet heti 1–3 órában jegykötelezettség nélkül. Az oktatási törvény megjelenése óta a magyar nyelvoktatásban részesülők létszáma fokozatosan nő.[13] (vö. Szoták 2009a; Bericht 2011: 140–143). A létszám emelkedésének a határnyitás, a gazdasági kapcsolatok fellendülése és Magyarország Európai Uniós csatlakozása mellett az is az oka, hogy a kisebbségi nyelvű oktatás bevezetésével sokszor tanári munkahelyeket és kis falusi iskolák létét mentik meg. A népcsoport nyelvén folyó oktatás ugyanis a törvényben foglaltak szerint kisebb létszámú osztályokkal és csoportokkal is elindulhat (vö. Baumgartner 2004).

Az általános iskola 5–8. osztályában már nem indulnak kétnyelvű osztályok, s a gyerekeknek általában kevesebb mint fele folytatja a magyar nyelv tanulását, a többség szabadon választott formában, jegykötelezettség nélkül.

Tovább csökken az alsóbb osztályokhoz képest az érdeklődés és a létszám a gimnáziumokban, ugyanakkor megnyugtató, hogy évről-évre stabilnak mondható a középfokú oktatásban magyarul tanulók száma. Az 1. ábra a felsőőri Kétnyelvű Szövetségi Gimnáziumban a magyar–német kétnyelvű osztályba járó diákok létszámának változását követi nyomon.

---

[11] 3. Bericht der Republik Österreich 2011. http://www.coe.int/t/dg4/education/minlang/Report/PeriodicalReports/AustriaPR3_de.pdf (2012-07-03)

[12] Összesen 346 gyermek választotta ezt az oktatási formát a Jelentés szerint (3. Bericht 2011: 140)

[13] http://www.bmukk.gv.at/schulen/bw/ueberblick/grunddaten.xml (2012-07-03)

A gimnáziumokon kívül a különböző szakközépiskolákban is élnek a magyar mint népcsoportnyelv (tulajdonképpen idegen nyelv) tanulásának lehetőségével évre-évre alig változó létszámban.

2. táblázat. A Burgenlandban magyarul tanuló diákok száma, 2008–2012[14]

Iskolatípus	2008/2009-es tanév	2010/2011-es tanév	2011/2012-es tanév	Az oktatás formája
VS kétnyelvű elemi	39	61	58	kéttannyelvű
VS kétnyelvű osztály	301	346	461	jegykötelezettséggel
VS szabadon választott	1 175	1328	1 304	jegykötelezettséggel / jegy nélkül
HS	231	300	388	jegy+végég kell vinni
HS	377	510	470	jegykötelezettséggel / jegy nélkül
Gimnáziumok	91	64	52	jegykötelezettség
Kétnyelvű SZG	166	144	146	kétnyelvű
Szakközépiskola	271	244	253	jegykötelezettséggel / jegy nélkül
ÖSSZESEN	2 651	2997	3 132	

1. ábra. A diákok számának alakulása a felsőőri gimnáziumban, 2004–2012

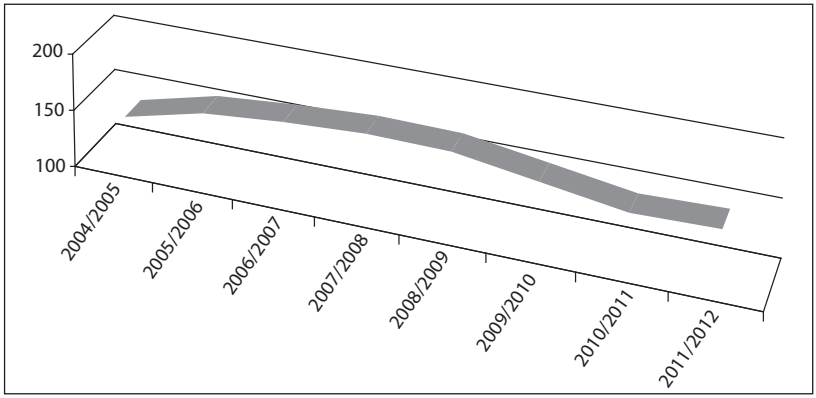

[14] Forrás: Burgenlandi Tartományi Iskolatanács. VS: Volksschule /elemi iskola/ 1–4. osztály; HS: Hauptschule /általános iskola/ 5–8. osztály.

1994, azaz a törvény megjelenése óta folyamatosan emelkedik a magyar nyelvet választó diákok és iskolák száma, amiből több fontos következtetést is érdemes levonni:

– az adatokból nyilvánvaló, hogy az elemi iskola után csökken a magyarul tanulók létszáma (46%-uk folytatja csak tovább), érezhetően csökken a magyar nyelv iránti érdeklődés is (vö. 3. Bericht 2011: 15–20);
– a magyarul tanulók jelentős része nem az őshonos népcsoport tagja, hanem olyan német anyanyelvű osztrák gyerek, aki a határ közelsége miatt választja a magyar nyelvet. Emellett sok magyarországi kisdiák is átjár naponta azért, hogy az osztrák iskolarendszerben tanulhasson. E szülői döntés mögött ott van az a jövőbeli cél, hogy a gyerek további tanulmányait is az osztrák iskolarendszerben folytatja majd.

Burgenland egyetlen kétnyelvű középiskolája a Burgenlandi Kétnyelvű Szövetségi Gimnázium (ZBG) 1992-ben nyitotta meg kapuit kísérleti jelleggel. Máig ez az egyetlen intézmény, ahol a magyart nem csak idegen nyelvként, hanem az oktatás nyelveként is használják. Egyszerre két népcsoport – a horvátok és a magyarok – oktatási igényeit elégíti ki az intézmény nyolc osztályos gimnáziumi keretek között. Az intézményben párhuzamosan magyar–német és horvát–német kétnyelvű oktatás folyik. A magyart tanulók létszáma a rendszerváltás után, valamint Magyarország Európai Unióba való belépése után folyamatosan nő. Ezzel szemben a horvátot tanuló gyerekek létszáma csökken a gimnáziumban, de ez általános tendencia Burgenland-szerte. Az iskola nagy hangsúlyt fektet a tanulók multikulturális nevelésére, a kulturális másság elfogadására. A gyerekek a matematika, a német, az informatika és az idegen nyelvek kivételével minden tantárgyat két nyelven sajátíthatnak el, míg magyarul heti négy órában folyik az oktatás. A törvény lehetőséget ad heti egy órában a felzárkóztatásra, illetve az iskolában működő fordítóműhely ugyancsak emelheti a magyar nyelvvel eltölthető foglalkozások óraszámát (vö. Horváth 2009; Pathy 2008; Pathy 2009). A magyar nyelv arányát a két nyelven oktatott tantárgyak tanításában évről-évre lehet fokozatosan növelni. Ennek az a magyarázata, hogy a tanulók eltérő nyelvi kompetenciával[15] érkeznek az

[15] A ZBG-ban tanulók diákok az alábbi négy csoport valamelyikébe sorolhatók be: (1) osztrák szülők németül beszélő gyermekei, akik nem tudnak magyarul. (2) a burgenlandi autochton magyar népcsoporthoz tartozó gyerekek, akik vagy tudnak magyarul, vagy nem. (3) Erdélyből, Vajdaságból, Magyarországról emigrált szülők magyar ajkú gyermekei.

iskolába, amit az oktatás során tolerálni kell. Ebben az iskolában nem lehet differenciálás nélkül oktatni. Emellett nagy terhet ró a tanárra, hogy az egy osztályon belül létező eltérő tudásszintek oktatására a minisztérium által engedélyezett approbációs tankönyvlistáról egységesen nem, csak korlátozott számban tudnak tankönyvet választani. A sajátos helyzet megoldásaként a tanárok maguk kénytelenek oktatási segédanyagot előállítani (vö. Mühlgaszner 2004; Seper–Pathy 2009). A gimnáziumban oktató tanerőktől elvárják mindkét nyelv magas szintű ismeretét és az ezt tanúsító diplomát, amelynek megszerzése a Bécsi Egyetem Finnugor Intézetében történik, illetve a tanárok másik részének Magyarországon megszerzett diplomája van.

Noha a bécsi magyarok jogállásukat tekintve 1992 óta szintén a hivatalosan elfogadott ausztriai magyar népcsoport részét képezik, a Bécsben és környékén élő migrációs eredetű magyar diaszpóra kisebbségi oktatásának törvényi szabályozása nagy hiányosságokat mutat. Bécsben egyedül a cseh kisebbségnek van önálló iskolája.[16] A fővárosban a magyar egyesületek által szervezett, a hivatalos oktatás keretein kívül eső anyanyelvmegőrző nyelvórák a legműködőképesebbek. Bécsben az egyesületek szervezésében lehet magyarul tanulni, illetve a 71. számú Széchenyi István Cserkészcsapat foglalkozásai biztosítanak lehetőséget a magyar nyelvű kultúra ápolására és elsajátítására. A civil szervezetek kezdeményezésén kívül a Városi Iskolatanács által létrehozott Projekt Hungaricum nevet viselő nyelvoktatási program ad még lehetőséget a magyar nyelv tanulására, szintén a hivatalos oktatás keretein kívül esően heti 1–2 órában.

Napjainkban három egyesület fejt ki említésre méltó oktatási tevékenységet. A Központi Szövetség égisze alatt működő, 1987-ben alapított *Bécsi Magyar Iskola*, amelyet az anyanyelv és a magyar kultúra ápolása, az identitástudat megőrzése és az ausztriai magyarok megmaradása érdekében alapítottak. A hétvégi iskolaként működő szervezet szombatonként tartja a foglalkozásokat.

A *Bécsi Magyar Iskolaegyesület* 2003 óta hirdet honismereti foglakozásokat a Bécsben és környékén lakó 5–18 éves magyar anyanyelvű gyerekek számára. A legkisebbeknek olvasást és írást, a nagyobbaknak

[16] Komensky Schulverein – Iskolaegyesületben (1872-ben alapították) két éves kortól az érettségiig folyik cseh/szlovák–német kétnyelvű oktatás. A magániskolaként működő szervezetben 5 óvodai csoport (köztük egy magyar) működik 105 gyerekkel, 8 elemis osztály, 5 felsős és 4 gimnáziumi osztály. http://www.komensky.at/wir-ueber-uns/stammdaten/index.php (2012-07-02)

magyar helyesírást, és irodalmi, történelmi, földrajzi alapismereteket tanítanak heti 90 percben. 2007-től valósult meg az a közép-európai projekt, melynek keretében magyar, cseh, szlovák és osztrák gyermekek látogathatják ugyanazt az óvodát. Kétnyelvű, magyar–német csoportban (max. 22 gyerek) anyanyelvű pedagógusok oktatnak.[17]

Napjainkban az *Ausztriai Magyar Pedagógusok Egyesülete* rendelkezik a legnagyobb gyerek- és tanárlétszámmal, de a legszélesebb programkínálattal is: csecsemőkortól az érettségiig várja a gyerekeket. A magyar nyelvű foglalkozásokon – amelyeken magyarságismereti/honismereti, de zenei oktatás is folyik –, elemi iskolai szinttől a matúráig kb. 260 diák vesz részt. A délutánonként zajló oktatás a bizonyítványba is bekerülhet, s ha ez több éven keresztül folyamatos, s megvan a megfelelő óraszám, akkor a diák magyar nyelvből érettségit tehet. Bécsen kívül Grazban, Innsbruckban és Linzben is van lehetőség délutáni órakeretben és a cserkészek körében is a magyar nyelvet tanulni.

A Bécsi Egyetem Finnugor Intézete 1973-tól működik, s az egyetlen intézmény német nyelvterületen, ahol magyar szakos tanárképzés folyik az 1980-as évek végétől. Az itt végzett tanárok oktatnak Burgenland, Bécs, illetve Felső-Ausztria iskoláiban magyar nyelvet. A tanszék szerteágazó igényeknek próbál meg eleget tenni. Az oktatás nyelve a német, s részben a magyar, az angol, a finn. A 3. táblázatban azoknak a szakoknak a statisztikáit láthatjuk, amelyeknek része a magyar nyelvű oktatás is.

3. táblázat. A Bécsi Egyetem Finnugor Intézetének szakjain tanuló diákok, 2007–2010[18]

SZAKOK	2007		2008		2009		2010	
	1. szak	2. szak	1. szak	2. szak	1. szak	2. szak	1. szak	2. szak
Hungarológia BA	151	–	141	–	140	–	143	–
Hungarológia MA	10	–	12	–	11	–	6	–
Tanárszak (magyar)	16	16	9	23	8	23	10	27
Finnugor szak	10	14	2	2	–	–	–	–
ÖSSZESEN:	317	26	301	25	288	23	288	27

[17] http://www.ungarischlernen.at/hu/content/menu_112/ovoda (2012-07-02)

[18] Bericht 2011: 149–150.

6. Magyar nyelvű média?

Az osztrák médiapolitika a kisebbségi műsorsugárzás területén óriási hiányosságokat mutat. A kisebbségi nyelvű műsorsugározás szabályozása egészen az új médiatörvény megalkotásáig hiányzott (ORF-G; BGBl. I. Nr. 83/2001), addig az ORF (Österreichische Rundfunk) mindössze arra vállalt kötelezettséget, hogy műsorpolitikája kialakításakor „megértést tanúsít a demokratikus együttélés kérdéseivel kapcsolatban" (Rundfunkgesetz, BGBl. I. Nr. 379/1984 §2.).

4. táblázat. Kisebbségi nyelvű rádióadások az ORF-nél[19]

2012	magyar	horvát	cseh	szlovák	roma	szlovén
hírek	55 perc/hét	280 perc/hét				3360 perc/hét
magazin	30 perc/hét	222 perc/hét	30 perc/hét	30 perc/hét	30 perc/hét	
(többnyelvű)	hétfőnként 20.04–22.00 között					
Összesen:	95 perc/hét	502 perc/hét	30 perc/hét	30 perc/hét	30 perc/hét	3360 perc/hét

5. táblázat. Magyar nyelvű adások a szomszédos országokban[20]

2009	Ausztria	Horvátország	Szlovénia
rádió	ORF 14 perc/nap	Eszéki Rádió 30 perc/nap	Lendvai Rádió 10–12 óra/nap

A Médiatörvény 5. §-a szerint az ORF köteles „minden népcsoporttanáccsal rendelkező kisebbség számára" méltányos mennyiségű műsort sugározni. A törvény nem határozza meg, mit ért méltányos

[19] Öt független kisebbségi rádióadó üzemel Ausztriában: RADIO ORANGE Bécsben, törökök vezetik és törököknek szól. RADIO FRO Linzben, szerb-horvát, magyar, boszniai (angolul a kurdoknak), spanyol és portugál nyelveken. RADIO HELSINKI Styriában, szerb/horvát, kurd, török és más nyelveken. RADIOFABRIK Salzburgban, török, szerb és horvát nyelven. RADIO PROTON Vorarlbergben, törökül és kurdul. Forrás: http://independent.academia.edu/Peter-Szekeres/Papers/985274/Kisebbsegek_es_tomegkommunikacio_Europaban (2012-06-06)

[20] Szoták 2009b: 325.

mennyiségen. Ugyancsak az állami felelősségvállalás hiányára utal, hogy a Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Kartájának ratifikálása kapcsán az osztrák kormány a Karta III. részének Tömegtájékoztatási eszközök című 11. cikkelye közül semmit nem választott, azaz semmilyen kötelezettséget nem vállalt. Az Ausztriában élő több százezres lélekszámú migrációs eredetű diaszpórára való tekintettel említést érdemel, hogy maga a Karta hatálya sem terjed ki a hivatalos nyelvek dialektusaira és a bevándorlók nyelvére.

6. táblázat. Az ORF által sugárzott kisebbségi nyelvű tv-adások

magyar	**roma**	**horvát**	**cseh**	**szlovák**	**szlovén**
Adj Isten magyarok! évi 6-szor 30 perc		Dober dan, Hrvati! heti 30 perc	cseh és szlovák kétnyelvű magazin évi 6-szor 25 perc		Dober dan Koroska! heti 30 perc
négynyelvű műsor évi 6-szor 25 percben					
180 perc/év		1560 perc/év	150 perc/év		1560 perc/év

2009 óta az ORF takarékossági okok miatt a burgenlandi stúdióba csoportosította az ország keleti felében élő népcsoportok műsorainak szerkesztését. Ettől kezdve az ORF Burgenlandi Stúdiójának Népcsoport-szerkesztősége készíti a burgenlandi és bécsi horvátok, magyarok és romák; valamint a bécsi csehek és szlovákok műsorait (vö. Bericht 2011: 83).[21] Ez az intézkedés sajnos azzal járt a magyarok vonatkozásában, hogy 2009-től kezdődően a burgenlandi magyarok eddigi műsoridejében kaptak helyet a bécsi tudósítások is, azaz csökkent az egyébként is csekély műsoridő.

[21] http://www.coe.int/t/dg4/education/minlang/Report/PeriodicalReports/AustriaPR3_en.pdf (2012-07-02)

7. Nyomtatott sajtó

A 2004-ben hatályba lépett sajtótörvény (Presseförderungsgesetz BGBl. Nr. 136/2003) az előzőhöz képest (BGBl. Nr. 228/1985) jelentős kedvezményt jelentett a népcsoportok számára, mert 2. §-a szerint a heti rendszerességgel megjelenő sajtótermékek kiadásánál az 5000 példányszámos megkötés és a két főállású újságíró foglalkoztatása a kisebbségek által kiadott sajtótermékekre nem vonatkozik. A kiadásokat a kormány a népcsoport-támogatásokon keresztül (Bericht 2000: 49) juttatja el a kisebbségekhez. A törvény legalább egy napilap kiadását engedélyezi, de az anyagi források szűkössége miatt egyetlen népcsoport sem ad ki ilyet. Hetilapja a horvátoknak[22] és a szlovénoknak[23] van. A többi népcsoport havi, kéthavi, negyedéves rendszerességgel ad ki sajtótermékeket. A Burgenlandi Magyar Kultúregyesület adja ki az *Őrség, Burgenlandi Hírek, Minimulti* című kiadványokat, amelyekben a közösségben történt eseményekről számolnak be, míg a kéthavonta megjelenő *Bécsi Napló*ban a lokalitáson túl helyet kapnak a nyugati diaszpórával kapcsolatos hírek is. Az internethasználók körében népszerű a Magyar Média és Információs Központ gondozásában működő Lángos (langos.at) és a bécsi magyarok által üzemeltetett Bécsi Magyar Szalon (viennahu.com). A sajtótermékek írói általában nem képzett újságírók, hanem lelkes amatőrök. Kisebbségi nyelvű újságíróképzés nincs Ausztriában.

8. Magyarul a szakrális térben

Szórványban megkérdőjelezhetetlen szerepe van az anyanyelvű lelkészi munkának. Bármilyen felekezethez tartozás nemcsak a hitélet miatt fontos kissebségben. Fontos azért is, mert a csoport ereje az identitás megőrzésének egyik segítője, ugyanakkor fontos azért is, mert az egyház szerencsés esetben a hagyományok őrzője és megtartója. Optimális esetben nemcsak a szertartások előtt, alatt és után funkcionál a temp-

[22] Hratski Novine, Crikveni Glisnik Gradišć (gradistyei dialektusban).

[23] Novice, Nedelja.

lom, mint nyelvhasználati színtér, hanem a nyelvhasználatnak egyéb lehetőségei is adódnak a lelkész által szervezett programokon (olvasókör, színjátszó kör, táncház, asszonykör, bál).

Őrvidéken négy „magyarlakta"[24] településről szokás beszélni: a közép-burgenlandi Felsőpulyáról (Oberpullendorf), valamint a délburgenlandi Felsőőrről (Oberwart), Alsóőrről (Unterwart), és Őriszigetről (Siget i. d. Wart). A négy település felekezeti összetétele heterogén. Felsőpulya katolikus vallású. Alsóőr közössége szintén katolikus, a plébánia 1988-ban a pannonhalmi Szent Benedek-rendi Főapátság joghatósága alá került. Az azóta elhunyt Galambos Ireneusz plébánosnak köszönhetően a magyar nyelv és kultúra ápolásának máig egyik regionális központja. A felsőőri magyar gyülekezet a legnagyobb református közösség Ausztriában, élén kétnyelvű lelkész áll, aki számos egyéb nyelvápoló tevékenységet is ellát. Az őriszigeti evangélikus gyülekezet élén erdélyi háromnyelvű vezető áll, aki ugyancsak aktív szerepet vállal a község életében. A magyar nyelvű istentiszteletek rendje az elmúlt 10 évben mondhatni változatlan Burgenlandban. Ausztriában a vallásoktatás a hivatalos tanrend része. A kisebbségi nyelven tudó oktatókról az egyháznak, a magyar nyelvű segédanyagokról, könyvekről az államnak kell gondoskodnia. A Burgenlandon kívüli területeken – elsősorban az 1956-os menekülthullám hatására – a katolikus és a protestáns egyház keretében általában a nagyobb városokban létesültek magyar lelkészségek. Bécsben a magyar nyelvű celebrálásnak már korábban is volt hagyománya. A fővárosban napjainkban katolikus magyar mise, evangélikus és református magyar istentisztelet is van. A nagyobb városokban főként katolikus misére mehetnek a hívek.[25]

[24] Vö. az 1976-os Népcsoporttörvénnyel.

[25] Az Ausztriai Magyar Műsor- és Médiaösszesítő adatai szerint (2012.06.15.) havi rendszerességgel tartanak római katolikus misét Kismartonban, Bécsújhelyen, Klagenfurtban; Bécsben, Grazban és Linzben minden vasárnap. Evangélikus istentiszteletet tartanak vasárnaponként Bécsben, havonta egyszer Grazban; református istentiszteletet vasárnaponként Bécsben, havonta egyszer Leondingban.

9. Összegző stratégiai javaslatok továbbgondolásra

Az Ausztria által 1992. november 5-én aláírt Nyelvi Karta 2001. október 1-jén lépett hatályba, s annak ellenére, hogy a dokumentum az ország egész területén érvényes, a kormány különbséget tesz (továbbra is) burgenlandi és bécsi magyarok között, s még ott vannak a tartományokban élők is. Az 1998. július 1-jén hatályba lépett kisebbségi keretegyezményhez is azt a kiegészítést fűzte, hogy csak a Népcsoporttörvényben említett kisebbségeket ismeri el. Teszi ezt azért, mert a nagyszámú emigráns közösségek, az ún. „új kisebbségek" (lásd. 1. táblázat) főként oktatási jogainak rendezése sem áll szándékában. Ez a hozzáállás hátráltatja a Bécsben élő autochton kisebbségekre vonatkozó, burgenlandi törvényekhez hasonló jogszabályok megszületését.

A többnyelvű társadalmak legaktuálisabb feladata világszerte a kétnyelvű oktatás kérdése. Bár a kétnyelvű oktatás valamilyen változata az ókortól jelen van a „nyugati kultúrában" (Bartha 1999: 207), a romantikus nemzetállam eszményének megjelenése magával hozta a kisebbségi jogokért való küzdelem máig tartó hosszú folyamatát. A kisebbségek fennmaradásának egyik legfontosabb kritériuma az anyanyelvű oktatás, az anyanyelvű iskola. Mind a Bizottság, mind a Tanács jelentéseiben visszatérően megjelenik az az ajánlás, hogy fokozott figyelmet kell fordítani a Bécsben élő nemzeti kisebbségek oktatási igényeinek kielégítésére és intézményeinek megerősítésére. Megfelelő megoldást jelentene az itt élő magyarság számára, ha Bécsben is megvalósulna, burgenlandi mintára, az óvodától az érettségiig a kétnyelvű oktatás lehetősége. Az migráció folyamatos, igény lenne rá; s mint azt a kutatások igazolták, a migránsok körében 3-4 generáción belül lezárul a nyelvcsere (Paulston 1994, idézi Bartha 1999: 82). Ezt igazolja az '56-os magyarok csoportja, akik integrálódtak az osztrák társadalomba, külön figyelmet fordítottak arra, hogy akcentus nélkül sajátítsák el a németet, s gyakori, hogy a gyermekeik nem beszélnek magyarul.

Nagy hiányok mutatkoznak a médiában. Előrelépést jelentene, ha a magyar kisebbségnek is lenne legalább napi 30 perces anyanyelvű rádió-, és heti 30 perces anyanyelvű televízió-adása a jelenlegi minimális műsoridő ugyanis nem segíti a csoport nyelvének őrzését.

A magyar nyelv esetében nagyobb figyelmet kellene fordítani arra, hogy a jogi és közigazgatási nyelvhasználat ne csak elméletben legyen lehetséges, de a gyakorlatban is megvalósuljon.

A megfogalmazott javaslatok – a magyar népcsoport nyelvi vitalitásából és gyenge érdekérvényesítő erejéből fakadóan – csak diplomáciai úton és segítséggel valósulhatnak meg.

Irodalom

Balikó, Ludwig 2002. *Die Auswirkungen des Minderheitenschulgesetzes auf den Ungarischunterricht an den Pflichtschulen im Burgenland.* (Kézirat)

Bartha Csilla 1999. *A kétnyelvűség alapkérdései.* Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.

Baumgartner, Gerhard 2004. Minderheitenschutz versus Sprachunterricht – Zur Rolle der burgenländischen Minderheitenschulgesetze 1937 und 1994. *Vielfalt. 10 Jahre Minderheitenschulgesetz für das Burgenland.* Hg: Kroatisches Kultur- und Dokumentationszentrum in Kooperation mit dem Landesschulrat für Burgenland. Eisenstadt: Rötzer-Druck. 51–56.

Baumgartner, Gerhard–Perchinig, Bernhard 1995. Minderheitenpolitik. In: Herbert Dachs [et al.] Hg., *Handbuch des politischen Systems Österreichs. Die zweite Republik.* Wien–Mainz. 628–641.

Benő Attila–Péntek János szerk. 2011. *A Termini Magyar Nyelvi Kutatóhálózat 10 éve.* Dunaszerdahely–Kolozsvár: Gramma–SZTANYI.

Bericht gemäβ 15, Abs. 1. der Europäischen Charta der Regional- oder Minderheitensprache. Wien, am 1. Oktober 2002.

Bericht der Republik Österreich 2011. gemäß Artikel 15 Abs. 1 der Europäischen Charta der Regional- oder Minderheitensprachen. Wien: Bundeskanzleramt, Verfassungsdienst.

Csiszár 2007. Gondolatok a burgenlandi őshonos és a migrációs eredetű bécsi magyar kisebbség anyanyelvi oktatásáról a jogi szabályozás és a gyakorlat tükrében. *Iskolakultúra* 2007. 6–7. sz.

Funk Bernd–Christian 2000. *Einführung in das österreichische Verfassungsrecht*. 10. Auflage. Wien: Leykam Kurzlehrbücher.

Holzer, Werner–Münz, Reiner 1997. A magyar nyelvcsoport Burgenlandban. *Regio – Kisebbség, politika, társadalom* 1997. 1. sz. 165–182.

Horváth Evelin Anna 2009. Nyolc év a felsőőri Kétnyelvű Szövetségi Gimnázium nyelvi közegében. Borbély Anna [et al.] szerk. *Nyelvideológiák, attitűdök és sztereotípiák.* 15. Élőnyelvi Konferencia. Párkány, 2008. szeptember 4–6. Budapest: Tinta Könyvkiadó. 477–481.

Kenesei István szerk. 2009. Nyelvhasználat és jogi szabályozás a tudomány tükrében. *Magyar tudomány* 2009. 11. sz.

Koleszár Ildikó 2005. Határon innen – határon túl. Tanévkezdés a Bécsi Magyar Iskolában. *Bécsi Napló*, szeptember–október, 2.

Mühlgaszner, Edith 2004. Bildungschance Mehrsprachigkeit. *Vielfalt. 10 Jahre Minderheitenschulgesetz für das Burgenland.* Hg: Kroatisches Kultur- und Dokumentationszentrum in Kooperation mit dem Landesschulrat für Burgenland. Rötzer-Druck, Eisenstadt. 110–116.

Nádor Orsolya–Szarka László szerk. 2003. *Nyelvi jogok, kisebbségek, nyelvpolitika Kelet-Közép-Európában.* Budapest: Akadémiai Kiadó.

Pathy Livia 2008. Magyartanítás a kétnyelvű Szövetségi Gimnáziumban. Szoták Szilvia szerk., *Őrvidéki magyarokról őrvidéki magyaroknak.* Kőszeg: Városkapu Kiadó. 58–63.

Pathy Lívia 2009. A magyar nyelv szerepe a felsőőri Kétnyelvű Szövetségi Gimnáziumban. Borbély Anna [et al.] szerk. *Nyelvideológiák, attitűdök és sztereotípiák.* 15. Élőnyelvi Konferencia. Párkány, 2008. szeptember 4–6. Budapest: Tinta Könyvkiadó. 473–477.

Pathy Lívia–Seper Judith 2009. *Az én világom.* Bécs: Sodalitas.

Paulston, Christina Bratt 1994. *Linguistic MInirities in Multilingual Settings: Implications for Language Policies.* Amsterdam–Philadelphia: John Benjamins.

Susan, Gal 1979. *Language Schift: Social Determinants of Linguistic Change in Biligual Austria.* New York: Academic Press.

Szilágyi N. Sándor 2008. A magyar nyelv a Magyarországgal szomszédos országokban. Fedinec Csilla szerk. *Értékek, dimenziók a magyarságkutatásban*. Budapest: Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottság. 105–118.

Szoták Szilvia 2003a. Lokális identitásvizsgálat és interetnikus kapcsolatelemzés a burgenlandi Felsőpulyán. Bakó Boglárka szerk. *Lokális világok. Együttélés a Kárpát-medencében.* Budapest: MTA Társadalomkutató Központ. 259–283.

Szoták Szilvia 2003b. *Az* ausztriai kisebbségek nyelvi jogai – különös tekintettel a magyar kisebbségre. Nádor Orsolya–Szarka László szerk. *Nyelvi jogok, kisebbségek, nyelvpolitika Kelet-Közép-Európában.* Budapest: Akadémiai Kiadó. 204–220.

Szoták Szilvia 2008. Kontaktusjelenségek az őrvidéki magyarság nyelvében. Egy terepmunka tanulságai. *Nyelvünk és kultúránk* 2008. 4. sz. 67–79.

Szoták Szilvia 2009a. A magyar nyelv helyzete Ausztriában. *Korunk* III/XX/2. 21–27.

Szoták Szilvia 2009b. Törvényes garanciák és gyakorlat a horvátországi, szlovéniai és ausztriai magyarság életében. *Magyar Tudomány* 2009. 11. sz. 1321–1329.

Szoták Szilvia 2011. Az osztrák oktatási rendszer és a kisebbségi magyar oktatás. Bartha [et al.] szerk. 2011. *Nyelv és oktatás kisebbségben. Kárpát-medencei körkép*. Budapest: Tinta Könyvkiadó. 317–353.

A magyar nyelv jogi helyzete Szlovákiában

Fiala-Butora János*

1. Demográfiai adatok

Szlovákiában 2011. május 27-i eszmei időponttal zajlott le a legutóbbi népszámlálás. Az eddig nyilvánosságra hozott adatok alapján az ország 5,397 millió lakosából 458.467 vallotta magát magyar nemzetiségűnek, ami 62.061 fős csökkenést jelent a 2001-es helyzethez képest. Ennek alapján a magyar nemzetiségű lakosok száma a lakosság 8,5%-át teszi ki a tíz évvel ezelőtti 9,7%-hoz képest. A magyar anyanyelvű lakosok száma 572.929-ről 508.714-re, 64.215 fővel csökkent, illetve százalékban kifejezve 10,7%-ról 9,4%-ra. Ha az utóbbi húsz évet vesszük figyelembe, a magyar nemzetiségű lakosok száma 108.829 fővel csökkent.

A negatív tendenciát némileg árnyalja, hogy a 2001-es 1%-ról 7%-ra nőtt azok aránya, akik nem vallották be nemzetiségüket. Mivel a községi bontású adatok még nem állnak rendelkezésre, egyelőre nem lehet megbecsülni, hogy közöttük a magyar nemzetiségű személyek aránya az országosnak megfelelő-e. Ha igen, ez részben csökkentheti a fent említett veszteséget. Részletesebb adatok nélkül az eredmények kiértékelése is várat magára, nem tudjuk, a fogyás mekkora mértékben írható a demográfiai folyamatok, az asszimiláció és a migrációs veszteség számlájára.

2. A szlovák nyelvhasználati szabályozás

Nyelvhasználattal kapcsolatos rendelkezést számos szlovák törvény tartalmaz, és még többnek van áttett módon hatása a nyelvhasználatra.

* A szerző a Szlovákiai Magyarok Kerekasztalának jogásza, a Harvard Law School doktorandusz hallgatója.

Emiatt a szabályozás általános jellemzője a töredezettség és az áttekinthetetlenség, és hatása a nyelvhasználatra leginkább közvetett: mivel a konkrét helyzetre vonatkozó tételes nyelvhasználati szabály az állampolgár számára rendkívül nehezen megismerhető, a szabályozás leginkább mint a háttérben fenyegető tényező jelenik meg, ami önkorlátozásra és az államnyelv előnyben részesítésére sarkallja a polgárokat.

A szabályozás magját az Alkotmány (460/1992. sz. tv.) és a két nyelvtörvény alkotja. Az Alkotmány 6. cikke szerint Szlovákia államnyelve a szlovák nyelv, a 34. cikk pedig a nemzeti kisebbségek és etnikai csoportok tagjai számára biztosítja nyelvük használatának jogát a hivatalos érintkezésben. Maga az Alkotmány különösebb szerepet a szabályozásban nem játszik, önmagában nem tölti meg jogi tartalommal az „államnyelv" kifejezést, de politikai hivatkozásul szolgál a kisebbségi nyelvhasználat törvényi korlátozására.

A tételes nyelvhasználati szabályozás főként a két nyelvtörvényben található. Ezek közül az 1995-ben elfogadott, az államnyelvről szóló törvény (270/1995. sz. tv., a továbbiakban „államnyelvtörvény") elvben a szlovák nyelv használatát, az 1999-ben elfogadott, a kisebbségi nyelvek használatáról szóló törvény (184/1999. sz. tv., a továbbiakban „kisebbségi nyelvtörvény") pedig a kisebbségi nyelvek használatát hivatott szabályozni. A gyakorlatban ennek a felosztásnak sosem volt értelme: nyilvánvaló, hogy ha egy bizonyos területen az államnyelvtörvény a szlovák nyelv kizárólagos használatát követeli meg, azzal közvetve a kisebbségi nyelvek használatát is szabályozza. A többszöri nem összehangolt módosítások következtében pedig a jogszabályok még jobban összekuszálódtak, és sok egymásnak ellentmondó, illetve értelmezhetetlen rendelkezést tartalmaznak.

Az államnyelvtörvény területi, személyi és tárgyi hatálya jóval szélesebb, mint a kisebbségi nyelvtörvényé, hiszen az ország egész területére, minden lakosára, és szélesebb körű jogviszonyokra vonatkozik. Főszabályként az államnyelvtörvény minden nyelvvel szemben „előnyt élvez", nem csak a hivatalos érintkezésben, hanem általában (1. § (2)). Dominanciája abban a rendelkezésben is megmutatkozik, miszerint a kisebbségi nyelvtörvény csak akkor alkalmazható, ha az államnyelvtörvény nem rendelkezik másként (1. § (4)). Ez teljesen ellentmond a *lex specialis derogat lex generali* elvének, és bizonytalan jogértelmezéshez vezet.

A továbbiakban a két nyelvtörvényt nem külön-külön elemzem, hanem az egyes nyelvhasználati területekre vonatkozó szabályozást egységesen tekintem át, az ide vonatkozó egyéb jogszabályokkal együtt. Ennek a rövid elemzésnek nem lehet célja a meglehetősen kiterjedt szabályozás részletes bemutatása, abból szemezgetve csak a legfontosabb problémákra mutatok rá.

2.1. A kisebbségi nyelvtörvény területi hatálya

Említettem már, hogy az államnyelvtörvény az ország egész területére vonatkozik. Ezzel szemben a kisebbségi nyelvtörvény területi hatálya csak azokra a községekre terjed ki, ahol a kisebbségi nemzetiségű lakosok aránya eléri a 20%-ot, illetve 2021-től a 15%-ot. Ez a rendelkezés több szempontból is problematikus. Elsősorban, a szabály túl rugalmatlan, nem ad lehetőséget eltérésre olyan nagyobb városok esetében, amelyek abszolút számban sok kisebbségi beszélővel bírnak, bár ezek aránya nem éri el a 20%-ot. Pozsony vagy Kassa magyar közösségei például a legnagyobbak közé tartoznak az országban, mégsem élhetnek a kisebbségi nyelvtörvény nyújtotta lehetőségekkel. Hasonló módon nincs lehetőség a történelmi elv figyelembevételére azon községek esetében, amelyek csak nemrég estek a küszöb alá. Léva, Vágsellye vagy Losonc például sokáig magyar többségű városok voltak, amelyekben a magyar lakosság aránya csak nemrég csökkent 20% alá. Ilyen községekben a kisebbségi nyelvhasználat objektív feltételei sokszor adottak, a törvény mégsem alkalmazható az esetükben. Ez egyben ösztönzi az asszimilációt is, hiszen a küszöb alá kerülve a községek megszabadulnak a kisebbségi nyelvtörvény kötelezettségeitől. Egy rugalmasabb szabályozás, mely lehetőséget adna a helyi viszonyok figyelembevételére, sokkal jobban megfelelne a nemzetközi egyezmények elvárásainak.

A másik fontos probléma a 20%-os küszöbbel, hogy a nyelvhasználati jogok gyakorlati alkalmazását is ellehetetleníti. A kisebbségek által lakott községek nagy része ugyanis olyan körzet, illetve megye területén fekszik, amelynek székhelyére nem terjed ki a kisebbségi nyelvtörvény hatálya. Ezért a körzeti, illetve megyei hatáskörű szervek előtt nem használhatók a kisebbségi nyelvek. Hasonló okokból a helyi szinten

kisebbségi nyelven indított eljárás másodfokon már csak államnyelven folyhat, ami arra ösztönzi a feleket és a hivatalokat, hogy helyi szinten se éljenek a kisebbségi nyelvhasználat nyújtotta lehetőségekkel.

A legfontosabb kérdés azonban nem magának a 20%-os küszöbnek a megléte, hanem annak megértése, hogy mi ennek a küszöbnek a szerepe. A küszöb bevezetése általában abból az objektív megfontolásból ered, hogy a nyelvhasználat biztosítása bizonyos számú kisebbségi nyelvű beszélőt kíván. A szlovák jogban azonban nem ezt a szerepet tölti be. A kisebbségi nyelvhasználat ugyanis a küszöb fölött sem biztosított, csupán lehetőség, amivel a kisebbségi beszélő vagy tud élni, vagy nem. Például a hivatalnokok ez eseben sem kötelesek beszélni a kisebbségi nyelvet – az ügyfél szerencséjén múlik, ki elé kerül. Vagy például a községek feltüntethetik az utcaneveket kisebbségi nyelven, de nem kötelesek ezt megtenni. A küszöb alatt pedig még a lehetőség sincs meg. Például ha a magyar ügyfél Pozsonyban egy általa ismert magyar rendőr elé kerül, az államnyelvtörvény alapján szlovákul kötelesek kommunikálni. A küszöb felett tehát megengedett, de nem biztosított a kisebbségi nyelvek használata, alatta pedig tiltott. Ez pedig semmivel nem indokolható.

2.2. A hivatali nyelvhasználat

Egyik nyelvtörvény sem definiálja, mi számít hivatali nyelvhasználatnak. A törvény azokat a szerveket határozza meg, amelyek előtti eljárásra vonatkoznak a nyelvhasználati szabályok. Feltehetően e szervek alkalmazottaival történő minden kommunikáció hivatali nyelvhasználatnak számít. Az államnyelvtörvény definíciója ugyanakkor szélesebb, mint a kisebbségi nyelvtörvényé. Ez utóbbi nem vonatkozik az egyéb közigazgatási szervekre, az általuk, az állami szervek és a törvény által létrehozott jogi személyekre. Ilyeneknek számítanak például az egyetemek, a szakmai kamarák, a Szociális Biztosító, az Állami Lakásfejlesztési Alap, további állami ügynökségek és alapok, és számos más szervezet.

Lényeges különbség, hogy míg az államnyelvtörvény minden szervre vonatkozik, a kisebbségi nyelvtörvény csak azokra, amelyek székhelye a nyelvküszöb feletti településen van. A 8 megyei székhely közül egyikben sem éri el a kisebbségek aránya a 20%-ot, és a körzeti székhelyek

közül is csak némelyikben. Mivel az állami hivatalok székhelye általában a körzeti és a megyei székhelyeken van, a kisebbségi hivatali nyelvhasználat ilyen esetben nem biztosított, a törvény nem veszi figyelembe, hogy magában a körzetben számos kisebbségek által lakott település van. Például a lévai, losonci, nyitrai, nagykürtösi, nagyrőcei, nagymihályi, tőketerebesi körzetek lakosságának a magyar kisebbség 25–40%-át teszi ki, de a körzeti székhely lakosságának kevesebb, mint 20%-át, ezért az állami hivatalokban a kisebbségi nyelv nem használható. Az új népszámlálás alapján valószínűleg a vágsellyei és a szenci körzetben élők is erre a sorsra jutnak.

A fentiekből látszik, hogy a kisebbségi nyelvhasználat egyik sajátossága, hogy nagyon széttöredezett. Csak bizonyos hivatalok előtt van lehetőség a kisebbségi nyelv használatára, ráadásul ezek köre időnként változik. A munkaügyi hivatalokra például jelenleg mindkét nyelvtörvény vonatkozik, a Szociális Biztosítóra csak az államnyelvtörvény, az egészségügyi biztosítókra egyik sem. Az átlagpolgár számára ez teljesen áttekinthetetlen helyzetet eredményez, hiszen ha ismerné a törvényt, akkor sem tudná, hogy melyik hivatal melyik csoportba tartozik, melyik például az „állami szerv által alapított jogi személy" vagy az „egyéb közigazgatási szerv".

Az átlagpolgár tehát már az eljárás előtt kiszolgáltatott helyzetben van, hiszen nem tudja, van-e joga a szerv előtt magyarul eljárni. Ennek ellenére, ha például kétnyelvű formanyomtatványt szeretne kitölteni, vagy magyar fordítást is szeretne a hivatal döntéséből, azt külön kérnie kell, nem elég a ráutaló magatartás, például a magyar nyelv használata az eljárás során (kivételt képez, ha az eljárás magyar nyelvű írásbeli beadvánnyal indul). Ez teljességgel figyelmen kívül hagyja a gyakorlati szempontokat. A polgárok a hivatalokba általában ügyeiket intézni járnak, a hivataloknál sokkal kevésbé tájékozottak jogaikról. Ha a hivatal egynyelvű nyomtatványokat tesz csak ki a polcra, az ügyfélnek nincs oka arra gondolni, hogy külön kérvényezve akár kétnyelvű nyomtatványt is kitölthet.

Az egyik lényeges különbség a két nyelvtörvény megközelítése között az, hogy míg az államnyelvtörvényben a hivatal és alkalmazottainak kötelessége az államnyelvű kommunikáció, addig a kisebbségi nyelvtörvényben ez csak az ügyfél joga. Az ügyfélnek tehát „joga" van

magyarul beszélni, a hivatal és hivatalnokok viszont nem kötelesek érteni őt vagy magyarul válaszolni. Maga a kisebbségi nyelvtörvény 7. § (1) bekezdése hangsúlyozza, hogy sem a hivatal, sem alkalmazottai nem kötelesek ismerni a kisebbségi nyelveket. A törvény szerint a hivatal kötelessége csupán biztosítani, hogy a polgár élni tudjon jogával, de azt sem abszolút, hanem csak „adekvát" módon, amibe beletartozik a kisebbségi nyelvű ügyintézés időkeretének meghatározása. Ezek a megkötések, melyek a törvény 2011-es módosításával kerültek a törvénybe, azért is érthetetlenek, mert a törvény eleve a hivatalok egy szűk csoportjában biztosítja csak a kisebbségi nyelv használatának jogát, ahol a nyelvhasználat objektív feltételei adottak. Ha itt is csak „adekvát" módon van lehetőség a nyelv használatára, az minden jogérvényesítési lépésnek gátat szabhat.

Az időkeret bevezetése pedig további kibúvót jelent a hivatalok, és további akadályt az állampolgárok számára. Semmi indoka sincs annak, hogy egy például 30%-ban magyarok által lakott városban csak a munkaidő 30%-ában legyen lehetőség magyar ügyintézésre. Ha már a lakosság aránya a kiindulópont, a 30% inkább azt jelenti, hogy a hivatalnak legalább ennyi magyarul beszélő alkalmazottal kell bírnia, akiket megfelelően beosztva a teljes munkaidő minden időpontjában az ügyintézők legalább 30%-a legyen képes magyar nyelvű kommunikációra. Ezt lehetne esetleg objektív szempontként elfogadni. Ehhez képest a törvény sokkal korlátozóbb, és a gyakorlatban is visszalépést jelent. A törvény alapján az időkereten kívül egyáltalán nem kell biztosítani a magyar ügyintézést, ami a módosítás előtt kötelesség volt. Nincsenek egyelőre gyakorlati tapasztalataink, de ha az adott városban a heti 20 óra ügyfélfogadási idő alapján magyar ügyintézésre csak péntek délelőtt lesz lehetőség, az a magyar hivatali nyelvhasználatra való „jogot" teljesen kiüresíti.

2.3. Közokiratok nyelve

A nyelvek közötti különbségtétel a közokiratok esetében is jelen van. Az államnyelv-törvény szerint minden közokiratot kötelező kisebbségi nyelven kiállítani. A kisebbségi nyelvtörvény ezzel szemben felsorolja azokat a közokiratokat, amelyeket kérésre kétnyelvűen is megkaphat az ügyfél.

Az általános felsoroláson kívül a törvény három közokiratot jelöl meg konkrétan, a születési, a házassági és a halotti anyakönyvi kivonatot.

Fontos tudatosítani, hogy az iratok kétnyelvű kiállítására eddig is volt elvi lehetőség, azonban ennek gyakorlati végrehajtására semmilyen lépés nem történt. Most sem láttuk nyomát annak, hogy készülne az iratminták fordítása. Bízunk benne, hogy mivel a törvény három konkrét okiratfajtát felsorol, legalább azoknak kétnyelvű változatát elkészítik az arra hivatott szervek.

A törvények és más általános érvényű jogszabályok is csak szlovákul kerülnek kibocsátásra. A kisebbségi nyelvtörvény szerint a hivatalos szervek kisebbségi nyelven csak tájékoztatni kötelesek a hatáskörükbe tartozó jogszabályok tartalmáról, nem kötelesek azokat lefordítani. A nyelvküszöb fölötti községnek lehetősége van általános érvényű rendeletéről fordítást készíteni, ez azonban nem kötelessége. Hasonló módon, az államnyelvtörvény a szlovákot teszi meg a teljes hivatali iratvezetés nyelvének. A nyelvküszöb fölötti településeken erről kisebbségi nyelvű változat is készíthető.

Általánosságban elmondható, hogy a „megengedő kétnyelvűségnek" semmi értelme az írásbeliség területén. Nincs az a hivatalvezető, aki saját alkalmazotti idejét arra fecsérelné, hogy magyar fordítást készítsen azokról a belső dokumentumokról, amelyeknek úgyis csak a szlovák formája a hivatalos. Hasonló módon, az állampolgároknak sincs szükségük egy nem hivatalos magyar fordításra arról a döntésről, amelynek szlovák változatát is el tudják olvasni. A kétnyelvűség itt azt kívánná meg, hogy a közokiratok sablonjai eleve kétnyelvűek legyenek, és az egyéni iratokat, mint például a határozatok vagy engedélyek, legyen lehetőség csak kisebbségi nyelven kiállítani, hogy a fordítás ne többletmunkát jelentsen.

2.4. Rendvédelmi szervek

Az államnyelvtörvény a rendvédelmi szervek hivatali és szolgálati nyelvének a szlovákot teszi meg, és tagjaikat kötelezi a szlovák nyelv ismeretére és használatára. A kisebbségi nyelvtörvény ebből két kivételt tesz. Minden rendvédelmi szerv tagja használhatja a kisebbségi nyelvet a

nyelvküszöb feletti településen, ha egyébként beszéli azt. E szerint nyelvküszöb alatti településeken tilos a magyar nyelv használata, még ha az adott rendőr és ügyfél beszélik is. Ezen kívül a községi rendőrök szolgálati nyelvként is használhatják a kisebbségi nyelvet, ha ezzel minden jelenlévő egyetért. Ez egyrészt abszurd helyzetet eredményez, hiszen nem csak az ügyfelektől kell engedélyt kérniük, hanem minden jelenlévőtől. Másrészt ellentmond az előző rendelkezésnek. A szolgálati nyelvhasználat ugyanis az államnyelvtörvényt értelmező kormányrendelet szerint megegyezik a hivatali nyelvhasználattal. A kisebbségi nyelvtörvény 7. § (4) bekezdése szerint azonban ez utóbbihoz nem kell minden jelenlévő beleegyezése, az előbbihez viszont igen.

A fentiek tükrében nyilvánvaló, hogy a rendvédelmi szervekkel való kisebbségi nyelvű kommunikáció elősegítésére sem tett semmit a jogalkotó. A törvény mindössze eltűri, hogy az a rendőr, aki egyébként is beszéli a kisebbségi nyelvet, a nyelvküszöb fölötti településen használja azt, ha ezzel minden jelenlévő egyetért. A többi esetben a kisebbségi nyelv használata tilos, még ha objektív feltételei esetleg adottak volnának is.

2.5. Bírósági eljárás

A nyelvtörvények nem tartalmaznak a bírói eljárás nyelvére vonatkozó részletes szabályozást. Az államnyelvtörvény az államnyelvet jelöli meg a peres eljárások, a büntetőeljárás és a bíróságok nyelveként, a speciális törvényeket jelölve meg a kisebbségi nyelvekre vonatkozó kivételek forrásaként.

A büntetőeljárásról szóló törvény a terhelt jogának a tolmács kirendelését tartja, ha a terhelt kijelenti, hogy nem beszéli az eljárás nyelvét. Ez a szabály tehát nem a kisebbségi nyelvek használatát segíti elő, hanem a szlovák nyelvet nem beszélő külföldiek védelmét.

A polgári peres eljárásban nem egyértelmű a helyzet. A polgári perrendtartásról szóló törvény 18. §-a megengedi, hogy a felek a bíróság előtt anyanyelvükön járjanak el. Azonban míg a régi, 335/1991-es számú bíróságokról szóló törvény 7. § (3) bekezdése hasonló szabályt tartalmazott, az új, 757/2004. sz. bíróságokról szóló törvény 74. § (1) f)

pontja már azt szabja a bíróságok elnökének feladatul, hogy biztosítsa a bíróságon az államnyelv használatát. A kisebbségi nyelvek használatáról nem rendelkezik. Egyik törvényből sem derül ki, milyen módon biztosítják a fél számára anyanyelve használatát. Mivel az eljárás nyelve mindig szlovák, feltehetően tolmács kirendelésére kerülne sor, és mivel a törvény nem rendelkezik arról, hogy ennek költségeit az állam viselné, feltehetően a tolmácsot kérő félnek kellene állnia őket. Ezért ezzel a joggal is feltehetően azok élnek csak, akik nem beszélik a szlovák nyelvet, tehát rákényszerülnek a tolmács alkalmazására.

Összességében elmondható, hogy a kisebbségi nyelvű eljárás feltételei egyáltalán nincsenek megteremtve Szlovákiában. A törvények csak a kisebbségi nyelv peres fél általi szóbeli alkalmazására adnak lehetőséget, büntetőeljárásban még erre sem, és polgári peres eljárásban is a fél költségére. Nem csoda, hogy minimális azoknak a kisebbségi nyelvű állampolgároknak a száma, akik tolmácsot kérnek a bíróságoktól. Ez messze alulmarad az ország objektív lehetőségeinél.

Ahhoz, hogy a kisebbségi nyelvű bírósági nyelvhasználat értelmet nyerjen, nem reális a kisebbségi nyelvek tolmács útján történő használata. A tolmács egy közvetítő, akadály a fél és a bíróság között, amely a kifejezett információ egy jelentős részét nem tudja továbbítani. Ezért szükség van arra, hogy a bíró maga is közvetlenül értse a kisebbségi nyelvet, illetve maga az eljárás nyelve lehessen a kisebbségi nyelv. Ugyanilyen fontos, hogy a kisebbségi nyelv ne csak szóbeli kommunikációs eszköz, hanem az írásbeli beadványok nyelve is lehessen. Különösen fontos, hogy a bizonyítékok kisebbségi nyelven is elfogadhatóak legyenek fordítás nélkül. Jelenleg a kisebbségi nyelven kiállított bizonyítékokat hivatalos tolmács segítségével kell lefordítani, ami drága és lassú megoldás. Ennek következménye, hogy a jogi szövegek döntő többsége, a teljesen magánjellegű családi kölcsönzési szerződések is szlovákul íródnak, hiszen csak így fogadja el őket a bíróság, így hitelesíti őket a közjegyző. Kisebbségi nyelvű bizonyítékok nélkül viszont nincs kisebbségi bírósági nyelvhasználat se.

A hatékony bírósági kisebbségi nyelvhasználat feltétele tehát a kisebbségi nyelvet beszélő bírák és bírósági alkalmazottak biztosítása. Ez Szlovákia demográfiai összetételét figyelembe véve nem egy lehetetlen elvárás, a kisebbségek által lakott területeken lévő bíróságoknak

vannak, illetve kell, hogy legyenek, kisebbségi nyelvet beszélő bírái. Ezenkívül természetesen biztosítani kell a kisebbségi nyelvű eljárás nyelvi és módszertani segítését, a hivatali nyelvhasználathoz hasonlóan. Eddig semmilyen lépés nem történt ezen a téren, a kisebbségek bírósági nyelvhasználata ezért nem valósulhatott meg.

2.6. Községek és intézmények nevei

Az államnyelvtörvény alapján a község neve csak államnyelven hivatalos. A kisebbségi nyelvű név a kisebbségi nyelvtörvény alapján csupán „megjelölés", amely nem egyenrangú a „névvel". Egyrészt csak azoknak a községeknek van ilyen megjelölése, amelyek szerepelnek a kormány által kiadott listán. A közelmúltig azonban számos magyar többségű település (pl. Párkány, Gúta) a törvénnyel ellentétben egyszerűen nem került fel a kormány által elfogadott listára, így nem használhatták kisebbségi nyelvű megjelölésüket. A 2011 végén elfogadott új lista pontosabb az előzőnél, de ismét nem teljes. Nem került fel rá például a Párkány melletti Ebed, pedig 80%-ban magyarok lakják. Valószínűleg egyszerű pontatlanságról van szó, de Ebed lakóit ez nem vígasztalja.

Fontos megkötés az is, hogy a kisebbségi megjelölést nem mindenütt kell használni, hanem csak a törvény által meghatározott esetekben, tehát a község elejét és végét jelző táblán, a közigazgatási szervek épületein levő táblákon és a kisebbségi nyelvű határozatokban. Tilos tehát használni például az iránymutató útjelző-táblákon, vagy azoknak a szerveknek a megjelölésénél, amelyek nem számítanak „közigazgatási szervnek" a kisebbségi nyelvtörvény alapján (ahogy fent már írtam, a kisebbségi nyelvtörvény e kategóriája szűkebb, mint az államnyelvtörvényé), ahogy más köz- és magánintézményeken sem, mint például kórházakon, szociális intézményeken.

Külön rendelkezés teszi kötelezővé a kisebbségi nyelvtörvény által „közigazgatási szerv"-nek tartott intézmények nevének kétnyelvű megjelölését a nyelvküszöb feletti településeken. Nincs tehát erre lehetőség a nyelvküszöb alatt, és nem vonatkozik a szabály az intézmény nevének más formában való használatára, tehát például határozatokban, okiratokon csak szlovák nyelven szerepelhet a név. Például a komáromi kör-

zeti hivatal falán „Obvodný úrad Komárno – Komáromi Körzeti Hivatal" szerepel, de a hivatal által kiadott döntéseken a szlovák szövegben már csak „Obvodný úrad Komárno", a magyarban „Obvodný úrad Komárno – Komárom".

Jelentős korlátozás továbbá az is, hogy a kisebbségi megjelölés alárendelt szerepet játszik az államnyelvű névvel szemben. A község elejét és végét kisebbségi nyelven jelző tábla más színű és kisebb méretű, mint az államnyelvű, és mindig az alatt van elhelyezve. A kisebbségi nyelvű közigazgatási határozatokban a kisebbségi nyelvű megjelölést csak az államnyelvű mellett lehet használni, önállóan nem. Tehát míg a szlovák szövegben „Dunajská Streda" szerepel, a magyarban „Dunajská Streda – Dunaszerdahely".

Megjegyezzük, hogy a szlovák állami szervek még ezeket a korlátozott rendelkezéseket sem hajtják végre. 2011 végén civil aktivisták 39 községben 84 olyan községtáblát számoltak össze, amelyeknek az akkori rendelet értelmében is kint kellett volna lenniük, mégsem voltak kint.[1] A közigazgatási szerveken szereplő megjelölések szintén hiányosak.

2.7. Magántulajdonban lévő közterületi feliratok

Az államnyelvtörvény egyik legtágabb rendelkezése a 8. § (6), amely megköveteli, hogy *minden* a nyilvánosság tájékoztatására szolgáló felirat szlovák nyelvű legyen. Példaként a törvény az üzleteken, sportlétesítményeken, vendéglőkön, utcán (sic!, tehát bármilyen az utcán lévő felirat, nem csupán az utca neve!), az utak mentén és fölött, a tömegközlekedési eszközökben található feliratot említi. Ez példátlan mértékű beavatkozást jelent ezek tulajdonosainak magánszférájába.

Az államnyelvtörvény megengedi, hogy ezeknek a feliratoknak más nyelvű fordítása is legyen, amely tartalmában meg kell, hogy egyezzen a szlovák felirattal, és azonos vagy kisebb méretű betűkből kell állnia. A törvény a sorrendről sem feledkezik meg, nyelvküszöb alatti településeken a szlovák felirat az első, nyelvküszöb felettieken a sorrend szaba-

[1] Az erről készült videó megtekinthető a www.youtube.com-on, „The nameless village project" néven, http://www.youtube.com/watch?v=CZpLEWWSm8U (2012-07-03)

don választható. A kisebbségi nyelvtörvény hasonló rendelkezést tartalmaz, de csak a nyelvküszöb fölötti települések esetén, ami azt a látszatot kelti, mintha egyéb településeken ez tilos lenne – pedig ezt az államnyelvtörvény ott is megengedi.

Fontos megjegyezni, hogy a gyakorlatban az üzleteken, vendéglőkön és más magántulajdonban lévő intézményeken elenyésző a kisebbségi nyelvű feliratok száma. A 80%-ban magyar többségű Dunaszerdahelyen például 20%-os a kétnyelvű feliratok aránya, 80%-uk pedig szlovák nyelvű. Szlovák többségű településen teljesen elenyésző a magyar feliratú üzletek és vendéglők aránya, más kisebbségi nyelveken pedig gyakorlatilag nem léteznek. Ennek komplex okai vannak, amelyek között első helyen lehetne említeni a szabályozás áttekinthetetlenségét (sokan azt hiszik, tilosak a magyar nyelvű feliratok), bizonytalanságát (ha most nem is tilosak, a következő kormány könnyen betilthatja őket), és az államnyelvtörvény elfogadása és végrehajtása körüli nacionalista hisztériát is, amely minden magyar feliratot államellenes irredenta támadásként bélyegzett meg. Ebben a légkörben szimplán megengedni a kétnyelvű feliratokat majdnem ugyanazt a hatást éri el, mintha be lennének tiltva.

Az államnyelvtörvény a reklámok esetében is megkívánja, hogy azok szlovák nyelvűek is legyenek. Ennek rendkívül korlátozó hatása van például a sajtóban és elektronikus médiában megjelenő hirdetésekre. Nagy port kavart fel például az az eset, amikor a Szlovák Kereskedelmi Felügyelet 2010 márciusában nagy összegű, 1.500 eurós büntetést rótt ki a nyitrai regionális *My* újságra, mert az egy magyarországi cég hirdetését szlovák fordítás nélkül közölte. Hasonló módon kapott büntetést 2010 augusztusában a komáromi regionális tv az Országos Frekvenciatanácstól, amiért magyar adásában egy magyar nyelvű újságról szóló reklámot mutatott be magyarul, szlovák fordítás vagy feliratozás nélkül. 2011 novemberében a Frekvenciatanács a párkányi regionális tv ellen indított eljárást, amiért az műsorában magyarul adott közre egy Budapest környéki szőlő eladásáról szóló hirdetést. Mindhárom eljárás az államnyelvtörvény reklámokra vonatkozó rendelkezésének megsértésére hivatkozott. Ezek a példák is mutatják a szabályozás abszurditását, és ugyanakkor rámutatnak annak súlyos következményeire. A magyar nyelvű médiát lehetetlen helyzetbe hozza, ha nem jelentethet meg magyarul hirdetéseket, hiszen célközönsége magyar nyelvű. Ezen-

kívül a magyar tulajdonú hirdetőknek is komoly gazdasági nehézséget okoz, ha nem hirdethetnek magyarul. Márpedig a jelenlegi szabályozás alapján egy magyar újságot vagy kulturális eseményt magyarul magyar nyelvű tv-ben reklámozni nem lehet, illetve csak szlovák fordítással vagy feliratozással, ami a reklámot megdrágítja.

2.8. Kultúra

A kulturális intézményekkel és eseményekkel kapcsolatos időszaki kiadványokat, mint például könyvtárak és múzeumok katalógusait, mozik, színházak és koncertek programját, az államnyelvtörvény alapján szlovákul kell megjelentetni, megengedett azonban a „szükséges mértékű" és „elvileg megegyező tartalmú" idegen nyelvű fordítás, ha az az államnyelvű szöveg után következik. Kisebbségi nyelven is megjelenhet egy ilyen időszaki kiadvány, ebben az esetben az „alapvető információkat" szlovákul is tartalmaznia kell. Hogy ez pontosan mit takar, nehéz megítélni, az egyetlen ismert eset, a kalászi önkéntes színjátszók ellen indított 2010-es eljárás ugyanis még eltérő szabályozás alapján indult.

Az államnyelvtörvény a kulturális és oktatási-nevelési események nyelvének is a szlovákot szabja meg. Kivételt képeznek a nemzeti kisebbségek kulturális eseményei, de ezeknek felvezető- és kísérőszövegét a kisebbségi nyelv mellett államnyelven is el kell mondani. Az oktatási-nevelési események kapcsán az államnyelvtörvény csupán az idegen nyelv tanításával kapcsolatosakra tartalmaz kivételt, a kisebbségi nyelvűekre nem, tehát például magyar vagy roma nyelvű emberi jogi szemináriumot vagy hímzőkört Szlovákiában tilos tartani.

A kisebbségi nyelvtörvény ismét egy értelmetlen rendelkezés kapcsán kerül megemlítésre, mely tartalmában azonos az államnyelvtörvény szabályával, de csak a nyelvküszöb fölötti településekre vonatkozik. Ez szűkebb megfogalmazás, mint az államnyelvtörvényé, hiszen azt a látszatot kelti, mintha a nyelvküszöb alatti településeken nem lenne lehetőség kisebbségi nyelvű időszaki kulturális kiadványok kiadására és kulturális események megrendezésére. Pedig az államnyelvtörvény alapján, a fent említett megkötésekkel, van erre lehetőség.

2.9. Média

A nyelvtörvények az írott sajtóra vonatkozóan nem tartalmaznak szabályokat a már említett, földrajzi nevekkel kapcsolatos rendelkezéseken kívül. Az államnyelvtörvény 5. § (4) bekezdése a szlovák nyelv használatát írja elő a sajtókiadványokban, de a kivételeket a sajtótörvény hatáskörébe utalja, amely lehetővé teszi a kisebbségi nyelvű sajtótermékek megjelenését.

Az elektronikus média esetében azonban korántsem ennyire idillikus a helyzet. Az államnyelvtörvény a szlovák nyelvű műsorszórást követeli meg, néhány kivétellel. Eszerint kisebbségi nyelvű sugárzásra lehetőség van az állami Szlovák Rádió és TV-ben, amely korlátozott mértékben tud a kisebbségek igényeinek megfelelni. Az állami magyar rádióadás hagyományosan népszerű, a tv-adás viszont nagyon korlátozott terjedelmű. Általánosságban elmondható, hogy a kisebbségi nyelvű sugárzás sem idejét, sem az anyagi ráfordítást tekintve nem éri el a kisebbségek arányának megfelelő szintet.

Ami a magán- és önkormányzati tulajdonban lévő regionális és helyi adókat illeti, az államnyelvtörvény akkor ad lehetőséget más nyelvű tv-műsor sugárzására, ha az feliratozva van államnyelven, vagy közvetlenül a kisebbségi nyelvű adás után a műsort államnyelven megismétlik. Ez a kikényszerített kétnyelvűség nagyon nehéz helyzetbe hozza a kisebbségi nyelven sugárzó adókat. A kisebbségi nyelven sugárzott műsorok vagy sokkal drágábbak a feliratozás miatt, vagy pedig gyakorlatilag kétnyelvű sugárzásról van szó, fele részben kisebbségi, fele részben államnyelven. Élő műsorok kisebbségi nyelvű sugárzása szinte lehetetlen a szabályozás miatt, mert szimultán tolmácsolást kívánna meg. A reklámokra vonatkozó már említett szabályozást is figyelembe véve az eredmény az, hogy kisebbségi nyelvű kereskedelmi tv-adó egy sem működik Szlovákiában. Önkormányzati fenntartású tv-társaságok léteznek, ezek azonban nem kisebbségi nyelven, hanem két nyelven sugároznak, és nagyon korlátozottak a lehetőségeik, ami a saját műsor készítését illeti, illetve ezek jelentős többletköltséggel járnak. A szlovák nyelvű műsorszórást „természetesen" semmi nem korlátozza, magyar többségű településeken is lehet szlovákul műsort sugározni, a törvény nem követeli meg a kisebbségi nyelvű feliratozást vagy fordítást a nyelvküszöb feletti településeken sem.

A fenti rendelkezések rendkívüli módon korlátozzák a kisebbségi nyelvű műsorszórás lehetőségét. Rendkívül fontosnak tartjuk, hogy a törvény ne avatkozzon be a kisebbségi nyelvű műsorszórásba, illetve csak olyan mértékben, hogy megkövetelje, a kisebbségi nyelven sugárzó adók számarányuknak megfelelően jussanak sugárzási engedélyhez. Az állami Szlovák Rádió és TV esetében pedig szükséges, hogy a kisebbségi nyelvű sugárzás mind idejében, mind költségeiben megfeleljen a kisebbségek lakosságon belüli arányának.

2.10. Egészségügyi és szociális intézmények

Az államnyelvtörvény főszabályként megköveteli, hogy az egészségügyi és szociális intézmények alkalmazottai államnyelven kommunikáljanak ügyfeleikkel. Az államnyelvtörvény és a kisebbségi nyelvtörvény is megengedi, hogy a kisebbséghez tartozó személy saját nyelvén kommunikáljon az intézmény alkalmazottaival a nyelvküszöb fölötti településeken. Ennek következtében a nyelvküszöb alatti településeken a kisebbségi nyelvű kommunikáció tilos. Ez azonban ellentmond az államnyelvtörvény ugyanazon pontja második mondatának, mely szerint a kisebbségi anyanyelvű ügyféllel olyan nyelven is lehet beszélni, amelyen meg tudja értetni magát. Teljesen értelmezhetetlenné teszi a szabályozást, hogy ugyanaz a bekezdés két egymásnak ellentmondó rendelkezést tartalmaz. Ennek oka, hogy az általános kivétel eredetileg csak a szlovákul nem beszélő ügyfelekre vonatkozott, ezt változtatta meg a 2011-es módosítás úgy, hogy a kisebbségi anyanyelvű ügyfelekre általában is kiterjedjen. Hogy egy nyelvküszöb alatti településen van-e a magyar ügyfélnek joga magyarul beszélni a magyar orvossal, az a fenti egymásnak ellentmondó szabályozás értelmezésétől függ.

Ami biztos, hogy bár joga van, a gyakorlatban ez nem sokat jelent. Az intézmények ugyanis sehol nem kötelesek kisebbségi nyelven beszélő munkatársakat alkalmazni. Az államnyelvtörvény kihangsúlyozza, hogy az alkalmazottak nem kötelesek ismerni a kisebbségek nyelvét. A kisebbségi nyelvtörvény pedig azt a „kötelezettséget" támasztja az intézményekkel szemben, hogy biztosítsák a kisebbségi nyelvű kommunikációt, ha ezt „az adott intézmény feltételei megengedik".

Mivel a kórházak nagy része a kerületi és járási székhelyeken van, olyan településeken, ahol a kisebbségek aránya nem éri el a nyelvküszöböt jelentő 20%-ot, gyakori, hogy a restriktív szabályozásnak köszönhetően a magyarul beszélő ápolók és orvosok sem mernek a magyar páciensekkel magyarul beszélni. Arra is van eset, hogy a kórház tiltja az ápolóknak a magyar nyelvű kommunikációt a nyelvtörvényre hivatkozva, ahogy az például Nyitrán és Kassán történt. A nyelvküszöb feletti községekben pedig teljesen véletlenszerű, hogy az ügyfél találkozik-e magyar orvossal vagy ápolóval. A szlovákiai orvosi egyetemi képzésnek nem része a kisebbségi nyelvek akár önkéntes megismerése, és az alkalmazási politika sincs tekintettel az orvosok nyelvismeretére. Ezért nem ritka, hogy magyar többségű községek orvosi intézményeiben szlovákul beszélő orvosok dolgoznak, míg magyarul beszélő orvosok kerülnek a nyelvküszöb alatti települések kórházaiba, ahol elvétve találkoznak magyarul beszélő pácienssel.

2.11. Szankciók és ösztönzők

Az államnyelvtörvény egyik legvitatottabb rendelkezése a szankciókról szóló volt. A törvény 2011-es módosítása ezeknek körét és nagyságát szűkítette ugyan, de nem szüntette meg őket. Továbbra is lehet büntetést kiróni a közigazgatási szervekre, ha a nyilvánosságnak szóló információ nem felel meg a törvénynek (ebbe gyakorlatilag a közigazgatási szervek teljes tevékenysége beleérthető), illetve mindenki másra, beleértve a magánszemély vállalkozókat (kisiparosokat), ha a veszélyre figyelmeztető feliratokat nem írják ki szlovákul. A törvény továbbra sem határozza meg, milyen típusú kihágásért milyen nagyságú szankció jár, csupán annak alsó és felső határát jelöli meg 50 és 2.500 euróban.

A kisebbségi nyelvtörvény 2011-ben vezette csak be a szankcionálás lehetőségét. Az államnyelvtörvénnyel szemben pontosan meghatározza azt a 8 kihágást, amiért pénzbüntetés jár. Az egyes kihágásokért járó büntetés nagyságát a kisebbségi nyelvtörvény sem pontosítja, de megadja a büntetés nagyságát meghatározó szempontokat.

Fontos megemlíteni, hogy az államnyelvtörvény megsértéséért nem csak az államnyelvtörvény alapján lehet szankciókat kiróni. Mivel az

államnyelvtörvény nagyon széles körű társadalmi viszonyokat szabályoz, sokszor más szervek is eljárnak az államnyelvtörvény megszegése esetén. 2010-ben például a Szlovák Kereskedelmi Felügyelet szankcionált az államnyelv megsértéséért a reklámokról szóló törvény alapján, és a Frekvenciatanács a műsorszórásról szóló törvény alapján.

A szankciók esetében nem az a fontos, hogy mire vonatkoznak, hanem puszta létük és félelemkeltő hatásuk. A nyelvhasználati szabályozás áttekinthetetlen és egymásnak ellentmondó, ezért az átlagpolgároknak kevés lehetőségük van igazodni hozzá. A szankció léte arra ösztönzi őket, hogy minél nagyobb mértékben használják a szlovák nyelvet, mert a szabályozás ismeretének hiányában ez az egyedüli biztos dolog, amiért nem jár büntetés. A kisebbségi nyelvhasználat szankcióinak egyelőre nincs ilyen hatása, aminek egyik oka, hogy politikailag elképzelhetetlen a szankciók alkalmazása.

Sok szó esett arról, hogy a szankciók helyett inkább ösztönzőkkel kellene az államnyelvtörvény betartását elősegíteni. Eddig senki nem állt elő ösztönzőkről szóló javaslattal. Ennek legkézenfekvőbb oka, hogy az államnyelvtörvény végrehajtása mindig is biztosított volt, annak alkalmazásához a feltételek adottak, megsértésére nem kerül sor. Egyszerűen nincs mit ösztönözni, illetve további ösztönzés már a kisebbségi nyelvhasználók befolyásolásával valósulhatna csak meg. Az államnyelvtörvény csak egy általános rendelkezést tartalmaz, melynek alapján az állam köteles elősegíteni, hogy mindenki megtanulhassa az államnyelvet.

Az ösztönzők hiánya azonban rendkívül súlyos a kisebbségi nyelvtörvény esetében. A kisebbségi nyelvhasználat gyakorlati feltételei ugyanis nem adottak, és ezek szankciókkal sem teremthetők meg.

3. Törvény és gyakorlat között – a nyelvtörvények végrehajtása

A nyelvhasználati szabályozás vizsgálatát hagyományos módon jogi és gyakorlati elemzésre oszthatjuk. Szlovákia esetében azonban ennél bonyolultabb a kép, ugyanis a jog és a gyakorlat kapcsolata máshogy alakult két különhatárolható területen.

Az államnyelvtörvény kötelességként írja elő a szlovák nyelv használatát mind az állami szervek, mind az állampolgárok számára, garantálva azt, hogy aki szlovákul akar beszélni, az a törvény által szabályozott területen erre képes lesz. Ezzel szemben a kisebbségi nyelvtörvény *nem biztosítja* a kisebbségi nyelvek használatát, csupán *nem tiltja* azt bizonyos körülmények között. Egy állampolgárnak tehát „joga" van anyanyelvét használni, arra már viszont nincs joga, hogy az a személy, akivel kommunikál, szintén használja a magyar nyelvet. Ha ez a személy magánszemély, a kérdés kettőjük megegyezésén múlik. Ezzel a következő alfejezetben foglalkozom. Ha viszont közszereplő, ott magának a jognak a deklarálása még nem jelent megoldást, ugyanis annak végrehajtása további állam általi lépéseket kíván meg. Szlovákiában ezekre a végrehajtási lépésekre nem került sor.

Az államnyelvtörvény elfogadása előtt a szlovák közigazgatás évtizedek óta szlovák nyelven működött. Minden írásbeli dokumentum szlovák nyelven készült, nem lehetett valaki közigazgatási alkalmazott a szlovák nyelv ismerete nélkül. Ebben a helyzetben a szlovák nyelvű hivatali nyelvhasználat feltételei mindenütt adottak voltak, nem volt községe vagy hivatala az országnak, ahol nem a szlovák lett volna az írásbeli ügyintézés nyelve, vagy ahol egy ügyféllel nem tudtak volna szóban szlovákul kommunikálni.

Ezzel szemben a kisebbségi nyelvű hivatali nyelvhasználat teljesen informális szinten létezett csak. Írásban nem volt lehetőség kisebbségi nyelvű kommunikációra, szóban pedig kisegítő jellege lehetett csak. A nagy magyar többségű településeken a hivatalnokok nagy része nyilván beszélt például magyarul, és az ügyfelekkel való kapcsolattartásban is használták a magyar nyelvet. A szlovák többségű községekben azonban csak akkor volt lehetősége a magyar nyelv használatára az ügyfélnek, ha véletlenül általa ismert magyarul beszélő hivatalnokhoz került.

A kisebbségi nyelvű ügyintézés nyelvi és módszertani szempontból sem fejlődött a második világháború óta. A törvényeket nem fordították le, az új közigazgatási és jogi terminológiának nem lett kisebbségi megfelelője. Máig jellemző, hogy a hivatalnokok és a polgárok magyar szövegben is szlovákul használják a hivatalok és jogintézmények neveit, hiszen ezeknek nincs hivatalos magyar megfelelője, főleg ha Magyarországon nem létező hivatalról van szó (pl. „živnostenský úrad", körülbelül

„iparengedélyi hivatal"). A magyar iskolában érettségizett hivatalnokok sem képesek magyarul megszerkeszteni egy közigazgatási határozatot vagy döntést, hiszen a módszertani segítség, a formanyomtatványok, a határozatminták, a szakszókincs csak szlovák nyelven elérhető.

Ilyen előzmények után fogadta el a szlovák parlament nemzetközi nyomásra 1999-ben a kisebbségi nyelvtörvényt. Az korántsem próbálta meg ellensúlyozni az államnyelvtörvény hatását. Jóval szűkebb személyi, tárgyi és területi hatályát máig megtartotta. Végrehajtására ugyanakkor az állam semmilyen lépést nem tett. A hivatali nyelvhasználathoz nyelvi és módszertani segítségre van szükség, a közigazgatási és jogi szakterminológia megteremtéséhez, formanyomtatványok és iratminták lefordításához. Ebből egyelőre semmi nem valósult meg, és badarság azt gondolni, hogy erre a hivatalnokok önmaguktól képesek lesznek. Például a közokiratok sablonjait központilag gyártják, és bár elvileg 1999 óta van lehetőség kétnyelvű közokiratok kiállítására, a sablonok máig szlovák nyelvűek. 2011 óta a törvény nevesíti az anyakönyvi kivonatot, mint kétnyelvű okiratot. Máig nem készültek el azonban a kétnyelvű kivonatok mintái.

Általánosságban elmondható, hogy semmilyen gyakorlati lépés nem történt annak érdekében, hogy a kisebbségi nyelvtörvény rendelkezései a gyakorlatban érvényesíthetőek legyenek. Nem került sor magyarul beszélő hivatalnokok, rendőrök, orvosok felvételére, nyelvi képzésére vagy támogatására. A vegyesen lakott területeken a magyar alkalmazottak száma közelít a lakosságon belüli arányukhoz. Azonban ez nem a nyelvtörvények miatt van így, nem tudatos nyelvi tervezés eredménye.

Az általános és egyik legfontosabb elmulasztott lépés a nyelvi szabályozásról való tájékoztatás. A többször módosított nyelvtörvények teljesen áttekinthetetlen helyzetet teremtettek, amelyet tovább bonyolított a kormánynak az államnyelvtörvény értelmezésére kiadott és annak több ponton ellentmondó utasítása. Ebben a helyzetben nem hogy az állampolgárok, de maguk a hivatalnokok, rendőrök stb. sem tudják, mikor használhatják a magyar nyelvet és mikor nem. Ezért sokan minden körülmény között a biztos megoldáshoz, a szlovák nyelv használatához folyamodnak.

A nyelvtörvények számos további rendelkezése azért végrehajthatatlan, mert a kapcsolódó törvények módosítására nem került sor. Így

például a kisebbségi nyelvtörvény lehetővé teszi, hogy a vasútállomások nevei kétnyelvűek legyenek. A vasúti törvény azonban ezt továbbra is megakadályozza, ezért továbbra sincs kétnyelvű vasútállomás az országban.

Néhány esetben az állami szervek az egyértelmű rendelkezéseket is elszabotálják. Említettük, hogy az ország területén civil aktivisták 39 községben 84 hiányzó magyar községtáblát találtak. 2011 októberében levélben szólították fel az Országos Közútkezelő Vállalatot ezek pótlására, azonban erre máig nem került sor.

A Fórum Kisebbségkutató Intézet legutóbb 2010 júliusa és augusztusa között végzett felmérést a magyar nyelv használatáról azon az 535 településen, ahol a magyar lakosság számaránya meghaladja a 10%-ot.[2] Az eredmények azt mutatják, hogy a polgármesterek 40%-a nem volt tisztában azzal, hogy a törvény alapján biztosítaniuk kell a magyar nyelvű kommunikációt. A magyar nyelv szóbeli használatára a települések 88%-ában volt lehetőség, írásban azonban csak 30%-ukban. Az általános érvényű rendeletek a községek 15%-ában jelennek meg magyarul is. Az államnyelvtörvény 2009-es változása után emelkedett azon települések száma, ahol a hangosbeszélők által leadott közlemények először szlovákul, aztán magyarul voltak hirdetve és jelentős mértékben csökkent azon települések száma, melyek azelőtt csak magyarul hirdettek.

4. Nyelvhasználat a gyakorlatban

Bár az előző kérdéssel nyilván összefügg, mégis külön említem a nyelvhasználat egyéb színtereit. Magánszemélyek közötti nyelvhasználat esetében ugyanis nincs szükség központi végrehajtási lépésekre. A nyelvtörvények hatása itt két módon jelentkezik.

Egyes területeken a jog ténylegesen beavatkozik a nyelvszabadságba. Ennek beszédes példája a magyar nyelvű magán-műsorszórók ellehetetlenítése. A kötelező kétnyelvűség, feliratozás, többletköltségekkel jár, és a reklámbevételeket csökkenti. Élő közvetítést, interaktív, nézői rész-

[2] Mrva Marianna – Szilvássy Tímea 2011. Kétnyelvűség a dél-szlovákiai településeken. *Fórum Társadalomtudományi Szemle,* XIII. évfolyam 1. sz. 37–58.

vételen alapuló műsorokat pedig szinte lehetetlen magyarul készíteni. Ezért a magyar nyelvű műsorszórás a szabályozás egyik legkomolyabb kárvallottja.

Más területeken nem maga a jog korlátozza a gyakorlatot, hanem az azzal kapcsolatos bizonytalanság, és az államnyelvtörvény 1995-ös végrehajtását kísérő nacionalista hisztériához kötődő tapasztalatok. Ennek jó példája a vállalkozók óvatossága a magyar feliratokkal kapcsolatban. Az üzletek, vendéglők külső és belső tábláin a magyar többségű településeken is ritkaságszámba mennek a magyar feliratok. Hasonló módon a reklámok, óriásplakátok döntő többsége is csak szlovák nyelvű.

Érdekes módon a csak szlovák nyelvű feliratok használatában élen járnak egyes magyarországi székhelyű vagy érdekeltségű cégek.[3] Az OTP Bank például közismerten nem használ magyar feliratokat, például a magyar szülőknek szóló, Bethlen Gábor Alappal kapcsolatos számlanyitást is szlovákul hirdeti a 88%-ban magyarok lakta Gútán. Hasonlóan a MOL tulajdonába tartozó Slovnaft benzinkutak is csak szlovák nyelvűek, pedig Dél-Szlovákiában számos helyi benzinkút teljesen kétnyelvű. A győri Árkád is szlovák nyelven hirdeti magát a csallóközi magyaroknak. 2012 tavaszán nagy vihart kavart a sajtóban a Norbi Update cég esete, amelynek tulajdonosa a sajtóban sértegette a Kétnyelvű Dél-Szlovákia Mozgalom aktivistáit, és fejtette ki, hogy miért nem fog cége magyar feliratokat használni „a szlovákok országában". Indoklásul a magyar cégek általában a nyelvtörvényt jelölik meg. Jogi osztállyal rendelkező és megbízott ügyvédeket foglalkoztató nagy cégek esetében ez inkább tűnik hamis ürügynek, mint tévedésnek.

Vannak a nyelvhasználatnak olyan területei, ahol a jognak semmilyen korlátozó hatása nem volt a gyakorlatra. Például a földrajzi neveket elvileg a magyar nyelvű sajtóban is kétnyelvűen kellene írni – azonban ennek végrehajtására semmilyen lépések nem történtek, az újságírók magyar szövegben továbbra is magyarul használják a földrajzi neveket,

[3] Ennek összefoglalását lásd. Fiala-Butora János, Trianon update, avagy magyar cégek esete a szlovákiai kétnyelvűséggel. http://www.kozbeszed.sk/2012/04/trianon-update-avagy-magyar-cegek-esete.html (2012-07-03)

esetleg az észak-szlovákiai, magyar nevén nem közismert településeket írják kétnyelvűen.

A nyelvhasználat szempontjából külön említést érdemelnek azok az esetek, ahol az állam magánfélként lép fel. A közüzemi szolgáltatások, a közlekedési vállalatok, egészségügyi és szociális intézmények magánszereplőnek számítanak, ám legtöbbször állami vagy önkormányzati tulajdonban vannak. Az állam itt nem csak törvényi úton akadályozza a magyar nyelv használatát, hanem közvetlenül befolyásolja az ellenőrzött cégek gyakorlatát. A következetes szlovák nyelvhasználat mellett a magyar nyelv szóban, informálisan és véletlenszerűen jelenhet csak meg.

A Fórum Kisebbségkutató Intézet idézett felmérése szerint, amelyik településen van egészségügyi intézmény, ott az esetek háromnegyedében van lehetőség a magyar nyelv használatára – azonban például általános orvos csak a magyarlakta települések harmadában van. A buszmegállók kevesebb mint negyedén, és a falu határában álló üdvözlőtáblák 62%-án van csak magyar felirat.

5. Új tendenciák

A 2010-es évtől két érdekes változást figyelhettünk meg a nyelvhasználat terén. Egyrészt a Szlovákiai Magyarok Kerekasztalának megalakulásával egy komoly szakmai és társadalmi erőt képviselő civil tömörülés jött létre, amelyik a nyelvhasználati szabályozás módosítása mellett kampányol. A Kerekasztal elkészítette saját javaslatát a kisebbségi nyelvtörvény módosítására, amelyet nyílt vitára bocsátott, és javaslatot tett a megvalósítás módjára is. A Híd-Most kormánypárt azonban elutasította az együttműködést, saját javaslatot készített, amely megbukott, nem sikerült előrelépést elérni a nyelvhasználati jogok bővítése terén. A nyelvhasználati szabályozás módosítása továbbra is nyitott kérdés, és a Kerekasztal színre lépésével politikairól részben szakmai síkra terelődött a kérdés.

Ezzel párhuzamosan jelentek meg azok a civil csoportok, amelyek a magyar nyelv használatáért szállnak síkra az üzleti szférában. A legismertebb közülük a Kétnyelvű Dél-Szlovákia Mozgalom, melynek aktivistái 2011 nyarán azzal hívták fel magukra a figyelmet, hogy a magyar

nyelv hiányára figyelmeztető matricákkal ragasztgatták tele a dél-szlovákiai városok szlovák nyelvű kirakatait. Azóta állítottak már kétnyelvű útjelző táblát, pótolták a vasúti tájékoztatásból hiányzó magyar szöveget, és további, nagy médiafigyelemben részesülő kezdeményezéseik voltak. A mozgalom akcióit több magyar többségű városban (pl. Somorján, Dunaszerdahelyen, Komáromban) a kétnyelvűség tiszteletben tartására felhívó helyi rendelet elfogadása követte, amelyeknek azonban kötelező ereje nincs. Ennek ellenére, a további matricák elkerülése érdekében és a közhangulat változására reagálva több csallóközi üzlet tábláin az utóbbi évben megjelentek a magyar nyelvű feliratok.

6. Javaslatok a stratégiaalkotáshoz

A szlovákiai magyar nyelvhasználat jogi helyzetének a fenti elemzés alapján három szintjét különböztetném meg: vannak területek, ahol maga a szabályozás közvetlen gátja a magyar nyelv használatának; vannak olyanok, ahol maga a szabályozás megengedő, de végrehajtására központi lépések szükségesek, amelyekre azonban nem került sor; és végül néhány kérdésben a nyelvhasználók hozzáállása az, ami az előrehaladás gátja. Ez a felosztás természetesen nem különíti el egymástól teljesen a nyelvhasználat színtereit, egy adott terület mindhárom szinten is megjelenhet különböző összetevői által. Jelentősége az, hogy mindhárom összetevő más eszközökkel befolyásolható, más megoldást kíván. Ugyanilyen fontos tudatosítani azt is, hogy ugyanaz a cél más eszközökkel is elérhető, valamint hogy a sikerhez mindhárom szint kezelésére szükség van.

Ezt azért tartottam lényegesnek leszögezni, mert a szlovákiai magyar érdekképviselet céljaként idáig mindig a nyelvhasználati szabályozás megváltoztatása szerepelt. Ezen a téren szinte semmi előrelépés nem történt az elmúlt húsz évben. A törvény egyes rendelkezései körüli parttalan viták ugyanakkor elhomályosították azt a tényt, hogy maga a jog csak ritkán befolyásolja közvetlenül a nyelvhasználatot, akkor is többnyire negatívan. A kisebbségi nyelvhasználati törvény egyes pozitív rendelkezéseinek végrehajtása teljesen háttérbe szorult, azt a magyar vezetésű minisztériumok is elhanyagolták.

6.1. Gyakorlati lépések

A nyelvhasználat gyakorlati akadályainak tudatosítása egyben lehetőséget is ad arra, hogy ebben a folyamatban a szlovák állam mellett mind a szlovákiai magyar közösség, mind a magyar állam részt vegyen. Természetesen a szlovák államnak vannak erre a leghatékonyabb eszközei: a magyar nyelv használatának megkövetelésével és költségvetési források biztosításával könnyen elérhető lenne a magyar nyelv egyenjogúsítása a közigazgatásban. Ugyanehhez közelíteni azonban más módon is lehet. A gyakorlati akadályok között fontos helyet foglal el a hivatalnokok és állampolgárok tájékozatlansága kötelességeikről és jogaikról, valamint a hivatalnokok nyelvi és módszertani támogatásának megoldása. Mind a kettő részben pénz-, részben szervezési kérdés, azonban hatékony gyakorlati lépések szlovák állami támogatás nélkül is elképzelhetők. Például a szlovák közigazgatásban használt formanyomtatványok és iratminták véges számúak. Ezek lefordítására, magyar nyelvű sablonszövegek, közigazgatási szakszótár és módszertani útmutató kidolgozására a szlovákiai magyar civil szektornak megvan a szakmai kapacitása.

Hasonló módon, az üzleti szféra által használt egynyelvű szlovák feliratok és reklámok esetében is leghatékonyabban az állam tudna eljárni, ha ezek kétnyelvűségét a törvény által megkövetelné, ahogy azt jelenleg a szlovák feliratok esetében teszi. Erre sem kell azonban ölbe tett kézzel várni. Az okok között ismét szerepel a nyelvtörvénnyel kapcsolatos tájékozatlanság, a kétnyelvűsítés költségei, valamint a megszokás. A Kétnyelvű Dél-Szlovákia Mozgalom és más civil csoportok sikerei azt mutatják, ezen a téren is lehet előrelépni állami támogatás nélkül. A „Fontos vagy!" mozgalom például segítséget nyújt az érdeklődő vállalkozóknak a kétnyelvű kirakatok és feliratok megtervezéséhez és fordításához, és közzéteszi a következetesen kétnyelvű komáromi üzletek listáját. Hasonló csoport alakult nemrég Érsekújvárban is, amely a magyarul is elérhető szolgáltatások listáját állította össze. Ezek a kezdeményezések fontos szerepet játszhatnak a magyar nyelvű vásárlók közös fellépésének megszervezésében, amelynek jelentős hatása lehet az üzleti szféra nyelvhasználatára. Valószínűleg csak idő kérdése az első nyilvános bojkottra való felszólítás.

6.2. A nyelvhasználati szabályozás átalakításának céljai

Természetesen vannak területek, ahol a nyelvhasználati szabályozás változása nélkül nem lehetséges az előrelépés. Illetve általánosságban elmondható, hogy a kedvezőbb szabályozás megfelelő gyakorlati lépésekkel ötvözve sokat segíthet a nyelvhasználati gyakorlaton. Az eddigi tapasztalatok azonban azt mutatják, hogy a szlovákiai magyar politikai pártok ennek a célnak nem csak az elérésére, hanem megfogalmazására sem voltak képesek. Ezért első lépésként szükséges komolyabb társadalmi vitát folytatni arról, mit várunk egy „jó" szabályozástól. A Szlovákiai Magyarok Kerekasztala ennek szakmai hátterét biztosítani tudja.

Véleményem szerint a szabályozás célja kettős: egyrészt biztosítani a magyar identitású lakosok számára anyanyelvük minél szélesebb körű kényelmes és zaklatásmentes használatát, másrészt olyan nyelvi környezet teremteni, amelyben a magyar nyelv elsajátítása előny, az új generációk és a más anyanyelvűek számára is. Mindezt három szinten határozhatjuk meg: első lépésként a jelenlegi jogokat nem tágítva, azok gyakorlati alkalmazásának feltételeit kell megteremteni a törvény által. Ez a szempont az eddigi módosítások során háttérbe szorult, ezért a sokszor nem kis politikai tőkebefektetéssel elért „eredmények" is használhatatlanok a gyakorlatban. Sokszor két nagyon hasonló rendelkezés gyakorlati hatásai között jelentős különbség van, melyek a politikai vitában meg sem jelennek. Ezt figyelembe véve a jogok szintjén formailag szinte semmit nem változtatva elérhető lenne, hogy a kisebbségi nyelvhasználati törvény tényleg ösztönző módon hasson a nyelvhasználatra. Hogy mást ne mondjak, a széttöredezett szabályozás egységes törvényben való re-kodifikációja és a belső ellentmondások feloldása jelentősen növelné a szabályozás áttekinthetőségét és ezzel a nyelvhasználati gyakorlatra kifejtett pozitív hatását. Ez a legalacsonyabb szintű cél, amely ugyanakkor a legkisebb társadalmi és politikai ellenállást válthatja ki.

Második célként a magyar nyelv hivatalos nyelvvé nyilvánítását, a szlovák nyelvvel azonos szintű státusának rögzítését jelölném meg. Ez szükséges ahhoz, hogy érdemi szerepet tudjon betölteni a közszférában, bírósági, közigazgatási eljárás nyelve lehessen, hivatalosnak számítsa-

nak a magyar okiratok stb. Fontos szempont, hogy így a magyar nyelv munkaerő-piaci értéke is növekedne. A magánszférára is komoly hatása lenne, mivel eloszlatná a jelenleg nyelvhasználattal kapcsolatban fennálló bizonytalanságot.

Végül hosszú távon szükséges a magyar mint kisebbségi nyelv bizonyos mértékű előnyben részesítése. Ennek nemzetközi példái vannak, például a kanadai Québec tartomány esetében. Ezek szlovákiai meghonosítása jelenleg utópia, de megemlékezni érdemes róluk legalább a stratégiai tervezés szintjén.

6.3. A szabályozás átalakításának eszközei

Természetesen könnyebb meghatározni a nyelvhasználati szabályozás átalakításának céljait, mint az azokhoz vezető eszközöket. A helyzet huszonkét évi kisebbségi politizálás után nem túl biztató: a szlovákiai magyar pártok szinte semmi előrelépésre sem voltak képesek, és nem nagyon látszik, hogy ez a helyzet mitől változna meg.

Három szempontot jelölök meg, amelyek ha nem is oldják meg a problémát, esetleg segíthetnek. Az első a szakmailag megalapozott javaslatok elkészítése. Személyes tapasztalatom, hogy a politikai viták szakmai szempontból nagyon alacsony színvonalúak, sokszor a magyar képviselőknek sincs elképzelésük a tényleges nyelvhasználati helyzetről és a szabályozás hatásairól. A politikai alkuk eredménye pedig gyakran rögtönzéseken alapul. Ebben a helyzetben magas színvonalú és alaposan megindokolt javaslatok készítése minőségi előrelépést jelenthet. Az ehhez vezető utat a pártok és a civil szféra együttműködésében látnám, illetve úgy gondolom, az egyes határon túli régiók magyar szervezetei között is szorosabb együttműködésre van szükség. A Kerekasztal nyelvhasználati vagy önkormányzati törvényjavaslatának kidolgozásakor fel tudtuk használni a hasonló erdélyi javaslatokat, azonban ezeket csak írásos formában ismerhettük meg. Számos kérdés és kétely merült fel velük kapcsolatban, amelyet szakmai találkozókon lehetne tisztázni. A magyar-magyar találkozók így némileg pótolhatnák az országos szakmai fórumok és viták hiányát, amiből minden közösség, különösen a kisebbek, meríteni tudnának.

A második lehetőség a társadalmi vitában rejlő lehetőségek kiaknázása. Elsősorban a többségi társadalom felé való kommunikációban vannak nagy tartalékaink, az eddigi viták ugyanis magyar belügynek számítottak, és a szlovákok esetleg politikai szinten találkoztak velük. Köztudomású, hogy a többségi társadalomban meglehetősen torz kép él a magyarság helyzetéről és igényeiről, és ezt némileg oszlatni kell és lehet is. Ez ismét egy olyan kérdés, amire huszonkét év alatt nem került sor. Természetesen a vitának célzottnak kell lennie, és hatékonysága gondos előkészítést kíván, de úgy vélem, jó esetben relatíve kis befektetéssel jelentősen tágítani lehetne a kisebbségvédelem politikai kereteit.

A harmadik lehetőség pedig a nemzetközi jogi lehetőségek aktívabb kihasználása. Hajlamosak vagyunk a nemzetközi szervezeteket súlytalannak tekinteni, de véleményem szerint ez leginkább szerepük félreértelmezéséből adódik. Nem képesek kényszeríteni a szlovák államot álláspontja megváltoztatására, de pártatlanságuk okán véleményük jelentős politikai szerepet tud játszani mind hazai, mind nemzetközi szinten. A nemzetközi szervezetekkel való szorosabb együttműködés, a nemzetközi ajánlások befolyásolása és hazai megismertetése, a végrehajtási folyamatokban való részvétel ismét olyan tevékenységek, amelyekre még nem került sor.

Külön kérdésként merül fel, hogy a fenti folyamatokban milyen szerepet tud játszani a magyar állam. Meglehetősen szkeptikus vagyok azzal kapcsolatban, hogy a magyar kormány képes-e akár kétoldalú, akár többoldalú diplomáciai lépésekkel a szlovák kormányt álláspontja átgondolására kényszeríteni. Az elmúlt huszonkét év tapasztalata, hogy az ilyen próbálkozások a legritkább esetben vezettek sikerre. A magyar kormány szerepét sokkal inkább abban látom, hogy inkább a fenti folyamatokat támogassa, minthogy szükségtelenül konfrontációba kerüljön a szlovák kormánnyal. A közvetlen nyomásgyakorlás eredménye ugyanis a legritkább esetben sikeres, és leginkább a szlovákiai magyarok elleni retorzióhoz vezet.

Irodalom

Andrássy György 2010. A hivatalos nyelvek száma és az emberi jogok. *Jogtudományi közlöny,* LXV. évf. 9, szeptember. 403–414.

Andrássy György – Vogl Márk 2010. *Az emberi jogok és a nyelvek.* Studia Iuridica Auctoritate Universitatis Pécs Publicata 146. Pécs.

Brubaker, Rogers 1996. *Nationalism reframed: nationhood and the national question in the New Europe.* Cambridge: Cambridge University Press.

Csernusné Ortutay Katalin 2002. Nyelvtörvények, elnemzetlenítés. *História* 9–10. sz.

Gellner, Ernest 2004. A nacionalizmus kialakulása: a nemzet és az osztály mítoszai, in: Kántor Zoltán szerk., *Nacionalizmuselméletek.* Budapest: Rejtjel. 45–78.

Kis János 1997. *Az állam semlegessége.* Budapest: Atlantisz.

Korhecz Tamás 2000. *Different legal models which can guarantee the effective participation of national minorities in decision making concerning their specific identity.* Doctoral thesis. Budapest: Central European University.

Lanstyák István 2000. *A magyar nyelv Szlovákiában.* Pozsony: Kalligram.

Lantschner, Emma – Sergiu Constantin – Joseph Marko eds. 2012. *Practice of Minority Protection in Central Europe.* European Academy Bolzano.

Raz, Joseph 1997. Multikulturalizmus – liberális szempontból. In: Feischmidt Margit szerk., *Multikulturalizmus.* Budapest: Osiris – Láthatatlan Kollégium. 173–189.

Ringelheim, Julie 2010. Minority rights in a time of multiculturalism – the evolving scope of the Framework Convention on the Protection of National Minorities. *Human Rights Law Review,* Vol. 10, Issue 1. 99–128.

Taylor, Charles 1997. Az elismerés politikája. In: Feischmidt Margit szerk., *Multikulturalizmus.* Budapest: Osiris – Láthatatlan Kollégium. 124–152.

Szlovák Statisztikai Hivatal honlapja, www.statistics.sk

Románia: a kisebbségi nyelvi jogok és intézményes érvényesülésük

Horváth István*

A kisebbségi nyelvhasználatot meghatározó nyelvpolitikák leírása, elemzése és értékelése már rég nem szorítkozik, és nem korlátozható a nyelvhasználat jogi kereteinek a bemutatására. Ugyanakkor tény, hogy a *formális jogi keret* leírása, elemzése és értékelése (lényeges és kikerülhetetlen, ám) messzemenően nem elégséges összetevője egy ilyen vállalkozásnak. A jogszabályok elemzése mellett, három más vonzatot is szükséges megvizsgálni: az *intézményes alkalmazás* mértékét, a *szociolingvisztikai*, illetve a *nyelvi ideológiákra gyakorolt* hatást.

1) *formális jogi keret* – a kisebbségi nyelvhasználat jogilag meghatározott rendszere tükrözi az állam által egy meghatározott időben felvállalt nyelvpolitikai projektum irányát és tartalmát,
2) *intézményes alkalmazás* – vagy a kisebbségi nyelvhasználati infrastruktúra (Kántás – Tóth 2005) jellegzetességei, vagyis a különböző, a kisebbségi nyelvi jogokat érvényesítő intézmények szintjén létező és effektíven működő nyelvi erőforrások összessége, és azok hasznosítottságának a tényleges formái (hivatalnoki nyelvismert, a magyar nyelven nyilvánosságra hozott ügyfél-tájékoztatók),
3) *szociolingvisztikai hatás* – milyen mértékben határozza meg az érintettek nyelvi viselkedését a nyelvi jogok teremtette lehetőségek rendszere,
4) a *nyelvi ideológiákra gyakorolt hatás* – hogyan alakul (különböző rétegek) esetében a viszonyulás általában a nyelvi pluralizmushoz, partikulárisabban: egy adott formális jogi keret által tételezett nyelvi rend kapcsán megfogalmazott viszonyulások.

* A szerző szociológus, a kolozsvári Nemzeti Kisebbségkutató Intézet elnöke.

Jelen dolgozat, mindenekelőtt terjedelmi (de célirányossági megfontolásokból is) csak vázlatos képet nyújt az első három dimenzió vonatkozásában. Egyeses esetekben ez a vázlatos kép szintézise az eddigi kutatásoknak, más esetekben (átfogó rendszeres kutatás hiányában) csak bemutat néhány releváns, és a tematikát tekintve, szuggesztív kutatási eredményt.

1. Formális jogi keret: leírás, elemzés, értékelés

1.1. A kisebbségi nyelvhasználatra vonatkozó jogi korpusz

A MinLex a kolozsvári Nemzeti Kisebbségkutató Intézet kutatása. Célja felleltározni, rendszerezni, elemezni és felhasználóbarát formában nyilvánosságra hozni a romániai kisebbségekre vonatkozó törvénykezést. A törvénytár jelenleg 475 különböző rendű és rangú normatív szöveget (Alkotmány, törvények, kormányhatározatok, végrehajtási utasítások, alkotmánybírósági döntések stb.) tartalmaz. Ebből a jelentős volumenű kisebbségjogi korpuszból összesen 121 kisebbségi nyelvhasználatra vonatkozó jogszabályt számoltam meg. Igaz ezek egy (nem kis) része, nem szűk értelemben vett kisebbségi nyelvi jogot statuál, vagy nagyon partikuláris nyelvi jogi vonatkozásról, illetve csak egy adott kisebbségi nyelvéről rendelkezik. Példa a nem szűk értelemben nyelvi jogról rendelkező, de a kisebbségi nyelvi jogok érvényesülését meghatározó jogszabályra, a Nemzeti Kisebbségkutató Intézet létrehozásáról rendelkező jogszabály, amely szerint az intézet egyik célkitűzése a kisebbségek nyelvi helyzetének, a nyelvi jogok érvényesülésének a kutatása. Példa a nagyon partikuláris kisebbségi nyelvi jogot megfogalmazó jogszabályra: a közúti forgalmat szabályozó törvény, amelynek csak egy paragrafusa rendelkezik arról, hogy a vezetői jogosítvány megszerzése érdekében letett vizsga során, az elméleti próbán lehet a nemzeti kisebbségek nyelvét is használni. Számos jogszabály csak egy adott kisebbségre vonatkozik: például a kétoldalú államközi egyezmények, vagy a tatár nyelv napjának a megünneplésére hozott kormányhatározat.

Mindennek ellenére tény: a kisebbségek, szűkebben a romániai magyarság nyelvhasználatát szabályozó jogi korpusz nagyon nagy volu-

menű jogszabályt foglal magába és nagyon változatás szabályozási területekre terjed ki. Sokszor maga a kutató is meglepődik, hogy milyen területek szabályozása során vetődik fel (még ha egy paragrafus erejéig is) a kisebbségi nyelvhasználat (például az Adóügyi Eljárási Törvénykönyv módszertani alkalmazására vonatkozó utasításokban). Természetesen történtek arra vonatkozó próbálkozások, hogy ezt a kiterjedt korpuszt (különböző logikák és szempontok szerint) rendszerezzék. A legfrissebb, és a mindennapi életvitel szempontjából legrelevánsabb kisebbségi nyelvi jogokat, a kolozsvári székhelyű Nemzeti Kisebbségkutató Intézet által publikált Nyelvi Jogok Útmutató foglalja össze (Bogdán – Mohácsek 2012).

Ám az, hogy a nyelvi jogi korpusz terén túlléptünk a puszta felsoroláson, még nem jelenti azt, hogy jelenleg rendelkeznénk egy olyan szintézissel, amely ezt (a viszonylag kiterjedt korpuszt) szakmai elemző szempontok szerint összefoglalná és szakmai szempontrendszer alapján értékelné. Tekintettel erre a hiányosságra, szintézis igényű következtetést ebben az alfejezetben nem lehet megfogalmazni, ám csak releváns esetek, részelemzések alapján lehet rávilágítani a formális nyelvi jogi keret főbb jellemzőire. Ennek érdekében egyrészt röviden reflektálok a legfontosabb kisebbségi nyelvi jogokat rögzítő jogszabályokra, majd próbálom értékelni: ezen a téren milyen irányba mozdult el a román jogalkotás az utóbbi évtizedekben?

1.2. Románia Alkotmánya és a nyelvi rend kérdése

Az Alkotmányos rendelkezések szerint „Romániában a román nyelv a hivatalos nyelv".[1] Ugyanakkor az Alaptörvény a kisebbségi nyelvhasználat lehetőségét (mint identitáshoz való jogot is garantálja, igaz inkább indirekt, mint explicit formában: „Az állam elismeri és garantálja a nemzeti kisebbségekhez tartozó személyek jogát etnikai, kulturális, nyelvi és vallási identitásuk megtartásához, fejlesztéséhez és kifejezéséhez."[2]

[1] Újraközzétételek - Románia Alkotmánya. *Románia Hivatalos Közlönye,* I. rész, 188/2003. szám, 13. szakasz.

[2] Uo. 6. szakasz.

Az Alkotmányos rendelkezések kapcsán két jogi, illetve általánosabb politikai és ideológiai következményekkel járó aspektust emelnék ki: a román nyelv szerepét a nemzetállami meghatározás felől megközelítve, másrészt a román nyelv hivatalos minőségének a megmásíthatatlanságára vonatkozó rendelkezéseket. Az alkotmányozási, illetve az alkotmánymódosítási folyamatban a Romániai Magyar Demokrata Szövetség képviselői többször is sérelmezték az Alkotmány első paragrafusának azon részét, amely Romániát nemzetállamként határozza meg. Az alapvető érv egyszerű: tekintettel a romániai domináns nemzetértelmezésre (a nemzet mint nyelvi, etnikai, történeti értelemben kialakult közösség), Romániának nemzetállamként való meghatározása egy implicit etnokulturális hierarchiát állít fel, hisz Romániát mindenekelőtt az etnokulturálisan értelmezett román nemzet államaként definiálja. Ez nem egy pusztán politikai retorika által bemagyarázott, bevitt értelmezés, hisz Románia posztkommunista alkotmányának a meghatározó szerzői, az Alkotmány értelmezett és kommentált változatának a kiadásában, kifejtik, hogy a nemzet alatt olyan történelmileg kialakult emberi közösséget értenek, amelyet a közös etnikai gyökerek, a közös nyelv és vallás köt össze (Constantinescu, et al. 1992: 7).

Ilyen értelmezés jegyében a román nyelv státusára vonatkozó paragrafus kissé más megítélés alá esik. Hisz már nem egyszerűen arról van szó, hogy a Románia Alkotmánya, sok más alaptörvényhez hasonlóan funkcionális megfontolásból rögzíti az államnyelvet, hanem ennél jóval többről. És ez a jóval több túlmutat a szűk értelemben vett jogi értelmezési kereteken, viszonylag kevesebb közvetlen jogi, de annál több ideológiai és, adott esetben politikai következménnyel jár. Az ilyetén nemzet-meghatározás alapján a nyelvi elkülönülés a saját államra való elhivatottság szimbólumaként jelenik meg. A külön nyelv az autentikus politikai létezés egy mutatójaként definiálódik (Kamusella 2001). Ám ez a filozófia kizárólag a román nyelv esetében érvényesül, ugyanis a kisebbségek esetében az Alkotmány skrupulózus módon: nemzeti kisebbségekhez tartozó személyek jogairól beszél, beleértve a szűkebb nyelvhasználati jogokat is. Vagyis a kisebbségi nyelvhasználati jogokat, mint az egyéni identitáshoz való jogot garantálja, tehát ebben az esetben a nyelvi elkülönülésnek nem ugyanazt a politikai ideológiai jelentést tulajdonítja, mint a román nyelv esetében. Másképpen fogalmazva a román nyelvi elkülönü-

lést, a herderi, kultúrnemzeti logikának megfelelően az autentikus politikai lét mutatójaként, autonóm politikai létezésre feljogosító kulturális megnyilvánulásként kezeli. Ám ugyanezt az ideológiai keretet nem terjeszti ki egyúttal a kisebbségekre is (tehát az utóbbiak nyelvi elkülönülése már nem jogosít fel a kollektív elismerésre, amely valamilyen mértékű autonómiával is járna). A kisebbségi nyelvhasználati jogokat már egy politikai (állam-)nemzeti logikában és jognyelvi retorikában garantálja. Tehát elismeri, hogy egyes román állampolgároknak a többségtől eltérő kulturális igényei vannak, és legitimnek nyilvánítja azt az elvárásukat, hogy az állam működtetése és a különböző közszolgáltatások megszervezése során teret engedjenek ennek a sajátosságnak. Vagyis, ahogyan az Kontra Miklós és Szilágyi N. Sándor a romániai oktatási törvény szövegezése kapcsán frappánsan kielemezte, a román nyelvet az állam, a közszféra, a közszolgáltatások működésének magától értetődő alapnyelvének tekintik, ehhez viszonyítva a román állam alkalomszerű engedményeket tesz a kisebbségi nyelvek használatára (Kontra – Szilágyi 2002).

Amint már említettem, az ebben az ideológiai kontextusba beágyazott hivatalos nyelv meghatározásnak közvetlen jogi következménye minimális, annál nagyobb az ideológiai és a politikai jelentősége. A hivatalos nyelv fogalmának jelentéstartománya így túlmutat az államnyelv pusztán funkcionálisan értelmezett jelentéstartományán, és mintegy a román nemzeti beteljesülés politikai szimbólumaként tételeződik. Egy ilyen szimbolikus értelmezésnek számos folyománya van. Közülük a legfontosabb talán az, hogy emocionális szimbolikus jellegű korlátokat szab olyan jellegű törekvéseknek, amelyek a magyar nyelvet formálisan is regionális nyelvvé léptetnék elő. Ha az Alkotmány (és a domináns romániai nyelvi ideológiák) funkcionálisan, az intézmények közötti kommunikáció minél hatékonyabb és dominánsan célracionális szabályozását követnék, a térségi koncentráció nyomós érv lenne a Székelyföld nyelvi rendjének az átszervezésében, a magyar nyelv regionális nyelvvé emelése. Mivel maga az Alkotmány is a szűken vett pragmatikus tartalmakon túli szimbolikus jelentéstartalmakat sugall, a nyelvhasználat politikai szabályozottsága a nemzeti érzelmek és értékrendszer tartományában marad.

Ezen szimbolikus-érzelmi értelmezés prizmáján keresztül kell tekinteni az Alkotmány azon cikkelyét, amely úgymond bebetonozná a nem-

zetállami jelleget és a román nyelvnek mint (egyedüli) hivatalos nyelvnek a státusát: „Nem képezhetik módosítás tárgyát a jelen Alkotmánynak a román állam nemzeti, független, egységes és oszthatatlan jellegére, a köztársasági kormányformára, a terület integritására, az igazságszolgáltatás függetlenségére, a politikai pluralizmusra és a hivatalos nyelvre vonatkozó rendelkezései."[3]

A hivatalos nyelvre és nyelvi identitás megőrzésére vonatkozó rendelkezéseken túl az Alkotmány számos partikuláris terület esetében megfogalmazza kisebbségi nyelvek használatának a lehetőségét, mint például az: igazságszolgáltatás 23 (8), 128 (2,3); oktatás 32 (3), illetve közigazgatás 120 (2).

A másik fontos nyelvpolitikai jogszabály, amely inkább kisebbségi nyelvpolitikai irányelveket, mint kodifikált nyelvi jogokat tartalmaz: a Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Kartája, pontosabban annak a romániai helyzetre adaptált és (2007-ben) ratifikált változata. Ez gyakorlatilag egy olyan nemzetközi szerződés, amely meghatározza a jogteremtés irányát, vagyis az ebben foglalt irányelvek megvalósítása érdekében elfogadott jogszabályok válnak ténylegesen kisebbségi nyelvi jogokká. Tehát szűk ételemben véve ez a jogszabály nem határoz meg nyelvi jogot, csak kijelöl egy jogalkotási horizontot. Románia elégé partikuláris módon szelektált ebből a menütörvényből. Mégpedig úgy, hogy minden támogatott nyelv esetében külön-külön menü-sorban vállalt kötelezettségeket. A magyar nyelv esetében majdnem minden fejezet esetében (néhány kivételével) a legerősebb, a legtöbb kisebbségi nyelvi jogosítványt biztosító, előirányzó passzust.

1.3. A román nyelv törvényes védelme

A következő figyelemre méltó jogszabály a román nyelvtörvénynek is tekinthető „Törvény a román nyelv használatáról nyilvános helyeken, a közönségkapcsolatban és közintézményekben".[4] Szabályozási körét

[3] Uo. 152. szakasz.

[4] 500/2004. számú Törvény a román nyelv használatáról hivatalos helyeken, a közönségkapcsolatban és közintézményekben. *Románia Hivatalos Közlönye,* I. rész, 242/2004. szám.

tekintve messze nem olyan kiterjedt és részletesen kidolgozott, mint az ominózus szlovák nyelvtörvény. Mindemellett a román nyelvtörvény kapcsán két dolgot még ki kell emelni. Mindenekelőtt azt, hogy nagyon általános és viszonylag kevéssé pontosított meghatározásokkal dolgozik. Például előírja, hogy bármely idegen nyelven írt közérdekű szöveget le kell fordítani román nyelvre. A közérdekű szöveget úgy definiálja, hogy „a szolgálati feladatok keretében, nyilvános helyen kiírt, közzétett, szóban kifejezett vagy tömegkommunikációs eszközön keresztül sugárzott vagy közölt szöveg, melynek célja közvetlen vagy közvetett reklám jellegű tartalommal bíró megnevezés, információ, üzenet köztudomásra hozása".[5] Vagyis, nagyon sok mindent. Például nem lehetne olyan konferenciát szervezni, amely csak angolul zajlik, egy magyar nyelvű vasárnapi prédikációt szinkrontolmácsolni kellene, a csíkszeredai Öt Kutya vendéglő nevét is le kellene fordítani románra, de a vendéglős még azt is románul kellene kitegye az asztalra, hogy „foglalt", és azt is, ha valaki egy üzenetet hagy az üzlet ajtajára kitéve, azzal a szöveggel, hogy „mindjárt jövök". Igaz, a következő paragrafusokban korlátozza a lefordítandó szövegtípusok regiszterét. Többek között a kulturális, tudományos, irodalmi és vallásos szövegekre és megnyilvánulásokra nem vonatkoztatja a törvényt, illetve a nemzeti kisebbségi nyelven megjelenő bármilyen médiatermékre, illetve a „nemzeti kisebbségekhez tartozó személyeknek a nyelvi identitásuk megtartásához, fejlesztéséhez és kifejezéséhez való jogára vonatkozó jogszabályokkal szabályozott helyzetekből eredő kijelentésekre."[6] Vagyis nem kell két nyelven oktatni az iskolákban (hisz van jogszabály a magyar nyelv használatára), de már kérdéses marad, hogy egy székelyföldi polgármester egy március 15-i ünnepi beszédet megtarthat-e kizárólag magyar nyelven?[7] Kiemelendő, hogy bármennyire interpretálható ez a szöveg (így esetleges visszaélésekre adhatna alapot), a törvény nem tartalmaz szankciókat, tehát a nem kötelező jellegű jogszabály irányába tolódik el, amely paragrafusainak a betartását inkább az

[5] Uo. 2. szakasz.

[6] Uo. 5. szakasz, i) bekezdés.

[7] Például Kovászna megye pár hónapja beiktatott prefektusa rendszeresen megkérdőjelezi a helyi magyar vezetők (a sepsiszentgyörgyi polgármester és a Megyei Tanács elnöke) kizárólagosan magyar nyelvű publikus megnyilvánulásait.

emberek jóhiszeműségére, mintsem a törvény szigorának a kényszerítő erejére bízzák. Igaz, minimális törvénymódosítás szükséges ahhoz, hogy egy erős, a kisebbségi nyelvhasználatot bizonyos mértékben visszaszorító, a többségi nyelvhasználatot határozottabban érvényesítő törvénnyé alakuljon. És habár vannak erre irányuló kezdeményezések a román törvényhozásban, ezek eleddig inkább elszigeteltek maradtak.

Összegzésként: a román nyelvtörvény jelenlegi formájában inkább a globalizációs nyelvi hatások visszafogását, mintsem az államnyelv használatának a kisebbségi nyelvhasználat rovására történő konszolidációját célozza meg.

1.4. A kisebbségi nyelvhasználat az oktatásban

A nemrég érvénybe lépett oktatási törvény[8] több dimenzióban szabályozza a kisebbségi nyelvhasználati jogokat. Ezek közül csak egyes paragrafusok tekinthetőek szűk értelemben vett nyelvi jogoknak. Számos más paragrafus e nyelvi jogosítványok gyakorlásának intézményes keretfeltételeit rögzíti, illetve a kisebbségi anyanyelvi oktatás tartalmának a sajátos (anyanyelvi, etnikai) identitásépítő vonzatait szabályozza.

A szűken vett oktatási nyelvi jogokat illetően nem érdektelen egy picit tematikailag és történelmi perspektívában áttekinteni a kérdést. Egy ilyen áttekintési szempont a tannyelv kérdése, pontosabban a kisebbségi nyelvek oktatásban való használatának a mértéke. A második világháborút követően Romániában kialakult egy átfogó, egyetemtől óvodáig terjedő, többnyire, de nem kizárólag csak magyar nyelven oktató intézményeken belül megszervezett magyar nyelvű oktatás. Ennek a leépítése két irányból történt: a magyar tannyelvű intézmények, illetve a magyar tannyelvű oktatási programok fokozatos (megjegyzendő, nem minden esetben teljes mértékű) elrománosítása révén (Vincze 1999). Az oktatási intézmények kétnyelvűsítése kevésbé érintett szűk értelemben vett nyelvi jogokat, ugyanis ezekben az intézményekben is az oktatást meg lehetett magyar nyelven szervezni. Vagyis

[8] Lege nr. 1/2011 a educaţiei naţionale. *Monitorul Oficial al României,* Partea I, Nr. 18/2011.

az, hogy a kommunizmus alatt, az addig kizárólag magyar tannyelvű oktatást biztosító intézményeket átalakították vegyes, román–magyar tannyelvű intézményekké. Az első lépésben a magyar tannyelvű oktatás autonómiájára gyakorolt hatást, egyszerre bonyolította az oktatásszervezést és szűkítette a magyar oktatásszervezés lehetőségeit. Ám később, az intézmények kétnyelvűsítése a magyar tannyelvű oktatás, a magyar tannyelvű osztályok térvesztésével járt.

A másik irány az oktatási programok kétnyelvűsítése volt. Ez azt jelentette, hogy az addig magyar tannyelvű oktatási programokat (attól függetlenül, hogy azok addig vegyes vagy csak magyar tannyelvű oktatási intézményben működtek) részlegesen vagy teljesen román tannyelvű programmá alakították. Például a kisebbségiek hatékonyabb munkaerő-piaci integrációja ürügyén, a középfokú szakoktatást (illetve az egyetemi szintű műszaki oktatást) kizárólagosan vagy részlegesen román tannyelvű programmá alakították. Érzékeltetésképpen vázolom, hogyan nézett ki 1984-ben egy csíkszeredai szakközépiskola[9] végzős évfolyamának szerkezete tannyelv szempontjából. Három teljes osztály végzett, ebből kettő és fél magyar, egy fél román tannyelvű osztálynak számított. A román tannyelvű osztályok minden tantárgyat román nyelven tanultak. A magyar tannyelvű osztályok a szakképzéshez szükséges ún. technológiai tantárgyakat, illetve néhány általános műveltségi jellegű tantárgyat (Románia történelmét és földrajzát) román nyelven tanulták, a többi elméleti és általános műveltségi tantárgyak pedig magyarul. Az ún. magyar osztályokban a magyar–román tannyelv komparatív részaránya hozzávetőleg 70–30% volt (a magyar tannyelv javára).

Egy kizárólag magyar tannyelvű középiskola hirdetőtábláján az iskola igazgatósága és a diákok közötti kommunikáció (mondjuk a belső rendszabályra vonatkozó intézkedések) több mint valószínű, hogy magyar nyelven fog lezajlani. És ez érvényes a különböző ünnepélyes és más jellegű extracurriculáris, ám az iskolai élethez szervesen kapcsolódó kommunikációs eseményekre. Vagyis az osztálytermen kívüli nyelvi környezet is magyar. Ám egy vegyes tannyelvű iskolában az már esetleges, hogy az

[9] Ez az oktatási forma kombinálta az elméleti oktatást (érettségivel zárul) a szakoktatással (valamilyen konkrét szakmai képzést nyújt).

oktatási folyamat kivételével miként alakul az iskolai környezeti nyelv, milyen szerepe lesz a magyar nyelvnek. A tapasztalat azt mutatja, hogy inkább háttérbe szorul, kivételes, hogy a románnal szimmetrikus módon használnák.

Tekintettel arra, hogy a létező szocializmus során a magyar nyelv térvesztése az oktatásban ezen két logika mentén következett be, az utóbbi huszonkét évben a kisebbségi nyelvi jogok megszerzésére irányuló törekvések ebbe a két irányba indultak el. A cél az volt, hogy minél nagyobb intézményes autonómiát biztosítsanak a magyar tannyelvű oktatásnak, illetve a magyar nyelv minél nagyobb térhasználatát tegyék lehetővé a különböző oktatási programokban. Az első irány a kisebbségi nyelvi jogok gyakorlásának intézményes kereteire vonatkozik és annak ellenére, hogy vannak kihatásai a nyelvi jogokra, csak implicit módon kreálnak szűk értelemben vett kisebbségi nyelvi jogokat.

Tulajdonképpen, a kilencvenes évek első felében az oktatási törvényhozást, már ami a kisebbségi nyelvi jogokat illeti, a kommunista nemzetiségpolitika hagyatékának a továbbvitele jellemezte. Például az 1995-ös oktatási törvény még jelentős mértékben gátolta az intézményes autonómiát és számos oktatási program esetében jelentős teret (néhány helyzetben kizárólagosságot) biztosított a román nyelv számára, értelemszerűen korlátozva a magyar nyelv használatát. A törvény nem tette lehetővé a magyar nyelv használatát a szakmai oktatásban, az egyetemi oktatásban pedig csak a tanárképző, illetve a kulturális művészeti tevékenységekkel kapcsolatos szakokon engedélyezte. A kilencvenes évek második felétől kezdődően kezdett lazulni a törvénykezés, és gyakorlatilag az 1/2011. számú oktatási törvénnyel tekinthető (eleddig) valamilyen formában lezártnak. Abban az értelemben, hogy a sérelmezett korlátozó rendelkezések nagy részét kiküszöbölték, és a kisebbségi nyelvhasználat szempontjából nagyrészt megengedő (és bizonyos vonatkozásokban támogató) jogi keretfeltétel van jelenleg érvényben.

Egyrészt a kisebbségi nyelvek minden oktatási program esetében használhatóak (beleértve a középfokú szakoktatást, illetve bármilyen szakirányú egyetemi oktatást, de a felnőttoktatást, vagy a pedagógusi továbbképzéseket is). A kisebbségi nyelvek használatának a jogi lehetősége kiterjed az oktatás minden fokozatára, az óvodától az egyetemig,

beleértve az alapképzést (BA), a mesteri (MA), illetve a doktori (PhD) fokotazot és a különböző egyetem utáni képzéseket is. Például a nemrég nyilvánosságra hozott, a habilitációt szabályozó kormányrendelet is lehetővé teszi a kisebbségi nyelvek használatát. Ugyanakkor a kötelezően oktatandó román nyelv és irodalom kivételével, a kisebbségi oktatás tanrendjében nincsen kötelezően román nyelven oktatandó tantárgy.[10]

Másodsorban az intézményes autonómia fokozatait illetően a törvény az eddigi legátfogóbb, nyelvi alapon elkülönülő intézményes autonómiát biztosítja. Egyrészt az egyetem előtti oktatás szintjén létrehozható a kisebbségek oktatási nyelvén működő önálló tanintézmény (mi több, a létrehozás alapfeltételeit a kisebbségi tannyelvű iskolák esetében bizonyos mértékben könnyíti a törvény). Másrészt a nem állami egyetemi szintű oktatás esetében működhetnek önálló, kizárólag kisebbségi nyelven oktató intézmények, illetve az állami felsőfokú oktatásban tannyelv alapján külön szervezeti struktúraként szervezhetők az intézetek és a karok.

Harmadsorban, akár nyelvi jogként is értelmezhető jogosítványokat biztosít az oktatási törvény a tartalomtervezést illetően. Pontosabban arról van szó, hogy az egyetem előtti oktatásban a sajátos identitáshoz kapcsolódó tantárgyak esetében (kisebbségi anyanyelvoktatás, az adott kisebbségek történelme, illetve a zenei anyanyelv) megnyílt annak a lehetősége, hogy a kisebbségi szakértők saját arcélre szabott, külön tantervet dolgozzanak ki.

1.5. Közigazgatás

A másik fontos nyelvhasználati terep, amelynek szintjén felvetődik a nyelvi jogok biztosításának a kérdése, az a közigazgatás. A közigazgatási nyelvhasználat tipikusan területi jog. Vagyis azon közigazgatási egységek esetében érvényesülnek a kisebbségi nyelvhasználati jogok, ame-

[10] Több mint két évtizeden keresztül sérelmezték a romániai magyar pedagógusok és az RMDSZ azt, hogy a *Románok történelme* és a *Romániai földrajza* tantárgyak tannyelve kötelezően a román volt. A legújabb, hatályos oktatási törvény ezt a több évtizede tartó gyakorlatot szüntette meg.

lyekben egy adott kisebbség aránya meghaladja a 20%-ot. Az utóbbi két évtizedben bekövetkezett közigazgatási törvénymódosítások elvben a kisebbségi nyelvhasználati jogok kiterjesztését is jelentették.

Az első ilyen jellegű pozitív fejlemény a magasabb szintű, erősebb jogi szabályozás. A kisebbségek közigazgatási anyanyelvhasználati jogát a 2003-as alkotmánymódosítás során, alkotmányos szinten rögzítették: „Azokban a területi közigazgatási egységekben, amelyekben valamely nemzeti kisebbséghez tartozó állampolgárok aránya jelentős, biztosított az illető nemzeti kisebbség nyelvének használata írásban és szóban a helyi közigazgatási hatóságokkal és a dekoncentrált közszolgálatokkal szembeni kapcsolatokban, az alaptörvényben előírt feltételek között".[11]

A második, nagyon fontos időbeni változás a kisebbségi nyelvhasználati jog igénybe vételi feltételeire vonatkozik. Az 1991-es közigazgatási törvény is lehetővé tette a kisebbségi nyelvek szóbeli és írásbeli használatát, ám ennek gyakorlását úgy szabályozta, hogy az esetlegesen felmerülő költségek az anyanyelvüket használó kisebbségieket terhelték. Vagyis az írásbeli folyamodványokat nem lehetett csak anyanyelven leadni, hanem mellékelni kellett a román nyelvű fordítást is. A szóbeli nyelvhasználat esetében, amennyiben a hivatalnok nem ismerte a kisebbségi nyelvet, a tolmácsolást az ügyfélnek kellett megoldani.[12] Ehhez képest a 2001-es törvény már olyan mód szabályozza a közigazgatási nyelvhasználati jogot, hogy az önkormányzatokat kötelezi a kisebbségi nyelvhasználati jog intézményes feltételeinek a biztosítására. Vagyis az írásbeli kommunikáció esetében elfogadottak a csak kisebbségi nyelven írt folyamodványok, illetve (biztosítandó a szóbeli kommunikációt) a kisebbségek nyelvét is ismerő közönségkapcsolatért felelős hivatalnokok alkalmazását írja elő a törvény.[13]

A harmadik fontos előrelépés a közigazgatási kisebbségi nyelvhasználat intézményi szférájának a kiterjesztése. 2003-ig csak a helyi közigazgatás intézményi szférájára vonatkozott a kisebbségek anyanyelvhasználati joga. A 2003-as alkotmánymódosítást a nemzeti kisebbségek

---

[11] Újraközzétételek - Románia Alkotmánya. *România Hivatalos Közlönye,* 1. rész, 188/2003. szám, 120. szakasz.

[12] Legea nr. 69/1991 Legea administraţiei publice locale.

[13] 215/2001. számú törvény a helyi közigazgatásról.

közigazgatási nyelvhasználatra vonatkozó jogait, a 2003-as alkotmánymódosítást megelőző szabályozásokhoz képest, kiterjeszti a helyi közigazgatásról a dekoncentrált (területi) közigazgatásra. Az Alkotmány előírásait a helyi közigazgatási törvénybe is beépítették. Ennek következtében olyan intézmények, mint például a minisztériumok és a szakosodott központi közigazgatási hatóságok területi kirendeltségei, vagy a nemzeti érdekeltségű kereskedelmi vagy (köz-) szolgáltatói társaságok, mint például a Román Posta, kötelesek biztosítani a kisebbségi nyelvhasználatot. Ennek megfelelően módosították például a prefektusi intézményről szóló 340/2004. sz. törvényt is, előírva a prefektus hatáskörei között azt is, hogy „biztosítja, a törvénynek megfelelően, az anyanyelv használatát a nemzeti kisebbségekhez tartozó személyek és a dekoncentrált közszolgálatok közötti kapcsolatokban, azokban a területi közigazgatási egységekben, ahol számarányuk meghaladja a 20%-ot" (19. cikk 1. bekezdés m. betű).

A negyedik fontos fejlemény a közigazgatáshoz kapcsolódó nyelvi regiszter fejlesztésével kapcsolatos. Pontosabban arról van szó, hogy a 2001-es helyi közigazgatást szabályozó törvény arra kötelezi a helyi és megyei tanácsokat, hogy a normatív jellegű határozataikat kötelezően, valamint az egyéni határozatokat (kérésre) kisebbségi nyelven is kiadják. Ezt megelőzően a határozatoknak kisebbségi nyelven történő írásbeli kiadása, csak lehetőségként volt megfogalmazva. Az, hogy a törvény bizonyos típusú határozatok esetében kötelezi az érintett intézményeket arra, hogy kisebbségi nyelveken publikálják azokat, jelentős mértékben elősegítheti a közigazgatási tevékenységgel kapcsolatos anyanyelvi minták, általában a sajátos adminisztratív nyelvezet fejlődését és terjedését.

Az ötödik fontos fejlemény a kisebbségi nyelvhasználat státusával függ össze. Az ezredforduló után megfogalmazott törvények lehetővé teszik, bizonyos esetekben akár előírják, a kisebbségi nyelvek használatát szimbolikusan kiemelkedő fontosságú helyzetekben. Ilyen például a nemzeti kisebbségek nyelvének használata a helyi és megyei tanácsüléseken, amennyiben valamely nemzeti kisebbséghez tartozó tanácsosok számaránya a tanácsosok összlétszámának egyötödét képezi, vagy a kisebbségi nyelv használata a helyi közigazgatási hatóságok által szervezett hivatalos rendezvényeken. De ide sorolható még a helyi és megyei

tanácsülések napirendjének közzététele a nemzeti kisebbség nyelvén, illetve a kétnyelvű/többnyelvű táblák és feliratok, valamint a közérdekű hirdetések kisebbségi nyelven való kifüggesztése. Mindezek olyan jellegű jogosítványok, amelyek fontossága, részben a negyedik pontban említett nyelvi regiszter fejlődése szempontjából megkérdőjelezhetetlen, ám mindenekelőtt az a jelentőségük, hogy hivatalos és ünnepélyes helyzetekben, a nyilvános szférában biztosítják (bizonyos esetekben előírják) a kisebbségi nyelvhasználatot, ezáltal bizonyos mértékben szimbolikusan kiegyenlítve a hivatalos és a kisebbségi nyelvek között létező státuszaszimmetriát.

1.6. Igazságszolgáltatás

Az igazságszolgáltatás egy másik szintér, ahol ebben a periódusban szintén kodifikáltak kisebbségi nyelvhasználati jogokat. A kilencvenes évek elején a perrendtartási szabályok korlátozott mértékben tették lehetővé az anyanyelvhasználatot. Például a büntetőperek során, ha a vádlott nem ismerte a román nyelvet, fordítót biztosítottak. Kiemelendő, hogy ez az anyanyelvhasználati lehetőség nem elsőrendűen kisebbségi nyelvi jogként, hanem a bírósági eljárás tisztességes lefolyásának az egyik lehetséges eszközeként került be a törvénybe. A 2003-as alkotmánymódosítás ezen a területen is áttörést jelentett. Az új Alkotmány 128. cikkelyének 2. bekezdése előírja, hogy a nemzeti kisebbségekhez tartozó román állampolgároknak jogukban áll a bíróságok előtt anyanyelvükön megszólalni, oly módon, hogy az ne járjon pótlólagos költséggel az érdekeltek számára. A következő évben meghozott törvényben rögzítették a jog gyakorlásának feltételeit, mégpedig olyan módon, hogy a jogérvényesítéssel járó többletköltségek az igazságszolgáltatási rendszert terhelik.

1.7. … és más színterek

Terjedelmi okai vannak annak, hogy nem leltározzuk fel mindazokat a színtereket, ahol kisebbségi nyelvi jogi előírásokat kodifikáltak. Csak jelzés erejéig, útmutatásképpen utalunk rá: a tömegkommunikáció, a

különböző közszolgáltatások megszervezése és működtetése kapcsán felmerülő nyelvi jogok (például a betegek jogai) vagy a kisebbségi nyelvhasználatra is kiható előírások (például a rendőr jogállásáról szóló törvény) is változtak.

Ha kizárólag a törvényes alkalmazást tekintjük, elmondható, hogy az utóbbi két évtized során a romániai kisebbségi nyelvpolitikák irányvonala jelentős mértékben megváltozott. A rendszerváltást (1989) követően az államnyelv helyzetének a megerősítése általában a kisebbségi nyelvhasználat rovására történt (Szépe 1999), majd az 1996-os irányváltást követően a nyelvi pluralizmust mértékkel és bizonyos vonzataiban aktívan támogató kisebbségi nyelvpolitika vette kezdetét.

2. Intézményes alkalmazás

Ami a jogalkotás irányát és tartalmát illeti, a kép egyértelműen pozitív. Ám kérdéses, hogy a jogi lehetőségek milyen mértékben alakultak át intézményes gyakorlatokká? Nos, ha eddig a jogi keret elemzése során a vizsgálódásunk általános volt, most már a vizsgálódás és értelemszerűen a kijelentések kizárólag a magyar kisebbségre vonatkoznak. Az oktatás talán az a színtér, amelyen belül a legátfogóbban érvényesülnek, alakulnak át intézményes gyakorlattá a kisebbségi nyelvhasználati jogosítványok. Feltehetőleg azért is, mert a román oktatási kormányzat nagyon központosított és az RMDSZ 1996 óta (rövid periódusok kivételével) kormányzati vagy kormányzatközeli pozíciót vállalt és inkább több, mint kevesebb sikerrel érvényesítette – mindenekelőtt az oktatási programok nyelvére vonatkozó – kisebbségi nyelvhasználati jogokat. Nem lehet egyértelmű intézményes sikerről beszélni, ami az intézményes autonómiát illeti. Az egyetem előtti oktatásban az önálló magyar tannyelvű iskolák alapítása, a magyar osztályok kiválása a vegyes tannyelvű intézetekből nem mindig problémamentes. Mindenekelőtt azért, mert ez nem kizárólag a központi kormányzat hatáskörébe tartozó adminisztratív folyamat, a települési önkormányzatoknak is van beleszólása. És ott ahol a magyarok kisebbségben vannak, viszonylag nehéz érvényt szerezni a törvényes lehetőségeknek. Éppen ezért eléggé vegyesek az ilyen irányú intézményalapítási tapasztalatok. Nagyszalon-

tán vagy Tordán[14] is viszonylag konfliktusterhelt előzményekkel sikerült érvényt szerezni a törvénynek, ám Dícsőszentmárton esetében egyelőre kevés kilátás van az önállósodásra.[15] Ugyanígy a felsőoktatás szintjén hírhedtté vált a Marosvásárhelyi Orvosi és Gyógyszerészeti Egyetem (MOGYE) esete, jelezve, hogy a törvényes lehetőségek (főleg ha azokat már működő és román többségi szenátusok által vezetett viszonylag jelentős autonómiával rendelkező egyetemek esetében kell kivitelezni) nem alakulnak át könnyedén a magyar kisebbség számára kedvezőbb intézményes gyakorlatokká. 2012 áprilisában az Ungureanu miniszterelnök vezette kabinet azon bukott meg, hogy érvényt próbált szerezni azoknak a paragrafusoknak, amelyek értelmében a többnyelvű felsőoktatási tanintézetekben az adott nyelven oktató tanárok tannyelv alapján elkülönülő szervezeti egységeket (intézeteket és/vagy karokat) hozhatnak létre. Fontos még egyszer kihangsúlyozni, hogy akár a MOGYE, akár más olyan esetekben, amelyben nem sikerül egy önálló intézményt, vagy intézményes struktúrát létrehozni, szűk értelemben vett nyelvi jogok nem sérülnek, hisz a legtöbb diák továbbra is magyar tannyelven tanulhat. Viszont, kizárólag a nyelvhasználati vonatkozásokra koncentrálva, elmondható, hogy a nagyobb intézményi autonómia meghatározóan hat ki az adott intézmények nyelvi környezetére, a magyar nyelv funkcióira (évnyitók, -zárók, más ünnepi alkalmak, az adminisztráció működése, belső kommunikáció stb.).

Ami a közigazgatási nyelvhasználatot illeti, itt már rendelkezésünkre állnak olyan adatok, amelyek az intézményes alkalmazás mértékét és formáit tükrözik, és a következőkben erre az elemzésre alapozunk (lásd Horváth et al. 2010). A 2002-es népszámlálás adatai szerint a romániai magyarság hozzávetőleg háromnegyede (75,37%-a) olyan közigazgatási egységben élt, amelyben a magyarság részaránya elérte a 20%, vagyis a törvény szerint haszonélvezője lehet valamilyen közigazgatás szintjén érvényesülő kisebbségi nyelvhasználati jogosítványnak. Ez legalább 454

[14] Rövid összefoglaló a tordai Jósika Miklós Elméleti Líceum megalapításának a nehézségeiről http://www.torda.ro/index.php?id=44 (2012-07-07)

[15] Lásd például Szucher Ervin: Dicsőszentmárton: román nacionalista propaganda a magyar iskola ellen. *Krónika* 2011. június 1.

közigazgatási egységre vonatkozik.[16] Az adatok a 2009-es év első fél évére jellemző állapotokat tükrözik.

Az első kérdéscsomag a helységnévtáblákra, illetve más intézmények kétnyelvű (román–magyar) feliratozására vonatkozik. A törvény szerint a helységnévtáblák, az önkormányzati intézmények feliratozásai, illetve (esetenként) más alárendeltség alatt működő közintézmények feliratozása kétnyelvű kellene legyen az érintett közigazgatási egységekben.

1. táblázat. A kétnyelvű intézményfeliratozás
(azokban a közigazgatási egységekben, ahol a magyarok arány 20% vagy annál több, N-454)

	Van	**Nincs**	**Nincs egyértelmű válasz**
Kétnyelvű helységnévtáblák	90,5%	7,4%	2%
Kétnyelvű felirat a polgármesteri hivatalon	81,3%	17,1%	1,5%
Kétnyelvű felirat a rendőrőrsön	13,8%	78,9%	7,3%
Kétnyelvű felirat a postán	23,1%	70,3%	6,6%

A hivatalok kétnyelvű feliratozása mind a szimbolikus, mind a kommunikatív funkciók okán kiemelt jelentőségű. Szimbolikusan azért, mert a feliratozás a hivatalos nyelvi tájkép maghatározó részeként működik (Ben-Rafael et al. 2006; Cenoz – Gorter 2006) és mint ilyen fontos státusjelző és kódválasztást irányító funkciókkal bír. Jelzi, hogy az illető közigazgatási egységen belül mely nyelveknek (és mely nyelvek beszélőinek) van elismert státusa. Funkcionálisan azért fontos, mivel megkönnyíti (esetleg irányítja) a kódválasztást. Ugyanis a felirat jelzi, hogy abban az intézményben a kisebbségi nyelv használatának a feltételeit biztosítják (legalábbis erre kötelezi a törvény), tehát lehet a magyar nyelvet használni. Az adatokból látható, hogy az önkormányzati intéz-

[16] Románia közigazgatási térképe átalakulóban van. A szónak abban az értelmében, hogy számos település igényli a közigazgatási különválását, ami jelentősen bonyolítja a különböző vizsgálatokat. Ebben a vizsgálatban 454 közigazgatási egységgel dolgoztunk, de nagy mértékben valószínűsíthető, hogy azóta a helyzet változott.

mények többségében a kétnyelvű feliratozás megvalósult, ám sokkal kevésbé jellemző ez azon intézmények esetében, amelyek nincsenek a helyi önkormányzat alárendeltségében, de a törvényhozók szándékának megfelelően támogatóan kellene viszonyuljanak a kétnyelvűséghez.

Azokat az önkormányzatokat, ahol a magyarok (bármely kisebbség) aránya meghaladja a 20%-ot, a törvény rendszeresített kétnyelvű intézményes kommunikációra kötelezi, illetve lehetővé teszi a magyar (más kisebbségi nyelv) használatát, adott intézményes megnyilvánulások esetében. Ha ezt elemezzük, akkor látványossá válnak a jogszerű kisebbségi nyelvhasználat intézményes lehetőségeinek a korlátai.

2. táblázat. A magyar nyelv használatának területei
(azokban a közigazgatási egységekben, hol a magyarok arány 20% vagy annál több, N-454)

A helyi tanács napirendi pontjainak közlése	51,9%
Normatív jellegű határozatok közlése	38,7%
Egyéni jellegű határozatok közlése	35,6%
Más közérdekű közlemények	81,6%

3. táblázat. A magyar nyelv használata a hivatali ügyfélfogadás során
(azokban a közigazgatási egységekben, ahol a magyarok arány 20% vagy annál több, N-454)

Általában a polgármesteri hivatalon belül szóban	94,2%
Általában a polgármesteri hivatalon belül írásban	50,8%
Az anyakönyvi hivatalon belül szóban	81,3%
Az anyakönyvi hivatalon belül írásban	33,9%
Az adó- és illetékosztályon belül szóban	85%
Az adó- és illetékosztályon belül írásban	35,8%
Területrendezési hivatalon belül szóban	71,9%
Területrendezési hivatalon belül írásban	28,4%
Az utóbbi évben használt magyar (két)nyelvű típusnyomtatvány	32,7%

A nyelvi törvénykezés hatálya alá eső (vagyis a magyar nyelv használatának a felvállalására bizonyos mértékig kötelezett) önkormányza-

tok 35–50%-a hoz nyilvánosságra kisebb-nagyobb rendszerességgel magyar nyelvű közleményeket (helyi tanács napirendje, normatív határozatok szövege stb.). Ez azt jelenti, hogy nyilvánosságra hoz magyarul is az önkormányzat működésével, és ezen működés eredményeivel kapcsolatos hivatalos szövegeket.

Az írott kommunikáció háttérbe szorulását tükrözik azok az adatok is, amelyek a közvetlen ügyfélfogadás nyelvére vonatkoznak.

A közölt adatok egyértelmű képet körvonalaznak. A magyar nyelv esetében a kisebbségi nyelvi jogok intézményes alkalmazása mindenekelőtt a szóbeliségre korlátozódik. Az érintett (és törvény által erre kötelezett) önkormányzatok zöme biztosítja a szóbeli magyar nyelvű kommunikáció lehetőségét, viszonyt maximum felük biztosítja az írásbeli használat lehetőségét. És ebben az esetben is jogosan feltételezhető, hogy csak bizonyos ügyosztályokon, nem általában a hivatalhoz tartozó minden ügyosztályon. Vagyis az intézményes alkalmazást illetően elmondható, hogy az esetek (az érintett önkormányzatok) hozzávetőleg egyharmadában biztosított a magyar nyelv átfogó, szó- és írásbeli használata. Még van egy amolyan átmeneti 20%-a az önkormányzatoknak, ahol a szóbeli használat biztosított, de az írásbeli használat kivételes, nagyrészt esetleges. És a fennmaradó majdnem 50%-ban a magyar nyelv szóbeli használatának az intézményes előfeltételei biztosítottak.

Amint az várható, a nyelvi jogok átfogó intézményesülése (átfogóan biztosított, majdnem minden önkormányzathoz tartozó hivatalon belül), vagyis mind a szó-, mind az írásbeli használata inkább a többségi magyarlakta településekre jellemző (a magyarok aránya meghaladja a 70%-ot). Ahogyan csökken a magyarok részaránya, és a magyarok helyi kisebbségi pozíciókban kerülnek, a kisebbségi nyelvi jogok egyre lazább formában intézményesítettek: vagyis a magyar nyelv szóbeli használata esetlegesen (egyes hivatalokban igen, másokban nem) biztosított, ám a magyar írásbeli kommunikáció kivételesen fordul csak elő. Vagyis az intézményes alkalmazás ott a valószínűbb, ahol a törvényes megerősítés nélkül is kiterjedt volt a magyar nyelv használata. Ilyen helyeken a törvény csak a magyar nyelvű írásbeliséget legitimálta. Ám sajnos a törvény ott fejti ki a legkevésbé a hatását, ott módosítja a legkevésbé intézményi nyelvhasználati gyakorlatot, ahol erre a

legnagyobb szükség lett volna: ott, ahol a magyarok demográfiai kisebbségként nehezebben tudnak kedvező nyelvhasználati feltételeket teremteni.

3. Szociolingvisztikai hatás

A szociolingvisztikai hatás alatt azt értjük, hogy milyen mértékben határozza meg az érintettek nyelvi viselkedését a nyelvi jogok teremtette lehetőségek rendszere. Természetesen ez mindenekelőtt a kisebbségi nyelvhasználat intézményes alkalmazásának a függvénye. De nem kizárólag. Ugyanis tény, hiába szeretne valaki magyar nyelven beadni egy kérést mondjuk szociális támogatásra az önkormányzathoz, ha a megfelelő hivatalban senki sem ismeri a magyar nyelvet és egyáltalában nem működik a magyar nyelven leadott kérések kezelésének valamiféle rendje az önkormányzaton belül. Nem valószínű, hogy az intézményes hiányosság tapasztalása az egyént arra ösztönözné, hogy nyelvi jogai érvényesítése érdekében álljon ki. Sokkal inkább alkalmazkodik a domináns nyelvi rendhez és, minden törvényes lehetőség ellenére, a folyamodványt románul fogja beadni. Ám ugyanakkor az intézményes lehetőség sem garancia arra, hogy valaki a magyar nyelvet fogja használni. Ennek több oka is lehet. Egyrészt egyes esetekben egyfajta nyelvi hiányosságról van szó. A romániai magyar közigazgatási szakzsargon, általában az államigazgatási tevékenységekkel kapcsolatos nyelvi készségek nem képezik a romániai magyar köznyelv szerves részét. Sokszor sem a szakképzett fordítás, sem a médianyelv területén nem létezik konszenzus az adott romániai intézmények pontos magyar megfelelőjét illetően. Ilyen feltételek közepette a magyar anyanyelvű hivatalnoki réteg, de még a magyar anyanyelvű ügyfelek is biztosabb talajon érzik magukat, amennyiben az írott szövegezés szintjén a román nyelvet használják.[17] Másrészt ez annak tudható be, hogy a magyar népesség egy része biztonságosabbnak érzi a román írásbeliséget.

[17] Jelenleg több olyan kezdeményezés indult be, amely egy magyar nyelvű közigazgatás szöveghagyomány megteremtését és megerősítését célozza meg. Például románról magyarra fordítottuk és elérhetővé tettük az önkormányzati munkában leggyakrabban használt típusnyomtatványokat és típuskérvényeket. Lásd www.ispmn.gov.ro

Ugyanis az írásbeli megnyilvánulásoknak (kérvények, beadványok, bizonylatok) inkább vannak adminisztratív következményei, mint a szóbelieknek (*Verba volant scripta manet*) és a román nyelvű szövegezéseket célravezetőbbnek (implicit módon magasabb státusúnak) vélik. Tehát elképzelhető, hogy az egyének nem használják ki az amúgy intézményesült kisebbségi nyelvhasználati lehetőségeket.

A kiindulás 2009 elején a Nemzeti Kisebbségkutató Intézet által készített kérdőíves adatfelvétel. Az adatfelvétel az erdélyi magyar felnőtt népességre reprezentatív mintán történt (a minta elemszáma 3.594). A kutatás során rákérdeztünk a nyelvhasználat jellegzetességeire a különböző kommunikációs színtereken. A könnyebb értékelhetőség kedvéért a feldolgozás során rangátlagokkal dolgozunk. A rangátlagok előnye, hogy egy meghatározott viszonyítási alap vonatkozásában, egyetlen értékkel fejezik ki az adott populáció (vagy részpopulációk) jellemző értékét, így könnyebbé (igaz, nem föltétlenül árnyaltabbá) válik az összehasonlítás egyrészt a különböző színterekre jellemző kódhasználati szokásokat illetően, másrészt a különböző (rész)populációk között, ugyanazon színtér vonatkozásában.

4. táblázat. Milyen nyelven beszél...? (rangátlag)

Otthon	Barátaival	Bevásárláskor	Munkahelyén	Orvosnál	Polgármesteri hivatalban	Rendőrségen
1 – kizárólag magyar nyelven						5 – kizárólag román nyelven
1,22	1,77	2,22	2,43	2,55	2,73	4,14

A 4. táblázat adataiból látható, hogy a privát-publikus kontinuumot elemezve, a román nyelv használata annál pregnánsabb, minél inkább személytelen és formalizált a nyelvhasználati színtér, amely vonatkozásában a nyelvhasználati szokásokra kérdezünk rá. Vagyis a legintimebb privátszférában (otthon) a rangátlag közelít az 1-hez, vagyis a nyelvhasználat dominánsan, majdnem kizárólag magyar, amíg a rendőrség esetében közelít az 5-höz (4,14), vagyis a nyelvhasználat dominánsan majdnem kizárólag román.

Természetesen a kódhasználatot meghatározza a lakhely szociolingvisztikai környezete, amit egy nagyon egyszerű mutató segítségével ragadhatunk meg: a településen élő magyarok részaránya. Egyértelmű, hogy minél kisebb a magyarok részaránya, annál valószínűbb, hogy a nyilvános nyelvhasználat eltolódik a román nyelv irányába.

5. táblázat. Milyen nyelven beszél...?
Nyelvhasználati rangátlagok a nyelvhasználat színtere, illetve a településen élő magyarok arányában elkülönített részpopulációk szerint

Magyarok részaránya	Otthon	Barátaival	Bevásárláskor	Munkahelyén	Orvosnál	Polgármesteri hivatalban	Rendőrségen
	1 – kizárólag magyar nyelven						5 – kizárólag román nyelven
0-20%	1,58	2,52	3,42	3,59	3,95	4,42	4,8
20,01-40%	1,45	2,17	2,85	3,06	3,57	4,03	4,5
40,01-60%	1,16	1,96	2,52	2,81	2,66	3,16	4,47
60,01-80%	1,12	1,62	2,05	2,35	2,19	2,12	4,3
80,01-100%	1,05	1,37	1,54	1,78	1,76	1,71	3,67

Amint az az 5. táblázatban is látható, minél kisebb a magyarok részaránya egy adott településen, annál nagyobb mértékű a román nyelvhasználat a különböző típusú nyilvánosnak minősíthető nyelvhasználati színtereken. Mi több: minél kisebb a magyarok aránya a településen, annál nagyobb a szakadék a privát jellegű és a publikus, formálisan szabályozott színterek között, illetve a magyar nyelv használata egyre kevésbé jellemző az informális nyilvánosságban. Grafikailag kivetítve (1. ábra) a görbe meredeksége jelzi, hogy a kódhasználati mintákat tekintve milyen mértékű az eltérés a szűken vett privát (család, barátok) és az informális, illetve formálisan szabályozott nyilvánosság színterei között a különböző településtípusokon belül.

A fentebbi adatok indirekt módon visszaigazolják azt, hogy az egyének nyelvhasználata összhangban van az intézményes alkalmazás során

1. ábra. Nyelvhasználati rangátlagok a nyelvhasználat színtere, illetve a településen élő magyarok aránya szerint elkülönített részpopulációk szerint

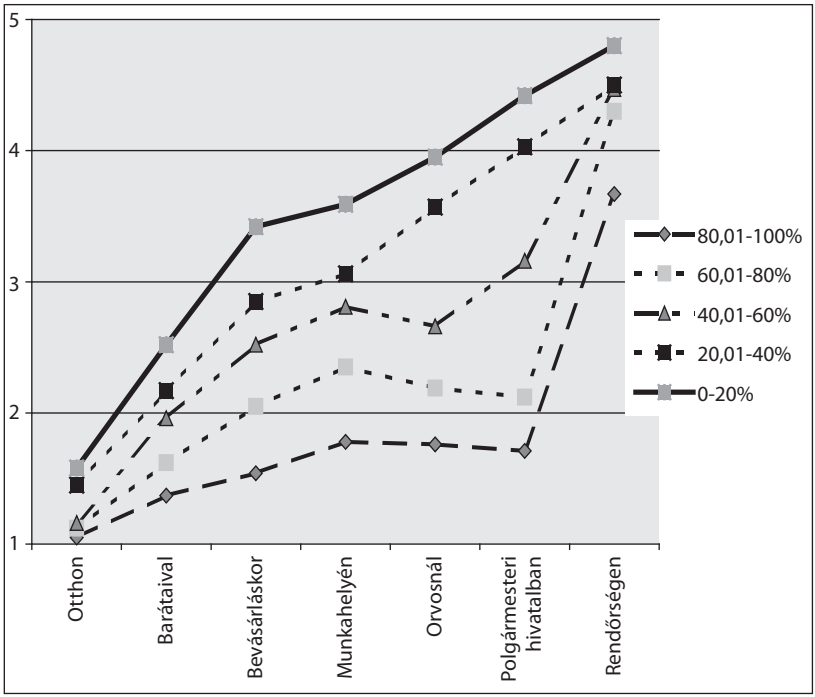

beazonosított mintákkal. Vagyis ott, ahol a magyarok egyértelmű többségben vannak, a magyar nyelvnek a szóbeli és az írásbeli használatára vonatkozó törvényes előírások nagy valószínűséggel válnak intézményes gyakorlatokká (létezik az a magyar nyelvet ismerő infrastruktúra, amely működtetni tud egy magyar nyelven is működő helyi közigazgatást). Az ezeken a településeken élő emberek ki is használják ezt a lehetőséget. Ám a magyarok részarányának a csökkenésével gyengül a kisebbségi nyelvi jogokat támogató intézményesülés (esetleges, kevésbé átfogó a magyar nyelv használata az intézményekben).

Habár nincs összehasonlítási alapunk, néhány értékelés megfogalmazható az új kisebbségi nyelvpolitikai rezsimnek a magyar nyelvű népességre gyakorolt szociolingvisztikai hatásáról. Mindenekelőtt

kiemelendő, hogy ott gyakorol hatást az egyének nyelvi viselkedésére, ahol feltehetően a törvényi megerősítés hiányában is magyarul beszéltek, és kevésbé fejti ki a hatását ott, ahol egy ténylegesen alkalmazott státuspolitika ténylegesen megerősíthette volna a kisebbségi nyelvhasználatot (azokban az önkormányzatokban, amelyekben a magyarok, habár nincsenek többségben, jelentős részarányt képviselnek). Másrészt egyszerre funkcionális (az adminisztrációs tevékenységeknek nincs jól rögzült, a romániai jogi valósághoz idomuló magyar nyelvi korpusza) és státussal kapcsolatos okokra vezethető vissza, hogy a kommunikációs szempontokból nagyobb fontosságnak örvendő kisebbségi anyanyelvi írásbeliség lemarad a szóbeliség mögött. Vagyis biztonságosabbnak érzik, ha román nyelven kérvényeznek és írnak beadványokat, ami (a jogi lehetőségek ellenére) egyrészt újratermeli a román és a kisebbségi magyar nyelv között fennálló státusaszimmetriát, másrészt csökkenti az új kisebbségi nyelvpolitikai kurzus lehetséges strukturális hatásait. Arról van szó, hogy egy növekedő írásbeli kisebbségi nyelvhasználat, az ezirányú ügyfélnyomás megnövelhetné a keresletet a magyar nyelvet jól ismerő (többnyire magyar származású) alkalmazottak irányában. Ez azért is fontos, mivel a 2002-es romániai népszámlálás adatai szerint a közigazgatási szférában a magyar kisebbség az összlakosságon belüli részarányához viszonyítva alulreprezentált.

Összegzés

Az utóbbi másfél évtized során a törvény szintjén rögzített kisebbségi nyelvi jogok tekintetében Románia jelentős előrelépést könyvelhet el. Ám a törvény nagylelkűsége nem minden esetben eredményezett a kisebbségi nyelvi helyzetet erősítő intézményes lehetőségeket is. A magyar tannyelvű oktatás autonómiája, a közigazgatási nyelvhasználati jogok éppen ott érvényesülhetnek kevésbé, ahol a magyar nyelv mozgásterét növelni kellene.

Ildomos volna nem az újabb nyelvi jogok kodifikációjának, hanem a minél átfogóbb intézményes megvalósításának, a magyar nyelvi jogok érvényesülését támogató intézményes infrastruktúra bővítésének az irányába hatni.

Irodalom

Ben-Rafael, Eliezer et al. 2006. Linguistic Landscape as Symbolic Construction of the Public Space: The Case of Israel. *International Journal of Multilingualism* 3(1): 7–30.

Bogdán Andrea – Mohácsek Magdolna 2012. *Nyelvi jogok útmutató.* Kolozsvár: ISPMN/Nemzeti Kisebbségkutató Intézet.

Cenoz, Jasone – Gorter, Durk 2006. Linguistic Landscape and Minority Languages. *International Journal of Multilingualism* 3(1): 67–80.

Constantinescu, Mihai et al. 1992. *Constituţia României – comentată şi adnotată.* Bucureşti: Regia autonomă „Monitorul Oficial".

Horváth István et al. 2010. Közigazgatási nyelvhasználat Hargita megyében az önkormányzati és a központi kormányzat megyeszintű intézményeiben. In: *Műhelytanulmányok a romániai kisebbségekről*, Vol. 27. Cluj-Napoc: Institutul pentru Studiere Problemelor Minorităţilor Naţionale.

Kamusella, Tomasz D. I. 2001. Language as an instrument of nationalism in Central Europe. *Nations and Nationalism* 7(2001/2): 235–251.

Kántás Péter – Tóth Judit 2005. Nyelvhasználati jogok a hatósági eljárásban. *Kisebbségkutatás* 14(2): 229–252.

Kontra Miklós – Szilágyi N. Sándor 2002. A kisebbségeknek van anyanyelvük, de a többségnek nincs. In: Kontra, Miklós – Hattyár, Helga szerk., *Magyarok és nyelvtörvények*. Budapest: Teleki László Alapítvány. 3–10.

Szépe György 1999. The Position of Hungarians in Romania and Slovakia in 1996. *Nationalities Papers* 27(1): 69–92.

Vincze Gábor 1999. *Illúziók és csalódások. Fejezetek a romániai magyarság második világháború utáni történetéből.* Csíkszereda: Státus.

…és kívül

A kisebbségi nyelvhasználat jogi keretei és azok gyakorlati alkalmazhatósága Kárpátalján

Csernicskó István – Ferenc Viktória*

1. A kisebbségi nyelvek megtartásának alapvető feltételei

A kisebbségi nyelvek megőrzését alapvetően négy, egymással (és a többségi közösségnek a kisebbségekkel kapcsolatos szándékaival, törekvéseivel és politikájával) szorosan összefüggő tényező határozza meg:

- Beszélők, akik fenntartják a nyelvet (demográfiai faktor).
- Helyzetek, színterek, ahol a nyelvet nem csupán szimbolikus és szakrális, hanem gyakorlati célokra, valódi kommunikációs igények kielégítésére is használni lehet (hasznossági tényező).
- Jogok, melyek biztosítják a nyelv használatának lehetőségét (politikai feltétel).
- A beszélők szándéka: hogy akarják is használni ezt a nyelvet, illetve tovább örökíteni a következő generációk számára (szimbolikus érték).

A magyar nyelv hosszú távú fenntartása csak akkor lehetséges, ha valamennyi feltétel együtt van.

* Csernicskó István – nyelvész, a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola rektorhelyettese, a Hodinka Antal Intézet igazgatója; Ferenc Viktória – doktor-jelölt a Pécsi Tudományegyetem Nyelvtudományi Doktori Iskolájában.

2. Akik fenntartják a nyelvet

Ukrajnában legutóbb 2001-ben végeztek népszámlálást.[1] A cenzus adatai szerint az országban 156.566, ebből Kárpátalján 151.516 magyar nemzetiségű élt. Az ukrajnai magyarok 96,8%-a tehát Kárpátalján összpontosul. Ukrajna összlakosságának 0,3%-a, Kárpátaljáénak 12,1%-a magyar nemzetiségű. Ezzel a magyarok – az ukránok mögött – a második legnagyobb közösséget alkotják Kárpátalján. A régión belül a magyarok településterülete a Magyarországgal szomszédos déli–délnyugati sávban koncentrálódik. A kárpátaljai magyarok 90,8%-a az Ungvári, a Beregszászi, a Munkácsi és a Nagyszőlősi járásban, illetve Ungvár, Munkács, Beregszász és Csap városokban él. A kárpátaljai magyarok túlnyomó többsége (kb. 70%-a) olyan településen van otthon, ahol a magyarok abszolút többséget alkotnak (Molnár–Molnár 2005).

Trianon óta – az 1939–1944 közötti rövid időszakot nem tekintve – a magyar nemzetiségűek aránya fokozatosan csökken a régióban. Az asszimiláció elsősorban a nagy(obb) városok (Ungvár, Munkács, Nagyszőlős) és a szórvány települések magyarságát veszélyezteti (Molnár–Molnár 2005). A magyarság számának visszaesésében az asszimiláció mellett a csökkenő természetes szaporulat és az (elsősorban Magyarországra irányuló) elvándorlás játszik meghatározó szerepet (Molnár–Molnár 2005, Kincses szerk. 2011).

A magyar anyanyelvűek száma némileg meghaladja a magukat magyarnak vallókét. 2001-ben 151.516 magyar nemzetiségűt, illetve 7.213-mal több, 158.729 magyar anyanyelvűt tartottak számon a régióban. A magyar anyanyelvűek aránya Kárpátalján 12,7%. A magyar nemzetiségűek 97,1%-a vallja egyben magyar anyanyelvűnek is magát. A nem magyar nemzetiségűek, de magyar ajkúak körében a legtöbben (8.736 fő) romák (Braun–Csernicskó–Molnár 2010).

[1] Az eredményeket lásd: http://www.ukrcensus.gov.ua/results/. Az ukrajnai/kárpátaljai magyarok demográfiai mutatóit Iltyo szerk. (2003) és Molnár–Molnár (2005, 2010) alapján mutatjuk be.

3. A magyar nyelv használatának színterei

A kárpátaljai magyar közösség széles és kiterjedt intézményhálózattal rendelkezik. Magyar nyelvű óvodákban, elemi, általános és középiskolákban (közte gimnáziumokban és líceumokban) folyik magyar nyelvű képzés, néhány szakon magyar nyelvű felsőoktatás is elérhető, a pedagógus-továbbképzés és a felnőttképzés alapjait is lerakták (Beregszászi–Csernicskó–Orosz 2001, Orosz 2005, 2007). Két magyar párt és politikai érdekvédelmi szervezet, számos magyar egyesület, kulturális központ, könyvtár, tudományos műhely működik. Megyei és járási lapok jelennek meg, irodalmi folyóiratot is olvashatnak a kárpátaljaiak, s évente tucatnyi magyar nyelvű (szépirodalmi, ismeretterjesztő és tudományos) kötetet adnak ki a régióban. Több magyar nyelvű internetes hírportál működik a vidéken, s a megyei rádiónak és televíziónak is vannak magyar adásai. A beregszászi magyar színház általános ismertségnek örvend. A református, valamint a római és görög katolikus egyház magyar nyelvű intézményeket (is) tart fenn, élénk magyar nyelvű egyházi és hitélet folyik mindhárom felekezetben. Mindez azt jelenti, hogy Kárpátalján a magyar nyelv használatának számos közéleti színtere van, a magyar nyelv nem szorult vissza a magánéletbe.

A magyar intézményhálózat fenntartása és fejlesztése azonban jórészt a magyarországi anyagi támogatások révén lehetséges, az ukrán állami támogatás a mindennapi működtetést sem fedezi, még az állami iskolák esetében sem. Számos olyan magyarok lakta település van (főként a Nagyszőlősi járásban), ahol továbbra sem érhető el magyar tannyelvű elemi iskolai oktatás sem, az állam oktatáspolitikája következtében egyre nehezebb a magyar nyelvű oktatás presztízsének fenntartása, sok szülő választja gyermeke számára a többségi nyelvű iskoláztatást. Az egymással vetélkedő két magyar párt indulatoktól sem mentes politikai küzdelme egyre több magyart fordít el a közélettől.

4. A nyelvhasználat jogi háttere

A nyelvhasználati jogi környezetét alapvetően meghatározzák Ukrajna nyelvi helyzetének jellemzői, a belpolitikai események, valamint az ország

nemzetközi kötelezettségvállalásai (ezekről bővebben lásd Beregszászi–Csernicskó 2003a, 2003b, 2007, 2010, Csernicskó szerk. 2010).

4.1. Ukrajna nemzetközi kötelezettségvállalásai

Az 1991-ben függetlenné vált Ukrajna számára az elsőrendű feladatok közé tartozott a jószomszédi kapcsolatok kiépítése. Ezért az 1990-es évek első felében az országnak a szomszédos államokkal megkötött alapszerződéseiben – melyek között a Magyarországgal aláírt volt az első – jelen van a kisebbségek jogainak védelme.

Ukrajna integrációjának egyik fontos lépése volt az Európa Tanácshoz való csatlakozás. Az ország csatlakozásának egyik feltétele volt a Nemzeti Kisebbségek Védelméről szóló Keretegyezmény és a Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Kartája című dokumentumok ratifikálása is.

A Keretegyezményt 1997. december 9-én ratifikálta Ukrajna. A Karta ratifikációjára 1999. december 24-én került sor. A dokumentum azonban nem lépett hatályba, nem helyezték letétbe az Európa Tanácsnál, mert az Alkotmánybíróság 2000. július 12-én hatályon kívül helyezte a ratifikációt formai hibára hivatkozva. Ezt követően több ratifikációs törvénytervezet készült Ukrajnában, s a Karta újabb ratifikációjára 2003. május 15-én került sor. A ratifikációs dokumentum 2005. szeptember 19-én került letétbe az ET főtitkáránál, s a Karta 2006. január 1-jétől lépett hatályba. Ám már a ratifikációval kezdetét vette a Karta kálváriája Ukrajnában (erről bővebben lásd Alekszejev 2008, Beregszászi–Csernicskó 2007, Melnyik–Csernicskó 2010: 37–45).

A Karta Ukrajnában 13 nemzeti kisebbség nyelvének védelmére terjed ki: orosz, belarusz, moldáv, krími tatár, bolgár, magyar, román, lengyel, zsidó, görög, német, gagauz és szlovák. Ám ezek a közösségek és nyelveik meglehetősen eltérő helyzetben vannak az országon belül. A 2001-es cenzus adatai alapján Ukrajna lakosságának csaknem 30%-a (14,27 millió fő) orosz anyanyelvű, s a keleti és déli régiók lakossága elsősorban az orosz nyelvet használja a mindennapokban, de az ország középső vidékein, a fővárost is beleértve, szintén az orosz a leggyakrabban használt nyelv (Khmelko 2004, Visnyak 2008). Számos ukrajnai

kisebbség képviselői (például a belaruszok vagy a zsidók) nagy része orosz anyanyelvű, de olyan közösségek is vannak (pl. a lengyelek és a szlovákok), melyek körében az ukrán anyanyelvűek aránya jelentős. A törvény azonban mindegyik nemzeti kisebbség nyelvét azonosan kezeli.

Egyesek úgy vélik, hogy a Karta ratifikációja kifejezetten az ukrán nyelv ellen és az orosz nyelv támogatására született Ukrajnában (Kreszina–Javir 2008: 198). Gyakran megjelenő vélekedés, hogy az orosz nyelvnek egyáltalán nem szabad szerepelnie a Karta ratifikációs dokumentumában, hisz az ország lakosságának közel fele az oroszt használja a mindennapokban, így értelmetlen ennek a nyelvnek a Karta általi védelme (Kulyk 2008: 30). Ezzel szemben többen úgy érvelnek, hogy Ukrajna bizonyos régióiban az ukrán nyelv szorul védelemre (Macjuk 2009, Maszenko 2010). Ez az álláspont egy a kormány megbízásából készített nyelvpolitikai koncepció tervezetébe is bekerült.[2]

A Kartával szemben annak ellenére emelnek kifogásokat az ukrán politikusok, hogy Ukrajna olyan változatban ratifikálta a nemzetközi dokumentumot, amely visszalépést jelent az országban már korábban kodifikált jogokhoz képest. Különösen jelentős a visszalépés az oktatás területén (Melnyik–Csernicskó 2010, Tóth–Csernicskó 2009, Csernicskó 2009a, 2009b, 2011, Csernicskó–Ferenc 2010).

A Karta alkalmazását nehezíti az is, hogy máig nincs kidolgozott végrehajtási mechanizmusa. A helyi önkormányzatok számára nem készült olyan törvény vagy rendelet, amely egyértelműen meghatározza, hogy az adott közigazgatási egységen belül mely nyelvekre és hogyan alkalmazhatók a Karta rendelkezései. Erre a hiányosságra az ukrán állam által készített hivatalos országjelentés alternatív társadalmi jelentésének szerzője, Vagyim Kolesznyicsenko parlamenti képviselő is felhívja a figyelmet.[3]

---

[2] *Концепція мовної політики.* Київ: Національні комісія зі зміцнення демократії та утвердження верховенства права, 2006. A tervezet megtalálható az Igazságügyi Minisztérium honlapján: http://www.minjust.gov.ua/files/11.7.06_3.doc (2012-07-02)

[3] Общественный отчет по выполнению Европейской хартии о региональных языках или языках меньшинств. A dokumentumot lásd itt: http://www.from-ua.com/politics/e62743796b72a.html (2012-07-02)

4.2. A nyelvhasználatot szabályozó nemzeti jogi környezet

Ukrajnában a nyelvek használatát az Alkotmány, számos törvény, illetve az Alkotmánybíróság határozatai szabályozzák közvetlenül.[4]

Az Alkotmány 10. cikkelye megerősíti az ukrán nyelvnek az 1989-es nyelvtörvényben kodifikált államnyelvi státusát. Az Alaptörvény „garantálja az orosz és más kisebbségi nyelvek szabad fejlődését és alkalmazását" (10. cikkely), „elősegíti minden őshonos nép és nemzeti kisebbség etnikai, kulturális, nyelvi és felekezeti önazonosságának a megőrzését" (11. cikkely), tilt bármilyen privilégiumot és korlátozást, többek között etnikai származás és nyelvi sajátosság alapján is (24. cikkely). A 92. cikkely 4. bekezdése a nyelvek alkalmazásának szabályozását a törvényi előírások kizárólagos hatáskörébe utalja. A 103., 127. és 148. cikkelyek az államelnöki, bírói és alkotmánybírói hivatalok betöltését az államnyelv ismeretének kritériumához köti.

A függetlenség elnyerése előtt, 1989-ben elfogadott nyelvtörvény 2. cikkelye értelmében az USZSZK államnyelve az ukrán. Az orosz „a nemzetek közötti érintkezés nyelve" marad (4. cikkely). Az 5. cikkely biztosítja a kisebbségek számára anyanyelvük használatának jogát. A törvény a nemzetiségi többségű közigazgatási egységek területén (azaz ott, ahol egy nemzeti kisebbség képviselőinek aránya meghaladja az 50%-ot) *lehetőséget nyújt* a nemzetiségi nyelv használatára *az államnyelv mellett* az állami és pártszervek, a vállalatok, intézmények működésében (3. cikkely). Ám mivel a nyelvtörvényhez nem készült végrehajtási mechanizmus, a jogszabályban szereplő „az államnyelv mellett" megfogalmazás nem egyértelmű. Nem világos, hogy a törvény csupán arra vonatkozik, hogy az ukrán nyelv mellé más nyelvű fordítás is kerülhet, vagy akár azt is, hogy a kisebbségi nyelvű ügyintézés is lehetséges.

Az ukrán nyelvi jogi helyzet érdekessége, hogy az Alkotmánybíróság 1999. december 14-én 10-рп/99. számmal kiadott állásfoglalásában –

[4] A tanulmányban említett dokumentumok hatályos szövege (a módosítások nyomon követésének lehetőségével) bárki számára elérhető ukrán nyelven Ukrajna Legfelsőbb Tanácsának hivatalos honlapján: http://alpha.rada.kiev.ua és/vagy http://zakon1.rada.gov.ua/laws (2012-07-02)

az Alkotmány 10. cikkelyét értelmezve, amely alapján az ország egyetlen államnyelve az ukrán – egyenlőségjelet tesz az *államnyelv* (державна мова) és a *hivatalos nyelv* (офіційна мова) közé.

Az alábbiakban a közélet egyes színterei vonatkozásában elemezzük a kisebbségi nyelvhasználat jogi lehetőségeit, utalva az adott területre vonatkozó törvények (elsősorban a nyelvtörvény) rendelkezéseire.

4.2.1. Az igazságszolgáltatás

Az igazságszolgáltatás kapcsán a Karta ajánlásai közül az Ukrajna által ratifikált törvényben a 9. cikk 1. pontjának a (iii), b (iii) és c (iii) alpontját, a 2. pont c alpontját és a 3. pontját fogadta el maga számára kötelezőnek. Ez azt jelenti, hogy szinte minimálisan kötelezi el magát az ukrán állam a kisebbségi nyelveknek az igazságszolgáltatásban való használatát illetően. Eszerint a kisebbségiek tolmács igénybevételével vagy fordítás útján szóban és írásban egyaránt használhatják anyanyelvüket az igazságszolgáltatásban. A legfontosabb törvényeket a kisebbségi nyelveken is közzéteszik.

A Keretegyezmény 10. cikkelyének 3. pontja alapján Ukrajnának biztosítani kell minden kisebbséghez tartozó személynek, hogy a számára érthető nyelven a legrövidebb időn belül tájékoztassák letartóztatásának okairól, az ellene felhozott vádak természetéről és indokairól, „valamint hogy ezen a nyelven védekezhessen – ha szükséges – ingyenes tolmács segítségével".

Az ukrán nemzeti törvények a nemzetközi kötelezettségvállalásoknak megfelelően – de annál nem előremutatóbban – kezelik a nyelvhasználat kérdését az igazságszolgáltatásban.

A nyelvtörvény szerint a perrendtartás nyelve az ukrán, de a nemzetiségi többségű területeken a nemzetiségi nyelv használatára is van lehetőség az ukránnal egyenrangúan; a bíróság nyelvét nem értőnek joga van tolmács igénybevételére, az anyanyelvű vallomástételre (18. cikkely). Az ügyvédi, ügyészi szolgáltatás, a jogi tanácsadás nyelve az ukrán, vagy a felek számára legmegfelelőbb nyelv (23. cikk).

A büntető törvénykönyv tiltja és 50 adómentes minimálbér mértékű pénzbírsággal sújtja az etnikai, vallási vagy nyelvi alapon történő uszí-

tást (161. cikkely). A polgári törvénykönyv szerint Ukrajna minden állampolgárának joga van nemzeti, kulturális, vallási és nyelvi identitásának megőrzésére, kinyilvánítására (300. cikkely). A büntetés-végrehajtásról szóló törvénykönyv 8. cikkelye kimondja, hogy az elítélteknek joguk van arra, hogy anyanyelvükön tegyenek tanúvallomást, panaszt, illetve hogy saját nyelvükön forduljanak kérvényeikkel, javaslataikkal a büntetés-végrehajtási szervek felé. Joguk van továbbá ahhoz, hogy anyanyelvükön kapjanak választ folyamodványaikra.

A polgári eljárásjogi törvénykönyv 5. cikkelye alapján a polgári bíróság mindenkit egyenlőként kezel, fajtól (rassz), bőrszíntől, politikai, vallási vagy egyéb meggyőződéstől, nemtől, etnikai vagy társadalmi származástól, vagyoni helyzettől, lakhelytől, nyelvi és etnikai jegyektől függetlenül. A 7. cikkely értelmében a polgári perrendtartás, a periratok nyelve az államnyelv (1. és 3. pont). Azon érintett személyek, akik nem ismerik az államnyelvet, tolmács igénybevételével anyanyelvükön fordulhatnak a bírósághoz (2. pont). Az 50. cikkely arról rendelkezik, hogy a tanú anyanyelvén vagy egyéb nyelven tehet vallomást. Az 55. cikkely a bírósági eljárásokban közreműködő tolmács jogállásáról szól. Eszerint a bírósági eljárásban közreműködő tolmács az a személy lehet, aki megfelelő szinten ismeri a perrendtartás nyelvét, valamint azt a nyelvet, mely szükséges a szóbeli vagy írásbeli fordításhoz. Ukrajna törvénykezésében egyedülálló módon ez a törvény említést tesz a siketek jelnyelveiről is, amikor megjegyzi, hogy tolmácsként közreműködhet az a személy is, aki képes siketekkel, némákkal vagy siketnémákkal kommunikálni. A szabálysértési eljárásokról szóló törvénykönyv gyakorlatilag a polgári eljárásjogi törvénykönyvből idézett passzusokat tartalmazza. A nyelvekre vonatkozólag a 10., 15., 65. és 68. cikkely releváns. A 15. cikkely kapcsán 2008-ban parlamenti képviselők az Alkotmánybíróság kontrollját kérték. Az 8-рп/2008. számú, 2008. április 22-i határozat azonban alkotmányosnak ítélte a törvénykönyv egészét.

A nyelvhasználat rendjét az igazságszolgáltatásban a fentiek mellett a jogrendről és a bírák státusáról, a legfelsőbb bírói tanácsról, valamint az emberi jogok parlamenti biztosáról szóló törvény is szabályozza.

A jogrendről és a bírák státusáról szóló törvényt 2010. július 7-én fogadta el Ukrajna Legfelsőbb Tanácsa. A 12. cikkely szerint a perrend-

tartás és a bírósági ügyvitel nyelve az ukrán (1. bekezdés). A 3. bekezdés megerősíti, hogy a perrendtartás nyelve az államnyelv, ám azt is rögzíti, hogy a bíróság garantálja az állampolgárok anyanyelvének (vagy az általuk ismert egyéb nyelvnek) a használatát az eljárásban. A 4. bekezdés leszögezi, hogy a Karta ukrajnai ratifikációs törvényében meghatározottak szerint a bíróságon az államnyelv mellett a regionális vagy kisebbségi nyelvek is használhatók; az 5. bekezdés szerint ezt a jogot az állam garantálja, költségeit a központi költségvetés biztosítja.

4.2.2. A közigazgatási hatóságok és a közszolgálati szervek

A Karta ajánlásai közül Ukrajna a 10. cikk 2. pontjának a, c, d, e, f és g alpontját, valamint a 4. pont c alpontját tekinti maga számára kötelezőnek. Eszerint az állam engedélyezi a kisebbségi nyelvek használatát a regionális vagy helyi közigazgatásban, valamint lehetővé teszi, hogy ezen testületek határozataikat a kisebbségi nyelveken is közzétegyék, illetve a közgyűlési vitában ezeket a nyelveket is használják (ami azonban nem zárja ki az államnyelv használatát). Ígéretet tesz arra is Ukrajna, hogy lehetőség szerint a kisebbségi nyelveket ismerő köztisztviselőket nevez ki.

A Keretegyezmény 10. cikke 2. pontja – akárcsak az egész dokumentum – meglehetősen homályosan, számos kiskaput hagyva fogalmaz: „A nemzeti kisebbséghez tartozó személyek által hagyományosan, vagy jelentős számban lakott területeken, amennyiben azok a személyek úgy kívánják, vagy az ilyen kívánság megfelel a valóságos szükségnek, a Felek erőfeszítéseket tesznek arra, hogy biztosítsák – lehetőség szerint – e személyek és a közigazgatási hatóságok közötti kisebbségi nyelv használatát elősegítő feltételeket". Az ukrán törvények ennél konkrétabban fogalmaznak.

A nyelvtörvény 5. cikkelye értelmében az állampolgárnak jogában áll, hogy az állami, társadalmi szervekhez, vállalatokhoz stb. ukrán nyelven vagy e szervezeteknél használatos más nyelven, orosz nyelven, vagy a felek számára elfogadható egyéb nyelven forduljon. A törvény nemcsak tiltja a nyelvi alapon történő megkülönböztetést (8. cikkely), de szankciókat is kilátásba helyez a nemzetiségi nyelvek

használatának korlátozása miatt. A rendelkezések szerint felelősségre vonható az a tisztségviselő, aki a nyelvtudás hiányára hivatkozva megtagadja egy nemzetiségi nyelven írt beadvány vagy folyamodvány átvételét (5. cikk).

A törvény a nemzetiségi többségű közigazgatási egységek területén lehetőséget nyújt a nemzetiségi nyelv használatára az ukránnal egyenrangúan és párhuzamosan az állami és pártszervek, a vállalatok, intézmények működésében (3. cikkely). A 6. cikk szerint az állami hivatalnokoknak az ilyen területeken el kell sajátítaniuk a regionális többség nyelvét, mégpedig olyan mértékben, mely lehetővé teszi hivatali kötelezettségeik ellátását.

Az állami dokumentumokat, okmányokat ukrán nyelven fogadják el és teszik közzé, alsóbb szinteken is, ám itt szükség esetén más nemzetiségi nyelveken is publikálják. A hivatalos űrlapok ukrán vagy ukrán–orosz nyelvűek (10. cikkely). A hivatali és munkahelyi adminisztráció nyelve az ukrán, de a nemzetiségi többségű területeken a nemzetiségi nyelvet is lehet az államnyelvvel párhuzamosan használni (11. cikkely).

A hivatalos személyi okmányok (személyi igazolvány, munkakönyv, a végzettséget igazoló dokumentumok, anyakönyvi kivonatok) ukrán–orosz kétnyelvűek (14. cikkely).

A nyelvtörvénynek az a passzusa, mely szerint a kisebbségi nyelveknek az államnyelv mellett történő használatát ahhoz köti, hogy az adott közigazgatási egység területén belül a nemzeti kisebbség képviselőinek többségben kell lenniük, nagyon magas küszöb. Hisz ez gyakorlatilag azt jelenti, hogy 50%-ot meghaladó arányban kell jelen lenniük a nemzeti kisebbség képviselőinek egy-egy településen, járásban vagy megyében ahhoz, hogy nyelvük *az államnyelv mellett* megjelenjen a közigazgatásban. Arról sincs konszenzus, hogyan értelmezendő az a kitétel, mely szerint a nemzeti kisebbségek nyelve *„az államnyelv mellett”* használható.

Hasonló jogokat fogalmaz meg Ukrajna törvénye a nemzetiségi kisebbségekről, mely szerint azokon a területeken, ahol a nemzetiségi kisebbség a lakosság többségét alkotja, az állami és társadalmi szervek, vállalatok, intézmények működése során az államnyelv mellett a kisebbség nyelve is használható (8. cikkely).

Az állampolgári beadványokról szóló törvény 6. cikkelye értelmében a polgároknak joguk van ukrán vagy egyéb nyelven fordulni az államhatalmi szervekhez, önkormányzatokhoz, köztisztviselőkhöz, társadalmi szervezetekhez, illetve tulajdonformától függetlenül a vállalatokhoz, társaságokhoz. Az állampolgári beadványok kapcsán hozott határozatokat a nyelvekről szóló törvénykezésnek megfelelően kell megfogalmazni, ám azok lefordíthatók a beadványt benyújtó nyelvére is.

Ukrajna közjegyzőségről szóló törvényének 15. cikkelye szerint amennyiben a közjegyzőhöz forduló nem ismeri a közjegyzői szolgáltatás nyelvét, akkor a rá vonatkozó dokumentumokat közjegyző vagy tolmács útján az ügyfél által ismert nyelvre kell fordítani.

Az ukrajnai önkormányzati törvény 26. cikkelye 1. pontjának 50. bekezdése lehetővé teszi, hogy az önkormányzatok megválasszák az önkormányzati szervek munkájának nyelvét.

Ukrajna törvénye a helyi önkormányzatokban való szolgálatról kimondja, hogy csak olyan személy lehet önkormányzati tisztségviselő, aki szolgálati feladatai ellátásához szükséges mértékben beszéli az államnyelvet (5. cikkely).

A kiadói tevékenységet szabályozó törvény 8. cikkelye kimondja, hogy a hivatalos nyomtatványok (űrlapok, formanyomtatványok, diplomák, oklevelek stb.) nyelve az államnyelv.

Ukrajna elnökének kárpátaljai megbízottja 1992. december 17-én rendeletet adott ki a Nyelvtörvény és Ukrajna nemzeti kisebbségekről szóló törvénye végrehajtásáról a megyében. A máig hatályos dokumentum rendelkezik többek között arról, hogy a tömbben élő kisebbségek által lakott településeken a vállalatok, hivatalok, szervezetek hivatalos megnevezéseit, valamint a helységek, közigazgatási egységek, utcák, terek megnevezéseit az adott kisebbség nyelvén is fel kell tüntetni. Meghatározza továbbá, hogy a nemzeti kisebbség által többségben lakott településen elhelyezkedő állami és társadalmi szervek tisztségviselői hivatali teendőik ellátásához megfelelő szinten kötelesek ismerni mind az államnyelvet, mind az adott kisebbség nyelvét.

4.2.3. Tömegtájékoztatási eszközök

A Karta rendelkezései közül az ukrán állam e területen a 11. cikk 1. pontjának a (iii), b (ii), c (ii), d, e (i) és g alpontját, továbbá a 2. és 3. pontját kívánja alkalmazni. Az állam belső törvényei gyakorlatilag ezzel azonos jogokat biztosítanak a nyelvhasználatot illetően a tömegtájékoztatásban. Az Ukrajna által szintén ratifikált Keretegyezmény 9. cikke szerint a Felek „biztosítani fogják nemzeti jogrendszerük keretein belül, hogy a nemzeti kisebbségekhez tartozó személyeket ne érje hátrányos megkülönböztetés a tömegkommunikációs eszközökhöz való hozzájutásban", továbbá „nem akadályozzák a nemzeti kisebbségekhez tartozó személyeket a nyomtatott tömegkommunikációs eszközök létrehozásában és használatában".

Ennek megfelelően az ukrán nyelvtörvény értelmében a hivatalos tömegtájékoztatás nyelve az ukrán, illetve lehetőség szerint más ukrajnai nyelvek (33. cikkely). A tömegtájékoztatási eszközökről szóló ukrán törvények gyakorlatilag ezt a passzust ismétlik. Az információról szóló törvény szerint az információ nyelvét Ukrajna nyelvtörvénye és egyéb jogszabályok, valamint nemzetközi egyezmények szabályozzák (11. cikkely). A nyomtatott tömegkommunikációs eszközökről (a sajtóról) rendelkező törvény alapján a sajtótermékeket az államnyelven és más nyelveken jelentetik meg (4. cikkely). A televíziózásról és rádiózásról szóló törvény értelmében a televízió- és rádióállomások államnyelven sugározzák műsoraikat; azokon a területeken, ahol a nemzeti kisebbségek egy tömbben élnek, a kisebbség nyelvén is közölhetik műsoraikat (10. cikkely). A nem ukrán nyelvű filmeket, műsorokat szinkronizálni vagy feliratozni kell. A törvény 10. cikkely 4. pontja szerint az országos sugárzásra kerülő műsoridő legalább 75%-ának államnyelvűnek kell lennie. Ugyanakkor a cikkely 6. pontja szerint a rádió- és/vagy televízió-társaság műsorainak nyelvét/nyelveit a kiadott hatósági engedély (licenzió) határozza meg.

A kisebbségek rendelkeznek a lapalapítás és lapkiadás jogával, illetve az állami és önkormányzati sajtótermékekben, médiumokban is megjelenhetnek a kisebbségi nyelvek. Az egymást váltó kormányok azonban kisebb vagy nagyobb intenzitással, de egységesen törekszenek a sajtó és a tömegkommunikáció fokozatos ukránosítására (Besters-Dilger szerk. 2008, 2009).

4.2.4. Kulturális tevékenység és kulturális létesítmények

E területen a Karta által ajánlott lehetőségek közül az alábbiakat választotta Ukrajna: a 12. cikk 1. pontjának a, b, c, d, f, g alpontja, valamint a 2. és 3. pontja. Ez azt jelenti, hogy Ukrajna a kulturális élet vonatkozásában egyetlen kivételtől eltekintve (a 12. cikk 1. pontjának e bekezdése) a nemzetközi dokumentum által ajánlott valamennyi rendelkezést átemeli saját jogrendjébe. Látszólag tehát a kultúra területén nincsenek nyelvhasználati problémák az országban. Ám például a filmgyártást, filmforgalmazást szabályozó törvény egyes passzusai kapcsán mégis konfliktushelyzet alakult ki. A törvény 6. cikkelye szerint e területen az Alkotmány 10. cikkelye határozza meg a nyelvek használatát. A 14. cikkely azonban kimondja, hogy mielőtt a külföldi filmeket Ukrajna területén forgalomba hozzák, kötelező azok ukrán nyelvű fordítása, szinkronizálása vagy feliratozása. Azt is megjegyzi ez a törvénycikk, hogy a külföldi filmek a nemzeti kisebbségek nyelvére is fordíthatók, szinkronizálhatók vagy azokon feliratozhatók. A törvényre való hivatkozással a kulturális minisztérium 2007-ben határozatot hozott arról, hogy Ukrajnában a mozikban csak ukrán nyelvre szinkronizált vagy ukránul feliratozott filmeket lehet bemutatni. A rendelet életbe léptetését követően több kelet-ukrajnai nagyvárosban és Kijevben hirdettek sztrájkot egyes filmszínházak a nézőszámok erőteljes visszaesése miatt. A Legfelsőbb Tanács 60 képviselője pedig az Alkotmánybírósághoz fordult, kérve a testület jogértelmezését. A taláros testület 2007. december 20-i, 13 rp/2007. számmal meghozott döntésében kimondja: a külföldi gyártású filmek csak abban az esetben hozhatók forgalomba és mutathatók be Ukrajna területén, ha azokat ukránra szinkronizálták, vagy ukrán nyelven alámondták az eredeti nyelven elhangzó szöveget, esetleg ukrán nyelvű felirattal látták el a mozgóképet. Az alkotmánybírák értelmezésében ez a jog azonban nem sérti a nemzeti kisebbségek azon jogát, hogy az ő nyelveikre is szinkronizálhatók a filmek.

4.2.5. A gazdasági és társadalmi élet

Ide vonatkozóan a Karta 13. cikkéből az 1. pont b és c alpontját fogadja el az ukrán állam. A Keretegyezmény 11. cikk 2. pontja alapján Ukrajna arra vállalt kötelezettséget a nemzetközi dokumentum ratifikálásával,

hogy elismerik a nemzeti kisebbséghez tartozó személyek jogát cégtáblák, feliratok és egyéb magántermészetű információk kisebbségi nyelven való közzétételére. A máig hatályos nyelvtörvény ennél több jogot és lehetőséget biztosít e területen a kisebbségi nyelvek használatára. Eszerint a szolgáltatások nyelve az ukrán nyelv vagy a felek által választott egyéb nyelv (17. cikkely). A táviratok, a postai borítékok, csomagok címzésének nyelve az ukrán vagy az orosz (34. cikkely). A hivatalos hirdetmények, közlemények, reklámok, plakátok nyelve az ukrán; az ukrán nyelvű szöveg mellett szerepelhet más nyelvű fordítás is (35. cikkely). Az Ukrajnában gyártott termékek, áruk címkéi, feliratai ukrán nyelvűek, és más nyelvekre nem fordíthatók (36. cikkely). Az intézmények, társadalmi és pártszervezetek, vállalatok stb. hivatalos el- és megnevezése ukrán nyelvű; az ukrán nyelvű felirat jobb oldalán vagy alatta szerepelhet a megnevezés más nyelvű fordítása is (37. cikkely). A reklámtörvény alapján a reklámok nyelvét a nyelvtörvény szabályozza (6. cikkely). Ismertek azonban olyan rendeletek is, melyek nehezen egyeztethetők össze a fentiekkel. Például a Karta ide vonatkozó 13. cikkének Ukrajna által maga számára kötelezőként elfogadott 1. pont b alpontja kimondja: a Felek az ország egészére nézve vállalják, hogy „megtiltják, hogy a vállalatok belső szabályzataiba és a magánokiratokba, legalábbis amelyek azonos nyelvet beszélők között jöttek létre, a regionális vagy kisebbségi nyelvek használatát kizáró vagy korlátozó Cikkek kerüljenek". Ennek ellentmond a Közlekedési és Hírközlési Minisztérium 2008. március 25-i, 332. számmal kiadott rendelete, melynek értelmében Ukrajnában a minisztérium hatáskörébe tartozó cégek, vállalatok területén, a közlekedési járműveken az ukrán nyelv használata kizárólagos. Ha figyelembe vesszük az Alkotmány 92. cikkelyét és az Alkotmánybíróság 2010. február 2-i jogértelmezését, melyek szerint Ukrajnában a nyelvek használatát kizárólag törvények határozzák meg, nyilvánvaló, hogy a miniszteri rendelet alkotmányellenes.

4.2.6. Személynévhasználat

A szovjet unifikációs gyakorlat szerint, függetlenül az adott nemzet hagyományaitól, történelmileg kialakult gyakorlatától, nyelvének sajátosságaitól, a személyneveket a hivatalos okmányokban kizárólag

cirill betűs írásmódban, a keleti szláv személynévhasználat szabályai szerint (családnév, keresztnév, apai név) tüntették fel. Ez azt jelenti, hogy a hagyományos magyar utóneveket a hozzájuk legközelebbi (vagy annak vélt) orosz/ukrán név alakjában anyakönyvezték a szovjet hatóságok: például *Ilona* és *Erzsébet* legtöbbször így lett *Елена* és *Елизавета*, *János* és *László* pedig *Иван* és *Василий* (Csernicskó szerk. 2003: 153–163).

Ukrajna függetlenné válását követően a vörös szovjet személyi igazolvány kék színű ukránra cserélése során ezeket az oroszosított neveket rendszerint ukránosították: *Ілона és Єлизавета*, ill. *Іван* és *Василь* került az okmányba. Ezzel a nemzetiségi önazonosságot sértő gyakorlattal szakítva már az 1989-ben elfogadott nyelvtörvény a 39. cikkelyében kinyilatkozta, hogy „Az Ukrán SZSZK polgárai jogosultak nemzetiségi hagyományaik szerinti neveik viselésére. Neveiket nemzetiségi nyelvről ukrán nyelvre transzkripció által kell átadni".

Az anyakönyvezés során azonban egy-egy magyar név szláv átírásának számos változata lehetséges. Kárpátaljai nyelvész kollégák például a *Gyula* és az *Erzsébet* név kapcsán az alábbi átírási változatokat regisztrálták: *Дюла, Юлій, Юліан, Юлий*; illetve *Елизавета, Ержебет, Елізавета, Эржебет, Ержібет, Ержейбет, Эржибет, Елизавет* (Kovács 2003, 2011, Balla 2008, 2011).

Az átírás problémája azonban nem csupán az utóneveket érinti. Az átírás nem, illetve csak részben adja vissza a családnév eredeti írásképét és hangalakját:

a) Az ukrán (korábban orosz) cirill átírás alapján gyakran nehezen kikövetkeztethető az eredeti családnév: például a *Szűcs* átírása *Севч*, a *Győri* cirill betűs változata a *Деврі*, a *Kőszeghy* név *Кевсегі*-ként szerepel stb.
b) Egy-egy családnévnek akár több átírása is lehet, például a *Sütő* családnevet *Шітев, Шитев*, *Шютев* vagy *Шютов* alakban is megjeleníthetik (Kovács 2011).
c) A hagyományos írásmódú magyar családneveket a cirill átírás nem tükrözi, ezért eredetileg egymástól eltérő magyar vezetéknevek cirill betűs formája azonossá válik, tehát a transzliterált nevek között eltűnik a különbség. Például a *Soós* és a *Sós* egyaránt *Шовш* vagy *Шош* lehet, a *Kovács* és a *Kováts* azonos módon

Ковач, a *Gönczy, Gönczi* és *Gönci* ugyanúgy *Генці*, vagy a *Vörös*, *Veres* és *Veress* egyformán *Верещ* stb.

d) Egyes szláv írásmódú névforma akár több, különböző magyar családnevet is jelölhet. A *Гайаш* családnév eredetije lehet *Hajas*, *Hájas*, de akár *Gallyas* is.

e) Problémaként merül fel továbbá az is, hogy az ukrán állampolgárok útlevelében úgy tüntetik fel a magyar nemzetiségűek nevét, hogy azt a személyi igazolványban szereplő cirill betűs, gyakran torzított névváltozatból transzliterálják a hatóságok. Ez például azt jelenti, hogy a már említett *Gönczy* családnevet viselő személynek *Генці* alakban szerepel a neve a személyi igazolványában, s az útlevelébe ennek a változatnak az átírásaként *Hentsi* kerül (Kovács 2011).

Az ukrajnai névhasználati szokások és az ennek alapján alkotott asszonynév-használati szokások sem teljesen fedik a megfelelő magyar tradíciókat (Debreceni–Balogh 1995, Beregszászi–Csernicskó 2011a, 2011b). A magyarországi családjogi törvény 26. § (1) bekezdése szerint a feleség a házasságkötést követően hat hivatalos névforma közül választhat, Ukrajnában azonban csak három közül. Ukrajnában a *-né* képzős asszonynevek nem anyakönyvezhetők.

A névhasználat jogi hátterét három jogszabály adja. Ukrajna Legfelsőbb Tanácsa 1989-ben fogadta el a nyelvekről szóló törvényt, 1992-ben a nemzeti kisebbségekről szóló jogszabályt, 1997-ben pedig ratifikálta a Nemzeti Kisebbségek Védelméről szóló Keretegyezményt. A nyelvtörvény 39. cikkelyében az ukrán állam kinyilatkozta, hogy „Az Ukrán SZSZK polgárai jogosultak nemzetiségi hagyományaik szerinti neveik viselésére. Neveiket nemzetiségi nyelvről ukrán nyelvre transzkripció által kell átadni". A kisebbségi törvény 12. cikkelye értelmezi is e jogszabályt, amikor meghatározza, hogy „Ukrajna minden állampolgárának joga van nemzeti család-, utó- és apanevére. A polgárok, meghatározott rend szerint, jogosultak helyreállítani saját nemzetiségi család-, utó- és apanevüket. Azok a polgárok, akiknek nemzeti hagyományaikban nincs szokásban az apanév feltüntetése, jogosultak személyi igazolványaikban csak a család- és utónevük, valamint a keresztlevelekben az apjuk és az anyjuk nevének a beírására". A *Nyilatkozat a Magyar Köztársaság és az Ukrán SZSZK együttműködésének*

elveiről a nemzeti kisebbségek jogainak biztosítása területén című államközi egyezmény 9. cikkelye szintén elismeri a nemzeti utó- és családnevek használatának jogát.

A nevezett nemzeti jogszabályok és a nemzetközi keretegyezmény szövegét elemezve konstatálhatjuk, hogy az említett törvények elfogadásával Ukrajna eleget tesz a Nemzeti Kisebbségek Védelméről szóló Keretegyezmény 11. cikkely 1. bekezdésében foglalt kötelezettségeinek a család- és utónevek anyanyelven való használatát és ennek hivatalos elismerését illetően. A magyar nemzetiségű személyek esetében azonban e jogok teljes értékű gyakorlása nem biztosított. A latin betűs írásrendszert használó ukrajnai kisebbségekhez tartozó személyek neveinek az útlevél latin betűs rovatába történő átírásának, továbbá az önazonosításra szolgáló eredeti magyar család- és utónevek cirill átírásának kérdését az ukrajnai jogrend nem megfelelően szabályozza (Tóth–Csernicskó 2009).

4.2.7. Az oktatáshoz való jog

Az Alkotmány 53. cikkelye értelmében Ukrajnában mindenkinek joga van az oktatáshoz, a teljes középfokú oktatás mindenki számára kötelező. Az oktatásról szóló törvények is általános jogként fogalmazzák meg az oktatáshoz való jogot. Az anyanyelvi oktatás joga csak feltételesen jelenik meg az ukrajnai jogrendben.

A Keretegyezményben kevés szó esik a kisebbségi oktatásról. A 12–14. cikkek alapján a Keretegyezményt ratifikáló államok – így Ukrajna is – arra vállalnak kötelezettséget, hogy biztosítják az anyanyelv megtanulásának *vagy* az anyanyelven való tanulás jogát, az oktatáshoz való egyenlő hozzáférés lehetőségét, valamint lehetővé teszik a saját (és a kisebbségi közösségek saját költségén működtetett) oktatási intézmények alapítását.

A Kartában vállaltak szerint az ukrán állam az óvodai nevelés és a közoktatás kapcsán csak azon tanulók számára teszi lehetővé az anyanyelvi nevelést-oktatást, „akiknek a családja ezt kívánja, és létszáma elegendőnek minősül". A szakoktatás terén egyáltalán nem biztosítja az anyanyelvi nevelés lehetőségét, a felsőoktatásban pedig gyakorlatilag

csupán azt vállalja az állam, hogy tantárgyként megjeleníti a kisebbségi nyelveket. Azaz ezzel az állami szervek saját hatáskörben mérlegelhetik, hogy megvannak-e a szükséges feltételek ahhoz, hogy a kisebbségi nyelvek szerepeljenek az oktatásban. A nemzetközi dokumentumok Ukrajna által ratifikált változata kevesebbet biztosít a kisebbségek számára, mint a nemzeti törvények.

Az Alkotmány 53. cikkelye a nemzeti kisebbségek számára a törvény által megszabott rendben garantálja az anyanyelven való oktatás *vagy* az anyanyelv tanulásának jogát. A *vagy* választó kötőszó arra utal, hogy *vagy* az anyanyelven való oktatáshoz, *vagy* pedig az anyanyelv tantárgyként való oktatásához biztosít jogokat Ukrajna az alaptörvény eme passzusával. A kettő között azonban jelentős különbség van: egyáltalán nem mindegy, hogy melyik jog érvényesíthető. Az ukrán Alkotmány egyébként egyáltalán nem véletlenül használja ezt a bizonyos választó kötőszót. Az Ukrajna által is ratifikált Keretegyezmény a nemzeti kisebbségek védelméről 14. cikkelye (2. pont) a következőképpen fogalmaz a kérdés kapcsán: „Nemzeti kisebbségek által hagyományosan és jelentős számban lakott területeken, megfelelő igény esetén, a Felek törekednek – lehetőségeik szerint és oktatási rendszerük keretein belül – annak biztosítására, hogy a nemzeti kisebbségekhez tartozó személyeknek megfelelő lehetőségük legyen kisebbségi nyelvüket megtanulni vagy ezen a nyelven tanulni".

Amikor 1999. december 14-én az Alkotmánybíróság határozatban értelmezte az Alkotmány 10., nyelvekről szóló cikkelyét, az oktatás kérdéskörére is kitért. Az állásfoglalás szerint Ukrajnában az óvodai nevelés, az általános középfokú oktatás, a szakképzés és a felsőoktatás nyelve az ukrán; az Alkotmány 53. cikkelye, valamint az ország más törvényei értelmében az állami és nem állami oktatási intézményekben *az államnyelv mellett* az oktatási folyamatban *használható és oktatható* a kisebbség nyelve *is*. A legfőbb jogértelmező szerv olvasatában tehát az Alkotmány által garantált jog („az anyanyelven tanulhat vagy tanulhatja anyanyelvét") arra korlátozódik, hogy a kisebbségi nyelveket is lehet használni az oktatásban az államnyelv mellett, valamint ezen nyelvek oktatása is lehetséges.

A nyelvtörvény 25–29. cikkelyei szabályozzák közvetlenül az oktatás nyelvét. A 25. cikkely értelmében az oktatás nyelvének megválasztása

elidegeníthetetlen jog; az állam garantálja az anyanyelvi oktatáshoz való jogot. A 26. cikkely az óvodai nevelés nyelveként az ukránt nevezi meg, de megjegyzi, hogy azokon a területeken, ahol a kisebbségek kompakt tömbben élnek, létrehozhatók olyan óvodák, illetve óvodai csoportok, ahol a nevelés nyelve a kisebbségi nyelv. A 27. cikkely szerint az iskolai oktatás nyelve az ukrán. Azokon a területen, ahol a kisebbségek kompakt tömbben élnek, létrehozhatók olyan iskolák, illetve iskolai osztályok, ahol az oktatás nyelve a kisebbségi nyelv. Ezen iskolákban/osztályokban is kötelező az államnyelv oktatása. A szakmunkásképző és felsőoktatási intézmények oktatási nyelvét a 28. cikkely határozza meg. Az oktatás nyelveként ez a cikkely is az ukránt nevezi meg, ám a fent említett feltételek fennállása esetén lehetőséget teremt arra, hogy az ukrán mellett a kisebbségek nyelve is az oktatás nyelve legyen. Továbbá lehetőséget nyújt arra is a törvény, hogy a nemzetiségi kádereket képző szakokon olyan csoportokat hozzanak létre, ahol az oktatás nyelve a kisebbségi nyelv. Az ukrán nyelv oktatását ezen csoportokban is biztosítani kell. A 29. cikkely a felvételi vizsgák nyelvét szabályozza.

Az *oktatásról szóló törvények* mindegyikében található az oktatás nyelvére vonatkozó rész. Ukrajnában az oktatás nyelvét mindegyik dokumentum szerint az Alkotmány és a nyelvtörvény határozza meg.

A *nemzeti kisebbségekről* szóló törvény az Alkotmányhoz hasonlóan fogalmaz a kisebbségek oktatásáról: „Az állam minden nemzetiségi kisebbség számára garantálja a nemzeti-kulturális autonómiához való jogot: az anyanyelv használatát és az anyanyelvi oktatást vagy az anyanyelv tanulását az állami oktatási intézményekben, illetve a nemzetiségi kulturális szövetségeken keresztül, továbbá a nemzetiségi kulturális hagyományok fejlesztését, a nemzeti jelképek használatát, a nemzeti ünnepek méltatását, a saját vallás gyakorlását, az irodalmi, művészeti, tömegtájékoztatási eszközök iránti igények kielégítését, nemzetiségi kulturális és oktatási intézmények létrehozását, valamint minden más tevékenységet, amely nem mond ellent a hatályos törvényeknek” (6. cikkely).

S bár az alkotmány 92. cikk 4. pontja értelmében a nyelvek használatát Ukrajnában kizárólag törvények határozzák meg, a törvények mellett számos rendelet szabályozza az oktatás nyelvének és a nyelvoktatásnak a kérdéskörét. Az ukrán nyelv helyzetének, presztízsének erősítését

szolgálja pl. a 2008-ban kötelezően bevezetett új érettségi és felvételi rendszer is. 2008-ban a szaktárca az Európa számos államában már bevált gyakorlat szerint központi érettségi és egyben felvételi vizsgák bevezetéséről döntött.[5] A rendelet szerint kötelezővé vált az ukrán nyelv és irodalom érettségi és felvételi vizsga mindazok számára, akik a felsőoktatásban szeretnék folytatni a tanulmányaikat (2. pont). A kötelező ukrán nyelv és irodalom tesztvizsga-követelményei teljesen azonosak az ukrán tannyelvű iskolákban érettségizők és a nem államnyelven tanulók számára. Ez a gyakorlat azonban hátrányosan érinti a nem ukrán anyanyelvűeket, és nem biztosítja az egyenlő esélyeket a felvételi során (Beregszászi–Csernicskó 2010, Csernicskó 2008a, 2008b, 2008c, 2010, Orosz 2009, Papp 2010, Tóth 2008). Az ukrán nyelvből tett érettségi/felvételi vizsga többek között azért is diszkriminatív, mert az ukrán állam függetlensége húsz esztendeje alatt sem teremtette meg a szükséges feltételeket ahhoz, hogy a magyar tannyelvű iskolákban megfelelő szinten elsajátítható legyen az államnyelv (Beregszászi 2004, Beregszászi–Csernicskó 2004, Csernicskó 1998a, 1998b, 2001, 2004, 2010).

4.3. Nyelvtörvénytervezetek a parlament előtt

A 2010-es elnökválasztáson győztes Viktor Janukovicsot támogató Régiók Pártja olyan nyelvtörvénytervezetet terjesztett a parlament elé, amely az orosz nyelvnek a hivatalos nyelv státusát biztosítja gyakorlatilag az egész ország területén.[6] Ám az ukrán nemzeti erők ellenállását látva a parlament nem tárgyalta a tervezetet. A dokumentumról a Velencei Bizottság is negatívan nyilatkozott.[7]

---

[5] Наказ Міністерства освіти і науки України Про зовнішне незалежне оцінювання навчальних досягнень випускників навчальних закладів системи загальної середньої освіти, які виявили бажання вступати до вищих навчальних закладів у 2008 році № 1171 від 25.12.2007 р.

[6] A tervezet lásd itt: http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=38474 (2012-07-02)

[7] Bartole, Sergio – Jan Velaers – Marcus Galdia: *Opinion on the draft law on languages in Ukraine.* Adopted by the Venice Commission at its 86th Plenary Session (Venice, 25-26 March 2011). Opinion no. 605/2010 CDL-AD(2011)008, European Commission for Democracy through law. Lásd: www.venice.coe.int/docs/2011/CDL-AD(2011)008-e.pdf (2012-07-02)

2011 augusztusában kormánypárti politikusok újabb olyan tervezetet nyújtottak be a Legfelsőbb Tanács elé, mely a nyelvi kérdést kívánja rendezni.[8]

A 2010. évi és az újabb tervezet főbb vonalaiban megegyezik. A két tervezet közötti egyik alapvető különbség azonban az, hogy az új dokumentumból kimaradt a 7., az ukrán–orosz kétnyelvűségről, ennek a bilingvizmusnak a történeti hagyományairól, illetve az orosz nyelv széles körű elterjedtségéről szóló cikkely, melyet erősen vitatott a nemzeti politikai és értelmiségi elit. A két tervezet abban is eltér egymástól, hogy míg az előző a kisebbségi nyelvek használatának jogát *az adott nyelvet használók* aránya alapján kívánta biztosítani, az utóbbi tervezet a népszámlálások *anyanyelvi adatsorára* alapozva biztosítja a kisebbségi nyelv hivatalos/hivatali használatához a jogot egy-egy közigazgatási egység (megye, járás, város, városi típusú település vagy falu) területén. Az eltérés azért lényeges, mert számos ukrajnai kisebb nyelvi közösség a mindennapokban nem anyanyelvét, s nem is az államnyelvet, hanem az orosz nyelvet használja, sőt: a magukat ukrán nemzetiségűnek vallók között is sokan vannak, akik a mindennapokban oroszul beszélnek. Így a 2010-es törvénytervezet eme passzusa erősen kedvezett az orosz nyelvnek, ám – különösen a vegyes lakosságú vidékeken – háttérbe szorította volna mind az ukránt, mind pedig más kisebbségi nyelvek beszélőit. A leggyakrabban használt nyelv és az anyanyelv ugyanis nem feltétlenül esik egybe. Arel (2002) szerint ha a 2001-es cenzus során nem az anyanyelvre, hanem a leggyakrabban használt nyelvre kérdeztek volna rá, akkor jóval magasabb volna az orosz, és alacsonyabb az ukrán nyelvet választók aránya Ukrajnában.

A két dokumentum címében is eltérés fedezhető fel. A 2010-ben készült dokumentum egy nyelvtörvény tervezete, az átdolgozott változat azonban „Az állami nyelvpolitika alapjai" címet viseli.

A 2011-ben benyújtott tervezet szerzői a Velencei Bizottság által kifogásolt pontok közül többet – például a kisebbségi nyelvek használa-

[8] Szövegét lásd itt: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?pf3511=41018 (2012-07-02)

tára jogosultak körének meghatározására vonatkozó részt – átdolgoztak, pontosítottak.[9]

Mindkét törvénytervezet azonos abban, hogy – az ukrán egyetlen államnyelvként való definiálása mellett – azokon a közigazgatási egységeken belül, ahol egy-egy nyelv beszélői elérik a 10%-os arányt, a kisebbségi nyelv az államnyelv mellett használható lehet az államigazgatásban, az önkormányzatok munkájában, a bírósági eljárásokban, a nyilvános közéletben, az oktatásban stb.

A tervezet 18 kisebbségi nyelv (a dokumentum 7. cikkely 1. bekezdése alapján: orosz, belarusz, bolgár, örmény, gagauz, jiddis, krími tatár, moldáv, német, újgörög, lengyel, roma, román, szlovák, magyar, ruszin, karaim, krimcsak) hivatalos/hivatali használatát tenné lehetővé egyes közigazgatási egységek területén belül. A legutóbbi, 2001-es cenzus adatai szerint például a magyar nyelv Kárpátalja egész területén – ahol a magyar anyanyelvűek aránya 12,7% volt – hivatalos funkciókban használható nyelv lehet.

A tervezet egyik lényeges eleme az, hogy azokban a régiókban, ahol az államnyelv mellett kisebbségi nyelv(ek) is hivatalos státust élvez(nek), az iskolákban ezen nyelv(ek) tanulása is kötelezővé válhat minden tanuló számára.

Ennek a tervezetnek a kapcsán is számos kérdés merülhet fel. Ez a dokumentum is elsősorban az orosz nyelv helyzetét erősítheti Ukrajnában, amennyiben az orosz az egész ország területén hivatalos nyelvvé válna, anélkül, hogy államnyelvi státust nyerne (amely státus biztosításához alkotmánymódosításra volna szükség). Az orosz nyelvet erősít-

[9] Az átdolgozott változat kapcsán a Velencei Bizottság megállapította, hogy számos korábbi vitatott elem kikerült a tervezetből: http://korrespondent.net/ukraine/politics/1295612-venecianskaya-komissiya-odobrila-zakonoproekt-ob-ispolzovanii-regionalnyh-yazykov-v-ukraine (2012-07-02). Ugyanakkor – amint azt Michael Moser idézi egyik interjújában – a Bizottság azt is kifejezésre juttatta, hogy további fenntartásai vannak a dokumentummal szemben. „Kérdéses, megvannak-e a megfelelő garanciák a jelenlegi törvénytervezetben az ukránnak mint egyetlen államnyelvnek a konszolidációjára, s kérdés az is, milyen szerepet kap az államnyelv a többnyelvű társadalomban. A Velencei Bizottság csupán megerősíteni tudja korábbi álláspontját a kisebbségek jogainak védelme és az államnyelv mint a társadalmi integráció eszköze közötti tisztességes egyensúly megőrzéséről" – olvasható az állásfoglalásban. http://www.historians.in.ua/index.php/ukrayinska-mova/299-mikhael-mozer-za-teperishnikh-obstavyn-ofitsiina-odnomovnist-iak-ne-paradoksalno-ie-vazhlyvoiu-peredumovoiu-dlia-faktychnoi-bahatomovnosti-krainy (2012-07-02)

heti az is, hogy több nemzetiség (pl. belaruszok, zsidók stb.) körében az orosz anyanyelvűek aránya jelentős, s így ezek az etnikai csoportok is az orosz nyelv pozícióit erősítik, mint ahogyan azok az ukrán etnikumúak is, akik egyébként az oroszt vallják anyanyelvüknek (5,5 millió fő, az összlakosság 11,5%-a, az ukránok 14,8%-a). Az is kérdéses, hogyan élhetnek a jogaikkal az olyan (egyébként kiemelten veszélyeztetett) kisebbségi nyelvek képviselői (mint pl. a karaimok vagy krimcsakok), akik körében az anyanyelvi beszélők száma elenyésző, és egyetlen közigazgatási egységen belül sem érik el a 10%-os arányt. Az is kérdéses, hogyan válnak jogalannyá azok a ruszinok, akiket Kijev nem ismer el önálló nemzetiségként, nyelvüket az ukrán nyelvjárásaként kezeli, s így az eddigi népszámlálások során csak néhány ezren vallották magukat ruszinnak és/vagy ruszin anyanyelvűnek (Melnyik–Csernicskó 2010: 100–103).

A 2011-ben kidolgozott törvénytervezet látszólag egyfajta konszenzusos irányba tesz lépéseket: miközben *de jure* megőrzi az ukrán (az ország egy részén szimbolikus) államnyelvi státusát, *de facto* az ukránnal szinte egyenrangúvá emeli országos szinten az orosz nyelvet, és bizonyos kisebb régiókban más kisebbségi nyelveket is. Ukrajna 27 közigazgatási egysége (Kijev főváros, Krími Autonóm Köztársaság, Szevasztopol város és 24 megye) közül 13-ban lehet hivatalos az orosz nyelv. Az orosz mellett csak a krími tatár (a Krímen), a román (Csernyivci megyében) és magyar (Kárpátalján) válhat megyei szinten hivatalos nyelvvé.

A Régiók Pártjának képviselői által 2010-ben és 2011-ben benyújtott két nyelvtörvény-tervezet abban a tekintetben is figyelemre méltó, hogy – a nemzeti kisebbségek nyelvére vonatkozó, 1989-ben elfogadott és máig hatályos nyelvtörvény, valamint a Karta ukrajnai ratifikációs törvényével ellentétben – nem a nemzetiséget, hanem (külföldi és ukrajnai szociolingvisztikai elemzők ajánlásának megfelelően, lásd Besters-Dilger szerk. 2008, 2009, Melnyik–Csernicskó 2010) az anyanyelvet tekinti kiindulási alapként.

2012 októberében Ukrajnában parlamenti választásokat rendeznek. Nyilván nem független ettől a ténytől az, hogy 2012. május 24-én a Verhovna Rada a nyilvánvaló ellenállás ellenére mégis napirendre tűzte a Régiók Pártja képviselői által 2011-ben benyújtott nyelvtörvény terve-

zetét. A tervezetről előzőleg elutasító állásfoglalást adott közre a parlament illetékes bizottsága és tudományos szakértői bizottsága is.[10] Amikor aztán a házelnök Volodimir Litvin – vitára bocsátva a tervezetet – szót adott az egyik beterjesztőnek, az ülésteremben elszabadultak az indulatok, és véres verekedésbe torkollt az ülés. Alig néhány nappal később azonban már tettlegesség nélkül szavazták meg a honatyák első olvasatban az állami nyelvpolitika alapjait lefektető törvényt, majd július 3-án második olvasatban is megtörtént a dokumentum elfogadása. A július hatodikai állapot szerint azonban még sem a házelnök, sem az államelnök nem írta alá a törvényt, így az nem lépett hatályba. Ennek ellenére Kijevben és több nyugati megyében is tüntetéseken, nagygyűléseken tiltakoznak a törvény ellen, s arra szólítják fel az elnököt, hogy ne írja alá a jogszabályt, ehelyett oszlassa fel a parlamentet és írjon ki előrehozott választásokat. Sajtóvélemények szerint azonban ez a helyzet mind a hatalmon lévő, mind pedig az ellenzéki politikai erőknek kedvez. A kormánypártok a közelgő választási kampányban felmutathatják egyik szimbolikus választási ígéretük teljesítését, az ellenzék pedig demonstrálhatja, hogy ha kell, tüntetések és utcai megmozdulások révén is kiáll a nemzeti nyelv mellett. Valójában azonban az a lényeg, hogy a fő célt: a választók mobilizálását sikerült elérniük a politikusoknak.

Egy új nyelvtörvény sem oldja meg tehát a nyelvi kérdés körüli feszültséget. A nyelvek használatára vonatkozó törvénytervezetek kapcsán is figyelembe kell vennünk azt a tényt, hogy a nyelvi kérdés Ukrajnában erősen politizált, érzelmileg telített. Az a politikai erő, amely a fennálló status quot meg akarja változtatni, mindenképpen szembekerül az ország egyik felével (Csernicskó szerk. 2010). Éppen ezért – véli Nahorna (2005: 268–269) – a nyelvi helyzet megoldására irányuló olyan megoldási kísérletek, melyek egyik részről az ukránosításban, másik oldalról pedig az orosz államnyelvi státusba emelésével próbálkoznak, szükségképpen a társadalom további polarizálódását eredményezik. Nahorna (2005: 269) szerint Ukrajnában nem a nyelv, hanem a nyelvi kérdésben megtestesülő ideológiai ellentét és az erre ráépülő kölcsönös fóbiák okoznak patthelyzetet.

[10] http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?pf3511=41018 (2012-07-02)

5. A kárpátaljai magyarok nyelvtudása, két- és többnyelvűsége

A kárpátaljaiak nyelvtudására elsősorban a népszámlálási adatok alapján következtethetünk. A 2001-es cenzus adatai szerint Kárpátalján anyanyelvük mellett a legtöbben a magyar (36 ezren) és az orosz (31 ezren) nyelvet beszélik második nyelvként. Magyarul az ukrán és a roma nemzetiségűek, oroszul pedig az ukrán és a magyar nemzetiségűek közül beszélnek a legtöbben. A kárpátaljaiak csaknem kétharmada (63%-a) kizárólag anyanyelvén beszél. A régióban az ukrán a leginkább elterjedt nyelv, a lakosság 82,57%-a beszéli; magyarul a kárpátaljaiak 15,74%-a beszél, oroszul pedig 5,52%. A kárpátaljaiak 17,43%-a (kétszázezernél is több ember) nem beszél ukránul, azaz nem kommunikációképes az ország államnyelvén. A népszámlálási adatok elemzése alapján megállapíthatjuk, hogy Kárpátalján nincs igazi közös nyelv: egyetlen olyan nyelv sincs, melyet – kortól, lakóhelytől, iskolázottságtól és nemzetiségtől függetlenül – mindenki ismerne a régióban (Csernicskó 2009c, Csernicskó–Melnyik 2010).

A népszámlálások mutatta képhez viszonyítva minden bizonnyal árnyaltabb a kárpátaljaiak nyelvtudása. A nyelvtudás szintje eleve nehezen körülírható. Az ma már nyilvánvaló, hogy a „klasszikus" értelemben felfogott kétnyelvűség, azaz két nyelv azonosan vagy megközelítően magas fokú ismerete a kétnyelvűek túlnyomó többségére nem jellemző, az egyes beszélők másodnyelvi (sőt elsőnyelvi) ismerete egyazon közösségen belül is változó lehet (vö. Gal 1979: 12, Crystal 1998: 451). A „klasszikus" értelemben felfogott kétnyelvűség (két nyelv azonosan magas fokú ismerete) és egynyelvűség (egyetlen nyelv ismerete) között éppen ezért egy közösségen belül számtalan átmeneti kategória figyelhető meg (Kiss 1995: 217). A kétnyelvűséget ebből adódóan olyan kontinuumként értelmezik, amelynek két végpontja: egynyelvűség az egyik nyelven, ill. a másikon, a középpontban pedig a „klasszikus" kétnyelvűség áll, s az egyes beszélők a kontinuum különböző pontjain találhatók, sőt: helyzetük – nyelvtudásuk változásának függvényében – elmozdulhat az egyik vagy a másik irányba (Crystal 1998: 452, Bartha 1999: 90 stb.). Elképzelhető például, hogy valaki, aki családi, baráti körben csak magyarul beszél, a munkahelyén kizárólag a többségi nyelvet használja. Az általa használt nyelvek közötti „munkamegosztás" rendszerint a

nyelvtudásban is megmutatkozik: vannak témák, amelyekről könnyebben és szívesebben beszél magyarul, illetve más helyzetek, amelyekben inkább a többségi nyelvet használja. A kárpátaljai magyarok nyelvtudásának változatosságát igazolják azok a szociológiai, szociolingvisztikai kutatások is, melyek érintik ezt a kérdést (Csernicskó 1998a, Csernicskó szerk. 2003, 2010 stb.). Ám érdekes módon szinte csak a Kárpátalján élő magyar közösség vonatkozásában vannak ide vonatkozó adataink, más etnikumok nyelvismeretéről nem rendelkezünk empirikus kutatásokból származó ismeretekkel.

Ha „nemzetközi" összehasonlításban vizsgáljuk a kárpátaljai magyarok nyelvtudását egy 1996-os (Csernicskó 1998a), illetve egy 2007-es (Papp–Veres szerk. 2007) kérdőíves kutatás adataira alapozva, valamint egy összehasonlító vizsgálat eredményeit tekintve (Dobos 2011), akkor kiderül, hogy más államok kisebbségi magyar közösségeihez mérten a Kárpátalján élő magyarok alacsonyabb szinten beszélik az államnyelvet, mint más régiók magyar kisebbségei.

Az említett vizsgálatok az orosz nyelvnek az ukránnál magasabb tudásszintjét rögzítették a kárpátaljai magyarok körében (lásd pl. Beregszászi 2004, Csernicskó 1998a, 2009c, 2010, Csernicskó szerk. 2003: 39–41, Csernicskó–Soós 2002, Papp–Veres szerk. 2007). Egy 2003-ban végzett, a kárpátaljai magyarok 593 fős, reprezentatív mintáján végzett kérdőíves vizsgálat adatai azonban már azt mutatják, hogy az orosz és az ukrán nyelv ismeretének átlagos foka kiegyenlítődött, sőt az ukrán nyelvtudás szintje enyhe mértékben meghaladja az orosz nyelv ismeretének fokát (Csernicskó szerk. 2010: 90).

A kárpátaljai magyarok ukránnyelv-ismeretének szintjére következtetni engednek a 2008-tól a felsőoktatásba jelentkezők számára kötelezővé tett ukrán nyelv és irodalom tesztvizsgák eredményei is. Az úgynevezett független tesztközpontokban letett érettségi és egyben felvételi vizsga 2008-as eredményeit elemezve Orosz Ildikó arra a következtetésre jutott, hogy a legtöbb választható tantárgyból a magyar tannyelvű iskolákban érettségizettek elérik vagy némileg meghaladják a kárpátaljai ukrán tannyelvű iskolákban érettségizettek átlagát. Például matematikából, biológiából, fizikából némileg jobb teljesítményt nyújtottak ukrán iskolákban érettségizett kárpátaljai kortársaikhoz képest (Orosz és mtsai 2008). Kirívóan rosszak ugyanakkor a magyar tannyelvű isko-

lák végzőseinek mutatói a valamennyi felsőoktatási szakra jelentkező számára kötelező ukrán nyelv és irodalom központi érettségin. Miközben 2008-ban országos átlagban a maturálók 8,38%-a bukott meg az ukrán emelt szintű érettségin,[11] a magyar tannyelvű iskolák végzősei között ez az arány 29,58% volt.[12] 2009-ben országos átlagban a felsőoktatásba igyekvő vizsgázók 9%-a bukott meg az ukrán nyelv és irodalom vizsgán, Kárpátalján viszont az összes vizsgázó 15%-a. A magyar tannyelvű iskolák 2009. évi végzőseinek 28%-a (535 fő) szerette volna a felsőoktatásban folytatni a tanulmányait és futott neki a minden szakra, szakirányra kötelező ukrán nyelv és irodalom tesztnek. 44%-uk azonban elbukott ezen a vizsgán, és nem tanulhatott tovább.[13]

6. A nyelvi jogok érvényesíthetősége a gyakorlatban

A magyar nyelv a Kárpát-medencében a XX. század végén című kutatási programból (Kontra 1996) egyértelműen kiderül, hogy a Kárpát-medence őshonos magyar kisebbségi közösségeiben a magyar nyelv más nyelvekkel osztozik a nyelvhasználati színtereken. A vizsgálat azt is igazolta, hogy a magyar, illetve a többségi nyelv(ek) közötti „munkamegosztás" valamennyi határon túli magyar közösségben hasonló elrendezést mutat. A templomban és a családban mindegyik régióban szinte mindenki magyarul beszél, de a lakásból kilépve egyre kevesebben használják a magyart. Ugyanakkor a családban alacsony, a nyilvános helyzetekben magas az államnyelv használati aránya. Valamennyi régióban azonos színtereken csökken a magyar nyelv használati aránya, és ezzel párhuzamosan emelkedik a többségi nyelvé: minél távolabb kerülünk a privát szférától és közeledünk a formális színterek felé, úgy emelkedik az államnyelv használata és esik a magyar nyelvhasználat gyakorisága (Beregszászi–Csernicskó 2004: 62, Csernicskó–Szabómihály

[11] Lásd: http://www.testportal.gov.ua (2012-07-02)

[12] Lásd: *Kárpátalja* c. hetilap 2008. június 6., 5. lap.

[13] Lásd: *Kárpátalja* c. hetilap 2009. július 24., 13. lap. Tegyük azonban hozzá, hogy ezek a mutatók nem (feltétlenül csak) a magyar tannyelvű iskolákban folyó ukránnyelv-oktatás alacsony színvonalára, hanem a bevezetett vizsga diszkriminatív jellegére szolgálnak bizonyítékul (erről részletesen lásd Csernicskó 2008c, 2009a, Ferenc 2009, Orosz 2009, Tóth 2008, Papp 2010).

2010: 178–179, Csernicskó 1998a, Csernicskó szerk. 2003, 2010). Kutatásaink arra is rávilágítottak, hogy a magyar nyelv hivatalos helyzetekben való használatára jórészt csak a szóbeli érintkezésben van lehetőség még az abszolút magyar többségű településeken is, a magyar írásos megjelenése kivételesnek számít a hivatalokban, önkormányzatokban (Csernicskó szerk. 2003, 2010). A vizsgálatok alapján tehát megállapítható, hogy a kárpátaljai magyar közösségben a magyar nyelv elsősorban a csoporton belüli kommunikációban használatos, s használati aránya egyrészt a privát szférában, másrészt a tipikusan magyar közéletben és kulturális életben magas. Az állami szférához kapcsolódó színtereken a magyar nyelv jóval ritkábban használatos.

A kérdőíves adatokat árnyaló egyéb vizsgálataink szintén azt mutatják, hogy a magyar hivatalos/hivatali használata kevésbé jellemző a régióban (Karmacsi 2003, Márku 2003, Csernicskó szerk. 2010), annak ellenére, hogy a hatályos törvények alapján az abszolút magyar többségű közigazgatási egységekben (tehát ahol a magyar nemzetiségűek aránya meghaladja az 50%-ot) a magyar nyelv az államnyelv mellett a hivatalos ügyintézésben is használható lehet. A szóbeli ügyintézés szintjén a legtöbb magyar többségű településen használható ugyan a magyar nyelv, ám a magyar nyelvű írásos hivatali ügyvitel már esetleges, még az olyan helységekben is, ahol a magyar nemzetiségűek abszolút többséget alkotnak, és erre a törvények lehetőséget adnak. Tapasztalataink szerint a magyar nyelvű írásos ügyintézést az is nehezíti, hogy meglehetősen ritkán fordulnak elő (ukrán–magyar) kétnyelvű hivatali űrlapok, formanyomtatványok, tájékoztatók, hivatalos levelek. Kétnyelvű feliratból, helységnévtáblából, utcanév-táblából, tájékoztató kiírásból, reklámból stb. ma már jóval több van ugyan, mint a Szovjetunió széthullása idején, ám még mindig jóval kevesebb, mint amennyi lehetne.

7. Javaslatok a felvázolt helyzet alakítására

A felvázolt nyelvi jogi helyzet ismertetése után fontosnak tartjuk egy a magyar nyelv használatát elősegítő stratégia kidolgozását. Ennek első lépéseként tisztáznunk kell, *mit akarunk elérni, milyen célból*, s mindezt *hogyan*. Az alapkérdések megválaszolásában a helyi politikum, a civil

szféra és a szakmai szervezetek együttműködésével kell konszenzust alkotni. A helyi szereplők bevonása mellett a Kárpát-medencében már működő jó gyakorlatokról való tájékozódást, azoknak a helyi körülmények figyelembevételével történő adaptálását is fontosnak tartjuk. A közösségek nyelvi céljainak meghatározása nem történhet az adott közösségek nyelvi, nyelvpolitikai helyzetének alapos, értékítélettől mentes, szakszerű és tudományos feltérképezése és leírása nélkül. Nem lehet differenciálatlanul tekinteni a határon túli magyar közösségekre. Figyelembe kell vennünk az egyes nemzetrészek és azok helyzete közötti jelentős demográfiai, gazdasági, jogi és politikai különbségeket is.

A stratégiai célok megvalósításának különböző szintjei lehetnek, melyek más-más megoldási módokat feltételeznek. Vannak problémák, amelyek megoldását csak a többségi állam bevonásával (diplomáciai úton) kezdeményezhetjük, míg számos olyan terület is van, ahol a helyi magyar közösség önállóan vagy az anyaország támogatásával is sikereseket érhet el. A feladatok némelyike nagyobb anyagi befektetést igényel, míg mások jó szervezőmunkával, kisebb ráfordítással is elérhetőek. A célok megvalósításakor ismételten kiemeljük a szakmai háttér szerepének megerősítését.

A Kárpát-medencében élő kisebbségi magyar közösségek legfontosabb nyelvi céljai: (a) a magyar identitás és az ahhoz szorosan kapcsolódó magyar nyelv és kultúra megőrzése; (b) a magyar nyelv minél szélesebb körű használatának biztosítása; (c) ezzel párhuzamosan integráció az adott állam társadalmi szerkezetébe, amihez elengedhetetlen az államnyelv (és legalább egy világnyelv) megfelelő szintű ismerete; (d) olyan tudás és készségek, képességek (kompetenciák) kialakítása az anyanyelvi oktatás keretében, melyek révén a közösségek (és azok alcsoportjai) megfogalmazhatják saját válaszaikat a folyamatosan újratermelődő, megújuló nyelvi és társadalmi kihívásokra, s közben fenntarthatják és áthagyományozhatják nyelvüket, kultúrájukat, magyar identitásukat.

Ezen célok elérése érdekében többek között az alábbi lépéseket javasoljuk.

1. Meg kell állítani a magyar nyelv funkcionális térvesztését, bővíteni kell használati körét, értékét. A fentiekben láthattuk, hogy a homályos

fogalmazás, az egymásnak ellentmondó jogszabályok nehezítik a jogérvényesítést. A Magyar Országgyűlés 2011. szeptember 26-án hozott határozata nyomán – melynek egyik célja, hogy „a magyar nyelvhasználatról átfogó helyzetjelentés, majd ennek nyomán nyelvünk fejlesztésére és védelmére cselekvési terv készüljön”[14] – dolgozta ki Andrássy György közreműködésével Kardos Tamás azt a tanulmányt, melyben az emberi jogoknak a nemzetközi jogban rejlő igazságosságával összhangban a magyar nyelvpolitika kiemelt céljaként fogalmazza meg annak támogatását, hogy a magyar nyelv váljék a szomszédos országokban regionális hivatalos nyelvvé.[15] A tanulmány a magyar állam azon – a nemzetközi diplomáciai lépéseket is felsoroló – feladatait is kijelöli, melyek révén e téren előrelépés remélhető. Nyelvi jogi szempontból úgy lehetne áthidalni a történelmi sérelmektől terhelt összetett nyelvi helyzetet, a nemzetközi szervezetek óvatoskodását, ha az anyanyelv használatához való jogot nem többség-kisebbség relációban, hanem valóban abból a nyelvi emberi jogból kiindulva próbálnák rendezni a politikusok, hogy *mindenkinek joga van arra, hogy anyanyelvét használja*. „A nyelvi jogok biztosítása hozzájárulhat az egyes közösségek boldogulásához, megsértésük viszont konfliktusokhoz vezethet. A jogegyenlőség nyelvi téren csak a másság jogának elismerésével valósítható meg” – írja Kontra Miklós (2006: 1024). A nyelvhasználati jogok nem kisebbségi, hanem nyelvi emberi jogi alapon való rendezéséhez kiváló alapul szolgálhat a Szilágyi N. Sándor (1994, 2003) által kidolgozott nyelvtörvénytervezet, illetve az Andrássy György (2010) által a nyelvszabadság jogának nevezett elmélet. A nemzetközi jogi környezet megváltoztatásának kezdeményezésében Magyarországnak akár vezető szerepe is lehet a nemzetközi diplomáciában.

2. Hatékony és célirányos finanszírozási rendszert és megfelelő technikai feltételeket kell teremteni ahhoz, hogy a magyar mint kisebbségi nyelv használata lehetővé váljon a lehető legtöbb nyelvhasználati színtéren. Nem elegendő a jogok kivívása, meg kell teremteni azokat a feltételeket (kétnyelvű ügyintézők, űrlapok, formanyomtatványok, tájékoz-

[14] http://magyarnyelvert.hu/ (2012-07-02)

[15] http://magyarnyelvert.hu/a-magyar-nyelv-es-az-allam/ (2012-07-02)

tató táblák és feliratok stb.), melyek lehetővé teszik a kétnyelvű hivatali/hivatalos ügyintézést, és ennek lehetőségéről tájékoztatni kell a nyelvhasználókat. Biztosítani kell, hogy amennyiben egy önkormányzat, vállalkozás élni kíván a magyar nyelvű felirat elhelyezésének lehetőségével, akkor egy (internetes portállal, telefonos elérhetőséggel rendelkező) szakfordítói csoporthoz fordulhasson a szöveg szakszerű fordításának elkészítése, ellenőrzése ügyében. Bátorítani kell a számottevő magyar lakossággal rendelkező települések helyi önkormányzatait, hogy – a meglévő jogi lehetőségeket kihasználva – helyi szintű határozatokkal támogassák a magyar nyelvhasználatot. Kétnyelvű iratminta- és űrlapgyűjtemény készítése révén segíteni kell az önkormányzatok és a vállalkozók munkáját. Tájékoztatni kell a többségi nemzethez tartozó vállalkozókat arról, hogy ha élni kívánnak a kisebbségi nyelvű feliratok kihelyezésének lehetőségével, akkor ehhez segítséget nyújtunk.

3. A szomszédos államok magyar kisebbségeinek nyelvi jogi helyzete nem állandó, hanem folyamatosan változik. Ezért szükséges a nyelvi jogi helyzetben bekövetkező változások folyamatos nyomon követése, elemzése, s ha szükséges, az erre való reagálás szakmai előkészítése.

4. Az anyanyelvi oktatás meghatározó szerepet játszik a nemzeti identitás fenntartásában, újratermelésében, illetve az anyanyelv használatának, a magyar nyelvű közélet hátterének biztosításában. Ezért az anyanyelvi oktatás és annak minden szintjének támogatása, fejlesztése elemi érdek. A reklám és marketing ma már a magyar tannyelvű képzést választók számának emelése érdekében is elengedhetetlennek tűnik. Nem lehet fölösleges egy olyan kampány, amely erkölcsi értékítélettől mentesen, szakmai (és nem érzelmi) alapon tájékoztatja a szülőket arról, milyen lehetséges következményei lehetnek annak, ha a többségi nyelven oktató intézményt választják, s milyen előnyei lehetnek az anyanyelvi iskoláztatásnak.

5. A magyar nyelv presztízsének emelése csak úgy lehetséges, ha felmutatjuk és tudatosítjuk a helyi magyar nyelvváltozatok értékeit. Ezért szükség van annak a nyelvi „határtalanítási" munkának a folytatására, melyet a Termini Magyar Nyelvi Kutatóhálózat munkatárai végeznek.

Ehhez szükség van a további kutatásokra, a kisebbségi magyar nyelvhasználat és nyelvváltozatok szakszerű leírására, a közösségben játszódó nyelvi folyamatok feltérképezésére (Benő–Péntek szerk. 2011: 425–337).

6. Az államnyelv eredményes elsajátítása érdekében dolgozzanak ki a magyar tannyelvű iskolák számára speciális tanterveket, készüljenek ez alapján tankönyvek, munkafüzetek, módszertani segédletek, szemléltetők és szótárak. Ezek kidolgozásában magyarországi és kárpátaljai szakemberek is részt vállalhatnak szakértőként, tanácsadóként. Képezzenek továbbá magyarul is beszélő, sajátosan a magyar tannyelvű iskolák számára ukrán nyelv és irodalom tanárokat.

7. A magyar személynevek átírásának kérdését egy ukrán–magyar és magyar–ukrán transzliterációs rendszer kidolgozásával kell segíteni, illetve fel kell vetni a kétoldalú tárgyalásokon a magyar névhasználati jogok problémáját.

8. A Kárpát-medencei magyarok nyelvéről, oktatásról szólva ma leggyakrabban az egy tömbben élők képzési és nyelvhasználati lehetőségeiről esik szó, viszonylag ritkán merül fel a szórványok kérdése. Pedig a nyelvészek jó ideje figyelmeztetnek arra, hogy – mint minden közösség – a határon túli magyar nemzetrészek is rétegzettek, s nem kezelhetők monolit tömbként. Nem ritkán megfeledkezünk arról, hogy ha a tömbben élő, magyar domináns kisebbségi magyarok számára az anyanyelvet tekintjük a leginkább ajánlható tannyelvnek, akkor azok számára, akik már egyáltalán nem, vagy csak alig beszélnek magyarul, szintén anyanyelvük (első nyelvük), mégpedig esetükben a többségi anyanyelv a leghatékonyabb tannyelv, s a magyar nyelv kapcsán a nyelvélénkítés vagy a nyelvélesztés jöhet szóba.

9. Szociológiai kutatások alapján feltételezhető, hogy a magyarországi romáknak kb. 87%-a magyar anyanyelvű. A Romániában élő magyar anyanyelvűeknek ugyanakkor kb. 10%-a, Szlovákiában 13%-a, Kárpátalján közel 6%-a etnikailag roma. Számos kistelepülésen a magyar tannyelvű iskolák fenntartásában, a magyar egyházak, intézmények működésében meghatározó szerepe van a magyar anyanyelvű és (részben)

magyar identitású cigányságnak. A magyar nemzeti nyelvstratégiában helyet kell kapnia a magyar nyelvű romákra vonatkozó céloknak és feladatoknak is.

10. Feladat a szaknyelvi felzárkóztatás, a magyar szaknyelvek (viszonylagos) egységesítése a Kárpát-medencében. Szükség lenne szaknyelvi adatbázisok létrehozására, a fordítás egységesítésére, a Kárpát-medence magyar földrajzi neveinek kodifikációjára.

Ha szakmailag megalapozott módon stratégia alapján dolgozunk, ha jól sáfárkodunk az erőforrásainkkal, s ha valóban hozzáadó (additív) kétnyelvűséget és támogató nyelvi jogi környezetet tudunk teremteni, akkor a kisebbségi helyzetből fakadó hátrányból előny kovácsolható (Csernicskó–Szabómihály 2010).

Irodalom

Alekszejev, Vlagyimir (Алексеев Владимир) 2008. *Бегом от Европы? Кто и как противодействует в Украине реализации Европейской хартии региональных языков или языков меньшинств.* Харков: „Факт".

Andrássy György 2010. Nyelvszabadság – egy elismerésre váró emberi jog? In: Andrássy György és Vogl Már szerk. *Az emberi jogok és a nyelvek.* Pécs: Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar. 101–125.

Arel, Dominique 2002. Interpreting „Nationality" and „Language" in the 2001 Ukrainian Census. *Post-Soviet Affairs* 18(3): 213–249.

Balla Andrea (Балла Андрея) 2008. Перепис угорських імен на російське/українську у селі Велика Добронь. *Acta Beregsasiensis* 1: 127–131.

Balla Andrea 2011. A rendszerváltások következményei a kárpátaljai magyar személynévhasználatban. In: Hires-László Kornélia, Karmacsi Zoltán és Márku Anita szerk. *Nyelvi mítoszok, ideológiák, nyelvpolitika és nyelvi emberi jogok Közép-Európában elméletben és gyakorlatban: a 16. Élőnyelvi Konferencia előadásai.* Budapest–Beregszász: Tinta Könyvkiadó–II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Hodinka Antal Intézete. 394–397.

Bartha Csilla 1999. *A kétnyelvűség alapkérdései.* Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.

Benő Attila – Péntek János szerk. 2011. *A Termini Magyar Nyelvi Kutatóhálózat tíz éve. Tanulmányok, beszámolók, kutatási programok.* Dunaszerdahely–Kolozsvár: Gramma Nyelvi Iroda – Szabó T. Attila Nyelvi Intézet.

Beregszászi Anikó 2004. Idegennyelv-oktatásunk gondjairól és feladatairól szociolingvisztikai nézőpontból. In: Huszti Ilona szerk. *Idegennyelv-oktatás kisebbségi környezetben*. Beregszász: Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola. 10–20.

Beregszászi Anikó – Csernicskó István – Orosz Ildikó 2001. *Nyelv, oktatás, politika.* Beregszász: Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola.

Beregszászi Anikó – Csernicskó István 2003a. A magyar nyelv használatának lehetőségei Kárpátalján de jure és de facto. In: Nádor Orsolya és Szarka László szerk. *Nyelvi jogok, kisebbségek, nyelvpolitika Kelet-Közép-Európában.* Budapest: Akadémiai Kiadó. 110–122.

Beregszászi Anikó – Csernicskó István 2003b. Die Möglichkeiten des Gebrauchs der ungarischen Sprache in der Karpatoukraine de jure und de facto. In: Hrsg. Ferenc Glatz, Begegnungen 21.: *Die Sprache und die kleinen Nationen Ostmitteleuropas.* Budapest: Europa Institut Budapest. 101–117.

Beregszászi Anikó – Csernicskó István 2004. *…itt mennyi ér a szó? Írások a kárpátaljai magyar nyelvhasználatról.* Ungvár: PoliPrint.

Beregszászi Anikó – Csernicskó István 2007. A Regionális és Kisebbségi Nyelvek Európai Kartája – ukrajnai módra. *Kisebbségkutatás* 2007. 2. sz. 251–261.

Beregszászi Anikó – Csernicskó István 2010. Róka fogta csuka? Az ukrajnai nyelvpolitika alapproblémáiról és alakulásának nehézségeiről. In: Csernicskó István, Fedinec Csilla, Tarnóczy Mariann és Vančoné Kremmer Ildikó szerk. *Utazás a magyar nyelv körül: írások Kontra Miklós tiszteletére.* Budapest: Tinta Könyvkiadó. 180–190.

Beregszászi Anikó – Csernicskó István 2011a. A kárpátaljai magyar személynevek átírásának és használatának kérdésköréről. *Magyar Nyelvőr* 135 (2011) 4. sz. 414–422.

Beregszászi Anikó – Csernicskó István 2011b. Угорсько-українські міжмовні контакти в антропонімії. *Вісник Прикарпатського університету. Філологія* XXIX–XXXI (2011): 237–241.

Besters-Dilger, Juliane (Бестерс-Дільґер Ю.) szerk. 2008. *Мовна політика та мовна ситуація в Україні.* Київ: Видавничий дім „Києво-Могилянська академія".

Besters-Dilger, Juliane ed. 2009. *Language Policy and Language Situation in Ukraine: Analysis and Recommendations.* Frakfurt am Main: Peter Lang.

Braun László – Csernicskó István – Molnár József 2010. *Magyar anyanyelvű cigányok/romák Kárpátalján.* Ungvár: PoliPrint.

Crystal, David 1998. *A nyelv enciklopédiája.* Budapest: Osiris.

Csernicskó István 1998a. *A magyar nyelv Ukrajnában (Kárpátalján).* Budapest: Osiris Kiadó – MTA Kisebbségkutató Műhely.

Csernicskó István 1998b. Az ukrán nyelv Kárpátalján. *Regio* 1998. 1. sz. 5–48.

Csernicskó István 2001. Az ukrán nyelv oktatásának problémái Kárpátalja magyar iskoláiban. *Nyelvünk és Kultúránk* 2001. 2. sz. 15–23.

Csernicskó István 2004. Egy megoldatlan probléma: az államnyelv oktatása a kárpátaljai magyar tannyelvű iskolákban. In: Huszti Ilona szerk. *Idegennyelv-oktatás kisebbségi környezetben.* Ungvár: PoliPrint – Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola. 113–123.

Csernicskó István 2008a. A nyelv szerepe a kárpátaljai magyarság azonosságtudatában. In: Császár Melinda – Rosta Gergely szerk.: *Ami rejtve van s ami látható. Tanulmányok Gereben Ferenc 65. születésnapjára.* Budapest–Piliscsaba: Pázmány Társadalomtudomány 10. 101–113.

Csernicskó István 2008b. Nyelv és azonosságtudat összefüggései a kárpátaljai magyar közösségben. In: Fedinec Csilla szerk.: *Értékek, dimenziók a magyarságkutatásban.* Budapest: Magyar Tudományos Akadémia Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottság. 153–170.

Csernicskó István 2008c. Ukrajna összhangra törekszik. Az ukrajnai oktatáspolitika nyelvi vonatkozásai. *Kisebbségkutatás* 2008. 2. sz. 302–315.

Csernicskó István 2009a. Az ukrajnai oktatáspolitika a nyelvi asszimiláció szolgálatában. *Korunk* 2009. február. 33–40.

Csernicskó István 2009b. A nyelvi jogi szabályozást meghatározó tényezők Ukrajnában. *Magyar Tudomány* 2009. 11. sz. 1297–1303.

Csernicskó István 2009c. Tények, adatok a kárpátaljai magyarok nyelvtudásáról. *Együtt* 2009. 3. sz. 70–77.

Csernicskó István 2010. Az államnyelv oktatásának nyelv- és oktatáspolitikai háttere Kárpátalján. In: Kozmács István, Vančoné Kremmer Ildikó szerk. *Közös jövőnk a nyelv I. Nyelvtudomány és pedagógia, Tudomány az oktatásért – oktatás a tudományért, Veda pre vzdelanie – vzdelanie pre vedu, Science for Education – Education for Science. Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre Fakulta stredoeurópskych štúdií.* Nyitra: Konstantin Filozófus Egyetem, Közép-európai Tanulmányok Kara. 57–69.

Csernicskó István 2011. The linguistic aspects of the Ukrainian educational policy. *ESUKA – JEFUL* 2011. 2–1. sz. 75–91.

Csernicskó István szerk. 2003. *A mi szavunk járása. Bevezetés a kárpátaljai magyar nyelvhasználatba.* Beregszász: Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola.

Csernicskó István szerk. 2010. *Nyelvek, emberek, helyzetek: a magyar, ukrán és orosz nyelv használata a kárpátaljai magyar közösségben.* Ungvár: PoliPrint.

Csernicskó István – Ferenc Viktória 2010. Education as an ideal means of achieveing a nation state in Ukraine. In: Róka, Jolán ed. *Concepts & Consequences of Multilingualism in Europe*, 329–349. Budapest: Budapest College of Communication and Business.

Csernicskó István – Melnyik, Svitlana 2010. A nyelvpolitika fogalma. In: Fedinec Csilla – Vehes, Mikola szerk. *Kárpátalja 1919–2009: történelem, politika, kultúra.* Budapest: Argumentum–MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete. 553–562.

Csernicskó István – Soós Kálmán 2002. Gyorsjelentés – Kárpátalja. In: *Mozaik 2001. Magyar fiatalok a Kárpát-medencében.* Budapest: Nemzeti Ifjúságkutató Intézet. 91–135.

Csernicskó István – Szabómihály Gizella 2010. Hátrányból előnyt: a magyar nyelvpolitika és nyelvtervezés kihívásairól. In: Bitskey Botond szerk. *Határon túli magyarság a 21. században: konferencia-sorozat a Sándor-palotában 2006–2008.* Budapest: Köztársasági Elnöki Hivatal. 167–198.

Debreceni Anikó – Balogh Lajos 1995. Magyar asszonynevek a Kárpátalján. *Magyar Nyelv* XCI: 340–345.

Dobos Ferenc 2011. *Asszimilációs folyamatok az erdélyi, felvidéki, kárpátaljai és vajdasági magyarság körében 1996–2011.* Kutatási jelentés. Budapest: B-Fókusz Intézet. Kézirat. http://www.kmkf.hu/tartalom/assszimilacio.pdf

Ferenc Viktória 2009a. Kárpátaljai magyar diákok az ukrajnai emelt szintű érettségi útvesztőiben. In: Kötél Emőke szerk. *PhD konferencia. A Tudomány Napja tiszteletére rendezett konferencia tanulmányaiból.* Budapest: Balassi Intézet Márton Áron Szakkollégium. 199–213.

Gal, Susan 1979. *Language Shift. Social Determinants of Linguistic Change in Bilingual Austria.* New York: Acadamic Press.

Iltyo, I. (Ільтьо І. В.) szerk. 2003. *Національний склад населення та його мовні ознаки (статистичний бюлетень).* Ужгород: Закарпатське обласне управління статистики.

Karmacsi Zoltán 2003. A magyar nyelv Beregszász hivatalaiban. In: Csernicskó István szerk., *A mi szavunk járása. Bevezetés a kárpátaljai magyar nyelvhasználatba.* Beregszász: Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola. 93–100.

Khmelko, Valerii (Хмелько Валерій) 2004. Лінгво-етнічна структура України: регіональні особливості й тенденції змін за роки незалежності. *Наукові записки НаУКМА 32. Соціологічні науки*, 3–15.

Kincses Áron szerk. 2011. *Ukrán állampolgárok Magyarországon.* Budapest: Európai Integrációs Alap.

Kiss Jenő 1995. *Társadalom és nyelvhasználat.* Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.

Kontra Miklós 1996. Magyar nyelvhasználat határainkon túl. In: Diószegi László szerk. *Magyarságkutatás 1995–96.* Budapest: Teleki László Alapítvány. 113–123.

Kontra Miklós 2006. Nyelvi jogok. In: Kiefer Ferenc főszerk. *Magyar nyelv.* Budapest: Akadémiai Kiadó. 1024–1037.

Kovács András 2003. A magyar keresztnevek orosz/ukrán átírása Som községben. *Acta Hungarica* X–XI: 75–83.

Kovács András 2011. Hogy hívnak? Adalékok a kárpátaljai magyar személynévhasználathoz. In: Hires-László Kornélia, Karmacsi Zoltán és Márku Anita szerk. *Nyelvi mítoszok, ideológiák, nyelvpolitika és nyelvi emberi jogok Közép-Eu-*

rópában elméletben és gyakorlatban: a 16. Élőnyelvi Konferencia előadásai. Budapest–Beregszász: Tinta Könyvkiadó–II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Hodinka Antal Intézete. 386–393.

Kreszina, Irina – Javir, Vira (Кресіна Ірина – Явір Віра) 2008. Проблеми імплементації норм міжнародного права у національне законодавство про мови. In: Majboroda, Olekszandr és mtsai szerk. *Мовна ситуація в Україні: між конфліктом і консенсусом.* Київ: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса НАН України. 190–204.

Kulyk, Volodymyr (Кулик Володимир) 2008. Мовна політика та суспільні настанови щодо неї після помаранчевої революції. In: Besters-Dilger, Juliane szerk. *Мовна політика та мовна ситуація в Україні.* Київ: Видавничий дім „Києво-Могилянська академія". 11–54.

Macjuk, Galina (Мацюк Галина) 2009. *Прикладна соціолінгвістика. Питання мовної політики.* Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка.

Márku Anita 2003. A magyar nyelv Beregszász szolgáltató egységeiben, boltjaiban, éttermeiben és a piacon, valamint az orvosi rendelőben. In: Csernicskó István szerk., *A mi szavunk járása. Bevezetés a kárpátaljai magyar nyelvhasználatba.* Beregszász: Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola. 100–104.

Maszenko, Larisza (Масенко Лариса) 2010. *Нариси з соціолінгвістики.* Київ: Видавничий дім „Києво-Могилянська академія".

Melnyik, Svitlana – Csernicskó István 2010. *Етнічне та мовне розмаїття України. Аналітичний огляд ситуації.* Ужгород: ПоліПрінт.

Molnár József – Molnár D. István 2005. *Kárpátalja népessége és magyarsága a népszámlálási és népmozgalmi adatok tükrében*. Beregszász: KMPSZ Tankönyv- és Taneszköztanácsa.

Molnár József – Molnár D. István 2010. A kárpátaljai magyarság népességföldrajzi viszonyai. In: Csernicskó István szerk. *Megtart a szó. Hasznosítható ismeretek a kárpátaljai magyar nyelvhasználatról.* Budapest–Beregszász: MTA Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottság – Hodinka Antal Intézet. 15–32.

Nahorna, Larisza (Нагорна Лариса) 2005. *Політична мова і мовна політика: Діапазон можливостей політичної лінгвістики.* Київ: Світогляд.

Orosz Ildikó 2005. *A magyar nyelvű oktatás helyzete Kárpátalján az ukrán államiság első évtizedében (1989–1999).* Ungvár: PoliPrint.

Orosz Ildikó 2007. *A függetlenségtől a narancsos forradalomig. A kárpátaljai magyarság helyzete a független Ukrajnában (1991–2005).* Ungvár: PoliPrint.

Orosz Ildikó 2009. Педагогічний аспект оцінювання знань учнів шкіл із навчанням мовами національних меншин української мови та літератури в системі незалежного тестування. In: Герцог Ю. ред. *Державотворча й об'єднувальна функції української мови: реалії, здобутки, перспективи*. Ужгород: Поліграф центр Ліра. 287–291.

Orosz Ildikó – Csernicskó István – Ambrus Pál – Kristafori Olga 2008. *A kárpátaljai magyar nyelvű/magyar nyelvi oktatás megőrzéséhez szükséges intézkedések.* http://www.nemzetpolitika.gov.hu/data/files/133843334.pdf

Papp Z. Attila 2010. A kárpátaljai magyar nyelvű oktatás rendszere és néhány aktuális kihívása 2009-ben. In: Fedinec Csilla és Mikola Vehes főszerk. *Kárpátalja 1919–2009: történelem, politika, kultúra.* Budapest: Argumentum–MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete. 480–498.

Papp Z. Attila – Veres Valér szerk. 2007. *Kárpát Panel 2007. A Kárpát-medencei magyarok társadalmi helyzete és perspektívái.* Budapest: MTA Kisebbségkutató Intézet.

Szilágyi N. Sándor 1994. Törvény az etnikai és nyelvi identitással kapcsolatos jogokról, valamint az etnikai és nyelvi közösségek méltányos és harmonikus együttéléséről. *Korunk* 1994. 3. sz. 131–158.

Szilágyi N. Sándor 2003. Törvény az etnikai és nyelvi identitással kapcsolatos jogokról, valamint az etnikai és nyelvi közösségek méltányos és harmonikus együttéléséről. In: *Mi egy más: Közéleti írások.* Kolozsvár: Kalota Könyvkiadó. 576–664.

Tóth Mihály 2008. Рефлексії на публікації про угорців Закарпаття, або Кому порузумитися стає дедалі важче. *Дзеркало тижня* № 36 (27 вересня – 3 жовтня 2008). http://www.dt.ua/3000/3300/64177

Tóth Mihály – Csernicskó István 2009. Az ukrajnai kisebbségi jogalkotás fejlődése és két részterülete: a névhasználat és a politikai képviselet. *Regio* 2009. 2. sz. 69–107.

Visnyak, Olekszandr (Вишняк Олександр) 2008. Динаміка мовної ситуації в Україні. In: Olekszandr Majboroda és mtsai szerk. *Мовна ситуація в Україні: між конфліктом і косенсусом*. Київ: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України. 75–85.

Szerbia nyelvpolitikája a magyar nyelvhasználat szemszögéből

Beretka Katinka*

Szerbia EU-tagjelölti státusra vonatkozó kérelmének véleményezésekor az Európai Bizottság azt a megállapítást tette, hogy Szerbia kisebbségi nyelvpolitikája kielégítő.[1] Jelen tanulmányban nem célom vitatkozni ezzel az állítással, hanem arra vállalkozom, hogy objektivitásra törekedve, azonban a szubjektív szempontoknak is teret engedve bemutassam a magyar nyelv használatának jogi és gyakorlati lehetőségeit az országban. Elkerülhetetlen a szubjektív szempont, mivel magyarként anyanyelvemről csak így beszélhetek, viszont a dokumentumokat csak a maga valóságában, azaz objektív módon lehet megközelíteni. Fontos hangsúlyozni, hogy az Európai Bizottság véleménye nem lehet teljes pusztán Szerbia kisebbségi nyelvpolitikájának figyelembe vételével, mivel az ország egyedüli autonóm tartományának, Vajdaságnak is vannak külön, kisebbségi nyelvhasználatra vonatkozó jogszabályai (igaz ezek a törvénytől alacsonyabb rangú jogi aktusok). A magyarság szempontjából a tartomány már csak azért sem mellőzhető, mivel a 2002-es népszámlálás szerint a 293.299 fős magyar közösségből 290.207 Vajdaságban él, és a tartományi összlakosság 14,28%-át alkotja.

Az 1950-es évek óta mintegy 150 ezer fővel csökkent a magyarok száma. Mára Szerbia lakosságának 3,91%-át alkotják (alkotjuk). Emellett nem elhanyagolható tényező a magyar közösség területi eloszlása

* A szerző a szerbiai Magyar Nemzeti Tanács hivatalos nyelvhasználattal megbízott tanácsosa.

[1] Elemző jelentés – kísérő dokumentum a Bizottság véleményéhez Szerbia Európai Uniós tagságára vonatkozó jelentkezéséről {COM(2011) 668}, SEC(2011) 1208, Brüsszel, 2011. október 12. http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2011/package/sr_analytical_rapport_2011_en.pdf (2012-07-01)

sem, hiszen e népesség fele jórészt szórványban él – Bánátban, Dél- és Nyugat-Bácskában. Reprezentatív kutatások bizonyítják, hogy ezeken a területeken a szerb nyelv könnyebb elsajátítása miatt a magyar nyelv már nem nemzeti azonosítóként, hanem inkább elsőként megtanult nyelvként jelenik meg. A gyorsabb asszimilációt előidéző tényezők elsősorban a vegyes házasságok és a csak szerb nyelven elérhető oktatás. Ezek összessége, valamint a kisebbségpolitika korlátoltabb befolyása azt eredményezik, hogy a szórványban élő magyarságnak, nagy számuktól függetlenül, erőteljesebb támogatásra van szüksége nyelve megőrzése érdekében.

A régió országaihoz hasonlóan Szerbiában is megszervezték 2011 folyamán az újabb népszámlálást, ennek nemzeti kisebbségekre vonatkozó adatai azonban ezidáig nem ismertek. Az előzetes eredmények szerint a tömbben 8–9%-kal, a szórványban 11–12%-kal csökkenhetett a magyar lakosság aránya. A nyelvhasználat tekintetében azonban nem mindig az abszolút csökkenés, hanem a magyaroknak a helyi lakosság nemzetiségi összetételéhez viszonyított aránya lehet döntő.

1. A magyar nyelv használatának jogi és gyakorlati lehetőségei

A szerbiai tételes jog nem használja az államnyelv kifejezést. Habár az alkotmány 10. szakasza[2] a szerb nyelvet és a cirill írásmódot jelöli meg hivatalosként, ugyanezen szakasz értelmében törvénnyel szabályozható más nyelvek hivatalos használata is. Ez utóbbi mindenképpen pozitív eleme a szerbiai kisebbségi jogérvényesítésnek, hiszen a magyar nyelvnek így hivatalos nyelvi státusza van, míg a régióbeli országokban a kisebbségi nyelvek használata alapvetően bizonyos korlátokhoz kötött. Az alkotmány 79. szakasza tovább részletezi a nyelvhasználat különböző aspektusait, így a hivatalos nyelvhasználat, az oktatás, a tájékoztatás nyelvvel összefüggő kérdéseit is. A nyelvhasználattal közvetlenül összefüggő jogszabályok a hivatalos nyelv- és íráshasználatról szóló tör-

[2] A Szerb Köztársaság Alkotmánya. In: „Службени гласник Републике Србије" [A Szerb Köztársaság Hivatalos Közlönye] 2006. évi 98. szám.

vény,[3] illetve a már említett tartományi határozat a nemzeti kisebbségek nyelvének és írásának Vajdaság Autonóm Tartomány területén való hivatalos használatával kapcsolatos egyes kérdések részletezéséről.[4] A többi, későbbiekben ismertetett jogszabály csak részben foglalkozik nyelvi kérdésekkel, és elsősorban kiegészíti vagy ismétli a hivatalos nyelvhasználati törvényben leírtakat.

Az 1990-es alkotmány életbe lépése után, a valamikori szövetségi állam felbomlásával megszűnt a nyelvi egyenjogúság, és az 1991-es, ma is hatályban lévő hivatalos nyelvhasználati törvény teljes egészében a törvényhozóra ruházta át a nyelvi jogok minőségének, érvényesítési módjának meghatározását. Ez azt eredményezte, hogy a hivatalos nyelvhasználati törvény 2010. évi módosításáig nem volt semmilyen cenzus, mely alapján az önkormányzatok kötelesek lettek volna bevezetni a magyar hivatalos használatát, nem voltak pontosan meghatározott területei a kisebbségi hivatalos nyelvhasználatnak, és általában véve semmilyen egyenrangúság nem létezett a szerb és a többi hivatalos használatban lévő nyelv között. Szerbiára többszörösen igaz, hogy a magyar nyelv jogi és gyakorlati helyzete a társadalmi-politikai rendszerekkel együtt párhuzamosan változott. Ezek viszonyában a kisebbségi nyelvhasználatot szabályozó jogszabályi háttér egymástól jól elkülöníthető időszakokra oszlik: a tartományi törvénykezés idején jelenlevő többnyelvűség (1968–1990), a szövetségi köztársaság felbomlását követő egynyelvűséget propagáló politika (1991–2002) és a napjainkban tapasztalható félmegoldások időszakára (2002-től máig). Habár a 2006-os alkotmány nem deklarálja a nyelvi egyenlőséget, mindenképpen előrelépést jelent, hogy a nyelvi diszkrimináció tilalmán túl tételesen felsorolja a kisebbségi (nyelvi) jogokat, melyek, nem utolsó sorban, tartományi határozattal bővíthetők.

---

[3] Hivatalos nyelv- és íráshasználatról szóló törvény. In: „Службени гласник Републике Србије" [A Szerb Köztársaság Hivatalos Közlönye] 1991. év, 45. szám, módosítva: 1993. évi 53. szám, 1993. évi 67. szám, 1994. évi 48. szám, 2005. évi 101. szám (A gazdasági vétségekre és szabálysértésekre kirótt pénzbüntetésekről szóló törvényt módosító törvénnyel) és 2010. évi 30. szám.

[4] Tartományi határozat a nemzeti kisebbségek nyelvének és írásának Vajdaság Autonóm Tartomány területén való hivatalos használatával kapcsolatos egyes kérdések részletezéséről. In: Vajdaság AT Hivatalos Lapja, 2003. évi 8. szám, módosítva: 2003. évi 9. szám (javítás) és 2009. évi 18. szám (elnevezésének módosítása), valamint a Szerb Köztársaság Hivatalos Közlönye, 2010. évi 69. szám (IU 394/2005. számú, 2010. június 22-i alkotmánybírósági határozattal).

A hivatalos nyelvhasználati törvény esetében a törvényhozó középutas, ún. liberális megoldást fogadott el: a törvény hatályán kívül hagyja a kultúra, a tájékoztatás, részben a magánvállalkozások, valamint az oktatás nyelvhasználatra vonatkozó lényeges kérdéseit, de részletekbe menően szabályozza a közintézmények nyelvhasználatát, eljárás lefolytatását, nyilvános és közérdekű feliratok módját stb. A törvény 3. szakasza értelmében a hivatalos nyelvhasználat alatt a következőket értjük: 1) a közmegbízatást végző szervek és szervezetek egymás közti, valamint az ügyfelekkel, illetve polgárokkal folytatott szóbeli és írásbeli érintkezése; 2) a polgárok jogainak, kötelességeinek és felelősségének érvényesítésével és védelmével kapcsolatos eljárás lefolytatása; 3) az előírt nyilvántartásoknak az önkormányzatok területén meghatalmazott községi szervek és szervezetek általi vezetése; 4) a polgárok törvényben megállapított jogainak érvényesítése szempontjából jelentős közokiratok, valamint egyéb iratok kiadása; 5) a munkavállalók munkavégzéssel összefüggő jogainak, kötelességeinek és felelősségének érvényesítése. A hivatalos használatban lévő nyelv szóban és írásban való használatának esetei, továbbá: a helységnevek és más földrajzi nevek, a terek és az utcák nevének, az intézmények, szervezetek és cégek nevének feltüntetése, a nyilvánossághoz intézett felhívások, értesítések és figyelmeztetések megjelentetése, valamint az egyéb közfeliratok alkalmazásának módja.

Mivel a hivatalos használatban lévő nyelvek „papíron" egyenlőek, a fentiek a magyar közösség tagjaira is vonatkoznak, ha a magyar nyelvet hivatalos használatba vették. A nemzeti kisebbségek jogainak és szabadságjogainak védelméről szóló 2002-es törvény[5] nyomán lényeges módosításokat eszközöltek a hivatalos nyelvhasználati törvényben. A hivatalos nyelvhasználat fenti általános definíciója kiegészült a kisebbségi hivatalos nyelvhasználattal a következők szerint: „a nemzeti kisebbségi nyelv hivatalos használata különösen vonatkozik: a nemzeti kisebbségi nyelv közigazgatási és bírósági eljárásban való használatára,

[5] A nemzeti kisebbségek jogainak és szabadságjogainak védelméről szóló törvény. In: „Службени лист Савезне Републике Југославије" [Jugoszláv Szövetségi Köztársaság Hivatalos Lapja] 2002. évi 11. szám, módosítva: „Службени лист Државне заједнице Србије и Црнегоре" [Szerbia és Montenegró Hivatalos Lapja] 2003. évi 1. szám (Alkotmányos Alapokmánnyal) és „Службени лист Републике Србије" [Szerb Köztársaság Hivatalos Közlönye], 2009. évi 72. szám (Nemzeti kisebbségek nemzeti tanácsairól szóló törvénnyel).

és a közigazgatási és bírósági eljárás nemzeti kisebbségi nyelven történő lefolytatására; a nemzeti kisebbségi nyelv használatára a közmegbízatást végző szervek és polgárok közötti kommunikációban; nemzeti kisebbségi nyelvű közokiratok kiadására és hivatalos nyilvántartások, valamint személyes adatok gyűjteményének vezetésére, és az e nyelveken kiadott okiratok érvényesként elfogadására; a nemzeti kisebbségi nyelv használatára a szavazólapokon és szavazati anyagon, a nemzeti kisebbségi nyelv használatára a képviselő-testületetek munkájában."[6]

Jelenleg a magyar nyelv Vajdaság 45 önkormányzatából 28-nak a teljes területén van hivatalos használatban (ezekben teljesül az a feltétel, hogy az adott kisebbségnek az összlakossághoz viszonyított részaránya eléri vagy meghaladja a 15%-ot). Mivel a tartományi nyelvhasználati határozat 8. szakaszának 3. bekezdése értelmében azokon a településeken (tehát nem az önkormányzat teljes területén), ahol a magyar lakosság részaránya meghaladja a 25%-ot, szintén hivatalossá tehető a magyar nyelv, a fenti 28-as lista további hét településsel bővült. Mivel szerzett jogról van szó, melynek mértéke nem csökkenthető, a magyar nyelv hivatalos státusa még a magyarok számának csökkenésével sem szüntethető meg. Az már más kérdés, hogy jogalkalmazók híján hogyan lehet a nyelvi jogokat hatékonyan érvényesíteni.

A továbbiakban az alkotmány (2006) és a hivatalos nyelvhasználati törvény (1991) tartalmi struktúráját követve szakterületekre bontva ismertetem a jogszabályi keretet, illetve a gyakorlati lehetőségeket és korlátokat a magyar nyelvhasználat vonatkozásában.

1.1. Oktatás

Szerbiában, azon belül is Vajdaság területén 27 óvodában, 77 általános iskolában, valamint 39 állami és 1 egyházi középiskolában folyik magyar nyelvű oktatás. Minden olyan önkormányzat esetében, amelyben létezik magyarul is oktató intézmény, illetve amelyben a magyar hivatalos használatban van, a Magyar Nemzeti Tanács (MNT) előzetes jóváha-

[6] Hivatalos nyelv- és íráshasználatról szóló törvény 11. szakasz 3. bekezdés.

gyására van szükség az iskolahálózatot érintő döntések esetében.[7] Így lehetőség van a magyar közösség szempontjából fontos oktatási intézmények, szakirányok közvetlen támogatására (pl. az MNT oktatásfejlesztési stratégiájának egyik célja a magyar közösség iskolázottsági szintjének növelése, ezért az MNT elsősorban olyan magyar középiskolai központok létrehozását támogatja, melyekből nagyobb a továbbtanulás lehetősége, pl. gimnáziumok, négyéves szakiskolák).

Az alkotmány 79. szakasza garantálja az anyanyelvű iskoláztatáshoz való jogot az állami és az autonóm tartományi intézményekben. Ennek alapján az oktatási és nevelési rendszer alapjairól szóló törvény kimondja, hogy a nemzeti kisebbségek tagjainak joguk van anyanyelvükön vagy akár két nyelven (szerb és magyar nyelven) tanulni. Sőt, kötelező előírás vonatkozik arra is, hogy az iskolai beiratkozáskor az alkalmasságot olyan pszichológusnak vagy pedagógusnak kell végeznie, aki tud magyarul (vagy az MNT javaslatára tolmácsot állítanak mellé).[8] Habár ez a törvény általánosságban szabályozza az oktatás nyelvvel kapcsolatos szegmensét, több kérdést nyitva hagy, éspedig:

- a tanfelügyelő nem köteles magyarul tudni, függetlenül attól, hogy magyar tannyelvű órát ellenőriz; a törvény csak szakmai kompetenciákat ír elő, nyelvieket nem;
- magyarul is oktató intézményekben a magyar tannyelvű osztályok tanárai, tanítói kötelesek igazolni magyar nyelvtudásukat akár nyelvvizsgával, akár magyarul elvégzett iskolát igazoló bizonyítvánnyal, ugyanez vonatkozik az óvodák magyar nyelvű csoportjainak nevelőire is;[9] habár a kétnyelvű intézmények igazgatói esetében is követelmény a magyar nyelvtudás, az azonban nincs szabályozva, hogy ezt milyen módon kell igazolni;
- nyelvtudással kapcsolatos kritériumok betartása csak a kisebbségi nyelvek esetében kötelező, a szerb nyelv ismeretét a törvényhozó egyik esetben sem írta elő a pedagógusok részére; mindazonáltal a munkavállalás feltételeként előírt pszichofizikai alkalmassági

[7] Oktatási és nevelési rendszer alapjairól szóló törvény, 29. szakasz. In: „Службени гласник Републике Србије" [A Szerb Köztársaság Hivatalos Közlönye] 2009. évi 72. szám, módosítva: 2011. évi 52. szám.

[8] Uo. 98. szakasz.

[9] Uo. 120–121. szakasz.

teszt csak szerb nyelven, a szerb anyanyelvűekre szabott szociokulturális tartalmakkal volt elérhető.

Ha az általános, illetve a középiskolában a magyar is tanítási nyelv, akkor az ezekre az intézményekre vonatkozó törvényekkel összhangban a cirill betűs szerb mellett magyarul is vezetni kell a nyilvántartásokat, ki kell adni a leckekönyvet, az év végi bizonyítványt, valamint az idegen nyelvű vizsgáról szóló hatósági bizonyítványt.[10] A munkanaplót (osztálykönyvet) azonban csak azon a nyelven kell vezetni, amelyen az oktatás folyik. Az óvodák esetében más a helyzet: ott kötelezően kétnyelvű minden nyilvántartás, így a munkanapló is. Ami azonban különös, hogy míg az iskolákban a nyilvántartások alapján kiállított közokiratok nyelve szempontjából a nevelőmunka nyelve az irányadó, addig az óvodákban a közokiratokat a szerb nyelv mellett a többi hivatalos használatban lévő nemzeti kisebbségi nyelven kell kiállítani, nem pedig azon, amelyen a nevelőmunka folyik.[11] E kettő pedig, tehát a nevelőmunka nyelve és a hivatalos használatban lévő nyelvek, nem szükségszerűen ugyanazok.

Ami a felsőoktatást illeti, a felsőoktatási törvény is garantálja a hallgatók egyetemi oktatáshoz való jogát a nemzeti kisebbségi nyelven,[12] illetve nem zárja ki a magyar nyelvű vizsgáztatást, tanulmányok folyta-

---

[10] Általános iskoláról szóló törvény, 129. szakasz. In: „Службени гласник Републике Србије" [A Szerb Köztársaság Hivatalos Közlönye] 1992. évi 50. szám, módosítva: 1993. évi 53. szám, 1993. évi 67. szám, 1994. évi 48. szám, 1994. évi 66. szám (alkotmánybírósági határozattal), 2002. évi 22. szám, 2003. évi 62. szám (Iskoláskor előtti nevelésről és oktatásról szóló törvénynyel), 2003. évi 64. szám (Iskoláskor előtti nevelésről és oktatásról szóló törvény javításával), 2005. évi 101. szám (A gazdasági vétségekre és szabálysértésekre kirótt pénzbüntetésekről szóló törvényt módosító törvénnyel) és 2009. évi 72. szám (Oktatási és nevelési rendszer alapjairól szóló törvénnyel), valamint a középiskoláról szóló törvény, 99–100 szakasz. In: „Службени гласник Републике Србије" [A Szerb Köztársaság Hivatalos Közlönye] 1992. évi 50. szám, módosítva: 1993. évi 53. szám, 1993. évi 67. szám, 1994. évi 48. szám, 1996. évi 24. szám, 2002. évi 23. szám, 2002. évi 25. szám (javítás), 2003. évi 62. szám (Iskoláskor előtti nevelésről és oktatásról szóló törvénnyel), 2003. évi 64. szám (Iskoláskor előtti nevelésről és oktatásról szóló törvény javításával), 2005. évi 101. szám (A gazdasági vétségekre és szabálysértésekre kirótt pénzbüntetésekről szóló törvényt módosító törvénnyel) és 2009. évi 72. szám (Oktatási és nevelési rendszer alapjairól szóló törvénnyel).

[11] Iskoláskor előtti nevelésről és oktatásról szóló törvény, 6. szakasz. In: „Службени гласник Републике Србије" [A Szerb Köztársaság Hivatalos Közlönye] 2010. évi 18. szám.

[12] Felsőoktatási törvény, 86. szakasz. In: „Службени гласник Републике Србије" [A Szerb Köztársaság Hivatalos Közlönye] 2005. évi 76. szám, 2007. évi 100. szám - autentikus tolmácsolás, módosítva: 2008. évi 97. szám és 2010. évi 44. szám.

tását, szakdolgozat vagy doktori értekezés megvédését. Ezt azonban minden felsőoktatási intézménynek külön kell szabályoznia.[13] Az egyetemek autonómiájára való tekintettel nincsenek közelebbi kritériumok, melyek alapján egy felsőoktatási intézmény köteles lenne alapszabályában rögzíteni a nemzeti kisebbségi nyelvű oktatás valamely formáját. Az Újvidéki Egyetem szabadkai székhelyű Magyar Tannyelvű Tanítóképző Karán és a szintén szabadkai Műszaki Főiskolán kívül nincs másik teljes egészében magyar nyelven oktató állami kar Szerbiában.

Habár csak az a személy iratkozhat be egyetemre Szerbiában, aki ismeri a tanulmányok nyelvét (ez szinte mindig a szerb nyelv),[14] nincs semmilyen szerb nyelvvizsga követelmény előírva a magyar közoktatásból felsőoktatásban tovább tanulni szándékozók számára. Emellett Vajdaság területén közel tíz éve valamennyi karon megszervezik a magyar nyelvű írásbeli és szóbeli felvételiket is.

1.2. Az eljárások nyelve

A hivatalos nyelvhasználati és a különböző eljárási (büntető, polgári, közigazgatási) törvények párhuzamosan szabályozzák az eljárások nyelvét, amelynek meghatározása azokban az önkormányzatokban, ahol valamely nyelv hivatalos használatban van, minden esetben előzetesen eldöntendő kérdés. Ez azt jelenti, hogy a dokumentumok megfogalmazása és a szóbeli kommunikáció – a nyelv megállapításáig – szerb nyelven történik. Ha csak egy személy vesz részt az eljárásban, az ő kérésére lefolytatható az eljárás magyar nyelven; ha viszont többen vesznek részt, akkor az eljárás nyelvéről meg kell egyezniük egymással. Amennyiben legalább az egyik fél szerb nyelvű eljárás lefolytatását kérte, akkor az eljárásnak feltétlenül szerb nyelvűnek kell lennie, ami alól nincs kivétel.[15] Ez azt jelenti, hogy a valamikori Vajdaság Szocialista Autonóm Tartomány nyelvhasználati törvényének rendelkezéseivel ellentétben, miszerint az eljárás lefolytatása párhuzamosan több nyelven történhetett, attól füg-

[13] Uo. 80. szakasz.

[14] Uo. 82. szakasz.

[15] Hivatalos nyelv- és íráshasználatról szóló törvény, 12. szakasz.

gően, hogy a felek melyik (egyenrangú) nyelven nyilatkoztak, ma már az egynyelvű (azon belül is a szerb nyelvű) eljárás a domináns. A fenti jogszabályi megoldás különösen kedvezőtlen a büntető eljárások esetében, amikor a terhelt mellett az államot képviselő ügyész miatt legtöbbször szerb nyelvű lesz az eljárás. Erre csak az ügyészközösség nemzetiségi arányainak módosításával hathatunk. A rendelkezésre álló legfrissebb, 2006-os adatok szerint a községi ügyészségeken 8,1% vallotta magát magyarnak, illetve tartotta a magyart anyanyelvének. A kerületi ügyészségeken ez a szám jóval alacsonyabb: megfelelően 6,8% és 4,5%.

Ugyanakkor abban az esetben is, ha magyar nyelven folyik a teljes eljárás, a jegyzőkönyvet és az elsőfokú határozatokat szerb, illetve magyar nyelven egyaránt el kell készíteni.[16] A másodfokú eljárás egyébként mindig szerb nyelvű, ezért az eljárás következő fokához érve a peranyagot kivétel nélkül fordítani kell (ennek költségei és maga a munka elvégzése is az elsőfokú bíróságot terheli).[17] Ennek eredményeképpen ritkán vállalkoznak a bírák külön fizetség nélküli többletmunkára, és inkább tolmács segítségével értekeznek a felekkel (bár az is előfordul, hogy a szóbeli kommunikáció magyar nyelvű, ha a bíró tud magyarul, de a jegyzőkönyvet csak szerb nyelven vezetik). A tartományi ombudsman 2010. évi felmérése szerint a vajdasági székhelyű bíróságokon összesen 38 magyar nyelvű bíró volt, ami az összes megválasztott bíró 7,53%-a. Természetesen ez újabb kérdést vet fel, miszerint a magyar nyelvű bíró valóban tud, vagy csak ért magyarul, esetleg képes-e magyar nyelven eljárást is lefolytatni, különös tekintettel arra, hogy az adatok eltérést mutatnak a magyar nemzetiségű és magyar anyanyelvű bírák száma között.

A polgári eljárásról szóló törvény ezzel összefüggésben az eljárási szabályok alapvető megsértéseként minősíti azt az esetet, ha a fél nem használhatja az anyanyelvét az eljárás során, pontosabban, ha a törvényes feltételek fennállása esetén sem folytatták le az eljárást nemzeti kisebbségi nyelven.[18] Egyébként, ha a magyar nyelv nincs az eljáró szerv

[16] Uo. 14. szakasz.

[17] Uo. 15. szakasz.

[18] Polgári eljárásról szóló törvény, 374. szakasz 1. bekezdés 8) pont. In: „Службени гласник Републике Србије" [A Szerb Köztársaság Hivatalos Közlönye] 2011. évi 72. szám.

székhelye szerinti önkormányzat területén hivatalos használatban, a tanúk, a szakértők és más résztvevők nyilatkozatát tartalmazó jegyzőkönyvrészeket a magyar fél kérésére az eljáró szerv költségére le lehet fordíttatni magyar nyelvre.[19]

Az összes lefolytatott eljárás számát tekintve, függetlenül azok fajtájától, százalékban jóformán kimutathatatlan a magyar nyelven lefolytatott eljárások száma (pl. 2010-ben büntető ügyben csak egy jogorvoslati kérelmet nyújtottak be magyar nyelven). A magyar nyelv tolmács segítségével történő használatáról nincsenek adatok, de Vajdaság területén elmondhatjuk, hogy megfelelő számban állnak rendelkezésre magyar nyelvű törvényszéki tolmácsok.

Ami a közigazgatási eljárásokat illeti, a magyar nyelvű beadvány jelenti a magyar nyelvű eljárás lefolytatására irányuló kérelmet, és ezzel összhangban az eljárást lezáró magyar nyelvű határozat iránti igényt. Azokban az esetekben azonban, amikor maga a kérelem előírt nyomtatványa csak szerb nyelven érhető el (pl. adóbevallások, vagyon-visszaszármaztatási kérelem), csorbul az ügyfélnek a magyar nyelvű eljárás lefolytatásához fűződő joga. Ilyen esetekben valójában az űrlapokat tartalmazó szabályzat a törvénysértő. Még emellett is a magyar nyelvű elsőfokú közigazgatási eljárások a legszámosabbak: az önkormányzatokban az eljárások 26,4%-a folyt magyar nyelven (igaz ez a szám a Tisza menti tömb magyar településeken koncentrálódik). A tartományi szervek előtt folytatott közigazgatási eljárások közül azonban egy sem folyt magyar nyelven az elmúlt években.

1.3. (Nyilvános) feliratok

Azokban az önkormányzatokban, ahol a magyar nyelv hivatalos használatban van, a hagyományos helyi elnevezéseket, az utca- és térneveket, a települések, valamint településrészek nevét és egyéb topográfiai jeleket, közlekedési jelzéseket, intézmények, szervezetek elnevezését jogunk van anyanyelvünkön is kiírni.[20] Ez a törvényi rendelkezés kiszé-

[19] Hivatalos nyelv- és íráshasználatról szóló törvény, 17. szakasz.

[20] Uo. 19. szakasz.

lesíti az alkotmány által garantált jogot, mely csupán a települések, az utcák és egyéb topográfiai jelek neveiről tesz említést.[21]

Egészen a nyelvhasználati törvény 2002-es módosításáig a településneveket ki lehetett írni magyarul, de nem azok hagyományos formájában, hanem a szerb név magyar nyelvű átirata szerint (pl. Srbobran magyarul helyesen Szenttamás, de évekig Szrbobrán formában szerepelt a helységnévtáblán). A Magyar Nemzeti Tanács hatáskörébe tartozik a hagyományos helységnevek megállapítása azon önkormányzatok esetében, ahol a magyar nyelv hivatalos használatban van. Erre még 2003-ban sor került, majd a rákövetkező évben az összes vajdasági helység (önkormányzat és település) hagyományos magyar elnevezése is meghatározásra került. A nevek a Vajdaság AT hivatalos lapjában való megjelentetést követően hivatalosnak számítanak, azzal a megkötéssel, hogy az MNT felülbírálhatja saját döntését.

Egy miniszteri értelmezés szerint, mely a nyilvános feliratokra vonatkozó törvényi és alkotmányos rendelkezést teljesen figyelmen kívül hagyta, a helységnévtáblákon legfeljebb két kiírás szerepelhet a Szerbia által becikkelyezett közúti jelzésekről szóló 1968-as bécsi egyezménnyel összhangban. Habár az egyezmény nem két feliratról, hanem legfeljebb két nyelven kiírt feliratról beszél –, ami egyébként nem zárná ki a szerb nyelvű helységnév alatt a magyar feltüntetését –, bizonyos vajdasági utak felújítását követően eltűntek a helyes, többnyelvű helységnévtáblák. Az egyezmény azonban azt is megköveteli, hogy a szerb nyelvű név cirill változata alatt a kiírás latinul is szerepeljen. Ez azt jelenti a gyakorlatban, hogy azon helységnevek, melyek szerbül és magyarul is ugyanúgy hangoznak (pl. Ada, Temerin), ott a két kiírás elegendő. Ott azonban, ahol a nevek eltérőek (pl. a fent említett szenttamási példa), a miniszteri értelmezés súlyosan sérti a kisebbségi jogokat. Ez a kérdés különösen érzékeny azokban az önkormányzatokban, ahol egyszerre több kisebbségi nyelv van hivatalos használatban, és minden nemzeti közösségnek joga van a saját nyelvű helységnévtáblához (pl. Újvidék). A minisztérium mindezidáig nem változtatott az álláspontján, habár a felújítást végző közvállalat az MNT panasza alapján saját költségén kicserélte a jogsértő táblákat. A minisztérium értelmezése

[21] Alkotmány, 79. szakasz 1. bekezdés.

valószínűleg a hivatalos nyelvhasználati törvény 5. szakaszát vette alapul, ami a nemzetközi és főutak esetében kötelezővé teszi a szerb nyelvű cirill írásmódú kiírás mellett a latint (a kisebbségi nyelvek használatáról itt nem esik szó), de a többi úton már csak lehetőség a szerb nyelvű latin kiírás. Ezzel szemben ugyanezen törvény nemzeti kisebbségi nyelvhasználatra vonatkozó rendelkezése (19. szakasz) garantálja a jelzések, helységnevek feltüntetését minden hivatalos nyelven és írásmóddal. Eddig minden jogalkalmazónak egyértelmű volt, hogy azokban a helységekben, ahol csak a szerb nyelv a hivatalos, ott az első esetet, ahol pedig egyéb kisebbségi nyelvek is, ott a második esetet kell alkalmazni.

Ami az utca, tér és egyéb településrészek neveit tartalmazó táblákat illeti, nincsen a fentiekhez hasonló korlátozás. 1997-ben készült el az e táblák nyelvére vonatkozó utolsó jelentés. Azóta a legkülönfélébb megoldások alakultak ki, különösen a régi, rendszerváltás előtti időket idéző nevek megváltoztatását követően. Csak elvétve írják ki az utca nevét minden hivatalos nyelven. Megfigyelhető, hogy latin írásmóddal rendszerint megjelenik a kiírás, de magyarul már ritkábban. A régebbi tábláknál előfordul, hogy csak magyarul szerepel az utca neve, de azok már olyan rossz állapotban vannak, hogy szinte olvashatatlanná vált rajtuk a felirat. Habár az MNT hatáskörében van az utcanevek véleményezése azon önkormányzatok esetében, ahol a magyar nyelv hivatalos használatban van, a vélemény maga nem kötelező. A Magyar Nemzeti Tanács eddig csak néhány alkalommal utasított vissza javaslatot, elsősorban a magyar közösség történelmét sértő vagy egyéb etnikai konfliktust magában rejtő kezdeményezések esetében. Ami szintén fontos adat, hogy az elmúlt tíz évben ötnél kevesebb olyan javaslat érkezett arra vonatkozóan, hogy magyar személyről neveztek volna el utcát vagy teret.

Ami a nyilvános feliratok utolsó aspektusát, az intézmények, szervezetek, gazdasági társaságok neveit, valamint információs tábláikat illeti, a nyelvhasználati törvény egyértelműbb utasítást tartalmaz, mint a helységnévtáblák, illetve közlekedési jelzések esetében. A 2010-es tartományi jelentés szerint a vajdasági önkormányzatok közigazgatási hivatalai 90%-ának van többnyelvű név- és információs táblája. A tartományi szervek esetében is hasonló a helyzet. Ami a köztársasági szervek kihelyezett tagozatainak, szerveinek neveit illeti, 2010-ben nem helyeztek ki új többnyelvű névtáblát, habár az elmúlt tíz évben kiírt tartományi nyelvhaszná-

lati pályázatnak köszönhetően legtöbbjükben már lecserélték a valamikor egynyelvű névtáblákat a törvénnyel előírt többnyelvűre. Sokszor a köztársasági szervek kirendeltségei úgy vélik: függetlenül a ténytől, hogy az önkormányzat területén hivatalos használatban van a magyar, rájuk annak semmilyen hatása nincsen. Mindazonáltal a tartományi szervek által végzett kontroll rendszerint orvosolja ezeket a hibákat.

Mint már említettem, a magánszféra nem esik a hivatalos nyelvhasználati törvény hatálya alá, kivéve a vállalatok, intézmények és egyéb jogi személyek nevének (legtöbbször cégnevének) kiírását a 20. szakasz értelmében. Kötelezően szerb és a hivatalos használatban lévő egyéb kisebbségi nyelven kell feltüntetni az elnevezésüket, ami azonban nem vonatkozik a jogi személy nevében található védjegyre. A gazdasági tevékenységet folytató társaságok cégneveinek írását illetően a társasági törvény kiegészítő rendelkezéseket tartalmaz. Így a társaság neve tartalmazhat az angol nyelv latin írásmódjával írt elemeket, arab vagy római számokat, de maga a cégnév valójában szerb nyelvű, kötelezően cirill vagy latin írásmóddal. Habár a társaság használhatja a cégnevének magyar vagy idegen nyelvű fordítását, mely fordítást kötelezően regisztrálni kell, ez státusát tekintve nem teszi a magyar nyelven írt cégnevet egyenlővé a szerb nyelvűvel.[22]

A hivatalos nyelvhasználati törvény csak a fentiekben felvázolt nyilvános feliratokra vonatkozó rendelkezések megsértése esetében ír elő szankciót pénzbüntetés formájában. A többi rendelkezés megsértése, mint például az eljárás nyelve, hivatalos kommunikáció stb., e törvény értelmében nem von maga után semmilyen konkrét szankciót.

1.4. Névhasználat

A személynév szabad megválasztása alkotmányos alapjog,[23] mely az alkotmány nemzeti kisebbségi jogokkal foglalkozó részében a saját anyanyelven való névhasználattal is kibővül.[24] Ennek értelmében min-

[22] Társasági törvény, 24. szakasz. In: „Службени гласник Републике Србије" [A Szerb Köztársaság Hivatalos Közlönye] 2011. évi 36. szám, módosítva: 2011. évi 99. szám.

[23] Alkotmány, 37. szakasz 3. bekezdés.

[24] Uo. 79. szakasz 1. bekezdés.

denkinek joga van a saját anyanyelvén, annak helyesírása szerint használni a család- és az utónevét, beleértve a közokiratokba és nyilvántartásokba történő bejegyzést. Erről az illetékes anyakönyvvezető köteles tájékoztatni a szülőket. A magyar nyelven történő anyakönyvezés azonban nem zárja ki a szerb nyelvű, cirill írásmóddal történő beírást sem.[25]

Egy miniszteri értelmezés szerint a névhasználatot a többi nyilvános feliratra vonatkozó rendelkezéssel együtt kell értelmezni, mely szerint első helyre mindig a szerb elnevezés kerül, tőle jobbra vagy alá pedig a magyar név. A magyar név szerb nyelvre, cirillre történő átírását azonban hiába szabályozza a szerb helyesírási szótár (nem a betűknek való megfelelés, hanem a kiejtés szerint kell cirillre átírni a nevet), a gyakorlatban az ügyintézők azt nem ismerik. A következő problémát a közigazgatásban használatos szoftverek jelentik, mivel vagy nem tudják beazonosítani a magyar hangzókat (pl. a telekkönyvi kivonaton csak cirillel szerepel a név, függetlenül attól, hogy eredetileg magyarul van a személy anyakönyvezve), vagy nincs mód vegyes vezetéknevek beírására (pl. a vegyes, szerb és egyben magyar vezetéknévvel rendelkezőknek dönteni kell, hogy csak magyarul vagy pedig csak szerbül írják be nevét a személyi igazolványába, mivel a szoftver nem engedi, hogy a szövegbevitel közben változtassák a bevitel nyelvét; az útlevél kiadásakor ezt a hibát orvosolták, mivel maga a törvény teszi kötelezővé a nemzeti kisebbségi név bevitele technikai feltételeinek biztosítását). Az első olvasatra lényegtelennek tűnő kérdéseknek komoly anyagi vonzata is lehet, hiszen egy személy, különösen a téves transzkripcióknak „köszönhetően", egyszerre több névvel is rendelkezik.

Érdekesség, hogy a személyi igazolványról és az úti okmányokról szóló törvények eltérően rendezik a névhasználatot. Míg az első kötelezővé teszi az eredeti magyar nyelvű alak mellett a párhuzamos szerb helyesírás szerinti névbeírást is,[26] addig az úti okmányokról szóló törvény kizárólag az anyakönyvben szereplő név beírását írja elő.[27]

---

[25] Hivatalos nyelv- és íráshasználatról szóló törvény, 18a szakasz.

[26] Személyi igazolványról szóló törvény, 9. szakasz. In: „Службени гласник Републике Србије" [A Szerb Köztársaság Hivatalos Közlönye] 2006. évi 62. szám, módosítva: 2011. évi 36. szám.

[27] Úti okmányokról szóló törvény, 26. szakasz. In: „Службени гласник Републике Србије" [A Szerb Köztársaság Hivatalos Közlönye] 2007. évi 90. szám, módosítva: 2008. évi 116. szám, 2009. évi 104. szám és 2010. évi 76. szám.

1.5. Hivatalos szervekkel való érintkezés

Minden olyan munkáltatónál, amelyet az állam irányít (állami szervek, közszolgálatok, helyi önkormányzati és tartományi szervek stb.), gondot kell fordítani arra, hogy az alkalmazottak körében annyi magyar legyen, amekkora a magyarok százalékaránya az adott helyi önkormányzat lakosságában.[28] Mivel azonban az alkotmány hangsúlyozza, hogy nem kötelező a nemzeti hovatartozásról nyilatkozni, a hatályos jogszabályok, hogy feloldják ezt az ellentétet, a részarányos foglalkoztatást bizonyos esetekben a származás helyett a nyelvtudáshoz kötik.[29] Ez nem jelentene problémát, ha lennének hatékony ellenőrzési mechanizmusok vagy a jogszabályok egységesen szabályoznák a nyelvtudás tesztelésére vonatkozó eljárásokat. VAT parlamentje 2003-ban vezette be a közigazgatási szervekben való munkavégzéshez szükséges idegen és nemzeti kisebbségi nyelvtudás felmérését szolgáló vizsgáztatási rendszert; ezt azóta a Tartományi Oktatási, Közigazgatási és Nemzeti Közösségi Titkárság bonyolítja le. Ezáltal az egyszerű, személyes nyilatkozat helyett hivatalos bizonylat tanúsíthatja a potenciális munkára jelentkező nyelvtudását. A gyakorlatban azonban ritkán veszik ezt figyelembe.

A hivatalos nyelvhasználat a közmegbizatást végző szervek egymás közötti, és a szervek és ügyfelek közti szóbeli és írásbeli kommunikációt is jelenti. Ezzel szemben a kisebbségi hivatalos nyelvhasználat csak a szervek ügyfelekkel folytatott értekezését foglalja magába (tehát a szervek egymás közötti kommunikációjának a nyelve mindig szerb). A hivatalos nyelvhasználati törvény egyébként nem szabályozza az értekezés körülményeit. Ezt a hiányosságot a tartományi nyelvhasználati határozat pótolja.

---

[28] Alkotmány, 77. szakasz 2. bekezdés, valamint az állami hivatalnokokról szóló törvény, 9. szakasz. In: Службени гласник Републике Србије" [A Szerb Köztársaság Hivatalos Közlönye] 2005. évi 79. szám, 2005. évi 81. szám (javítás), 2005. évi 83. szám (javítás), módosítva: 2007. évi 64. szám, 2007. évi 67. szám (javítás), 2008. évi 116. szám és 2009. évi 104. szám.

[29] A bíróságok berendezéséről szóló törvény, 65. szakasz. In: „Службени гласник Републике Србије" [A Szerb Köztársaság Hivatalos Közlönye] 2008. évi 116. szám, módosítva: 2009. évi 104. szám, 2010. évi 101. szám, 2011. évi 31. szám (Végrehajtásról és bebiztosításról szóló törvénnyel), 2011. évi 78. szám (A Szerb Köztársaság 2011. évi költségvetéséről szóló törvénnyel) és 2011. évi 101. szám.

Szerbiában három szintjét különítjük el a hivatalos értekezésnek: a helyi, a tartományi és az országos szintet. Ez utóbbi elég behatárolt, és csak azokra a kisebbségekre vonatkozik, melyek százalékaránya az ország összlakosságában meghaladja a 2%-ot. Mivel a magyar közösség 3,91%-át alkotja az ország lakosságának, ezért írásban és szóban is fordulhat a köztársasági szervekhez. A nemzeti kisebbségi igazgatóság álláspontja szerint ez a jog csak a természetes személyeket illeti meg, így a Magyar Nemzeti Tanács vagy bármilyen egyéb magyarokat tömörítő, az érdekükben képviselő szervezet csak szerbül kommunikálhat ezen a szinten.

Azokban az önkormányzatokban, ahol nem hivatalos nyelv a magyar, az ügyfél magyar nyelven is adhat be beadványokat, kérelmeket, panaszokat. Ez esetben a határozatokat, bizonylatokat, egyéb, a jogait és kötelezettségeit szabályozó végzéseket magyar nyelven kapja meg.[30] Teljes körűen azonban csak azokban az önkormányzatokban használhatjuk anyanyelvünket, melyek területén az hivatalos használatban van. Ehhez azonban szükségesek magyarul beszélő közalkalmazottak. Habár a helyi adminisztrációban foglalkoztatottak maximális számának meghatározásáról szóló törvény[31] megnöveli a határozatlan idejű munkaviszonyban lévő végrehajtók számát azokban az önkormányzatokban, ahol a kisebbségi nyelv hivatalos használatban van, a munkahelyek besorolásáról és belső berendezéséről szóló szabályzatokban csak elenyészve irányozták elő a magyar nyelvtudást a munkaviszony feltételeként. Igaz, a fordítási költségek (legyen szó dokumentumok vagy szóbeli kommunikáció fordításáról) az eljáró szervet terhelik, az eljárások ilyenkor elhúzódnak a fordítások elkészültéig. Ha a részarányos foglalkoztatás elvét tiszteletben tartanák az állások betöltésekor, nem volna olyan égető szükség a fordításokra sem, hiszen az ügyek racionális beosztásával magyar (magyarul tudó) ügyintézőhöz kerülhetnének a magyar nyelvű ügyek. A 2010-es tartományi jelentés szerint a magukat magyarnak való közhivatalnokok aránya csak 12,5% volt a helyi közigazgatásban (a magyar anyanyelvűek aránya 12,36%); más-

[30] Hivatalos nyelv- és íráshasználatról szóló törvény, 16. szakasz.

[31] A helyi adminisztrációban foglalkoztatottak maximális számának meghatározásáról szóló törvény. In: „Службени гласник Републике Србије" [A Szerb Köztársaság Hivatalos Közlönye] 2009. évi 104. szám.

részről fontos hangsúlyozni, hogy a legtöbb szórványtelepülésen maguk az ügyfelek sem szólalnak meg magyarul.

Vajdaság Statútumával összhangban a magyar nyelv hivatalos használatban van a tartományi szervek munkájában is, és kötelezően tekintettel kell lenni a tartományi lakosság nemzeti összetételére a tartományi intézményekben történő foglalkoztatáskor. 2010-ben a tartományi hivatalnokok 8%-a beszélt magyarul, ez megközelítőleg a fele a magyarok vajdasági részarányának. Fontos még azt is figyelembe venni, hogy a tartományi titkárságokban nem arányosan oszlik meg a fenti 8%, így előfordul, hogy bizonyos titkárságokban szinte senki sem beszéli ezt a nyelvet.

1.6. Közokiratok, nyilvántartások, egyéb dokumentumok

Azokban az önkormányzatokban, ahol a magyar nyelv hivatalos használatban van, a közokiratok és nyilvántartások űrlapjait két nyelven kell nyomtatni: szerb, illetve magyar nyelven. Ezzel összhangban a nemzeti kisebbségi kérésére a közokiratokat és egyéb, a jogainak megvalósítását szolgáló dokumentumokat magyar nyelven is ki kell adni. E rendelkezés szabályozza még az iskolai bizonyítványok kétnyelvűségét is, melyről már volt szó az oktatási részben.[32] A gyakorlatban azonban ez a jog nem valósul meg hiánytalanul. Habár a magyar közösségnek a fentiek értelmében joga van kétnyelvű anyakönyvi kivonatot, állampolgársági bizonyítványt és más, az önkormányzat által kiállított közokiratot két nyelven kérni, a 2005–2010 közötti időszakban Vajdaság területén kiadott anyakönyvi kivonatoknak csupán 0,8–1,0%-a volt kétnyelvű. Feltehetően az igény megnövekedett a magyarországi állampolgárság visszahonosítási eljárásával kapcsolatban, azonban az időközben hatályba lépett anyakönyvekről szóló új törvény felülírta az addig funkcionáló kétnyelvűséget. Az anyakönyvekről szóló törvény kimondja, hogy az anyakönyveket csak szerb nyelven, cirill írásmóddal lehet vezetni,[33] tehát a nyilvántartás, füg-

[32] Hivatalos nyelv- és íráshasználatról szóló törvény, 18. szakasz.

[33] Anyakönyvekről szóló törvény, 16. szakasz. In: „Службени гласник Републике Србије" [A Szerb Köztársaság Hivatalos Közlönye] 2009. évi 20. szám.

getlenül a magyar nyelv hivatalos használatától, kötelezően egynyelvű. A szerb nyelvű anyakönyvek alapján pedig csak szerb nyelvű kivonatokat lehet kiállítani. Habár az anyakönyvek vezetéséről és az anyakönyvi kivonatok formájáról szóló utasítás módosítása (2010) lehetővé tette az anyakönyvi kivonatok kétnyelvű űrlapjainak nyomtatását,[34] azok kitöltése csak szerb nyelvű lehet (kivéve a személynévre vonatkozó részeket). A Magyar Nemzeti Tanács alkotmányossági felülvizsgálati indítványt nyújtott be 2011 januárjában az anyakönyvi törvény nyelvi rendelkezései ellen, mely a magyar kisebbség magyar nyelvű közokiratokra és nyilvántartásokra vonatkozó szerzett jogát sérti, azonban mind a mai napig az indítvány nem került eljárásba.

A hivatalos nyelvhasználati törvény nemzeti kisebbségi nyelvhasználattal foglalkozó rendelkezése nem csak a magyar nyelvű közokiratok kiállítására, hanem azok érvényesként történő elfogadására is kitér a 11. szakaszban. Ennek értelmében, szükség esetén, a fordítás nem az ügyfelet, hanem az eljáró szervet terheli. Mivel Szerbia becikkelyezte a Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Kartáját és magára nézve kötelezőként ismerte el a 10. cikk 1. bekezdés a) v. pontot, nem csak a közokiratokat, hanem minden egyéb, hivatalos használatban lévő nyelven kiállított okiratot fordítás nélkül kell elfogadni. A köztársasági ombudsman véleménye szerint azonban csak a magyar nyelven folytatott közigazgatási eljárásban lehet a fenti joggal élni. A kérdés a telekkönyvbe történő bejegyzés alkalmával jelent meg, amikor a magyar nyelvű adásvételi szerződést idegen nyelvű dokumentumként kezelték egy olyan önkormányzatban, ahol a magyar hivatalos használatban van. A törvény csak az idegen nyelvű okiratok esetén írja elő a hivatalos fordítást, amely a hivatalos használatban lévő magyar nyelvre nem kellene, hogy vonatkozzon.[35] A tartományi ombudsman közbenjárására a vizsgált szervek megváltoztatták a gyakorlatukat, de hasonló közbeavatkozásra volt szükség például a Szabadkai Felső Bíróságnál, amely egy

[34] Az anyakönyvek vezetéséről és az anyakönyv formájáról szóló utasítás, 137. pont. In: „Службени гласник Републике Србије" [A Szerb Köztársaság Hivatalos Közlönye] 2009. évi 109. szám és 2010. évi 4. szám (javítás).

[35] Törvény az ingatlan-felmérésről és nyilvántartásról, 86. szakasz 4. bekezdés. In: „Службени гласник Републике Србије" [A Szerb Köztársaság Hivatalos Közlönye] 2009. évi 72. szám, módosítva: 2010. évi 18. szám.

magyarországi ítélet szerbiai elismertetésekor szintén kérte annak szerb nyelvű hiteles fordítását (nem is kell mondanom, hogy Szabadkán a magyar nyelv hivatalos használatban van).

A bevezetőben már szóltam arról, hogy Vajdaság többletjogokat biztosíthat a területén élő nemzeti kisebbségeknek az alkotmány alapján, így az elektromos energia, a földgázszolgáltatás, a kommunális szolgáltatások, a postaforgalom terén nyújtott és megfizettetett szolgáltatásokat, a szolgáltatásokra és termékekre vonatkozó számlákat, a különféle elismervényeket és értesítéseket szerb és a hivatalos használatban lévő magyar nyelven is ki kell állítani a vajdasági önkormányzatokban.[36] Habár ez a jog nem törvénnyel garantált, a nagyobb magyarlakta településeken mindezidáig sikeresen funkcionált. Amikor azonban egyszerre több kisebbségi nyelv van hivatalos használatban, a számlák túl hosszúvá, bonyolulttá válnak. Ezért a tartományi ombudsman szorgalmazta, hogy az áramszolgáltató ügyfélpultjain helyezzék el a számlák űrlapjainak fordítását, de maguk a névre szóló, egyedi számlák maradjanak egynyelvűek.

Szintén fontos megemlíteni, hogy a személyi igazolvány nyomtatványa a szerb (cirill írásmód) és angol nyelvű űrlap mellett nemzeti kisebbségi nyelven és írásmóddal is nyomtatható, valamint az adatbevitel szintén kétnyelvű azokban az önkormányzatokban, ahol a magyar hivatalos használatban van.[37] Ezt az ügyfélnek kérnie kell, azonban rendszerint ezt csak szóban teheti meg. A következő problémát az ügyfelek tájékozatlansága okozza. Habár a tartományi nyelvhasználati határozat tartalmaz az ügyfélkezelő tájékoztatási kötelezettségére vonatkozó rendelkezést,[38] ennek nincs semmilyen gyakorlati hatása.

---

[36] Tartományi határozat a nemzeti kisebbségek nyelvének és írásának Vajdaság Autonóm Tartomány területén való hivatalos használatával kapcsolatos egyes kérdések részletezéséről, 5. szakasz.

[37] Személyi igazolványról szóló törvény, 9. szakasz.

[38] Tartományi határozat a nemzeti kisebbségek nyelvének és írásának Vajdaság Autonóm Tartomány területén való hivatalos használatával kapcsolatos egyes kérdések részletezéséről, 4. szakasz 4. bekezdés.

1.7. Anyanyelvhasználat a képviselő-testületek munkájában

A hivatalos nyelvhasználati törvény értelmében hivatalos nyelvhasználatnak minősül a képviselő-testületekben történő anyanyelvhasználat is (egyébként maga az alkotmány is megemlíti a nemzeti kisebbségek sajátosságainak megőrzésére vonatkozó szakaszban az anyanyelvhasználat jogát a képviselő-testületekben). A népképviselőházról szóló törvény szerint annak munkájában a szerb nyelv és a cirill írásmód van hivatalos használatban, azonban a parlamenti üléseken a képviselő anyanyelvén is beszélhet, valamint anyanyelvén is beadhat dokumentumokat. Természetesen ilyen esetekben a többi képviselőnek joga van a szerb nyelvre történő fordításhoz.[39] A törvény közvetlenül nem szól arról az esetről, hogy a kisebbségi képviselő kérheti-e az ülés egészének fordítását magyar nyelvre.

A tartományi parlamentről szóló határozat a magyar, a horvát, a szlovák, a román és a rutén nyelvek és írásmódjaik használatát is előírja a tartományi képviselőház munkájában, a tartományi alapszabállyal összhangban.[40] Ennek egyik praktikus következménye a fordítószolgálat munkájának intenzivitása, amely nem csupán szimultán fordít, hanem szükség szerint az ülés teljes anyagát magyar nyelven is elkészíti.

A problémát a helyi képviselő-testületek ülései okozzák, amelyek nyelve nincs külön szabályozva. Mivel a hivatalos használatban lévő nyelvek egyenrangúak, a törvény lehetőséget ad magyar nyelvű ülés lefolytatására és jegyzőkönyv összeállítására. A gyakorlatban ez azonban nem működik, és rendszerint a magyarul lefolytatott ülésekről is szerb nyelvű jegyzőkönyv készül. Fontos hangsúlyozni, hogy a nyelvek egyenrangúsága ebben az esetben nem jelenti a kétnyelvű jegyzőkönyvet, azonban amíg az érintett testületek ügyrendjeit nem bővítik ki a szükséges nyelvi rendelkezésekkel, addig a joghézagok hibás jogértelmezést szülnek.

---

[39] Törvény a Népképviselőházról, 9. szakasz. In: „Службени гласник Републике Србије" [A Szerb Köztársaság Hivatalos Közlönye] 2010. évi 9. szám.

[40] Tartományi képviselőházi rendelet Vajdaság AT Képviselőházáról, 8. szakasz. In: Vajdaság AT Hivatalos Lapja, 2010. évi 5. szám, módosítva: 2010. évi 8. szám (javítás), 2010. évi 21. szám.

A hivatalos nyelvhasználati törvény 11. szakasza a szavazási anyag esetében is lehetőséget teremt a magyar nyelv használatára, azonban a részleteket a különböző választási törvények szabályozzák: azokban a községekben, melyekben a nemzeti kisebbségi nyelv hivatalos használatban van, mind a szavazólapokat, mind a szavazatszedő bizottság munkájáról készülő jegyzőkönyvet az adott nyelven is nyomtatni, vezetni kell.[41] A választásokra vonatkozó értesítés nyelvét egyik törvény sem szabályozza közvetlenül, de mivel az alkotmány értelmében a nemzeti kisebbségnek joga van a teljes körű, kellő idejű és elfogulatlan tájékoztatásra, ideértve az értesítések fogadását is,[42] azok szintén többnyelvűek.

1.8. Jogi és gyakorlati szempontú konklúziók

A különböző területek nyelvhasználatát bemutató jogszabályelemzés bizonyítja, hogy a nyelvhasználatot, különösen a hivatalos nyelvhasználatot nagyszámú jogszabály szabályozza, melyek sokszor egymással terminológiailag, tartalmilag is ellentétesek, szerteágazóak, és legtöbb esetben nincsenek hozzájuk rendelve végrehajtásukat kikényszerítő, ellenőrzésüket szolgáló rendelkezések. Habár a hivatalos nyelvhasználati törvénynek a nyelvhasználat legtöbb területén irányadónak kellene lennie, legtöbbször felmerül a *lex specialis* kontra *lex generalis* kérdése. Nincs egységes álláspont a nyelvhasználati törvény és a többi ún. kerettörvény nyelvi rendelkezése közötti kapcsolat tekintetében. Véleményem szerint az alkotmány emberi jogok értelmezésére vonatkozó sza-

[41] A népképviselők választásáról szóló törvény. In: „Службени гласник Републике Србије" [A Szerb Köztársaság Hivatalos Közlönye] 2000. évi 35. szám, módosítva: 2003. évi 57. szám (IU 197/02. számú alkotmánybírósági határozattal), 2003. évi 72. szám (A politikai pártok pénzeléséről szóló törvénnyel), 2004. évi 18. szám, 2005. évi 101. szám (A gazdasági vétségekre és szabálysértésekre kirótt pénzbüntetésekről szóló törvényt módosító törvénnyel), 2005. évi 85. szám (Büntető törvénykönyvvel), 2011. évi 28. szám (alkotmánybírósági határozattal), 2011. évi 36. szám és 2009. évi 104. szám (Az egységes választói névjegyzékről szóló törvénnyel), valamint a helyi választásokról szóló törvény. In: „Службени гласник Републике Србије" [A Szerb Köztársaság Hivatalos Közlönye] 2007. évi 129. szám, módosítva: 2010. évi 34. szám (IUz 52/2008. számú, 2010.04.21.-i alkotmánybírósági határozattal), 2011. évi 54. szám és 2009. évi 104. szám (Az egységes választói névjegyzékről szóló törvénnyel).

[42] Alkotmány, 79. szakasz 1. bekezdés.

kaszának kell választ adnia arra a dilemmára, hogy az emberi jogok elért szintje nem csökkenthető (tehát azt a rendelkezést kell alkalmazni, ami több jogot garantál), és hogy, „az emberi és kisebbségi jogokra vonatkozó rendelkezések értelmezése a demokratikus társadalmi értékek fejlesztésének javát szolgálja, összhangban az emberi és kisebbségi jogokra vonatkozó érvényes nemzetközi szabványokkal, valamint a megvalósításukat felügyelő nemzetközi szervezetek gyakorlatával".[43] A szerbiai jogásztársadalomra jellemző a konzervativizmus, már ami a jogértelmezést illeti, másszóval a jogszabályokat nem szellemük, hanem nyelvezetük alapján tolmácsolja. Mivel sokszor tapasztalható terminológiai eltérés két, ugyanazt a kérdést szabályozó előírás között, a jogtudománynak meg kellene fogalmaznia bizonyos terminusok jelentésével kapcsolatos véleményét, máskülönben még több visszaélésre lehet számítani a gyakorlatban (pl. nem tisztázott a részarányos foglalkoztatásnál a „gondviselés" fogalma). Habár Szerbia ratifikálta a legfontosabb nyelvi egyezményeket, azokat (sajnos) a mindennapi ügyintézésben, illetve a kérdéses jogértelmezésekkor nem veszik figyelembe.

Szintén a jogszabályok tökéletlenségéből ered, hogy nem hangsúlyozzák kellőképpen a nemzeti kisebbségek és a más anyanyelvű, külföldi személyek nyelvi jogai közötti különbséget. Ennek a hiányosságnak komoly anyagi hozadéka is lehet: miközben a hivatalos használatban lévő magyar nyelv egyenrangú a szerb nyelvvel, és így minden fordítási kötelezettség az államot és nem az ügyfelet terheli, addig más, hivatalos használatban nem lévő nyelvek (nevezzük akár ezeket külföldi nyelveknek) esetében a fordítást minden esetben az ügyfélnek kell megfizetnie. Másik lényeges probléma, hogy a jogalkotó rendszerint csak deklarálja a jogokat, de semmilyen konkrét intézkedést, szankciót, költségvetési vagy egyéb finanszírozási eszközt nem rendel hozzájuk. Például az önkormányzatok ellen csak az Alkotmánybíróság előtt lehet eljárást indítani, ha a magyar nyelvet még a törvényes feltételek megvalósulása mellett sem vezetik be a hivatalos használatba.

A fenti vákuum a későbbi végrehajtás során is megjelenik, mivel a hatalmi szintek sem irányoznak elő semmilyen költségvetési eszközt a kisebbségi nyelvhasználatból eredő többletköltségek fedezésére,

[43] Uo. 18. szakasz 3. bekezdés.

amely, még ha közvetve is, a szerb nyelvet preferálja. Ezáltal a magyar nyelv használata, bizonyos helyeken már ismerete is nemkívánatossá, nem célravezetővé vált a magyar közösség tagjai között, ami hozzájárul a mindennapi ügyintézés során a magyar nyelvnek a szerb nyelvvel való felcseréléséhez, és ezzel egyidejűleg a magyar nyelvet beszélőknek a többségi társadalomba való beolvadásához. A racionális munkabeosztás és meghatározott munkahelyekre magyar nyelv ismeretét kötelezően előíró rendelkezések helyett, kevés kivétellel, a szerb nyelvű ügyintézők dominanciája a jellemző. Ennek következtében a magyar ügyfél kénytelen a szerb nyelvű ügyintézést választani (de sokszor megesik, hogy már azonnal szerb nyelven szólal meg, miközben lehetséges, hogy az ügyfélkezelő tud magyarul). Habár Vajdaság rendelkezik bizonyos kontrollmechanizmusokkal a saját területén történő nyelvhasználati rendelkezések betarttatása tekintetében, maga az állami kormányzat azt felülbírálhatja, és esetenként (elég gyakran) ellentétes álláspontra helyezkedik. Ez nem csak a jogbiztonságot csökkenti az országban, hanem legtöbbször a jogos szankció elmaradásához vezet. Szerbia jelenlegi aszimmetrikus decentralizációja tehát nem minden szempontból szolgálja a könnyebb nyelvi jogérvényesítést, különösen, ha figyelembe vesszük azt a tényt, hogy (többek között) Vajdaság hatásköri törvényének hivatalos nyelvhasználatra vonatkozó szakaszát jelenleg az Alkotmánybíróság vizsgálja alkotmányossági szempontból.

2. Stratégiai fejlesztési célok és programok

2.1. Vízió

A helyzetelemzés ismeretében elsősorban a jogszabályi keretet kell a valós igényekhez idomítani: akár új jogszabályok megalkotásával, akár a létezőek módosításával, összehangolásával. Szerbia csak úgy lehet jogállam, és szolgálhatja a jogbiztonságot, ha a leírt rendelkezések a valóságban is érvényre juttathatóak. Mivel azonban ez a tevékenység minden országban egy hosszadalmas és politikai konszenzustól nem éppen független folyamat, addig a meglévő jogszabályokat kell rendeltetésszerűen alkalmazni. Szerbiában a magyar nyelv igazán tiszteletreméltó helyet

tölthetne be, ha minden előírást betartanának. Ehhez pedig javítani kell a többnyelvűség gyakorlati megvalósulásának feltételeit, a nyelvhasználat minőségét és a többség hozzáállását a magyar nyelvhez. Mindemellett azonban elsőszámú és egyben legnehezebb feladat a magyar nemzeti közösség nyelvi öntudatának fejlesztése, valamint a nyelvi jogokhoz való pozitív viszonyulásának fokozása. Amíg egyszerűbb és problémamentesebb a szerb nyelv használata, addig sajnos a magyar nyelv puszta megtartásán és nem pedig a fejlesztésén kell fáradoznunk.

A magyar nyelvű oktatás előnyeinek népszerűsítése, kezdve a magyar nyelvű óvodába, majd iskolába történő beíratástól egészen a szülőföldön magyarul való boldogulásig, olyan hosszú távú hatásokat eredményezhet, amelyek által a már felnőtt magyar lakosság nem másodrangú állampolgárnak definiálja magát Szerbiában, hanem felnőttként is ragaszkodik majd az adott nyelvhasználati lehetőségekhez (pl. magyar nyelvű bírósági eljárások, személyi igazolvány, magyar névhasználat stb.). Nem vitás, hogy a közösség viszonyulásának javítása csak a körülmények, a nyelvhasználat tárgyi, emberi, anyagi feltételeinek egyidejű minőségi javításával lehetséges. A többnyelvű környezet megteremtése többletköltségeket, többletmunkát feltételez azok részéről, akik magyar nyelven is kiállítják a dokumentumokat, két nyelven vezetnek jegyzőkönyvet vagy eljárást stb. Amíg az 1970–80-as években külön értékelték a többnyelvű munkát a személyes juttatások szétosztásáról szóló szabályzatokban, hiszen a többnyelvű tevékenység automatikusan többletmunkát is jelentett, addig mára teljesen megszűntek az effajta jogérvényesítés reális forrásai. A nyelvhasználati törvény kimondja, hogy az eljáró szervek kötelesek költségvetésükből fedezni a szükség szerinti fordítás költségeit, de a több nyelven értő és beszélő ügyintéző bérezésére nincsenek külön juttatások (mint ahogyan elmaradnak azok a támogatások is, amelyek a nyelvhasználatot egyébként segítenék, például tájékoztatás, általános fordítások elkészítése, nyelvtanfolyamok stb.). Véleményem szerint költség- és energiatakarékos megoldás a technikai vívmányok szélesebb körű kihasználása, például a fordítószoftverek vagy az elektronikus kormányzat lehetőségei. Mindez leegyszerűsíti az ügyintézést, hiszen a nyomtatási terhek megszűnnek, és mindenkinek egyforma hozzáférése lesz az internetről ingyenesen letölthető dokumentumokhoz (függetlenül attól, hogy lakóhelyén hiva-

talos használatban van-e a magyar nyelv vagy sem). Emellett időpontfoglalás is lehetséges, amely szintén megszűntetné a nyelvi akadályokat, amely az ügyintéző és az ügyfél közötti élő kommunikációban jelentkezhet. Szerbiában erre minden technikai feltétel adott (problémát a vajdasági, de egyben az egész szerbiai lakosság általános számítógépes műveltségének hiánya okoz). Jelenleg elmondható, hogy csupán egy község töltött fel magyar nyelvű dokumentumot az ún. Szerb Köztársaság E-közigazgatás portáljára. A többi önkormányzat szerb nyelvű cirill betűs dokumentumon szerb nyelvű megjegyzést tesz a kisebbségi nyelv használatának lehetőségére.

Természetesen az ügyintézői, igazságszolgáltatási, kormányzati hivatalok foglalkoztatottjainak hozzáállásától nagyban függ, mennyire sikerül, akár az ideálist megközelítő körülmények megteremtése mellett is, érvényesíteni a nyelvi jogokat a gyakorlatban. Ez egyrészt a magyar nyelvtudás népszerűsítésével, európai értékként való propagálásával, másrészt a nyelvi jogokról való tájékoztatással érhetjük el. Az egyszerűsített honosítási eljárásnak is volt ebből a szempontból pozitív mellékhozadéka, mely szerint a magyar nyelvet kevésbé vagy egyáltalán nem ismerő, de egyébként a többi feltételnek megfelelő vajdaságiak elkezdtek magyar nyelvtanfolyamokra járni. Nem szabad figyelmen kívül hagynunk, hogy a nem magyar lakosságnak a magyar nyelvhez való viszonyulása sokban függ a cserébe kapott pozitív tartalmú visszajelzéstől. Ugyanis néha a puszta nemtörődömség vagy tudatlanság a jogsértés kiváltója, nem pedig a szándékosság.

A magyar nyelvhasználat alapvető feltételeinek javítása azonban csak a szintentartáshoz elég. Magának a minőségnek a fejlesztése is ugyanolyan fontos feladat. A szerb szavak fokozatos térhódítása a magyar nyelvben (pl. csak a szerb szaknyelv megismerése miatt az egyetemen) vagy a szakképzett fordítók eltűnése (és itt a szakképzetten van a hangsúly) a magyar nyelv eligénytelenedéséhez vezet. Ezért a magyar nyelvet beszélő és értő hivatalnokok alkalmazása, kodifikált jogi és közigazgatási szókészlet és más területek szerb–magyar/magyar–szerb szakszótárainak megírása, valamint a fordítói kapacitás anyagi, szakmai, személyi hátterének fejlesztése a cél. A puszta nyelvtudás nem elég egy magyar nyelvű ítélet megírásához vagy egy komplett eljárás lefolytatásához. Ezért a minőség megtartása nem csupán attól függ, mennyi

magyar nyelvet beszélő alkalmazott van az államapparátusban, hanem legalább olyan fontos, hogy mindenki a nyelvtudásának megfelelő munkát végezzen (szóbeli, írásbeli kommunikációra vagy eljárás lefolytatására alkalmas alkalmazottról van-e szó).

2.2. Programok

A szerbiai magyarság 2010. június 6-án demokratikusan megválasztott országos önkormányzatának, a Magyar Nemzeti Tanácsnak egyik fő feladata az általa képviselt közösség nyelvi, nemzeti identitásának megőrzése és egyben továbbfejlesztése, elsősorban négy területen: a magyar nyelvű oktatás, a kultúra, a tájékoztatás és a hivatalos nyelvhasználat vonatkozásában. Az elmúlt két évben mindegyik területre középtávú fejlesztési stratégiát fogadott el, melyekben központi helyen a magyar nyelv ápolása, megőrzése, fejlesztése áll.[44] A Magyar Nemzeti Tanács magára vállalta e programok koordinálását, az összes operatív feladat ellátását és saját költségvetéséből történő részbeni finanszírozását (ezt az állam, Vajdaság és azok az önkormányzatok kell, hogy biztosítsák, melyek területén hivatalos használatban van a magyar nyelv vagy legalább 10% a magyarok részaránya), de az eddigi tapasztalatok azt mutatják, hogy komolyabb beruházásokhoz és eredményekhez nélkülözhetetlen az anyaország pénzügyi támogatása. Mivel a Magyar Nemzeti Tanácsnak törvény adta lehetősége tájékoztatási, oktatási és kulturális intézmények alapítói és/vagy társalapítói jogainak átvétele, sőt, akár saját intézmények alapítása, a különböző programok realizálásában több szervezet együttműködésére számíthat (nem elsősorban anyagi, hanem inkább szakmai, infrastrukturális segítségre). A programok megtervezését és kivitelezését a Magyar Nemzeti Tanács Közigazgatási Hivatala látja el. Szintén e hivatal bonyolítja le a különböző anyaországi pályázatokat, valamint tartja a kapcsolatot az állami szervekkel. Természetesen mindennek a politikai biztosítása csak a magyar kisebbségi politikum háttérben való közreműködésével lehetséges, akik mind

[44] A Magyar Nemzeti Tanács stratégiáit lásd az MNT honlapján: www.mnt.org.rs (2012-07-03)

az állami, mind a tartomány és önkormányzati szinten a döntések politikai támogatottságát biztosítják.

Mivel Szerbiában nem létezik az egész kisebbségi nyelvhasználatot (vagy akár a szerb nyelv használatát) egységesen, egy dokumentumban szabályozó jogszabály, a hivatalos nyelvhasználati törvény adja meg az egész nyelvhasználat keretét. E törvény több mint húsz éves alkalmazása során felmerült kérdések megválaszolására adna lehetőséget egy új hivatalos nyelvhasználati törvény megalkotása, ami követné a modern elektronikus kommunikációban bekövetkezett trendeket, definiálná az állam pontos kötelezettségeit és konkrét szankciókat írna elő azok megsértése esetén. Fontos lenne az eddig nem szabályozott kérdések tisztázása, mint például a helyi képviselő-testületek üléseinek, jegyzőkönyveinek a nyelvi szabályozása, ideértve az iskolai szervek munkáját is. Áthidaló megoldás lehet a helyi szinten történő, a törvénnyel nem ellentétes, de azt kiegészítő önkormányzati határozatok megalkotása, melyek pont a fent felvázolt problémák orvoslása mellett szabályoznák az önkormányzati fordítók alkalmazását, a részarányos foglalkoztatást, a nyelvismeret hatékony ellenőrzését, a célirányos támogatási rendszert.

Mint ahogyan e tanulmányban szó volt róla, a szerbiai kisebbségi nyelvhasználati rendelkezések tartalmukban távol állnak ugyan a tökéletestől, azonban így is a magyar nyelv viszonylag széles körű használatát teszik lehetővé: vagy azért, mert beszabályozzák a lehetőségeket (pl. a hivatalos nyelvhasználat tekintetében), vagy mert egyáltalán nem tartalmaznak nyelvi rendelkezést (pl. a kultúra, a magánszféra legtöbb területén). A Magyar Nemzeti Tanács folyamatos monitoring szervként is működik, és a tevékenysége során ajánlásaival, állásfoglalásaival a jog és gyakorlat között tapasztalt ellentmondásokra hívja fel a jogalkotó figyelmét. Az új összetételű Magyar Nemzeti Tanács 2010. évi megalakulása előtt nem létezett olyan szervezet, amely hasonlóképpen képviselte volna az egész magyar közösség érdekeit.

A tájékoztatás kétségtelenül az egyik legfontosabb eleme a sikeres nyelvhasználatnak akár a magyar közösségről, akár a másik oldalon ülő ügyfélkezelőkről is legyen szó. Ennek a tájékoztatásnak elérhetőnek kell lennie mind papír alapon, mint pedig elektronikus formában. A Magyar Nemzeti Tanács *Nyelvi jogaink Szerbiában – anyanyelvhasználati útmutató* c. brosúráját a *Magyar Szó* és a *Hét nap* c. magyar nyelvű újságok

ingyenes mellékleteként kapták kézhez az olvasók, illetve nagyobb magyar lakta települések közigazgatási hivatalai is részesültek ebben a csomagban, melyhez még egy szerb és magyar nyelvű, a legalapvetőbb nyelvi jogokat tartalmazó tájékoztató is mellékelve lett. A brosúra elektronikus változata, szintén ingyenesen, elérhető az MNT honlapján, de minden ismert civil és állami szervezethez eljuttattuk, beleértve egyes személyeket is, például az MNT ösztöndíjas diákjait. Fontos, hogy a tájékoztatás minden generációnak befogadható legyen, ezért tervben van egy kisjátékfilm elkészítése, amely a középiskolás diákoknak „emberi nyelven" mondja el, mik a jogok és kötelességek a magyar nyelv használata tekintetében Szerbiában. A fiatalok tájékoztatását egyébként, az életkori és szemléletbeli különbségek miatt is, külön programként kell megfogalmazni (pl. az MNT kezdeményezte, hogy a vajdasági magyar Középiskolások Művészeti Vetélkedőjének egyik önálló szekciója a nyelvhasználat kritikájára, jogi és gyakorlati megoldásainak bemutatására vonatkozzon, ahol a fiatalok a publicisztika minden műfajában szabadon írhatnak erről a témáról).

Hasonló programok népszerűsítik a magyar nyelvű oktatást is: az MNT aktivistái járják a terepet különböző szóróanyagokkal, hogy különösen a szórvány településeken feltérképezzék a magyar vagy vegyes családokat, meggyőzve őket a magyar nyelvű oktatás pozitívumairól, az azzal járó támogatásokról (ilyenek a jelképes anyagi támogatás a magyar óvodákba járóknak, beiskolázási tanszercsomag minden magyar osztályba iratkozó elsősnek, magyar középiskolai hálózat és kollégiumok reklámozása, az MNT felsőoktatási ösztöndíj pályázata stb.). A felsőoktatás szempontjából fontos megemlíteni a Magyar Nyelvű Pedagógiai Tanárképző Kar létrehozását és magyar nyelvű előadások bevezetését a csak szerbül oktató felsősoktatási intézményekben (pl. ilyen volt az Újvidéki Egyetem Jogi Karán valamikor működő magyar nyelvű lektorátus, melyen belül párhuzamos fakultatív magyar nyelvű oktatás is folyt, így mind a szerb, mind a magyar jogi szaknyelvet elsajátíthatták a hallgatók, etnikai hovatartozástól függetlenül). A megfelelő jogi háttér megteremtéséig ezért szaknyelvi szemináriumokat, esetleg nyári egyetemeket kell szervezni, ahol az aktuális jogi újdonságok bemutatás révén a résztvevők megismerkedhetnek a magyar jogi szaknyelvvel is (ennek példája a több mint tíz éve működő

A magyar nyelv hivatalos használata a közigazgatásban és az igazságügyben c. magyar jogi-terminológiai képzés, elsősorban jogászok és fordítók, tolmácsok számára).

A szakfordításokat támogató projektek több módon megvalósulhatnak: törvényfordítások készítése és interneten ingyenesen elérhetővé tétele (ide tartoznának elsősorban az eljárásjogi törvények, a lakosságot érintő jogterületek, mint a kötelmi, a családi, a szabálysértési, a büntető-, a munka-, a közlekedési vagy az adójog); különböző (nem jogi) területek szószedetgyűjteményeinek elkészítése (pl. földrajzi nevek, középiskolai tantárgyak, szakirányok, közérdekű figyelmeztetések stb.); magyar nyelvű, az e-kormányzással kompatibilis jogi iratminta-gyűjtemény összeállítása önkormányzatok, bíróságok, mindennapi jogalkalmazó polgárok részére; a munkába álláshoz, iskolai felvételihez elengedhetetlen szakvizsgák és tesztelések biztosítása magyar nyelven; magyar nyelvű tankönyvek ellenőrzött lektorálása (az MNT mind szakmai, mind nyelvi lektorálást végez a magyar tannyelvű osztályokban használatos tankönyvek esetében, ugyanis egyik törvényes jogosítványa, hogy jóváhagyásra javasolja az illetékes miniszternek a magyar nyelvű hazai vagy behozott tankönyvek használatát).

Vajdaságban még nincs a határon kívüli magyar lakta területeken egyébként működő nyelvi iroda, melynek létrehozására több, sikertelen kezdeményezés történt. A nyelvi iroda és a Magyar Nemzeti Tanács közösen dolgozhatna a magyar nyelvpolitika megvalósításán, oly módon osztva szét a feladatokat, hogy az iroda elsősorban a nyelvi kérdésekkel (szakfordítások, tájékoztatás, pályázatok), míg az MNT a jogi kérdésekkel foglalkozna (különösen figyelembe véve, hogy a nemzeti tanácsi törvény csak a hivatalos nyelvhasználatot és nem a nyelvhasználatot általában említi a nemzeti tanácsok hatásköreinél).

Különösen fontosnak tartom, hogy elkészült a szerb–magyar/magyar–szerb jogi és közigazgatási szótár, amely mind a törvényszéki tolmácsok, mind a magyar ügyintézést végző jogászok és polgárok eligazodását segítheti, főként a terminológia tekintetében. A nyomdából 2012 tavaszán kikerült szótár különlegessége, hogy tartalmazza mind a vajdasági magyar nyelvben meghonosodott, mind pedig a bevett magyarországi szakkifejezéseket, azzal a céllal, hogy a határon átnyúló kapcsolattartást és Vajdaságon belüli jogi kommunikációt egy-

aránt tudja szolgálni. Fontos a szótárt bővíteni, de egyben elektronikusan is hozzáférhetővé tenni a közeljövőben.

Minden programnak nem titkolt célja, hogy ösztönözze a magyar közösséget az igényesebb magyar nyelvhasználatra, magyarságának és nyelvének felvállalására. Ezért, különösen a helyes szaknyelvet, szakfordításokat támogató projektek eredményeit a részben vagy egészében magyar nyelvű média részére is elérhetővé kell tenni, hiszen a tömegtájékoztató eszközök közösségformáló és nyelvmegtartó ereje csak így érheti el valódi célját.

A fentiek elsősorban a magyar közösség nyelvi öntudatának és a nyelvi jogokhoz való viszonyulásának pozitív irányba történő változtatását célozzák. Nem szabad azonban figyelmen kívül hagyni a másik, a magyar nyelvet nem beszélő oldalt sem, akiket motiválni kell a magyar nyelv használatára: akár a magyar nyelv tudásának mint európai értéknek a hangsúlyozásával, akár magyar nyelvtanfolyamok szervezésével, akár elismeréssel díj formájában, mellyel a magyar nyelvért környezetében legtöbbet tevő közalkalmazottat tüntetik ki (ez utóbbit Vajdaságban idén első alkalommal ítéli oda a Magyar Nemzeti Tanács Nyelvhasználati Bizottsága egy magyar és egy nem magyar nemzetiségű személynek). A magyar nyelvtanfolyamok egyébként a kisebb etnikai konfliktusok rendezését is szolgálhatják, hiszen a nyelvi akadályokból eredő nézeteltéréseket oldják meg.

*

A fentiek tudatában akár még egyet is érthetünk az Európai Bizottság Szerbia nyelvpolitikájára vonatkozó kielégítő osztályzatával. A gyakorlat azonban már többszörösen bebizonyította, hogy a nyelvi jogérvényesítés egy soha meg nem szűnő, célját soha be nem teljesítő tevékenység. Ezért a különböző országjelentések, amelyek elsősorban a jogszabályi hátteret vizsgálják, csak részben mutatják be a valódi állapotot. Ameddig több a magát magyarnak valló, mint a magyar anyanyelvű lakos a Vajdaságban, ameddig több az egynyelvű, mint a többnyelvű szerb nemzetiségű közalkalmazott a hivatalokban, ameddig több a benyújtott panasz, mint a lezárt ügy, ameddig kimutathatatlanul alacsony a magyarul lefolytatott eljárások szerb nyelvűekhez viszonyított aránya, addig nem beszélhetünk ideális nyelvpolitikáról, legfeljebb látszólag ideálisról.

Irodalom

A bíróságok berendezéséről szóló törvény (A Szerb Köztársaság Hivatalos Közlönye, 2008. év 116. szám, módosítva: 2009. év 104. szám, 2010. év 101. szám, 2011. év 31. szám (Végrehajtásról és bebiztosításról szóló törvénnyel), 2011. év 78. szám (A Szerb Köztársaság 2011. évi költségvetéséről szóló törvénnyel) és 2011. év 101. szám) [szerb nyelvű eredeti: Закон о уређењу судова, „Службени гласник Републике Србије", бр. 116/2008, 104/2009, 101/2010, 31/2011 – други закон, 78/2011 – други закон и 101/2011].

A helyi adminisztrációban foglalkoztatottak maximális számának meghatározásáról szóló törvény (A Szerb Köztársaság Hivatalos Közlönye, 2009. év 104. szám) [szerb nyelvű eredeti: Закон о одређивању максималног броја запослених у републичкој администрацији, „Службени гласник Републике Србије", бр. 104/2009].

A helyi választásokról szóló törvény (A Szerb Köztársaság Hivatalos Közlönye, 2007. év 129. szám, módosítva: 2010. év 34. szám (IUz 52/2008. számú, 2010.04.21.-i alkotmánybírósági határozattal) és 2011. év 54. szám) [szerb nyelvű eredeti: Закон о локалним изборима, „Службени гласник Републике Србије", бр. 129/2007, 34/2010 - одлука Уставног суда и 54/2011].

A középiskoláról szóló törvény (A Szerb Köztársaság Hivatalos Közlönye, 1992. év 50. szám, módosítva: 1993. év 53. szám, 1993. év 67. szám, 1994. év 48. szám, 1996. év 24. szám, 2002. év 23. szám, 2002. év 25. szám (javítás), 2003. év 62. szám (Iskoláskor előtti nevelésről és oktatásról szóló törvénnyel), 2003. év 64. szám (Iskoláskor előtti nevelésről és oktatásról szóló törvény javításával), 2005. év 101. szám (A gazdasági vétségekre és szabálysértésekre kirótt pénzbüntetésekről szóló törvényt módosító törvénnyel) és 2009. év 72. szám (Oktatási és nevelési rendszer alapjairól szóló törvénnyel) [szerb nyelvű eredeti: Закон о средњој школи, „Службени гласник Републике Србије", бр. 50/92, 53/93, 67/93, 48/94, 24/96, 23/2002, 25/2002- испр., 62/2003 – други закон, 64/2003 – испр. другог закона, 101/2005 – други закон и 72/2009 – други закон].

A nemzeti kisebbségek jogainak és szabadságjogainak védelméről szóló törvény (A Jugoszláv Szövetségi Köztársaság Hivatalos Lapja, 2002. év 11. szám, módosítva: Szerbia és Montenegró Hivatalos Lapja, 2003. év 1. szám (Alkotmányos Alapokmánnyal) és a Szerb Köztársaság Hivatalos Közlönye, 2009. év 72. szám (Nemzeti kisebbségek nemzeti tanácsairól szóló törvénnyel) [szerb nyelvű eredeti: Закон о заштити права и слобода националних мањина, „Службени лист Савезне Републике Југославије" бр. 11/2002, „Службени лист Државне заједнице Србије и Црнегоре", бр. 1/2003 – Уставна Повеља и „Службени лист Републике Србије", бр. 72/2009 – други закон].

A népképviselők választásáról szóló törvény (A Szerb Köztársaság Hivatalos Közlönye, 2000. év 35. szám, módosítva: 2003. év 57. szám (IU 197/02. számú alkot-

mánybírósági határozattal), 2003. év 72. szám (A politikai pártok pénzeléséről szóló törvénnyel), 2003. év 72. szám (A politikai pártok pénzeléséről szóló törvény javításával), 2004. év 18. szám, 2005. év 101. szám (A gazdasági vétségekre és szabálysértésekre kirótt pénzbüntetésekről szóló törvényt módosító törvénynyel), 2005. év 85. szám (Büntető törvénykönyvvel), 2011. év 28. szám (alkotmánybírósági határozattal), 2011. év 36. szám és 2009. év 104. szám (Az egységes választói névjegyzékről szóló törvénnyel) [szerb nyelvű eredeti: Закон о избору народних посланика, „Службени гласник Републике Србије“, бр. 35/2000, 57/2003 – одлука Уставног суда, 72/2003 – др. закон, 75/2003 – испр. другог закона, 18/2004, 101/2005, 85/2005 – др. закон, 28/2011 – одлука Уставног суда, 36/2011 и 104/2009 – др. закон].

A Szerb Köztársaság Alkotmánya (A Szerb Köztársaság Hivatalos Közlönye, 2006. év 98. szám) [szerb nyelvű eredeti: Устав Републике Србије, „Службени гласник Републике Србије“, бр. 98/2006].

Az állami hivatalnokokról szóló törvény (A Szerb Köztársaság Hivatalos Közlönye, 2005. év 79. szám, 2005. év 81. szám (javítás), 2005. év 83. szám (javítás), módosítva: 2007. év 64. szám, 2007. év 67. szám (javítás), 2008. év 116. szám és 2009. év 104. szám [szerb nyelvű eredeti: Закон о државним службеницима, „Службени гласник Републике Србије“, бр. 79/2005, 81/2005 – испр., 83/2005 – испр., 64/2007, 67/2007 – испр., 116/2008 и 104/2009].

Az anyakönyvek vezetéséről és az anyakönyvek formájáról szóló utasítás (A Szerb Köztársaság Hivatalos Közlönye, 2009. év 109. szám és 2010. év 4. szám (javítás)) [szerb nyelvű eredeti: Упутство о вођењу матичних књига и обрасцима матичних књига, „Службени гласник Републике Србије“, бр. 109/2009 и 4/2010 – изм.].

Általános iskoláról szóló törvény (A Szerb Köztársaság Hivatalos Közlönye, 1992. év 50. szám, módosítva: 1993. év 53. szám, 1993. év 67. szám, 1994. év 48. szám, 1994. év 66. szám (alkotmánybírósági határozattal), 2002. év 22. szám, 2003. év 62. szám (Iskoláskor előtti nevelésről és oktatásról szóló törvénnyel), 2003. év 64. szám (Iskoláskor előtti nevelésről és oktatásról szóló törvény javításával), 2005. év 101. szám (A gazdasági vétségekre és szabálysértésekre kirótt pénzbüntetésekről szóló törvényt módosító törvénnyel) és 2009. év 72. szám (Oktatási és nevelési rendszer alapjairól szóló törvénnyel), [szerb nyelvű eredeti: Закон о основној школи, „Службени гласник Републике Србије“, бр. 50/92, 53/93, 67/93, 48/94, 66/94 – одлука Уставног суда, 22/2002, 62/2003 – други закон, 64/2003 – испр. другог закона, 101/2005 – други закон и 72/2009 – други закон].

Anyakönyvekről szóló törvény (A Szerb Köztársaság Hivatalos Közlönye, 2009. év 20. szám) [szerb nyelvű eredeti: Закон о матичним књигама, „Службени гласник Републике Србије“; бр. 20/2009].

Felsőoktatási törvény (A Szerb Köztársaság Hivatalos Közlönye, 2005. év 76. szám, 2007. év 100. szám - autentikus tolmácsolás, módosítva: 2008. év 97. szám és 2010. év 44. szám) szerb nyelvű eredeti: Закон о високом образовању, „Службени гласник Републике Србије", бр. 76/2005, 100/2007 – аутентично тумачење, 97/2008 и 44/2010].

Hivatalos nyelv- és íráshasználatról szóló törvény (A Szerb Köztársaság Hivatalos Közlönye, 1991. év 45. szám, módosítva: 1993. év 53. szám, 1993. év 67. szám, 1994. év 48. szám, 2005. év 101. szám (A gazdasági vétségekre és szabálysértésekre kirótt pénzbüntetésekről szóló törvényt módosító törvénnyel) és 2010. év 30. szám) [szerb nyelvű eredeti: Закон о службеној употреби језика и писма, „Службени гласник Републике Србије" бр. 45/91, 53/93, 67/93, 48/94, 101/2005 – други закон и 30/2010].

Iskoláskor előtti nevelésről és oktatásról szóló törvény (A Szerb Köztársaság Hivatalos Közlönye, 2010. év 18. szám) [szerb nyelvű eredeti: Закон о предшколском васпитању и образовању, „Службени гласник Републике Србије", бр. 18/2010].

Oktatási és nevelési rendszer alapjairól szóló törvény (A Szerb Köztársaság Hivatalos Közlönye, 2009. év 72. szám, módosítva: 2011. év 52. szám) [szerb nyelv eredeti: Закон о основама система образовања и васпитања, „Службени гласник Републике Србије" бр. 72/2009 и 52/2011].

Polgári eljárásról szóló törvény (A Szerb Köztársaság Hivatalos Közlönye, 2011. év 72. szám) [szerb nyelvű eredeti: Закон о парничном поступку, „Службени гласник Републике Србије", бр. 72/2011].

Személyi igazolványról szóló törvény (A Szerb Köztársaság Hivatalos Közlönye, 2006. év 62. szám, módosítva: 2011. év 36. szám) [szerb nyelvű eredeti: Закон о личној карти, „Службени гласник Републике Србије", бр. 62/2006 и 36/2011].

Társasági törvény (A Szerb Köztársaság Hivatalos Közlönye, 2011. év 36. szám, módosítva: 2011. év 99. szám) [szerb nyelvű eredeti: Закон о привредним друштвима, „Службени гласник Републике Србије", бр. 36/2011 и 99/2011].

Tartományi határozat a nemzeti kisebbségek nyelvének és írásának Vajdaság Autonóm Tartomány területén való hivatalos használatával kapcsolatos egyes kérdések részletezéséről (Vajdaság AT Hivatalos Lapja, 2003. év 8. szám, módosítva: 2003. év 9. szám (javítás) és 2009. év 18. szám (elnevezésének módosítása), valamint a Szerb Köztársaság Hivatalos Közlönye, 2010. év 69. szám (IU 394/2005 számú, 2010.06.22.-i alkotmánybírósági határozattal)).

Tartományi képviselőházi rendelet Vajdaság AT Képviselőházáról (Vajdaság AT Hivatalos Lapja, 2010. év 5. szám, módosítva: 2010. év 8. szám (javítás), 2010. év 21. szám).

Törvény a Népképviselőházról (A Szerb Köztársaság Hivatalos Közlönye, 2010. év 9. szám) [szerb nyelvű eredeti: Закон о Народној скупштини, „Службени гласник Републике Србије“, бр. 9/2010].

Törvény az ingatlan-felmérésről és nyilvántartásról (A Szerb Köztársaság Hivatalos Közlönye, 2009. év 72. szám, módosítva: 2010. év 18. szám) [szerb nyelvű eredeti: Закон о државном премеру и катастру, „Службени гласник Републике Србије“, бр. 72/2009 и 18/2010].

Úti okmányokról szóló törvény (A Szerb Köztársaság Hivatalos Közlönye, 2007. év 90. szám, módosítva: 2008. év 116. szám, 2009. év 104. szám és 2010. év 76. szám) [szerb nyelvű eredeti: Закон о путним исправама, „Службени гласник Републике Србије“, бр. 90/2007, 116/2008, 104/2009 и 76/2010].

*

Elemző jelentés – kísérő dokumentum a Bizottság véleményéhez Szerbia Európai Uniós tagságára vonatkozó jelentkezéséről {COM(2011) 668}, SEC(2011) 1208, Brüsszel, 2011. október 12. http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2011/package/sr_analytical_rapport_2011_en.pdf [angol nyelvű eredeti: Analytical report - Accompanying the document Commission Opinion on Serbia's application for membership of the European Union {COM(2011) 668}, SEC(2011) 1208, Brussels, 12.10.2011.]

Magyar Nemzeti Tanács honlapja, www.mnt.org.rs

Az anyanyelv használatának jogi lehetőségei Horvátországban

Andócsi János*

A horvátországi kisebbségpolitika megszületése sajátos történelmi folyamat eredménye. 1991. június 25-én a törvényhozás, a Szábor kimondta, hogy Horvátország önálló és szuverén állam.[1] Már ekkor kimondták azt is, hogy az új állam garantálja a kulturális autonómiát és a polgári jogok érvényesülését a szerbek és más kisebbségek részére. A szerbek kiemelése azért is fontos volt, mert ők korábban nem számítottak kisebbségnek, és most ezzel a történelmi döntéssel hirtelen azzá váltak. A nyelvi jogok tekintetében maguknak a horvátoknak is megvolt a tapasztalatuk, hiszen a második Jugoszlávián belül is állandó harcot vívtak a horvát nyelvért, amely hivatalosan nem is létezett. A horvát törvényhozás első döntései a nemzetközi közösségnek is szóltak, mert a szerb propaganda elnyomott, nyelvi, kulturális és politikai jogoktól megfosztott szerb kisebbségről szólt. A tanulmányban röviden megpróbálom bemutatni a kisebbségi nyelvhasználat alakulását a független horvát államban. Persze sokaknak a szerb agresszió árnyékában nem tetszett, hogy egy lázadó kisebbség jogait kell itt védeni, de a politikum jól tudta, hogy a nemzetközi elismerés egyik záloga a kisebbségi jogoknak – értsd a szerbek jogainak – az elismerése. A fiatal horvát államnak is több évre volt szüksége ahhoz, hogy kinője a nagy nemzetállami eufóriából eredő gyermekbetegségeket, és

* A szerző történész, a *Horvátországi Magyarság* főszerkesztője.

[1] Horvátország a függetlenség kinyilvánítását népszavazással is megerősítette. A nemzetközi közösség azonban ezt nem fogadta el automatikusa, közbenjárására a döntést három hónapra fel is függesztették.

mára elmondható, hogy egy modern, az európai kisebbségvédelmi normáknak megfelelő törvénnyel rendelkezik.

Népszámlálás – egyelőre nem nyilvános adatok

Horvátországban a legutóbbi népszámlálásra 2011 áprilisában került sor, azonban az adatok 2012 nyár elején még nem voltak elérhetők.[2] A horvátországi magyarságot érintő legfontosabb kérdés, hogy hányan is vallották magukat magyarnak, hányan nyilatkoztak úgy, hogy magyarok ugyan, de nem beszélik a magyar nyelvet, és persze a kérdések kérdése, hogy a 2001-es adatokhoz képest milyen mértékű fogyást mutat a statisztika. 2001-ben 16.595 horvátországi magyart számláltak össze, amely adat akkoriban azt mutatta, hogy a legjobban fogyó nemzetrész vagyunk a Kárpát-medencében. Az asszimilációs folyamatokat tovább erősíti, hogy a magyarság jó része abszolút szórványban él. Ez azt jelenti, hogy többségük a magyar nyelvi közösségtől el van szigetelve, és lehetőségük sincs bekapcsolódni valamelyik országos magyar szervezet munkájába, a magyar oktatás hiányáról nem is beszélve. A 2001-es adatok szerint a magyarság nagyobb része Eszék-Baranya megyében élt (9.784 fő, a megye lakosságának 2,96%-a). A szerb kisebbség után a magyarok a második legnépesebb kisebbségi közösség az említett megye területén. A tárgyalt megyén belül is van egy olyan járás, a hercegszőlősi, ahol relatív többségben vannak a magyarok (41,9%). A legfrissebb adatokból nem vonhatunk le messzemenő következtetéseket a horvátországi magyarság számarányának alakulásáról, az azonban megkockáztatható, hogy valószínűleg kevesebb ember vallotta magát magyarnak 2011-ben, mint tíz évvel korábban.

[2] Érdeklődésemre a Horvát Statisztikai Hivatal úgy tájékoztatott, hogy decemberre várhatóak az első részletesebb eredmények, amelyekben már benne lesznek a nemzetiségi arányok is.

Bilaterális szerződések

Horvátország és Magyarország több bilaterális szerződést is aláírt. Az első az 1992 decemberében a baráti kapcsolatokról és együttműködésről szóló szerződés,[3] amelynek 17. cikkelye szerint: „A Horvát Köztársaságban élő magyar nemzetiségnek és a Magyar Köztársaságban élő horvát nemzetiségnek joga van ahhoz, hogy egyénileg vagy közösségük más tagjaival szabadon kifejezhessék, megőrizzék és továbbfejlesszék etnikai, kulturális, nyelvi és vallási identitásukat anélkül, hogy őket bárki akaratuk ellenére asszimilációra kényszerítené. Joguk van ahhoz, hogy anyanyelvüket a magánéletben és a nyilvánosság előtt szabadon használják, anyanyelvükön információkat terjesszenek és cseréljenek, és azokhoz hozzáférjenek. Joguk van ahhoz, hogy emberi jogaikat és alapvető szabadságjogaikat teljes mértékben és hatékonyan mindenfajta diszkriminációtól mentesen és a törvény előtt teljes egyenlőségben gyakorolják."

A két ország kapcsolatában mérföldkőnek számított a következő, 1995-ben aláírt kétoldalú, a kisebbségi jogok garantálásáról szóló egyezmény.[4] Ebben a Szerződő Felek a kisebbségek tagjai számára a magán- és közéletben biztosítják az anyanyelv, valamint az eredeti vezeték- és utónevek szabad használatát és anyakönyveztetését. A Szerződő Felek kötelezik magukat, hogy a kisebbségek által lakott területeken biztosítják mindkét nyelv megfelelő használatát, különösképpen a földrajzi nevek és nyilvános feliratok vonatkozásában, a helyi önkormányzatok szerveiben, az írásos és szóbeli kommunikációban, a közigazgatásban és az igazságszolgáltatásban, valamint egyéb közintézményekben, összhangban országaik belső jogrendjével. Az egyezmény kitér arra is, hogy a felek lehetővé teszik az anyanyelvű rendszeres rádió- és televízióadások sugárzását megfelelő műsoridővel, ösztönzik az anyaországi rádió-

[3] A Magyar Köztársaság és a Horvát Köztársaság között Budapesten, 1992. december 16-án aláírt, a baráti kapcsolatokról és együttműködésről szóló Szerződés.

[4] A Magyar Köztársaság és a Horvát Köztársaság között a Magyar Köztársaságban élő horvát kisebbség és a Horvát Köztársaságban élő magyar kisebbség jogainak védelméről Eszéken, 1995. április 5-én aláírt Egyezmény.

és tv-műsorok átvételét[5] és sugárzását, támogatják a kisebbségek saját információs tevékenységét. Az horvát–magyar vegyes bizottság 1999-ben az oktatás, a tájékoztatás, valamint az anyanyelven folyó vallásgyakorlás terén megállapította, hogy csak lassan vagy egyáltalán nem valósulnak meg a kétoldalú szerződésben foglaltak.

Az Egyezmény 6. cikkelyében a felek vállalják, hogy biztosítani fogják a magyar és a horvát kisebbség azon jogát, hogy vallásukat anyanyelvükön gyakorolják, és támogatják az egyházak ilyen irányú erőfeszítéseit. Ebből a célból a magyar és a horvát hatóságok engedélyezik papok kölcsönös küldését és fogadását a területükön működő kisebbségi egyházi közösségek részére. Ezzel kapcsolatban mindkét történelmi egyház ugyanazzal a gonddal küzd: folyamatosan szorul vissza az anyanyelvű igehirdetés. Bár ezt a katolikus egyházban a II. vatikáni zsinat után kötelezővé tették, Horvátországban mégsem valósult meg, mert a magyarlakta közösségek legtöbbjében horvát a liturgia nyelve. Ennek az az oka, hogy nincsenek magyar papok, de még a magyarul beszélőkből is hiány van. A református egyház széttagozódása következtében ugyancsak kezd háttérbe szorulni az anyanyelvű istentisztelet, megtörik a 16. század óta tartó gyakorlat, mely szerint az egyház az anyanyelv, a magyar nyelv őrzője is. A levált közösségekhez tartozók többsége már egyáltalán nem, vagy nagyon alacsony fokon beszéli anyanyelvét – horvátul jobban ért, ezért ez a nyelv lesz a liturgia nyelve.

A nyelvváltás az identitásváltás velejárója. Hiába biztosított a szabad anyanyelvű vallásgyakorlás, ha az egyházak képtelenek alkalmazkodni az elvárásokhoz, aminek következtében evidenciává válnak az ehhez hasonló kijelentések: „Aki más vallásúval és nemzetiségűvel köt házasságot, az nemcsak magyar nyelvét, hanem még a vallását is előbb-utóbb feladja."[6]

---

[5] Erre nemigen van példa. Pár évig a Drávataj készített képes riportokat a közszolgálati televízióknak, de mára ez teljesen elhalt és ad hoc jelleggel épít a magyar közszolgálati televíziózás az általa hajdanán kiépített tudósítói hálózatra.

[6] Lábadi Károly 2003: 176–189.

Belső szabályozás

A szabad és független Horvát Köztársaság 1990-ben elfogadott és azóta többször módosított első Alkotmánya a horvát nemzet mellett államalkotó kisebbségként ismeri el a magyarokat, együtt a szerbekkel, a csehekkel, a szlovákokkal, az olaszokkal, a zsidókkal, a németekkel, az osztrákokkal, az ukránokkal, a ruszinokkal és másokkal. Mindannyiuk számára szavatolja az egyenjogúságot, összhangban a szabad világ demokratikus normáival. Az emberi és alapvető szabadságjogokról szóló fejezetben újból megerősíti, hogy a Horvát Köztársaságban többek között nemzeti hovatartozástól függetlenül mindenkit ugyanazok a szabadságjogok illetnek meg. A következő szakasz is azt tartalmazza, hogy a Horvát Köztársaság minden nemzeti kisebbség számára szavatolja az egyenjogúságot. Az egyenjogúság és a nemzeti kisebbségek jogainak védelme érdekében további alkotmányerejű törvényeket fogadtak el. Az érdekvédelem kiteljesedését szolgálja az a rendelkezés is, miszerint minden nemzeti kisebbségnek joga van, hogy képviselőt válasszon a Horvát Száborba[7] A magyar és az olasz kisebbséget egy-egy hely illeti meg a horvát törvényhozásban, míg a szerbeknek alanyi jogon három hely jár, a többi elismert kisebbség közösen osztozik a kisebbségeknek járó képviselői helyeken. A magyarok számára garantált parlamenti hely pozitív diszkriminációnak is tekinthető, mivel egy nem kisebbségi listán indulónak átlagban 18–20 ezer szavazatra van szüksége a bejutáshoz, a magyar parlamenti képviselőnek viszont 1500–2500 közötti is elég ahhoz, hogy a horvát törvényhozás tagja legyen. A garantált hely a horvát törvényhozásban a magyarság politikai megosztottságához vezetett, ami sokszor megnehezíti a politikai érdekérvényesítést a járásokban, a városokban és országos szinten egyaránt. A többször módosított horvát Alkotmány mindenkinek szavatolja, hogy szabadon megvallhassák nemzeti hovatartozásukat, de szabadon használhatják az anyanyelvüket és élhetnek a kulturális autonómia jogával is. Mint minden európai alkotmány, így a horvát is tilt és büntet minden olyan megnyilvánulást, ami a nemzeti gyűlölet szítására lehet alkalmas.

[7] Uo.

A kisebbségvédelem újabb pajzsául szolgál a 2000-ben elfogadott, az emberi szabadságjogokról és a Horvát Köztársaság etnikai és nemzeti közösségeiről vagy kisebbségeiről szóló alkotmányerejű törvény. A megalkotott jogszabály-együttessel a kisebbségek – közöttük a magyarság – megmaradását, jogegyenlőségét védelmezi a Horvát Köztársaság, továbbá a nemzeti, kulturális és nyelvi fejlődés érdekében segíti a kisebbség és anyaországa közötti kapcsolattartást. Újból deklarálja – ahogy az Alkotmány 15. cikkelye is kimondta –, hogy Horvátországban az etnikai és nemzeti közösségeknek vagy kisebbségeknek joguk van a kulturális autonómiához.[8] A horvát törvényhozás 2002 decemberében fogadta el a kisebbségekről szóló alkotmányerejű törvényt, amellyel, úgy tűnt, megnyugtatóan rendezték a kisebbségi jogokat. Erre külpolitikai okokból is szükség volt, hiszen ekkor már az egyik hangsúlyos külpolitikai prioritás az EU-s tagság volt, és a nemzetközi közösséget főleg a szerb kisebbség jogainak a garantálása érdekelte.

A sokak szerint az európai szintű, 45 cikkelyből álló alkotmányerejű törvény egy évtized alatt kiállta a próbát, de a gyakorlat azt is mutatja, hogy kiegészítésre szorulnak egyes pontjai. A törvény 4. cikkelye szerint minden állampolgár szabadon vallhatja magát valamely kisebbséghez tartozónak. Ezzel kapcsolatban azonban nagyon sok probléma merül fel a kisebbségi vetületű választásokkor.[9] Ugyanis nem egy ízben a magát addig magyar nemzetiségű horvát állampolgárnak tudó szavazóról kiderül, hogy a nemzetisége ismeretlen vagy épp horvátnak van beírva. Különösen gond ez a nagykorúvá váló fiataloknál, akiknek a szülei hiába kérték már a kórházban (a megszületéskor) a magyar nemzetiség beírását, mert a nagykorúvá váláskor ez a bejegyzés automatikusan horvát vagy ismeretlen nemzetiségűre változik.

Az 5. cikk határozza meg a nemzeti kisebbség fogalmát: a Horvát Köztársaságban élő őshonos horvát állampolgárok csoportja, akiknek etnikai, nyelvi kulturális és/vagy vallási hagyományai különböznek a többi polgárétól, s e hagyományok megőrzésére törekszenek.

---

[8] Lábadi Károly: Nyelvtörvények, nyelvi jogok Horvátországban. http://adattar.adatbank.transindex.ro/tanulmany/11_Labadi_Karoly.htm (2012-07-02)

[9] A kisebbségi tanácsi jelöltekre vagy a szábori magyar képviselőjelöltre csak azok szavazhatnak, akik magyarként vannak számontartva.

A törvény további cikkelyei többek között rendezik az anyanyelven történő névhasználat kérdését is, ami azt jelenti, hogy engedélyezik az utónév és a családnév használatát a kérvényező kisebbségi nyelvén.[10] Ugyanez a törvény messzemenően biztosítja az anyanyelven folyó tanítást, a kisebbség nyelvhasználatát, amiről fentebb már szóltunk. A jogok és kötelezettségek megvalósulását a kisebbségi tanácsok[11] hivatottak ellenőrizni. Ezeknek a testületeknek jogában áll véleményt is formálni minden olyan kérdésben, amely érinti az általuk képviselt kisebbséget. A 2002-ben elfogadott alkotmányerejű törvény járási, megyei és városi szinten is lehetővé teszi kisebbségi tanácsok megalapítását, de ahol nem éri el a törvényben meghatározott számot a kisebbség számaránya, ott egy képviselőt választhatnak.

Horvátországban a magyarság a legutóbbi kisebbségi választásokon négy megyei (ebben benne van Zágráb városa is) tanácsot választhatott, míg további nyolc megyében egy magyar nemzetiségű látja el az érdekvédelmet.[12] A munkájuk hatékonyabbá tételéhez jogukban áll kisebbségi koordinációkat[13] létrehozni megyei, járási és városi szinten egyaránt. A legnagyobb legitimitással az országos koordináció bírhatna,[14] de megegyezés hiányában 2012 júniusáig nem sikerült ilyet létrehozni. A kisebbségi tanácsok jogi lehetőségei közé a következőket sorolta a törvény: olyan javaslatokat tehetnek, amelyek előmozdíthatják az álta-

[10] Jugoszláviában a kisebbséghez tartozó polgárok nevét szerbhorvát nyelven anyakönyvezték. A második Jugoszláviának voltak olyan sötét korszakai, amikor a keresztneveket is lefordították. A névtorzításokat most ugyan törvényileg meg lehet változtatni, de kevesen élnek ezzel a joggal, mivel rengeteg időt, pénzt és utánajárást igényel. A hivatalok ezt úgy értelmezik, hogy az illető új nevet kér, miközben csak az eredeti nevének – esetünkben a magyarnak – a visszaadását kezdeményezi.

[11] Ugyan a hivatalos elnevezésük tanács, de sokszor találkozunk esetükben a kisebbségi önkormányzat elnevezéssel is, ami betudható a magyarországi kisebbségi önkormányzati szóhasználatnak.

[12] A megválasztott személy látja el az egész magyarság érdekvédelmét az adott megyében.

[13] Mivel ez a testület majd egy évtizedig nem bírt jogi személyiséggel, ezért egyfajta egyeztető testületként működött. Ebből kifolyólag a működéséhez sem voltak biztosítottak az anyagiak.

[14] Létezett a legutóbbi választásokig, de mivel az tanácsi tagok és képviselők a két országos magyar szervezetnek (Horvátországi Magyarok Demokratikus Közössége és a Magyar Egyesületek Szövetsége) a tagjai, ezért képtelenek a kompromisszumra, ami az érdekérvényesítést csorbítja. Már csak azért is, mivel a törvényhozó végre jogi személyiséggel látta el az országos koordinációt, amelynek a hiánya sokban gátolta a meglévő koordináció munkáját. A megosztottságnak tudható be, hogy képtelenek létrehozni országos koordinációs testületet.

luk képviselt kisebbség helyzetének a javulását, tájékoztatást kaphatnak minden olyan kérdésben, amely a kisebbségeket érinti. Javaslatot és véleményt fogalmazhatnak meg a regionális vagy helyi szinten működő rádió- és televízióadóknak olyan programok kapcsán, amelyek kisebbségi tematikával foglalkoznak.

A kezdetben sokak által dicsért törvény mára bizonyos esetekben vesztett erejéből. A kisebbségi tanácsok a kezdetektől nem bírtak olyan súllyal, hogy érdemben befolyásolni tudták volna kisebbségi kérdésekben a döntéshozókat. A tapasztalatok azt mutatják, hogy a véleményüket nagyon ritkán kérik ki, ha pedig önállóan fogalmaznak meg problémákat a jogkörükön belül, akkor az adott közigazgatási egység ezt támadásnak veszi, és elképzelhető, hogy a következő évben majd még kevesebb pénzből kell gazdálkodniuk a kritikus hangvétel miatt. Ugyanis az alkotmányerejű törvény értelmében a közigazgatási egységeknek kell biztosítaniuk a kisebbségi tanácsok működésének a feltételeit. Arról már nem rendelkezik a jogszabály, hogy mekkora összeggel és miképp, ami nagy mozgásteret biztosít a közigazgatási egységnek a forrásokkal való manipulálásra. Ezért ritkák azok az esetek, amikor a kisebbségi önkormányzat valamiért ölre ment volna az ő fenntartását biztosító önkormányzati egységgel. Mára elmondható, hogy maguk a kisebbségi tanácsok nem töltik be azt a szerepet, amit a törvényalkotó szánt nekik. Ez visszavezethető egyrészt arra, hogy a közigazgatási egységek nem kezelik partnerként a tanácsokat, másrészt a tanácsok érdekérvényesítő képessége is igen kicsi, ami betudható a szűk jogi keretnek, amelyen belül mozoghatnak, másrészt a testületeik tagjai is mintha belefáradtak volna abba a harcba, amiért őket létrehozták.

Oktatásügy

A 2000-ben elfogadott kisebbségi oktatásra vonatkozó törvény szerint a törvényileg előírt minimális létszámnál kevesebb diák esetében is lehet iskolát alapítani, azonban ez esetben csakis horvát tannyelvű tanintézetről lehet szó. A törvény szerint, ha erre nincs más lehetőség, akkor külön osztályt lehet indítani a horvát tannyelvű iskolán belül, ahol az oktatás nyelve valamely kisebbség nyelve. A kisebbségi nyelven oktató

osztályok elindítását a törvény nem köti minimum létszámhoz. Ismerünk olyan eseteket, amikor egyetlen gyerek számára indítottak osztályt, ami a pozitív diszkrimináció kiemelkedő példája.[15] Az iskola megnevezése, az iskolai dokumentáció és a pecsét is kétnyelvű lehet. Az iskola által kiadott hivatalos dokumentumok is kétnyelvűek.

Azokban a közigazgatási egységekben, ahol alapszabályban rögzített a kisebbségi nyelv és írás használata, lehetővé kell tenni a horvát tannyelvű iskolások számára is a kisebbségi nyelv tanulását. A kisebbséghez tartozók önállóan dönthetnek arról, hogy az „A", a „B" vagy a „C" modellt választják.

Ma Horvátországban a vörösmarti, a laskói, az eszéki és a kórógyi általános iskolában lehet magyar tannyelven tanulni az ún. „A" modell szerint. Ez azt jelenti, hogy az oktatás kizárólagos nyelve a magyar, igaz, vannak olyan esetek, amikor megfelelő szaktanár hiányában horvát nyelven folyik egyes tantárgyak oktatása. Ez a modell szolgálja a leginkább az anyanyelv és a magyar identitás megőrzését. Az ún. „B" modell a kéttannyelvű általános iskolai oktatást jelenti, amelyre ugyan hivatalosan nincs példa, azonban a kórógyi általános iskola már de facto így működik.[16] A Horvátországi Magyar Oktatási és Művelődési Központ alsó tagozataiban is kénytelenek a tanítók ehhez folyamodni a horvát anyanyelvű kisdiákok miatt. Az ún. „C" modell az anyanyelvápolást jelenti, ami olyan nyelvi környezetben jelent sokat, ahol csak az iskolában vagy csak a nagyszülőkkel való beszélgetésekben találkozhatnak a magyar nyelvvel. Ilyenekre főleg Szlavóniában és a Szerémségben van példa, de nem kivétel ez alól a Drávaszög sem, sőt, a fővárosban is előfordul. Mivel a vörösmarti és a laskói általános iskolában már jó pár éve működnek horvát tagozatok is (főleg magyar gyerekekkel), ezért ezekben az osztályokban van anyanyelvápolás. A szülők elmondása szerint azért íratják magyar faluban horvát tagozatra a gyereket, mert a későbbiekben könnyebben boldogul majd. A tapasztalat azonban mást mutat: a nem hivatalos statisztikák szerint az „A" modell szerint tanuló diákok

[15] A néhány gyerekből álló osztályok nem ritkák a horvát szigeteken sem, ahol a lakosság megtartása miatt megengedik a pár gyerekes osztályok elindítását is.

[16] Az 1–8. osztályig 23 diák van, akik közül sokan igen gyengén beszélik a magyar nyelvet, de az iskola vezetése, hogy megtartsa a diákokat, nem hivatalosan a kétnyelvű oktatást választotta.

jobban megállják a helyüket a középfokú oktatásban és a munkaerőpiacon egyaránt.

A több évszázados magyar tannyelvű oktatási intézmények, mint a vörösmarti és a laskói, ma már horvát tagozatokkal is rendelkeznek, és ezekre a tagozatokra magyar gyerekeket is beíratnak a már említett „elmélettel" összefüggésben.

Az 1999-ben alapított Horvátországi Magyar Oktatási és Művelődési Központban magyar tannyelvű óvoda, általános iskola és középiskola működik. Az 50 fős óvoda hivatalosan ugyan magyar nyelvű, de 90%-ban a gyerekek horvát anyanyelvűek és az óvoda végére is alig tanulnak meg magyarul. Kívánatos lenne, hogy az oda járó gyerekek egy része a Központ általános iskolájában folytassa tanulmányait, de sajnos az idén is csak egy szülő döntött úgy, hogy az intézmény falain belül marad a kisdiák az óvoda befejezése után. A Központban működő általános iskolában megnehezíti a magyar nyelvű oktatást, hogy összevont osztályok vannak az alacsony diáklétszám miatt.

Ma magyar nyelvű középfokú oktatás tekintetében három lehetőség közül választhatnak a diákok: gimnáziumban tanulnak tovább, vagy szakképzésben vehetnek részt szálloda és turizmus, illetve bolti eladó szakon. Azonban itt is probléma egyes tantárgyak esetében a megfelelő szakemberhiány, ezért egyes tanórákon horvát nyelven folyik az oktatás. A gimnáziumban, illetve a turizmus szakirány keretében érettségizni is lehet, aminek kötelező eleme a magyar nyelv és irodalom tantárgy. Az érettségi vizsgák magyar nyelven folynak.

Az oktatási vertikumot az egyetem zárja. A zágrábi Bölcsészettudományi Kar hungarológia szakán, valamint az eszéki Josip Juraj Strossmayer Egyetem Bölcsészettudományi Karának Magyar Nyelv és Irodalom Tanszékén lehet magyar nyelven tanulni. Mindkét helyen kétszakos képzés folyik, hullámzó hallgatói létszámmal. A hullámzó tendencia elsősorban azzal van összefüggésben, hogy egyre kevesebb a magyar nyelven végzett középiskolás diák.

Itt kell megemlíteni, hogy pár évvel ezelőtt megkezdődött az általános iskolás tankönyvek magyarra fordítása is, amelyekből jónéhány már használatban van. Sok magyarra fordított tankönyv nyomdakészen várja, hogy végre a diákok kezébe kerülhessen. A törvény lehetővé teszi magyarországi tankönyvek használatát is, de ezeket előtte

engedélyeztetni kell az oktatási minisztériummal, amely egyetlen magyarországi tankönyv használatát sem tiltotta meg eddig. A minisztérium támogatja a tankönyvírást is a kisebbségi iskolák számára, de a magyarok esetében alap- és középfokon erre egyelőre még senki sem vállalkozott.

Tömegtájékoztatás

A horvátországi magyar tömegtájékoztatás nagyobb részének anyagi fedezetét a horvát költségvetés biztosítja, míg egy másik részét magyarországi források jelentik. A tájékoztatási monopóliumért a két országos magyar szervezet – a Horvátországi Magyarok Demokratikus Közössége és a Magyar Egyesületek Szövetsége – vív ádáz harcot. Mindkét szervezet rendelkezik heti és havilappal is, amelyen keresztül hol durván, hol békésebb hangnemben igyekeznek megnyerni az itteni magyarságot a politikájuknak.

Az *Új Magyar Képes Újság* hetilapot jó másfél évtizedig a HunCro Sajtó- és Nyomdaipari Vállalat adta ki.[17] A HunCro jelenteti meg a *Rovátká*kat is, amely kezdetben évente egyszer, mára pedig többnyire havi rendszerességgel kerül az olvasók kezébe. Az *Új Magyar Képes Újság* az a lap, amelyik leginkább megfelel az újságírás szakmai kritériumainak. Igaz ez az állítás annak a tükrében, hogy a Magyar Egyesületek Szövetsége által kiadott *Horvátországi Magyar Napló* több becsületsértési pert is elveszített, és az egyik főszerkesztőjét a Horvát Újságíró-szövetség Etikai Bizottsága is figyelmeztetésben részesítette. 1993 óta jelenik meg a *Horvátországi Magyarság*, amelynek az indulásáról így fogalmazott a lap alapítója, Lábadi Károly: „Most, amikor az örökös szegénység réme kínoz sok-sok otthon maradottat és menekültet, e havilap a maga szerény eszközeivel szeretné csillapítani a szomjúságot, ha van ilyen, amit a szülőföldről szóló irodalom és híradás hiánya vált ki. Azért igyekszik

[17] 2012-ben egy rövid ideig a Media Hungarica Lap- és Könyvkiadó Intézmény adta ki a Horvátországi Magyarok Demokratikus Közösségének a megbízásából, mára azonban teljes egészében a HMDK kezében van a lap- és könyvkiadás.

szólni, hogy mielőbb véget érjen a végtelennek tűnő várakozás, a készülődés böjti időszaka, s teljesüljön a remény. Legyen béke!" A magyarság megosztottságát tükrözi, hogy amikor lehetőség adódott rá, a MESZ a *Hagyaték* című havilappal lépett az olvasó elé. Mindkét szervezet több könyvet is kiadott, a kiadványaik a világhálón is elérhetők. A HunCro volt az a vállalat, amely Horvátországban egyedüliként le tudta bonyolítani a horvát nyelvről magyarra fordított könyvek szerkesztését és kiadását is.

Ami az elektronikus médiát illeti, elmondható, hogy a közszolgálati HTV televízió heti rendszerességgel sugároz kisebbségi műsort, amelyben beszámolnak a magyarokkal kapcsolatos történésekről is. A cél a reciprocitás, mivel Magyarországon a közszolgálati csatorna sugároz a magyarországi horvátoknak szóló műsort. Regionális szinten kéthetente a Szlavón TV sugároz fél óra műsort, amelyet a Drávatáj Stúdió készít. Ebben az esetben szó sincs közszolgálatról, mivel megvásárolt adásidőről beszélünk, ugyanúgy, mint a Baranya Rádió éterében is, heti rendszerességgel. Egyedül a Horvát Rádió eszéki stúdiója az, amely közszolgálati alapon napi fél órában sugároz magyar adást. Ennek a színvonala igencsak hullámzó, de minden egyes jószándékú kritika a sajtószabadság megsértésével ér fel az adást felügyelő horvát szerkesztőknél. Pedig itt a kisebbségi tanácsok egyik jogáról is szó van, amely épp a kisebbségi médiával kapcsolatban kötelezi véleményformálásra és javaslattételre őket.

Az alkotmányerejű törvény is rendelkezik az állami, a regionális és a helyi rádió- és televízió-állomásokról: feladatuk olyan műsorok készítése, amelyek a kisebbségeknek szólnak saját nyelvükön. A műsorok célja a kultúra és a vallás bemutatása, információk közvetítése a kisebbségi tanácsok működéséről. Ebből jóformán semmi nem valósul meg, mivel a legtöbb adó magánkézben van és nem érdeke, hogy például magyar adást sugározzon, hacsak ahhoz nem fűződik gazdasági haszna, például az adásidő értékesítése révén. A szerb kisebbség esetében más a helyzet, előrébb tartanak ezen a téren, többek között sikerült elérniük, hogy a Banska Kosa rádió szerb nyelven sugározzon, a szerb kultúrát és zenét propagálja. Néhány évvel ezelőtt megszületett egy kisebbségi televízió koncepciója, azonban politikai akarat és anyagiak hiányában az ötlet máig valamelyik asztalfiókban hever.

Hivatalos nyelvhasználat

A nyelvi jogok érvényesülésének további törvényi garanciáját jelenti a 2000-ben elfogadott törvény a horvátországi nemzeti kisebbségek nyelv- és íráshasználatáról. A jogszabály széleskörűen taglalja a nyelvhasználat jogi lehetőségét, és, ha a kisebbség számaránya ezt lehetővé teszi,[18] a kisebbségi nyelvet és írást egyenrangúvá teszi a horvát nyelvvel és a latin betűs írással. Ezzel a törvénnyel nem változnak a kisebbségek azon szerzett jogai, amelyekre Horvátország nemzetközi szerződések aláírásával vállalt garanciát. A törvény 3. cikkelye felsorolja azokat a kivételeket, amikor a kisebbség nem használhatja anyanyelvét: azon eljárások esetében, amelyeket a központi állami hivatalok előtt folytatnak, cégbíróságokon, közigazgatási bíróságokon, a kihágási bíróság felsőbb szintjén és a Horvát Köztársaság Alkotmánybíróságán, illetve a központi állami szervek esetében, hacsak a törvény másképp nem rendelkezik.

Az 5. cikkely határozza meg azt, hogy a városokban, a járásokban és a megyékben milyen esetekben használhatják a kisebbségek az anyanyelvüket és az írásukat. A járások, a megyék és a városok képviselő- és végrehajtó testületeiben, a közigazgatási egységekkel folytatott ügyvitelben, illetve az elsőfokú eljárásokban használható az anyanyelv. A törvény fontosnak tartja hangsúlyozni, hogy a közigazgatási egységek szervei elismerik azon jogi okmányok használatát, amelyek a Horvát Köztársaság területén kisebbségi nyelven készültek.

A következő cikkely kimondja, hogy a kisebbségi nyelv és írás hivatalos használata egy járás, illetve egy város egész területére vonatkozik. Ezt a cikkelyt a hercegszőlősi járás, ahol a magyarság relatív többségben van (41,9%), szelektíven értelmezte és értelmezi sok esetben a mai napig is. Éveknek kellett eltelnie, míg egyes falvak nevei magyarul is felkerültek a helységnévtáblákra. A járási kisebbségi önkormányzat többször is rámutatott a törvénysértésre a járási vezetésnél és az illetékes állami

[18] Törvény mondja ki, hogy ha a lakosság egyharmadát meghaladja a kisebbség számaránya, akkor törvényi kötelezettség a kisebbségi nyelv és írás használata. Ez két járásban valósulhat meg: a hercegszőlősiben és a bellyeiben. Utóbbinál félő, hogy az új népszámlálási adatok ezt már nem teszik lehetővé. A két járás az alapszabályzatába is implementálta a kisebbségek nyelv- és íráshasználatáról szóló jogokat.

szerveknél is, de évekig nem oldódott meg a probléma. A nem hivatalos magyarázat szerint az alkotmányerejű törvényt és a most tárgyalt törvényt azért szegték meg, mert akkor a szerb kisebbség jogait is érvényesíteni kellett volna. Az említett járásban sokak szemében a cirill betűs feliratok vörös posztónak számítottak, az elnyomás és rettegés idejét juttatták eszükbe, amikor szerb szabadcsapatok uralták a Drávaszöget és a majd színtiszta magyar falvak feliratait is cirill betűsre cserélték. A békés reintegráció után voltak ugyan próbálkozások a szerb feliratok kihelyezésére, de azokat hamar eltüntették vagy átfestették. Ennek tudható be tehát, hogy évekig a magyarok sem kapták meg a törvény által garantált jogaikat. Mára azonban a magyar feliratok már megvannak, igaz, közben a cirill betűs helységnévtáblák még váratnak magukra. Néhány olyan utcanév már ki van írva az említett járásban cirill betűvel, ahol feltételezik, hogy a lakosság az említett kisebbséghez tartozik. A járások többsége, hogy kerülje a cirill betűt, latin betűkkel, de szerb helyesírással írja ki a helységnévtáblákat, míg az utcaneveket már cirill betűkkel is feltüntetik azokban a közigazgatási egységekben, amelyeket a törvény erre kötelez.

Pozitív ellenpélda Isztria megye, ahol az olasz kisebbség ugyan a megye lakosságának csak a 6%-át teszi ki, de a megyei közgyűlés úgy döntött, hogy területén a horvát mellett az olasz is hivatalos nyelv. Ez a döntés a politikai kultúra fejlettségére és az olasz kisebbséghez való pozitív viszonyra utal, míg az említett törvénysértések a fejekben meglévő ellenérzéseknek és a politikai kultúra hiányainak is betudhatók.

A törvény lehetővé teszi az útjelző- és más közlekedési táblák kisebbségi nyelven való kiírását azokban a járásokban, ahol megvannak ennek a törvényes feltételei, de a mai napig nem lehet látni magyar nyelven útjelző- vagy közlekedési táblát. Nincs esély arra, hogy a helyzet a közeljövőben megváltozzon.

Az önkormányzati képviselőnek, illetve a polgárnak jogában áll az önkormányzati, testületi ülések anyagát, jegyzőkönyveket és határozatokat, illetve a hivatalos értesítéseket, meghívókat az anyanyelvén kézhez venni. A tapasztalat azonban azt mutatja, hogy a közigazgatási egységekben, ahol erre törvényi lehetőség is lenne, nincs igény a fentiekben felsorolt anyagok és értesítők anyanyelvre fordítására. Ha lenne is egyes közigazgatási egységekben, mint például a magyarok esetében a her-

cegszőlősi vagy a bellyei járásban, akkor ezt az anyagi lehetőségek hiányával hárítanák. Hosszas nyomásgyakorlás után született meg a hercegszőlősi járás alapszabályzatának a magyar nyelvű fordítása, míg ez a bellyei járás esetében sajnos mind a mai napig nem történt meg. A közeljövőben sem várható ezen a téren változás, mivel a kisebbségek tagjai alig, vagy egyáltalán nincsenek tisztában a kisebbségi létükből fakadó jogaikkal. Ha valaki meg is próbálná azokat érvényesíteni, akkor az állami szervek azt elszabotálnák, a hivatalos panaszokra az esetek többségében nem érkezik válasz.

Ahol a kisebbségi nyelv egyenlő jogú használata kötelező érvényű, biztosítani kellene a két- vagy többnyelvű hivatalos okmányok kiadását, illetve az azok megszerzéséhez szükséges formanyomtatványokat. Ezzel kapcsolatban is elmondható, hogy maguk a hivatalok sincsenek tisztában a kisebbségi nyelvhasználattal, és ha panasz érkezik, az elvész a hivatali útvesztőben. A magyar nemzetiségű horvát állampolgároknak is jogában áll(na) kétnyelvű személyi igazolványt kérni, de évekig csak néhány tucat ember élt ezzel a jogával. Betudható ez egyrészt a polgárok jogtudatossága hiányának, másrészt a hivatal félretájékoztatásának is.[19] Egyes hivatalok úgy értelmezik, hogy csak azoknak van erre joga, akik a kétnyelvűséget biztosító közigazgatási egységben laknak.

Az állami szervek eredeti okmányait horvát nyelven és latin írással kell vezetni. A közigazgatási szervek előtt az egyenjogú nyelvhasználat lehetőségeivel kapcsolatos rendelkezések értelmében, ahol be van vezetve a kisebbségi nyelv hivatalos használata, a helyi szervek kötelesek mindkét, illetve több nyelv alkalmazását biztosítani (azonos betűnagysággal – pecsét és bélyegzőfelirat, hivatalos és jogi személyek feliratai, fejlécek esetében). Ha a résztvevők több nyelv alkalmazásában állapodtak meg, az eljárás azokon folyik, amelyekben megegyeztek, ha nincs megegyezés, akkor pedig a többség nyelve érvényesül, tolmács

[19] Mint megyei kisebbségi elnöknek többször kellett a hivatalokat tájékoztatnom arról, hogy azok a dokumentumok, amelyeket még kérnek a kétnyelvű személyi igazolványt igénylőktől, csak elijesztésre szolgálnak. Több magyar nemzetiségű állampolgár elmondta, hogy ezek után elállt a kétnyelvű formanyomtatványok igénylésétől, mivel nem akarta magát plusz költségekbe verni, másrészt elriasztották őket a mesterkélt bürokratikus szabályok. Mára sikerült elérni, hogy egy felirat hívja fel a figyelmet a pélmonostori rendőrségen arra, hogy a személyi igazolványokat magyar nyelven is lehet igényelni. Útlevet vagy jogosítványt még nem, az anyakönyvi kivonatokról nem is beszélve.

biztosításával. Abban az esetben, ha így sem lehet az egyenjogúságot elérni, akkor a horvát nyelvet alkalmazzák, tolmács(ok) bevonásával.

A fentebb elemzett törvény megsértése esetén a központi közigazgatási hivatal az illetékes. Ez a hivatal azonban érdemben nemigen foglalkozik nyelvi kérdésekkel (sem), ami könnyen ellenőrizhető a benyújtott panaszok számából és az azokra (meg nem) érkezett válaszokból. Pedig a törvény lehetővé teszi számára, hogy amennyiben a közigazgatási egység nem rendezi a területén a kétnyelvű nyelvhasználatot, akkor a központi közigazgatási hivatal felfüggesztheti az önkormányzat alapszabályzatát és felülvizsgálati kérelmet nyújthat be a kormánynak. Az egyenjogú nyelvhasználat kötelezettségének az elmulasztását súlyos eljárásjogi szabálysértésnek minősíti, ami ugyan kemény intézkedési jogot biztosít az említett szervnek, de az ritkán vagy egyáltalán nem él vele. A központi közigazgatási hivatal vezetője – akinek a jogkörébe tartozik a törvény végrehajtásának a figyelemmel kísérése is – hozhat részletesebb törvényhasználati szabályzatot, rendeleteket, amelyekkel fél év alatt kell összhangba hozni az alacsonyabb szintű jogi szabályokat.

A 33%-os (a lakosság egyharmadát kitevő) kétnyelvűségi küszöb igen magasnak számít, ha összevetjük a Magyarországgal szomszédos országokéval. A magyarság esetében ez különösen érzékeny kérdés, mivel valószínűsíthető, hogy a legutolsó népszámlálási adatok már a bellyei járásban sem adnak lehetőséget a teljes kétnyelvűségre. Eszék-Baranya Megye Magyar Kisebbségi Önkormányzata már többször kérte ennek a küszöbnek a 20%-ra való leszállítását, de a mai napig nincs meg a politikai akarat ennek a teljesítésére.

Záró gondolatok

Egyre több a horvát–magyar vegyesházasság, de kisebb arányban jellemző a szerb–magyar házasság is. Nincsen ugyan hivatalos statisztika, de a tapasztalat azt mutatja, hogy az ilyen házasságban felnövő gyereket leginkább horvát tannyelvű iskolába íratják, sőt, a családban is a többségi nemzethez tartozó anyanyelve dominál. A horvát tannyelvű iskola megpecsételi a gyerek további életpályáját is, mivel meggyengülnek azok a kulturális és nyelvi szálak, amelyek még megvoltak a családban.

Ennek egyenes következménye, hogy felnőve már nem érzi fontosnak az anyanyelv választékos használatát, és ha maga is vegyes házasságot köt, ritkán fordul elő, hogy a gyereket magyarra is tanítja.

A horvátországi magyarság kilátásai igencsak kedvezőtlenek. Megvannak ugyan a törvényes keretek, amelyeken belül teljes egészében megélhetnék etnikai és nyelvi identitásukat, de mégis fokozatosan a teljes nyelvváltás felé sodródik az itteni magyarság. A korfa sem biztató, hiszen az idősebb generáció még beszéli a nyelvet, de a felnövekvő generációk egyes tagjai megfeleléskényszerből, mások számításból a horvát nyelvet választják domináns nyelvként, ami ha nála nem is, de a következő generációnál már a nyelvváltás veszélyét hordozza. Megoldási javaslatok ugyan lehetnek az asszimilációs folyamatok megállítására, de amíg a horvátországi magyar szűk értelmiségi réteg nem jut alapvető nemzeti kérdésekben kompromisszumra, addig csak az elméletgyártás folyik, pedig nyilvánvaló, hogy az utolsó órában vagyunk. Úgy vélem, megállítani már nem lehet az asszimilációt, de késleltetni igen. Ez a mi feladatunk, ami nem kevés.

Irodalom

Ustav Republike Hrvatske (1990)

Zakon o uporabi jezika i pisma nacionalnih manjina u Republici Hrvatskoj (2000)

Ustavni zakon o pravima nacionalnih manjina (2002)

*

Lábadi Károly 2003. Nyelvtörvények, nyelvi jogok Horvátországban. In: Nádor Orsolya – Szarka László szerk., *Nyelvi jogok, kisebbségek, nyelvpolitika Kelet-Közép-Európában*. Budapest: Akadémiai Kiadó. 176–189.

Szekeres Péter 2006. Az anyanyelv használatához való jog Horvátországban. *Romániai Magyar Jogtudomány Közlöny* 2006., 2. sz. 63–67.